α h g3

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN
1293 1438

α h 93.

DAS GOPATHA BRĀHMAṆA

DAS GOPATHA BRĀHMAṆA

HERAUSGEGEBEN

VON

Dr. DIEUKE GAASTRA.

Universitatis
GRONINGANAE
Bibliotheca

BUCHHANDLUNG UND DRUCKEREI
VORMALS E. J. BRILL, LEIDEN.
1919.

VORREDE.

Das Gopatha Brāhmaṇa ist 1872 in der Bibliotheca Indica von Rājendralāla Mitra und Harachandra Vidyābhūṣaṇa herausgegeben worden.

In seinem Vorwort sagt Rājendralāla, dass er mit der Ausgabe nicht glücklich gewesen sei. Er wurde in seinen Erwartungen, dass er einen Kommentar finden würde, getäuscht, und mehrere Stücke wurden veröffentlicht, ohne dass die beiden Herausgeber mit einander darüber zu Rate gegangen wären. Harachandra Vidyābhūṣaṇa starb schon bald und sein Manuskript war nach seinem Tode nicht zugänglich. Damit kann man aber nicht gänzlich die Unachtsamkeit in der Bearbeitung des Textes entschuldigen.

Schon Böhtlingk bewies in seiner „Probe einer Kritik des Gopathabrāhmaṇa" (B. K. S. G. W. April 1896), auf welch ungenaue und wenig kritische Weise dieser Text herausgegeben worden ist. Er wimmelt von Druckfehlern, die Sandhiregeln werden gewaltig vernachlässigt. Von dem Inhalt haben die Herausgeber sich offenbar wenig Rechenschaft gegeben, denn die richtige Lesart findet man manchmal in den Noten, siehe z. B. S. 7, Bem. 1; Seite 11, Bem. 3; Seite 15, Bem. 3 und 4; Seite 17, Bem. 2; u. s. w.; auch hat man die Wörter oft falsch getrennt.

Im Gop. Br. I **3.** 22 (fin.) kommen ein paar fehlerhafte Lesungen vor. S. 59 Z. 3 v. u. *yajñaviskandham* statt *yajñaviṣkandham*; und *ayātyeti* statt *apātyeti*; während in I **1.** 15, wo dasselbe behandelt wird, die richtige Lesart steht.

Das grösste Beispiel der Ungenauigkeit ist gewiss wohl die

Tatsache, dass die beiden letzten Zeilen auf Seite 62 nicht dahingehören, sondern unten auf Seite 64, und Zeile 4 v. o. auf Seite 126 drei Zeilen früher gelesen werden muss.

In ihrem Vorwort geben die Herausgeber eine Übersetzung des ersten Prapāṭhaka "with the omission only of such eulogistic and explanatory passages as break the thread of the narrative". Die Übersetzung ist nachlässig und manchmal zeigen die Herausgeber, dass sie den Urtext nicht verstanden haben. Auch ist manchmal die Übersetzung dem Inhalte nach korrekt, aber dann haben sie sich nicht die Mühe gegeben den Text mit demselben in Übereinstimmung zu bringen.

Das war der Anlass zu meinem Versuch eine neue kritische Ausgabe des Gop. Br. zustande zu bringen.

Die neue Ausgabe des Gopatha Brāhmaṇa kann bei weitem kein Muster genannt werden, und viele werden sich in ihren Erwartungen getäuscht sehen. Wenn auch Böhtlingk in seiner „Probe einer Kritik des Gopathabrāhmaṇa" hofft, dass eine neue, kritische Ausgabe viele Schwierigkeiten aus dem Wege schaffen werde, dennoch kann die Hoffnung nicht erfüllt werden. Es bleiben viele, sehr viele Schwierigkeiten übrig. Aber, da in den letzten vierzig Jahren so viele Texte neu herausgegeben worden sind und dadurch die Hilfsmittel einen Text zusammen zu stellen soviel gröszer geworden sind, habe ich meine Bedenken überwunden und gebe den Text heraus. Damit man eine gute Einsicht in die Atharvan-literatur bekomme, ist es allerdings nötig brauchbare Ausgaben zu haben; und ich hoffe, dass die Ausgabe an Brauchbarkeit gewonnen hat.

Er ist mir eine besondere Freude hier Herrn Prof. Caland, den ich immer bereit fand mir behilflich zu sein und dessen Bemerkungen und Ergänzungen meinem Werke zu gute kamen, meinen Dank auszusprechen. Sehr weiss ich zu schätzen, dass er auch die Güte hatte, die Korrekturbogen zu lesen.

Den Haag 1919.

EINLEITUNG.

Die Handschriften.

Für die Ausgabe des Gop. Br. sind folgende Handschriften benutzt worden:

1) Hs. Coll. Haug 22, München (auf Seite 14 des Verzeichnisses der Orientalischen Hss.). Sie besteht aus 173 Blättern; der erste Teil enthält 81 Blätter in fünf Prapāṭhaka; der zweite Teil 92 Blätter in sechs Prapāṭhaka. Der erste Teil wird auf das Jahr 1653 zurückgeführt, der zweite Teil auf 1788 (vid. Catal. Codd. Mss. Bibl. Regiae Monac. Tom. I Pars 5. p. 75). Sie is vollständig und ziemlich gut von einer Hand geschrieben mit Ausnahme des sechsten Prapāṭhaka des zweiten Teiles. Mit gelber Farbe und roter Tinte sind wiederholt Veränderungen im Texte gemacht worden. Fortwährend hat man *i* in *ī* umgeändert, woraus man schliesst, dass der ursprüngliche Text in Grantha-Schrift geschrieben war. Ich fand nur ein Beispiel des Wechsels von *p* und *v*, n.l. II **6.** 15 (S. 269 Z. 15) *ulpa* und *ulva*. Die ursprüngliche Lesung des Textes nenne ich A. pr. m.; die veränderte A. sec. m. Oft ist durch gelbe Farbe die erste Lesung unleserlich geworden, und findet man die zweite Lesung als Randbemerkung. Soweit es mir möglich war, habe ich die erste Lesung zu entziffern versucht. Hs. Burnell CLXXXIII hat oft dieselbe Lesung wie A. pr. m.; die Veränderungen in der Hs. Haug 22 gehen also wahrscheinlich auf ein älteres Datum zurück als die Hs. Burnell CLXXXIII.

2) Eine Hs. [B] befindet sich in Benares. Von dieser Hs. habe ich eine Kopie machen lassen. Natürlich ist es möglich, dass der Abschreiber Fehler machte. In der Kopie dieser Handschrift fehlen viele Silben; sogar kommen ab und zu einige Zeilen doppelt vor. Ist das nun der Fehler des Abschreibers, hat dieser nicht mit Akkuratesse gearbeitet, oder war diese Ungenauigkeit schon im ursprünglichen Texte? Die Hs. hat doch genutzt an Stellen, wo man in den andern Handschriften an der richtigen Lesung zweifelte. Die Hs. ist nicht vollständig, sie endet mit dem zweiten Kapitel des Uttarabhāga. Einige Eigentümlichkeiten kommen in der Schreibart vor ष्ट wird wiedergegeben durch ष्ट्; einige Mal durch ष्ट; न्न durch *ṇṇn*; ओं durch ॐ oder ३०; ब durch व; ष्ण durch त्य; ई einige Mal durch इ; स्थ durch स्ह; धा durch ध्य; श durch त्रा; oft findet man ein Komma, das gar keine Bedeutung hat; sehr oft ह्न statt ह्न; च und व werden oft verwechselt.

3) Hs. Burnell 237 [die alte Nummer 288] [C] ist nicht vollständig, sie enthält nur den Pūrvabhāga. Man führt sie auf das Jahr 1732 zurück. Sie ist sehr deutlich geschrieben, enthält 56 Blätter.

4) Hs. CLXXXIII (die alte Nummer 276) in Catal. of a Coll. of Skrt. Mss. bij A. C. Burnell. part I p. 58 [D], enthält den Uttarārdha. Sie ist eine Kopie einer Nāgarīhandschrift in der Tanjore Library; sie enthält 24 Blätter $29^1/_2$ c.M. hoch und $23^1/_2$ c.M. breit. Sie ist sauber und fein geschrieben und keine Änderungen kommen in der Handschrift vor. Die Andeutung einer Jahreszahl findet man nicht.

5) Hs. 236 [die alte Nummer 2142]: Catal. of the Skrt. Mss. in the Library of the India Office, Part I p. 38 [E]. Auf der ersten Seite dieser Handschrift liest man: „This whole volume is nothing more than a copy of one of the Atharvic texts;

prepared for bol. Polier, and now deposited in the British Museum (N° 5353 Plut. CCXXV G.) W. D. W."

Sie enthält 47 Blätter, 40 c.M. breit, 23 c.M. hoch; ist gut geschrieben und gut leserlich; aber oft hat man einige Wörter vergessen oder zweimal geschrieben. Sie bricht plötzlich im Uttarabhāga, mitten im sechsten Prapāṭhaka, zweiten Khaṇḍa, ab.

6) Eine Bombay Kopie [F] in „The list of Skrt. Mss. by Bühler presented to the India Office Library and described on pag. 552 of Z. D. M. G. 42". Dr. F. W. Arnolds, ass. Librarian of the India Office, hat mich auf diese Handschrift aufmerksam gemacht. Mittels der India Office ist sie von Bombay nach Amsterdam geschickt worden. Sie enthält nur den Uttarabhāga; sie besteht aus 39 Blättern, 23 c.M. hoch und 30 c.M. breit. Dr. F. W. Arnolds durchsuchte für mich die nicht katologisierten Handschriften von Burnell und Mackenzie, aber es ist ihm nicht gelungen eine Handschrift des Gopatha Brāhmaṇa zu finden.

Prof. W. Caland hat mich auf die Erwähnung einer Handschrift des Gop. Br. in the Catologue of Sanskrit Mss. of his Highness the Mahārāja of Jammu and Kashmir by Dr. M. A. Stein p. 45, aufmerksam gemacht.

N° 5279 गोपथब्राह्मणम् । पत्राणि 144 । संपूर्णम् । नवीना कश्मीरिकी निविः
„ 5289 तदेव । „ 84 । „ „ „ „

Prof. Dr. J. Ph. Vogel, damals Archaeological Surveyor in Lahore, versuchte mir eine Kopie zu verschaffen. Aber seine Bemühungen beim Bibliothekar Chalterjī blieben ohne Erfolg.

Im Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Bodleian Library Vol. II findet man zwei Hss. des Gopatha Brāhmaṇa erwähnt:

N° 974. Ms. Mill. 56. Gop. Br. A. D. 1839.

The pūrvārdha begins on f. 1^{II}, prapāṭhaka 1 ends on f. 10; 2 on f. 18^{II}; 3 on f. 26; 4 on f. 31^{II}; 5 on f. 38^{II} iti pūr-

vārddhabrāhmaṇe pañcamaḥ prapāṭhakaḥ | iti atharvavede gopathabrāhmaṇa pūrvārdha samāptā.

The uttarārdha begins on f. 41; prapāṭhaka 1 ends on f. 47; 2 on f. 53^{II}, thus: iti śrī atharvavede gopathabrāhmaṇo dvitīyaḥ prapāṭhakaḥ || 2 || No more has been written.

The M. S. is modern and on the whole inaccurate. Lacunae are marked on ff. 2, 18, 35^{II}, 37^{II}.

Size $11^{3}/_{4} \times 7^{1}/_{2}$ in. The leaves are arranged as in a European book. Material: Paper.

N° of leaves II + 54 + II blank.

Date f. 38^{II}: saṃvat 1895 (= A. D. 1839).

Character: Devanāgarī.

N° 975 M. S. Mill. 34. Gopatha Brāhmaṇa 19th cent.?

Contents: the Gopatha Brāhmaṇa of the Atharvaveda, probably a transcript from the same M. S. as M. S. Mill. 56 (974). It begins on f. 1^{II} with prapāṭhaka 1 of the uttarārdha, which ends on fol. 7; 2 ends on f. 13^{II}. Prapāṭhaka 1 of the pūrvārdha begins afresh on f. 14, ending on f. 23^{II}; 2 ends on f. 32; 3 on fol. 40; 4 on fol. 45^{II}, 5 on f. 52^{II}. The ardhas are not mentioned in the colophons. The M. S. is more incorrect than M. S. Mill. 56, of which it may conceivably be a copy. The first twenty-two folios are bound on either side by two bright red lines.

Lacunae are marked on ff. 14, 51^{II}.

Size: $13^{1}/_{2} \times 8^{3}/_{4}$ in. Material: Paper.

N° of leaves: II + 52 + II blank.

Date: about A. D. 1840.

Character: Devanāgarı.

Beide Handschriften habe ich sorgfältig durchgesehen; beide sind höchstwahrscheinlich Kopien der Handschrift, die sich in Benares befindet; die Lücken, die man in letzterer findet, findet man in diesen beiden Handschriften zurück. Sie waren von gar keinem Nutzen, denn an allen Stellen, wo die andern Hand-

schriften eine undeutliche Lesung gaben, waren sie gleichlautend.

Die verschiedenen Lesungen der Handschriften habe ich verglichen und nun glaube ich, dass sie alle denselben Ursprung haben.

Beweise für meine Ansicht sind folgende:

1) Dass es zwei Lücken in dem Texte gibt, die in allen Handschriften vorkommen.

I Gop. Br. I **2.** 15 [S. 48 Z. 9] hinter „*yan nakṣatram*". Diese fand ich durch Vergleichung mit Kāṭh. VII 15.

Gop. Br. II **1.** 24 [S. 161 Z. 11] hinter den Worten: *pitṛn agnīṣvāttān ity āvāhayanti* fehlen einige Wörter, sonst ist der Zusammenhang nicht deutlich.

2) Oft findet man Stellen, die korrupt sein müssen z. B. I **5.** 21; I **2.** 5 (init.) II **4.** 13; II **6.** 14 die in allen Hss. gleichlautend sind.

3) In allen Hss. findet man dieselben fehlerhaften Formen eines Verbums z. B. den Plural *niramimata* [S. 5 Z. 8 u. s. w.] statt des Sing. *niramimīta*; ein quasi perfectum *ācacaṣṭe* [S. 23 Z. 2] statt *ācacakṣe*, und andere.

4) Man findet einige Wörter, die korrupt sind und genau so in allen Hss. vorkommen, wie *ihāsāmivāsuḥ* [S. 125 Z. 4 u.s.w.] *gulmaha* [S. 271 Z. 7] und andere.

Die Hss. sind nicht akkurat; und viele Ungenauigkeiten, die man den Herausgebern der Editio princeps zugeschrieben hat, waren schon in den Handschriften.

Die Handschrift Haug aus München ist bei weitem die beste, aber auch sie ist an einigen Stellen so verdorben, dass es mir nicht möglich ist ein zusammenhängendes Ganzes herauszufinden. Wenn der Text gleichlautend mit Stellen aus andern Texten ist, habe ich die richtige Lesart den andern Texten entnommen, wo das Gop. Br. unbegreiflich ist. Bei der Erwähnung der var. lectiones habe ich nur dann die Lesart der Editio der Bibl. Indica notiert, wenn diese eine Lesart hatte,

die man nicht in den Handschriften, die von mir benutzt worden sind, findet. Haben die Herausgeber eine Hs. benutzt, die mir unbekannt ist, oder haben sie eine Emendation gemacht, ohne dieselbe zu erwähnen?

Wenn der Text korrupt ist, und keine Parallelstelle in andern Texten hat, habe ich meine Vermutung in den Noten mitgeteilt.

Einige Mal war der Text so korrupt, dass ich gar keinen Sinn in den Worten fand.

Es herrschte keine Übereinstimmung über das Schreiben oder das Nicht-Schreiben eines Visarga. Meistens wurde der Visarga nicht geschrieben vor einem Sibilanten+tonlosem Konsonanten, aber dann und wann fand man denselben wohl vor einem Sibilanten + tonlosem Konsonanten, während er in derselben Handschrift an einer andern Stelle in demselben Falle wieder weggelassen wurde. In diesem Texte habe ich nun den Visarga vor dem Sib. + Kons. weggelassen.

Erwähnung des Gop. Brāhmaṇa.

Die erste Erwähnung des Gop. Br. findet man in: A History of Ancient Sanskrit Litterature, by Max Müller, p. 445—455.

Bloomfield besprach das Gop. Brāhmaṇa in J. A. O. S. XIV S. 1 figg. und behandelte es später ausführlich in „The Atharvaveda" (Grundriss der Indo-Arischen Philologie. Strassburg 1899). Diese Arbeit habe ich benutzt, und vieles habe ich derselben entnommen; vollständigkeitshalber wiederhole ich oft, was auch schon Bloomfield gesagt hat. In einigen Punkten weiche ich von seiner Meinung ab, an andern Stellen bin ich ausführlicher gewesen. Das erwähne ich an geeigneter Stelle.

Einteilung des Gop. Brāhmaṇa.

Das Brāhmaṇa besteht aus zwei Teilen. Der Pūrvabhāga hat fünf Prapāṭhaka, der Uttarabhāga sechs Prapāṭhaka. Bemer-

kenswert ist es, dass am Schluss jedes Khaṇḍa vorkommt: „*iti brāhmaṇam*". Man hat wohl angenommen, dass das Gop. Br. ein Anubrāhmaṇa eines verloren gegangenen Brāhmaṇa ist. Für diese Ansicht spricht u. a. die Tatsache, dass das Gop. Br. nur einen Teil des Stoffes behandelt, der in einem Brāhmaṇa vorkommt.

In „Pariśiṣṭa of the Atharvaveda", edited by Bolling and Negelein XLIX **5**, (S. 337) liest man: *tatra gopathaḥ śatapra-pāṭhakaṃ brāhmaṇam āsīt tasyāvaśiṣṭe dve brāhmaṇe pūrvam uttaraṃ ceti.*

Ist das wahr, so ist ein grosses Brāhmaṇa des Atharvaveda verloren gegangen, und haben wir nur im Gop. Brāhmaṇa zwei Kapitel.

Oft findet man Wiederholung der Schlussworte eines Khaṇḍa. Das sind Überreste einer alten Einteilung. Sie wird nicht in allen Handschriften gefunden.

Die Khaṇḍa I **4** 11—18 endigen mit den Worten: „*sa vā eṣa saṃvatsaraḥ*"; diese sind die Anfangsworte des folgenden Khaṇḍa. Das ist ein Überrest einer Untereinteilung in Kaṇḍikā.

Die Stellen des Gopatha Brāhmaṇa, deren Schlussworte sind: „*tasyoktam brāhmaṇam, upariṣṭād brāhmaṇam*", habe ich genau durchgesehen. An diesen Stellen treten uns zwei Möglichkeiten entgegen. Sie deuten auf eine Stelle, die im Gop. Br. vorkommt oder nicht.

In letzterem Falle können diese Worte am Ende eines Stükkes, das mit andern Texten gleichlautend ist, vorkommen. In diesem Falle ist es möglich, dass die Worte ohne weiteres diesem Texte entnommen worden sind. Aber die Möglichkeit besteht denn doch noch, dass sie auf Stellen hinweisen, die in Teilen des Gop. Br., die verloren gegangen sind, vorkommen. Von einigen Stellen, die mit diesen Worten endigen, kann ich keine Beziehung zu dem bekannten Gop. Br., auch keine gleichlautende Stelle in einem andern Texte finden. Diese Stellen, in

welchen der Verfasser auf einen uns unbekannten Teil des Gop. Br. hindeutet, dürften wohl ein Beweis für die Voraussetzung sein, dass das Gop. Br. nur einen Teil vom grossen Brāhmaṇa ausmacht, das verloren gegangen ist.

Die Stellen sind folgende:

I **3.** 3 (S. 67 Z. 7) *tad yathā lavaṇetyuktam*. Dieser Passus kommt vor Gop. Br. I **1.** 14 (S. 11 Z. 13) *tad yathā lavaṇena suvarṇaṃ saṃdadhyāt suvarṇena rajatam* u. s. w.

II **1.** 21 *tasyoktaṃ brāhmaṇam* (S. 158 Z. 11), *teṣām uktaṃ brāhmaṇam* (S. 158 Z. 15). Dieser Khaṇḍa stimmt wörtlich mit Kauṣ. Br. V überein. Im Gop. Br. kommen die Stellen nicht vor.

II **2.** 10 (S. 175 Z. 7) *abravīd brahmaṇaḥ*. Dieser Passus stimmt fast wörtlich mit Kāṭh. XXXIV 17—18 überein; aber Kāṭhaka hat nicht *abravīd brahmaṇaḥ* wie Gop. Br. Auf das uns bekannte Gop. Br. geht dieser Passus nicht zurück, folglich ist dies vielleicht eine Hindeutung auf den verloren gegangenen Teil des Gop. Br.

II **4.** 1 (S. 210 Z. 13) *kas tam indra tvāvasum iti bārhataḥ pragāthas tasyopariṣṭād brāhmaṇam*. vgl. II **6.** 3 (S. 246 Z. 9).

II **4.** 3 (S. 212 Z. 4) *bārhataḥ pragāthas tasyoktaṃ brāhmaṇam*. vgl. II **4.** 1.

II **4.** 15 (S. 221 Z. 13) *tasyopariṣṭād brāhmaṇam*. Hierzu gibt es keine Parallelstelle in einem andern Texte und keine Erwähnung in dem uns bekannten Gop. Br.

II **4.** 17 (S. 224 Z. 7) *tasyoktaṃ brāhmaṇam*. Hierzu hat man keine Parallelstelle in einem andern Texte und keine Erwähnung in dem uns bekannten Gop. Br.

Inhalt des Gop. Brāhmaṇa.

Ein vollständiges Inhaltsverzeichnis gab Bloomfield in „The Atharvaveda" (Grundriss der Indo-Arischen Philologie und Al-

tertumskunde, Strassburg 1899). Darum gebe ich nur eine kurze Inhaltsangabe.

Der Anfang trägt nicht den Charakter eines Brāhmaṇa, sondern ist eine Upaniṣad.

I **1.** 1—15 Bṛhad Āraṇyaka Upaniṣad **5.** 4.

I **1.** 16—30 Praṇava Upaniṣad.

I **1.** 31—38 Gāyatrī Upaniṣad.

I **1.** 39. Ācamaṇa.

I **2.** 1—9. Die Pflichten und Belohnungen des Brahmacārins.

I **2.** 10—14. Devayajana.

I **2.** 15—18. Das Brahmaudana beim Agnyādheya.

I **2.** 18—21. Das Ross beim Agnyādheya.

I **2.** 22—23. Das Sāṃtapana-feuer.

I **2.** 24—I **3.** 5. Vorrang des Atharvanischen Brahmans.

I **3.** 6—10. Mystische Erklärung des Darśapūrṇamāsa.

I **3.** 11—16. Mystische Erklärung der Handlungen des Agnihotra.

I **3.** 17—23. Betrachtungen über den Agniṣṭoma.

I **4.** 1—I **5.** 22. Mystische Erläuterung des Sattra.

I **5.** 23—25. Metrische Verhandlung über das Opfer.

II **1.** 1—12. Darśapūrṇamāsa.

II **1.** 13—16. Kāmyeṣṭayaḥ.

II **1.** 17—26. Āgrāyaṇa, Agnicayana und Cāturmāsyāni.

II **2.** 1. Kāmyeṣṭayaḥ.

II **2.** 2—4. Das Tanūnaptra des Agniṣṭoma.

II **2.** 5. Untersuchung über die Fehler im Opfer.

II **2.** 6. Der Pravargya.

II **2.** 7—8. Eine Legende und einige Bemerkungen, sich beziehend auf die Upaniṣad.

II **2.** 9. Die Aufzählung der Patnī.

II **2.** 10. Yajñatanū.

II **2.** 13—15. Stomabhāga-mantra.

II **2.** 16. Verteilung des Āgnīdhra-feuers.

II **2.** 17. Die Pravṛtāhuti.

II **2.** 18—19. Die Schoppen bei den drei Savana.

II **2.** 20—22. Die Libationen mit den Prasthita-Schalen bei den drei Savana.

II **2.** 23. vid. Gop. Br. I **3.** 19. Eine Erklärung der Wörter *vicakṣaṇavatī vāk* und *canasitavatī vāk.*

II **2.** 24. Darśapūrṇamāsa.

II **3.** 1—11. Die Fortsetzung des Agniṣṭoma, Vaṣaṭkāra und Anuvaṣaṭkāra, Ṛtugraha u. s. w.

II **3.** 12—19. Prātaḥsavana des Ekāha.

II **3.** 20—II **4.** 4. Mādhyaṃdinasavana des Ekāha.

II **4.** 5—18. Tṛtīyasavana des Ekāha.

II **4.** 19. Ṣoḍaśin.

II **5.** 1—15. Atirātra.

II **5.** 6—10. Sautrāmaṇī, Vājapeya und Aptoryāma.

II **5.** 11—II **6.** 16. Ahīna.

Das Alter des Gop. Brāhmaṇa.

Über das Alter ist nichts bekannt. Nur im Aitareya Āraṇyaka von Arthur Berriedale Keith findet man eine Bemerkung über das Alter. Auf S. 25 äussert er sich folgendermassen über die Zeit seiner Entstehung: „The brāhmaṇa period, according to Max Müller, probably extended from about 800—600 B. C., and this view has the weighty support of Prof. Macdonell. The Aitareya Brāhmaṇa cannot be far removed in date from the first book of the Āraṇyaka, but the Gopatha Brāhmaṇa, which contains many borrowings from it, is in the opinion of Aufrecht known to Yāska. Now Yāska is certainly anterior to Śaunaka and Pāṇini, for he is cited in Ṛgvedaprātiśākhya, the Bṛhaddevatā, and is apparently known to the Aṣṭādhyāyī. His date cannot, therefore, be reasonably placed later than 500 B. C.

and it may go back to 550 B. C. This date is confirmed by the character of the Nirukta which certainly is anterior to either the Prātiśākhyas or Pāniṇi. If, therefore, the Gopatha Brāhmaṇa was known to him, even that late work must be dated 600 B. C., and the Aitareya Brāhmaṇa must be earlier, even apparently including the last ten chapters, which are later than the earlier portions of the Brāhmaṇa. Thus the Brāhmaṇa cannot well be placed later than 800—700 B. C. and the Āraṇyaka is not be dated much later".

Diese Behauptung findet nun ihren Grund darin, dass Yāska (Nirukta VIII 22) zitiert: *yasyai devatāyai havir gṛhītaṃ syāt tāṃ manasā dhyāyed vaṣaṭkariṣyan.* Dieser Passus ist gleichlautend mit Aitareya Brāhmaṇa III 8. 1; aber *manasā* fehlt dort; in Gop. Br. II 3. 4 (S. 191 Z. 12) kommt *manasā* wohl vor (*tām manasā dhyāyan vaṣaṭkuryāt*).

Und nun behauptet Keith: „It is hardly open to doubt that the form found in the Gopatha passage must have been before Yāska's mind. For though it is not unnatural for the author of the Gopatha, or some other Brāhmaṇa, who borrowed the main body of his work from other sources, to alter his original by inserting *manasā*, yet it is improbable that Yāska would have made the quotation incorrectly, but for the existence of the alternative version. The instance does not amount to proof, and on the other hand, it may be argued, with Bloomfeld (J. A. O. S. XI 375 sq. XIX II. 1—11), that the Gopatha borrows from the Vaitāna Sūtra and so is very late. But even assuming that the borrowing from the Vaitāna is real, yet it is more than possible that the text of the Gopatha, a very unimportant work, has suffered interpolation, or perhaps the Gop. Br. as we now have it is a working over of an earlier Brāhmaṇa which itself is borrowed from the Aitareya. But in any case the Aitareya Brāhmaṇa is unquestionably much older than Yāska".

Gegen Keith's Behauptung ist viel einzuwenden:

1e Das Zitat an und für sich ist so unbedeutend. Wo *dhyāyati* und *manasā dhyāyati* neben einander gebraucht werden, würde es begreiflich sein, dass Yāska *manasā* gebraucht, wo es nicht im Aitareya Brāhmaṇa gefunden wird.

2e Yāska führt auch nicht genau die Worte des Gop. Br. an.

Gop. Br. II **3.** 4. hat *tāṃ manasā dhyāyan vaṣaṭkuryāt.*

Ait. Br. III **8.** 1. *tāṃ dhyāyed vaṣaṭkariṣyan.*

Nirukta VIII **22.** *tāṃ manasā dhyāyed vaṣaṭkariṣyan.*

Keith's Behauptung, dass das Gop. Br. jung sein müsse, da es dem Vaitānasūtra entnommen worden ist, hat man, meines Erachtens, widerlegt, und gewiss ist das Vaitāna jünger als das Gop. Br.

Die Stellung des Gop. Brāhmaṇa in der Atharvaveda Literatur.

Bloomfield glaubt, dass die Reihenfolge der Texte des Atharva Veda gerade das Gegenteil der gewöhnlichen Folge sei. Seiner Meinung nach sei zuerst das Kauśika Sūtra (Gṛhyasūtra), dann das Vaitāna Sūtra (Śrautasūtra) und endlich das Gopatha Brāhmaṇa entstanden.

Caland bestreitet die Richtigkeit dieser Behauptung in seinem Aufsatz „Über das Vaitānasūtra und die Stellung des Brahman im Vedischen Opfer". (W. Zs. f. d. K. des M. VIII 1900); in „Zur Atharvaveda Literatur" (W. Zs. f. d. K. des M. XVIII); in seiner Rezension von „The Atharvaveda by M. Bloomfield" und in „Bijdrage tot de Kennis der Atharvaveda-Litteratuur". (Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, (4e Reeks Deel VII 1904). In seiner neu erschienenen Arbeit „Das Vaitānasūtra des Atharvaveda" (Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Amsterdam 1910) hat Caland schlagende Beweise gegeben, dass das Vaitāna jünger sein muss als das Gop. Br.; z. B.: die wiederholte Verwendung des Op-

tativs im Vaitāna an Stellen, die wörtlich mit dem Gop. Br. übereinstimmen, während sonst der Optativ in Sūtratexten nicht gebräuchlich ist, u. a. (vgl. Einleitung S. IV und V).

In der „Bijdrage tot de Kennis der Atharvaveda-Literatur" legt Caland den Nachdruck darauf, dass Bloomfield übersehen hat, dass das Gop. Br. sich der Śaunakīya Rezension nicht anschliesse. Vieles spricht dafür, dass es sich der Paippalāda Rezension anschliesse. Bestimmt ist dies noch nicht festzustellen, da die Ausgabe der Paippalāda Rezension der Atharva Saṃhitā noch nicht zustande gekommen ist. Caland hat in dieser Abhandlung seine Ansicht ausführlich erklärt.

Eins ist nicht günstig für Caland's Ansicht, nämlich: Gop. Br. II **6.** 14 entnimmt seine Mantra dem 20sten Buch des Atharvaveda. Nun geht der Paippalāda Rezension das 20ste Buch ab, und das Gop. Br. soll es gekannt haben. Nun gibt es zwei Möglichkeiten. Entweder das Gop. Br. setzt das 20ste Buch der Śaunakīya Rezension als bekannt voraus und zitiert es, oder es bestand schon früh, zum Behuf des Brahman c.s. (hauptsächlich des Brāhmaṇācchaṃsin), auch bei den Paippalādas eine Sammlung Ṛcas, zusammen gebracht für das Soma Opfer, aber noch nicht in der Saṃhitā kanonisiert, was wohl bei den Śaunakīyas geschah. Vollständigkeitshalber und besonders in Anschluss an das Ritual für den Hotar (oder besser der Hotraka's) nach dem Ṛgveda, behandelt nun das Gop. Br., auch die Śastra des Maitrāvaruṇa und des Acchāvāka.

Bloomfield in der Rezension von „Das Vaitānasūtra des Atharvaveda, übersetzt von W. Caland Amsterdam 1910" (Göttingische Gelehrte Anzeigen 1912 N° 1) bestreitet wieder Caland's Behauptung, dass das Vaitānasūtra jünger sei als das Gopatha Brāhmaṇa; aber die von ihm angeführten Gründe sind für mich nicht überzeugend.

Verhältniss des Gop. Brāhmaṇa zu andern Texten.

Wenn man das Gop. Brāhmaṇa mit andern Texten vergleicht, so muss es weit zurückstehen. Dennoch hat man seinen Wert manchmal unterschätzt. Aufrecht nennt es in seiner Einleitung zum Aitareya Brāhmaṇa „ein elendes Machwerk". Bloomfield meint, dass das Gop. Brāhmaṇa aus einer Zusammenfügung einiger Teile von verschiedenen andern vedischen Texten entstanden sei. Er führt viele Stellen aus andern Texten an, die wörtlich mit dem Gop. Br. übereinstimmen.

Nun ist es mir sogar gelungen noch mehrere Stellen zu finden und wo Bloomfield sagt: „these sections in Gop. Br. exhibit a good deal of independence", fand ich sie manchmal wörtlich in andern Texten zurück. Prof. Caland machte mich auf gleichlautende Stellen im Kāṭhaka aufmerksam, Dr. Eelsingh auf eine gleichlautende Stelle im Saḍviṃśa Brāhmaṇa. Wenn diese aber auch wörtlich übereinstimmen, so ist dies noch kein entscheidender Beweis, dass dieselben nicht ursprünglich sind. Wieviele Khaṇḍa des Kāṭhaka und der Kapiṣṭhalasaṃhitā, des Aitareya Āraṇyaka und des Śāṅkhāyana Āraṇyaka stimmen wörtlich überein; und dennoch haben alle diese Werke wohl jedes für sich ein Recht zu existieren.

Bloomfield führt noch Stellen an, die beinahe gleichlautend mit andern Texten sind, aber einige Atharvanische Züge haben. Die Frage bleibt nun, ob die Atharvanischen Züge hineingebracht worden sind um den Text zu einem Atharvan Text zu machen, wie Bloomfield es vorkommen lässt, oder ob es ursprüngliche Stücke sind. Das ist schwer zu entscheiden.

Etwas, das für Bloomfield's Behauptung sprechen würde, ist, dass z. B. Gop. Br. II **3.** 11 und Kauṣ. Br. XI 4 und 5 viel Ähnlichkeit mit einander haben und dass im Gop. Br. der Ausdruck vorkommt: „*iti ha smāha kauṣītakiḥ*". Aber bemerkenswert ist es auch wieder, dass während so oft ein Khaṇḍa

wörtlich mit dem aus einem andern Brāhmaṇa übereinstimmt, dies hier nicht der Fall ist. Gop. Br. II **1.** 3 (S. 146 Z. 13) stimmt zwar wörtlich mit Kauṣ. Br. VI 14 init. überein; der Ausdruck „*tad u haike āhuḥ*" kommt in demselben vor; mit diesen „*eke*" muss man wohl die Kauṣītakins gemeint haben. Diese Polemisierung nun ist im Kauṣ. Br. an ihrem Platze, aber ist in das Gop. Br. gedankenlos aufgenommen worden.

Manchmal stimmt das Gop. Br. wörtlich mit einem andern Texte überein, nur in der Lesung der Mantra folgt es der Atharva Saṃhitā. So sind Gop. Br. II **6.** 4 und Ait. Br. VI 22 gleichlautend, nur folgt das Gop. Br. der Atharva Saṃhitā in der Rezension des Mantra „*apendra prāco maghavann amitrān*" und Ait. Br. folgt der Ṛgveda Saṃhitā „*apa prāca indra viśvāṅ amitrān*".

Im Gop. Br. II **6.** 14 werden die Mantra nach der Atharva Rezension angeführt. Bloomfield führt sie in seinem Ved. Conc. in der falschen Rezension an; dieses Khaṇḍa zeigt viel Ähnlichkeit mit Ait. Br.; aber das Ait. Br. führt die Mantra in der Rezension der Ṛksaṃhitā an. Mir scheint es doch unwahrscheinlich, dass die Khaṇḍa aus andern Texten aufgenommen worden sind und dass man sorgfältig die Lesung der Mantra geändert hat.

Auch mir fiel die grosse Übereinstimmung vieler Khaṇḍa mit denen aus andern Texten auf; dennoch würde ich es nicht wagen daraus den Schluss zu ziehen, dass das Gop. Br. aus andern Texten zusammengefügt sei.

Hierunten folgen die Khaṇḍa, die keine Parallelstellen in andern Texten haben. Sie haben Atharvanische Züge.

I **1.** 39. *Ācamana* (vgl. Bloomfield. The Atharvaveda p. 110).

I **2.** 1—9. Die Pflichten des Brahmacārin. Die Behandlung weicht sehr von der des Ś. Br. XI **5.** 4 und T. Ā. **2** ab.

I **2.** 16. Das *Cātuḥprāśya* wird mit den vier stereotypen, kosmischen und liturgischen Wörtern, nämlich: *āpaḥ*, *candra-*

māḥ, *brahmaveda* und *brahmatva* in Zusammenhang gebracht.

Die Mantra: „*yo vidyāt sapta pravataḥ*, *sapta vidyāt parāvataḥ*, *śiro yajñasya yo vidyāt*", kommen nur im Atharvaveda und Gop. Br. vor.

I **2.** 19. Eine Atharvanische Legende, die sich auf den Ursprung und die Natur des Brahman c.s. bezieht.

I **2.** 21 behandelt auf Atharvanische Weise das *Agnyādheya*.

I **2.** 22—23. Das *Sāṃtapana* wird hier für ein Feuer mit *Brahman*, *Brāhmaṇa* und *Brāhmya* verbunden, gehalten.

I **2.** 24 und I **3.** 1. Vorrang des Atharvanischen Brahman-Priesters.

I **3.** 5. Eine unlogische Legende, in welcher die Rede von einem Opfer ist, das nur von drei Priestern unternommen wird, wobei die Belohnungen auf die Hälften zurückgebracht werden.

I **3.** 14 behandelt die *Prāyaścitta* für begangene Fehler.

I **3.** 17 enthält eine Legende über eine Priesterfamilie, die *Kāru*, die, da sie arm sind, nur éine Kuh als Dakṣiṇā geben.

Mit den „*kāravo 'lpasvāḥ*", den armen Sehern, meint man die Brahmanen im allgemeinen, um sie all zu grosser persönlicher Opfer zu entbinden.

I **3.** 20. Eine Legende, in welcher die Rede von Sachen ist, die in Beziehung zu der *Dīkṣā* stehen. Dieses Khaṇḍa ist mir mehr als undeutlich.

I **3.** 21. Regeln über das Betragen des *Dīkṣita*.

I **3.** 22. *Prāyaścitta* für das Sich-vergreifen an den Gesetzen der *Dīkṣā*.

I **3.** 23 behandelt die Gebräuche, welchen sich ein *Dīkṣita* unterwerfen muss, wenn seine Frau schwanger ist.

I **4.** 16 und 17 scheinen ursprünglich zu sein, ich konnte keine Parallelstelle finden. Sie handeln über das *Sattra*.

I **4.** 24 folgt Ś. Br. XII **2.** 2. 13—23, aber doch findet man darin wieder einen Atharvanischen Zug. Bei dem vierfüssigen Vieh sagt Gop. Br.: *catvāro vai vedā vedair yajñas tāyate*.

I **5.** 7. Ein *Yajñakrama*, der weder mit Vaitāna **43** noch mit Gop. Br. I **5.** 23 übereinstimmt.

Im Vaitāna **43** kommt ein *Yajñakrama* vor und man sagt in **43.** 45: „Die Reihenfolge der Opfer (geht) aus dem Brāhmaṇa (hervor) und ebenso die Weise, wie ein Versehen wieder in Ordnung zu bringen ist.

I **5.** 8. Das *Sahasradakṣiṇa*-Opfer.

I **5.** 11—20 behandeln ausführlich das Thema der drei *Savana*, die auch behandelt werden in Ś. Br. XII **3.** 4. 1 und figg. Viele Atharvanische Züge kommen in denselben vor.

I **5.** 21. Die Legende, die hier behandelt wird, ist ursprünglich.

I **5.** 23—25. Metrische Behandlung des Opfers. In I **5.** 24 kommt eine Atharvanische Erzählung über den Ursprung des Opfers vor. I **5.** 25 ist die Verherrlichung des Atharvaveda.

II **1.** 8. In diesem Khaṇḍa wird gesagt, dass man zuerst die *Darśapūrṇamāsa* verrichten müsse, bevor man mit dem Soma-Opfer anfange.

II **2.** 5 unterbricht den *Yajñakrama* durch eine Abhandlung über die Fehler in einem Opfer, welche mit der Verherrlichung des *Bṛgvaṅgirovid* endigt.

II **2.** 12 ist das Brāhmaṇa von Vaitāna **16.** 15—17, darüber handelnd, wie man das Überfliessen des Soma wieder gut machen könne.

II **2.** 19. Gebräuche über das *Sadas*.

II **3.** 13—15 scheinen ursprünglich zu sein; obgleich sie viele Mantra mit andern Texten gemein haben, war keine Parallelstelle zu finden. Sie geben die Erklärung der drei *Śastra*, der drei Gehilfen des *Hotar*: des *Maitrāvaruṇa*, des *Brāhmaṇācchaṃsin* und des *Acchāvāka*.

II **3.** 16 motiviert den vierfachen Gebrauch des *Āhāva* (*śaṃsāvom*) beim *Prātaḥsavana*.

II **3.** 23 enthält eine legendarische Erzählung, weshalb Indra

das ausschliessliche Recht auf das *niṣkevalya śastra* beim *Mādhyaṃdina savana* habe.

II **4.** 4 erklärt den fünffachen Gebrauch des *Āhāva* beim *Mādhyaṃdina savana.*

II **4.** 11—14 enthält eine Legende, die in dieser Gestalt nicht aus einem andern Texte bekannt ist.

II **4.** 18 enthält eine Erklärung des vierfachen *Āhāva* beim *Tṛtīyasavana.*

Parallelstellen zwischen Gop. Br. und andern Texten.

Bloomfield hat deren in „The Atharva Veda" sehr viele gegeben; ich gebe hier vollständigkeitshalber noch einmal alle Parallelstellen und die neuen, welche ich gefunden habe.

I **1.** 1—15 vgl. Bṛh. Ār. Up. **5.** 4.

I **1.** 16—30. Praṇava Upaniṣad = 48e Upaniṣad. Der Unterschied ist sehr gering.

I **1.** 31—38. Man findet einige Übereinstimmung mit der Shavank Upaniṣad.

I **2.** 10—14 einige Übereinstimmung mit Ś. Br. III **1.** 1.

I **2.** 15 stimmt fast wörtlich mit Kāṭh. VII 15, Kap. S. VI 5 überein.

I **2.** 17 vgl. Ś. Br. IV **3.** 4. 21.

I **2.** 18 vgl. Ś. Br. II **1.** 4. 16.

I **2.** 20 vgl. Ś. Br. I **4.** 1. 10 flgg.

I **3.** 2 ist eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V **32.** 1. flgg.

I **3.** 3 eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V **32.** 5. **33.** 4.

I **3.** 4 ist eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V **34.** 1.

I **3.** 6 vgl. Ś. Br. XI **4.** 1. 1—4.

I **3.** 7 stimmt wörtlich mit Ś. Br. XI **4.** 1, 5, 6 und 7 überein; nur wird im Gop. Br. auch von „*śrotre, asthīni* und *śiśnam*" gesprochen.

I **3.** 8. Ś. Br. XI **4.** 1. 1[b]. XI **4.** 1. 8.

I **3.** 9. Ś. Br. XI **4.** 1. 14 und XI **4.** 1. 12.

I **3.** 10. Ś. Br. XI **4.** 1. 10; die Formeln findet man Ś. Br. XII **3.** 3. 3. Dieselben Formeln findet man auch: Gop. Br. I **5.** 10 und 21.

I **3.** 11 hat Übereinstimmung mit Ś. Br. XI **5.** 3. 1—4.

I **3.** 12. Ś. Br. XI **5.** 3. 5. Der Anfang stimmt mit M. S. I **8.** 10 überein vgl. Tait. Br. II **6.** 7.

I **3.** 13. Ś. Br. XI **5.** 3. 8. Die Formeln sind aber sehr verschieden. Diese findet man genau so Kauś. sūtra **72.** 42 und Kauś. sūtra **117.** 3. 4[a].

I **3.** 15. Bloomfield vergleicht Ś. Br. II **3.** 1. 18 und Kauṣ. Br. II 9, aber es hat gröszere Ähnlichkeit mit Mait. S. I **8.** 7, T. Br. III **1.** 9 und Kāṭh. VI 6.

I **3.** 16 stimmt mit Ṣaḍv. Br. IV 7 überein.

I **3.** 18. Ait. Br. VII **1.** 1, Āśv. Śrs. XII 9.

I **3.** 19 (med.) Gop. Br. II **2.** 23, Ait. Br. I **6.** 8.

I **4.** 1—I **5.** 22. Dieser Teil hat sehr grosse Ähnlichkeit mit Ś. Br. XII.

I **4.** 1—6. Ś. Br. XII **1.** 1 flgg.

I **4.** 7—8. Ś. Br. XII **1.** 2. 1, Ś. Br. XII **1.** 3. 1—7.

I **4.** 9—10. Ś. Br. XII **1.** 2. 2 und 3, Ś. Br. XII **1.** 3. 8—22.

I **4.** 11—12. Ś. Br. XII **2.** 3. 1.

I **4.** 13. Ś. Br. XII **1.** 3. 23.

I **4.** 14. Ś. Br. XII **2.** 3. 2—4.

I **4.** 15. Ś. Br. XII **2.** 3. 4 und **2.** 3. 8.

I **4.** 18. Ś. Br. XII **2.** 3. 7.

I **4.** 19. Ś. Br. XII **2.** 3. 6.

I **4.** 20. Ś. Br. XII **2.** 2. 1.

I **4.** 21. Ś. Br. XII **2.** 3. 10.

I **4.** 22. Ś. Br. XII **2.** 3. 11.

I **4.** 23. Ś. Br. XII **2.** 2. 9—12 und **2.** 3. 12.

I **4.** 24. Ś. Br. XII **2.** 2. 13—23.

I **5.** 1. Ś. Br. XII **2.** 2. 12.

I **5.** 2. Ś. Br. XII **2.** 1. 1—5, 9.

I **5.** 3. Ś. Br. XII **1.** 4. 1 und **2.** 4. 9—15, **1.** 4. 2—3.

I **5.** 4 stimmt nahezu mit Ś. Br. XII **2.** 4. 1—18 und Ś. Br. XII **2.** 4. 15—16 überein. Am Schlusse gibt es einen Unterschied.

I **5.** 5. Ś. Br. XII **3.** 2. 1.

I **5.** 6. Ś. Br. XII **3.** 5. 12—13.

I **5.** 9. Ś. Br. XII **3.** 5. 3—11.

I **5.** 10. Ś. Br. XII **3.** 3. 1, 5, 2.

I **5.** 11 vgl. Ś. Br. XII **3.** 4. 1, 2.

I **5.** 12 vgl. Ś. Br. XII **3.** 4. 3.

I **5.** 13 vgl. Ś. Br. XII **3.** 4. 4.

I **5.** 14 vgl. Ś. Br. XII **3.** 4. 5.

I **5.** 15 vgl. Ś. Br. XII **3.** 4. 6.

I **5.** 16—20 weicht ab von Ś. Br. XII **3.** 4.

I **5.** 21. Die Legende wird nicht im Ś. Br. gefunden, sonst Übereinstimmung mit Ś. Br. XII **3.** 3. 3, T. S. I **4.** 11 und M. S. I **4.** 11 (med.).

I **5.** 22. Ś. Br. XII **3.** 5. 1.

II **1.** 1. Der Anfang stimmt mit Kauṣ. Br. VI 13 überein; nur findet man zwei Atharvanische Züge. Bloomfield sagt: „The statement about the paridhi's [Vait. **2.** 8. 13] does not appear in Kauṣ. Br.; but seems original with Gop. Br.". Aber man findet fast dieselbe Stelle T. S. II **5.** 11. 5—6.

II **1.** 2. von „*tad bṛhaspataya*" an S. 145 Z. 4 vgl. T. S. II **6.** 8. 5, vgl. Kauṣ. Br. VI 13 (med.), 14 (init.).

II **1.** 3. stimmt mit Kauṣ. Br. VI 14 überein; zum Schluss vgl. T. S. II **6.** 8. 4; vgl. Kauś. sūtra **65.** 14—15.

II **1.** 4. T. S. II **6.** 9. 1—3.

II **1.** 5. Bloomfield nennt als Parallelstelle: T. S. I **7.** 3. 3, Ś. Br. I **2.** 3. 5; die Übereinstimmung ist nicht grosz; aber

der Text stimmt mehr mit Kāṭh. VIII 13 (S. 97 Z. 2—4) überein.

II **1.** 6. wörtlich übereinstimmend mit M. S. I **4.** 6. (S. 54. Z. 3. flgg.).

II **1.** 7. einige Übereinstimmung mit T. S. I **7.** 3. 4, Kāṭh. VIII. 13 (S. 97. Z. 7—11; 4—7; 13—17).

II **1.** 9. vgl. T. S. II **5.** 5. 1—2.

II. **1.** 10. wörtlich übereinstimmend mit Kauś. sūtra I 29—30, und M. S. IV **3.** 5 S. 44. Z. 10—14.

II **1.** 11. wörtlich übereinstimmend mit T. S. II **5.** 5. 3. flgg.

II **1.** 12. einige Übereinstimmung mit Ait. Br. I. 1, Ś. Br. III **1.** 3. 1; grössere mit M. S. I **4.** 14—15.

II **1.** 13—15. fast wörtlich übereinstimmend mit M. S. II **1.** 10.

II **1.** 16. wörtlich übereinstimmend mit M. S. II **5.** 5 (S. 53. Z. 10—16).

II **1.** 17. Bloomfield sagt: „Judging from the mention, at the end, of the Atharvanic *purastāddhoma* and *saṃsthitahoma* [Kauś. sūtra **3.** 19, Vait. I 4] this seems to be a somewhat original Brāhmaṇa". Aber es hat grosze Ähnlichkeit mit Kāṭh. XII 7.

II **1.** 18. stimmt mit M. S. III 3. 7 (S. 40 Z. 2 flgg.) überein.

II **1.** 19—26. Kauṣ. Br. V **1** flgg.

II **2.** 1. grosze Übereinstimmung mit Kāṭh. XIII 7 (S. 189 Z. 13 flgg.) vgl. Ś. Br. XI **7.** 1. 2, M. S. II 5. 11, Āp. Śrs. VII. 28. 8.

II **2.** 2—4 vgl. T. S. VI **2.** 2. 1—3.

II **2.** 2. vgl. Kāṭh. XXIV 9 S. 100 Z. 8.

II **2.** 6. Der Anfang ist wörtlich Ait. Br. I **18**; die Mitte Kauṣ. Br. VIII **3** (init.), der Schluss Ait. Br. I 22.

II **2.** 7—8. stimmt nahezu wörtlich mit Kāṭh. XXIV 10 überein; vgl. M. S. III **8.** 1 (S. 49 Z. 12).

II **2.** 9. vgl. Kāṭh. IX 10. Der Schluss hat Ähnlichkeit mit Kāṭh. IX 15.

II **2.** 10. stimmt beinahe wörtlich mit Kāṭh. XXXIV 17—18 überein; vgl. Gop. I **3.** 9.

II **2.** 11. vgl. M. S. I **9.** 8.

II **2.** 13. vgl. Kāṭh. XXXVII 17, T. S. III **5.** 2. 1.

II **2.** 14. Der Anfang T. S. III **5.** 2. 1.

II **2.** 15. Kāṭh. XXXIV 18.

II **2.** 16. Der Anfang stimmt wörtlich mit T. S. VI **3.** 1. 1 überein, vgl. Ś. Br. IV **2.** 5. 11.

II **2.** 17. Der Anfang stimmt mit Kauṣ. Br. X 6 überein, nur die Mantra weichen ab. Die Mantra sind dieselben wie in T. S. III **1.** 10. 1.

II **2.** 18. stimmt nahezu wörtlich mit Kauṣ. Br. XIII 1 überein.

II **2.** 20. vgl. Ait. Br. VI **10.** 1.

II **2.** 21. vgl. Ait. Br. VI **11.** 6.

II **2.** 22. vgl. Ait. Br. VI **12.** 6.

II **2.** 23. vgl. Gop. Br. I **3.** 19, vgl. Ait. Br. I **6.** 8.

II **2.** 24. T. S. I **6.** 7. 1.

II **3.** 1—6. Ait. Br. III **5**—**8.** Der Schluss des Gop. Br. II **3.** 6 = Ait. Br. VII **33.** 5.

II **3.** 7. vgl. Ait. Br. II 29; Kauṣ. Br. XIII 9.

II **3.** 8. vgl. Ait. Br. VI **14.** 5, aber gröszere Übereinstimmung mit Kauṣ. Br. XIII 9.

II **3.** 9. einige Übereinstimmung mit T. S. VI **4.** 11. 3—4.

II **3.** 10. wörtlich übereinstimmend mit Kauṣ. Br. XIV 3; nur die Formeln sind verschieden und stimmen genau mit Vait. II **3.** 10 überein.

II **3.** 11. nahezu übereinstimmend mit Kauṣ. Br. XI 4—5.

II **3.** 12. Der Anfang stimmt mit Ait. Br. III 14 überein.

II **3.** 16. vgl. Gop. Br. II **4.** 4 und 18.

II **3.** 17—19. fast wörtlich übereinstimmend mit M. S. IV **8.** 3.

II **3.** 20. fast wörtlich Ait. Br. III 23.

II **3.** 20 (fin.) vgl. Kauṣ. Br. XV **4** init.

II **3.** 21. fast wörtlich Ait. Br. III. 23.

II **3.** 22. vgl. Ait. Br. III 24.

II **3.** 23. Die hier erzählte Legende weicht bedeutend von

der des Ait. Br. III 24. 10 flgg. ab; vgl. Kauṣ. Br. XV 4.

II **4.** 1—3. vgl. Āśv. Śrs. VII **4.** 1, Śāṅkh. Śrs. VII 22—24.

II **4.** 4. vgl. Gop. Br. II **3.** 16, II **4.** 18.

II **4.** 5. (init.) Kauṣ. Br. XXX 1, S. 142 Z. 2 v. u. vgl. Ait. Br. VI **3.** 8—11.

II **4.** 6. Kauṣ. Br. XVIII 7—8.

II **4.** 8. T. S. III **3.** 8. 2 flgg.

II **4.** 9. T. S. III **3.** 8. 4—6 von *ayaṃ te yoniḥ* vgl. T. S. III **4.** 10. 4—5.

II **4.** 10. Ait. Br. III 44.

II **4.** 11—14. Die Legende in dieser Gestalt ist aus andern Texten nicht bekannt.

II **4.** 15—17. vgl. Āśv. Śrs. VI **1.** 2. Śāṅkh. Śrs. IX 2—4.

II **4.** 18. vgl. Gop. Br. II **3.** 16 und II **4.** 4; vgl. Ait. Br. VI 12. 5.

II **4.** 19. vgl. Ait. Br. IV **1.** 5—8.

II **5.** 1. Ait. Br. IV **5.** 1 flgg.

II **5.** 2. Ait. Br. IV **6.** 4—7.

II **5.** 3. Ait. Br. IV **6.** 8—14; Kauṣ. Br. XVII 5—6.

II **5.** 4. Kauṣ. Br. XVII **7.** 1 flgg.

II **5.** 5. Kauṣ. Br. XVII 8—9.

II **5.** 6. Ś. Br. XII **8.** 3. 1—2.

II **5.** 7. Ś. Br. XII **8.** 3. 23—28.

II **5.** 8. P. Br. XVIII 7.

II **5.** 9—10. vgl. P. Br. XX **3.** 2. flgg., Gop. Br. II **5.** 10; vgl. Kauṣ. Br. XXX 11.

II **5.** 11. Ait. Br. VI **17.** 1—2 und Ait. Br. VI **5.** 1 flgg.

II **5.** 12. Ait. Br. VI **6.** 1 flgg.

II **5.** 13. Ait. Br. VI **7.** 1 flgg.

II **5.** 14. sehr viel Übereinstimmung mit Ait. Br. VI 8.

II **5.** 15 = Ait. Br. VI **18.** 4; fängt mit einem Satz aus Ait. Br. VI **17.** 2 an und schliesst mit Ait. Br. VI **17.** 3—4.

II **6.** 1. Ait. Br. VI **18.** 1—3. **19.** 1—10.

II **6.** 2. Ait. Br. VI **19.** 10 und **20.** 1 flgg.

II **6.** 3—5. Ait. Br. VI **21—23.**

II **6.** 6—7 hat nicht viel Ähnlichkeit mit andern Texten; nur findet man einige Übereinstimmung mit Ait. Br. VI **13.** 7; Gop. Br. II **6.** 7 (fin.) ist nahezu übereinstimmend mit Ait. Br. VI **27.** 1—5.

II **6.** 8. Ait. Br. VI **27.** 6 und **30.** 4.

II **6.** 9. Ait. Br. VI **30.** 5 und **31.** 5.

II **6.** 10. Ait. Br. V **9—10.**

II **6.** 11. Ait. Br. V. **11.** und **12.** 3. VI **32.** 1—2.

II **6.** 12. ist zum Teile zusammengefügt aus verschiedenen Khaṇḍa des Ait. Br.; einige Teile zeigen Ursprünglichkeit. *stotriyānurūpau* vgl. Ait. Br. V **19.** 12; *sukṛti* Ait. Br. VI **29.** 1; *vṛṣakapi* Ait. Br. VI **29.** 2 und *kuntāpa* Ait. Br. VI **32.** 5 flgg.

II **6.** 13. [S. 264 Z. 3 und flgg.] Ait. Br. VI **33.** 1—5.
Kauṣ. Br. **30.** 5.
[S. 265 Z. 4 und flgg.] Ait. Br. VI **33.** 16—17.
Kauṣ. Br. **30.** 7.
[S. 265 Z. 9 und flgg.] Ait. Br. VI **33.** 19.
[S. 265 Z. 16] Ait. Br. VI **33.** 18.
[S. 265 Z. 16 und flgg.] Ait. Br. VI **34.** 20.

II **6.** 14. Ait. Br. VI **34—36.** 3.

II **6.** 15. hat einige Übereinstimmung mit Ait. Br. VI **36.** 4—7.

II **6.** 16. hat Übereinstimmung mit Ait. Br. VI **36.** 8—17.

BEMERKUNGEN.

I **1.** Böhtlingk hat in seiner „Probe einer Kritik des Gopathabrāhmaṇa" die ersten zwölf Seiten des Gopathabrāhmaṇa besprochen und sucht einige verdorbene Stellen zu verbessern und hofft, dass eine Untersuchung der verschiedenen Handschriften des Brāhmaṇa die andern Schwierigkeiten aus dem Wege räumen könne. Die Handschriften verbreiten aber über die verdorbenen Stellen nur wenig Licht. Mit vielen Emendationen Böhtlingks bin ich einverstanden; in den Noten habe ich immer mitgeteilt, wo ich den Text nach Böhtlingk korrigiert habe.

I **1.** 1. [S. 1. Z. 3]. Das Perfectum *nirname* ist hier nicht am Platz, darum lese ich mit Böhtlingk *nirmimā*.

I **1.** 1. [S. 1. Z. 5 und 6] Statt *avidāmaha* lese ich mit Böhtlingk *avidam aham*.

I **1.** 3. [S. 3. Z. 1] alle Hss. haben *abhyatapat* und *abhyaśrāmyat* ohne Objekt. Man findet dieses noch einige Mal im Texte. Die Verben haben transitive Bedeutung; man erwartet ein Objekt wie *ātmānam*.

I **1.** 6. Die Form *niramimata* (S. 5. Z. 8) findet man hier und an vielen andern Stellen fehlerhaft für *niramimīta*.

I **1.** 12. [S. 10. Z. 4] alle Hss. lesen *prākrīḍitaḥ*. Böhtlingk schlägt vor *prākroḍitah* „vor Zeiten nachträglich hinzugefügt" und er sagt weiter „und diese Interpolation wird wohl nicht sehr alt sein, da *kroḍa* in der Bedeutung „nachträgliche Bemerkung, Nachtrag" sehr spät auftritt. Das *tam* [Z. 7] spricht

gleichfalls für die Interpolation der zwei vorhergehenden Zeilen, da es auf *yajñaṃ* [Z. 3] hinweist". Ich bin hiermit nicht einverstanden. Bedeutet *prākrīḍitaḥ ślokaḥ* soviel als „versus memorialis"?

I **1.** 12. [S. 10. Z. 5] *sapta sutyāḥ*. Anfangsworte des Gop. Br. I **5.** 25.

I **1.** 13. [S. 10. Z. 10] *taṃ ha smaitam evaṃ vidvāṃsaḥ pūrve śrotriyā yajñaṃ tataṃ sāvasāya ha smahety abhivrajanti*" ist verdorben. Böhtlingk schlägt vor: *tān ha smaitān evaṃvidvāṃsaḥ pūrve śrotriyā yajñaṃ tatam avasāyety abhivrajanti.*

I **1.** 16—30. enthält die Praṇava Upaniṣad. Als Deussen im Jahre 1877 seine „Sechzig Upaniṣad's des Veda" herausgab, übersetzte er die Praṇava Upaniṣad aus dem Oupnek'hat, und wusste nicht, dass diese Upaniṣad in dem ersten Prapāṭhaka des Gopatha Brāhmaṇa zu finden war. Bloomfield hat in „The Aharvaveda" Deussen hierauf aufmerksam gemacht, und in der zweiten Auflage der „Sechzig Upaniṣad's des Veda" hat Deussen eine Übersetzung aus dem Sanskritoriginal hinzugefügt.

I **1.** 17. der Oupek'hat: *die Sprache*, *die Zunge* und *die Rede*; das ist viel besser als Gop. Br.: *die Rede*, *die Zunge* und *der Geschmack* [*vācam . . . . . jihvāṃ rasam* S. 13. Z. 13].

I **1.** 21. [S. 14. Z. 14] die hss.: *'nuśāsanānām iti*. Ein Genitiv gibt keinen Sinn, vgl. Śat. Br. XI **5.** 6. 8.

I **1.** 21. [S. 14. Z. 15] *svaraśamyanānātantrīḥ* ist wahrscheinlich verdorben. Deussen übersetzt diese Stelle: „die mannigfachen, durch ihre Töne heilbringenden Saitenspiele". (? sic!) Böhtlingk schlägt vor *svarasāmyanānātantrīḥ*.

I **1.** 22. [S. 15. Z. 8] alle hss. *°jighāṃsuḥ*. Deussen schlägt vor *°jighāṃseyuḥ* und übersetzt diese Stelle: „die Mantra's könnten sich [feindlich] gegen mich wenden, wie Embryos die Mutter zu töten suchen könnten". Richtiger wäre doch *°jigāṃseyuḥ*.

I **1.** 25. [S. 18. Z. 6] Deussen übersetzt *yāthālātavya* „wie

ein nicht anzurührender Feuerbrand" [*alātavya*]. Ich glaube *lātavya* ist ein Eigenname, vgl. Ṣaḍv. Br. IV 7. 2, wo *svāhā lātavyasagotrā* genannt wird.

I 1. 25. [S. 18. Z. 7] Es ist mir nicht deutlich, was: „*puṃso vatso*" bedeutet. Deussen fragt: „Ist es: „er ist mit Vorliche männlich"".

I 1. 27. [S. 19. Z. 4] Was bedeutet: *nādānapradānakaraṇau*? Deussen übersetzt: „und als den Zuwachs des Nachhalls bewirkend sind sie ein zweifacher Ort." (?).

I 1. 27. [S. 20. Z. 3] *mantraḥ kalpo brāhmaṇam ṛg yajuḥ sāmātharvāṇi*. Soll man °*vaṇi* oder °*vāṇi* lesen? Die Stelle ist mir nicht deutlich. Deussen übersetzt: „Spruch, Ritual und heilige Rede findet sich im Ṛig-, Yajur-, Sāma- und Atharvaveda".

I 1. 28. [S. 20. Z. 12] alle hss. *upopasīdāmīti*. Man erwartet 1e p. plur. Deussen übersetzt: „Wir wollen dir in Unterwürfigkeit nahen".

I 1. 31—38. Die Gāyatrī Upaniṣad. Bloomfield (The Atharvaveda, Seite 110) sagt: „This text describes itself as an Upaniṣad and deals with a theme suggestive of the Shavank Upaniṣad though it is not all like it" (Deussen, S. 875). Ich finde, dass die beiden Texte nicht sehr genau übereinstimmen; in der Shavank Upaniṣad findet man nur den Krieg zwischen Göttern und Asura's; während im Gop. Br. ein Gespräch zwischen Maudgalya und Glāva vorkommt.

I 1. 31. [S. 23. Z. 2] *ācacaṣṭe* quasi-Perfectform, wo man *ācacakṣe* erwarten würde, vgl. I 2. 13 (S. 46 Z. 12] und I 3. 8 (S. 73 Z. 6).

I 1. 32. [S. 25. Z. 6] Vedic Concordance S. 520 muss „*vicakṣva yadi tāḥ pravettha*" statt „.....*praveptya*" gelesen werden.

I 2. 1. [S. 33. Z. 7] Bloomfield schlägt vor „*krodho 'paḥ ślāghaṃ*" zu lesen; besser ist doch „*krodho 'paḥ ślāghā*".

I 2. 4. [S. 35. Z. 12] *parāharati* bedeutet: fortreissen, hinreissen; man erwartet doch ein Verbum mit der Bedeutung „berühren".

I 2. 4. [S. 35. Z. 13] Man erwartet doch statt *dharma gupto mā gopāyeti' dharmo hainaṃ gupto gopāyati: dharma gupta mā gopāyeti' dharmo hainaṁ gupto gopāyati.*

I 2. 5. Der Anfang ist sehr verdorben.

[p. 37. Z. 2] Was bedeutet *ākīyatāṃ?*

[p. 37. Z. 3] *na hi devā na ramante;* eigentümlich ist hier der Gebrauch einer doppelten Negation. Prof. Caland teilte mir mit, dass im Kāṇvīya Śat. Br. die doppelte Negation einige Mal vorkommen soll.

I 2. 8. Ist *divyatri* [S. 40. Z. 7] der Name eines Ṛṣi? *ulavṛkarkṣutarakṣuḥ* [S. 40. Z. 8] als Kompositum ist verdächtig, man erwartet dann einen Nom. plur.

Sarpadaṃṣṭranaḥ [S. 40. Z. 9] ist nicht im Pet. W. belegt, wohl *sarpadaṃṣṭra.* Man erwartet doch *sarpadaṃṣṭraṇaḥ.*

I 2. 11. Einige Mal [S. 44. Z. 11 und 15] kommt *voce chandaḥ* (var. lect. *vocet chandaḥ*) vor. Ich begreife die Bedeutung der Worte nicht.

I 2. 15. dieser Khaṇḍa ist sehr korrupt; ich habe ihn nach Kāṭh. VII 15 herzustellen versucht; S. 48. Z. 9 muss eine Lücke haben hinter „*yannakṣatram*".

I 2. 16. von Schröder liest im Kāṭh. VII 15 *saṃvatsarād agnau.* Ist es nicht besser *saṃvatsarād ṛcāgnau* zu lesen?

I 2. 16. [S. 49. Z. 12] Keine der Hss. hat *śṛṅgāḥ* wie Rājendralāla Mitra liest. Der Mantra stimmt genau mit ṚV. IV 58. 3 überein.

I 2. 18. Was bedeutet *śravaṇasya* [S. 52. Z. 11]? Man erwartet den Namen eines Tieres.

I 2. 20. [S. 56. Z. 7] Ist vielleicht „*adhoktam*" *adho 'ktam* ($\sqrt{añj}$) zu lesen? aber dann muss man °*pyāyyaitat payo* statt °*pyāyyaitaṃ payo* [S. 56. Z. 7] lesen.

I **3.** 3. Ist *vācoyamyam* [S. 66. Z. 13]: die Stimme an sich haltend? Ait. Br. liest *vācaṃyamaḥ*. Vielleicht *vācaṃ yacchet* statt *vācoyamyam*.

I **3.** 4. [S. 68] Die Aoristi kommen in allen Hss. ohne Augment vor.

I **3.** 6. vgl. S. B. E. XLIV S. 51.

Ś. Br. XI **4.** 1. 1. behandelt denselben Gegenstand. Eggeling weiss nicht, ob seine Auffassung richtig ist. Prof. Geldner hat eine andere.

Gop. Brāhmaṇa hat eine andere Lesart, aber auch diese ist nicht deutlich.

Ś. Br. *uddālako hāruṇiḥ | udīcyān vṛto dhāvayāṃ cakāra tasya niṣka upāhita āsaitad dha sma vai tat purveṣāṃ vṛtānāṃ dhāvayatām ekadhanam upāhitaṃ bhavaty upavalhāya bibhyatāṃ tān hodīcyānāṃ brāhmaṇān bhīr viveda.*

I **3.** 18. ist verdorben, ich habe den Khaṇḍa nach Ait. Br. VII **1.** 1 zu korrigieren versucht. Nicht deutlich ist: *dakṣiṇā śroṇir athyāstrī brahmaṇah* [S. 86. Z. 12] Ait. Br. liest *śroṇir hotur, savyā brahmaṇaḥ.*

Im Gop. Br. wird das *avarasakthaṃ* sowohl dem Maitrāvaruṇa als dem Brāhmaṇācchaṃsin gegeben, und der *ūru* dem Acchāvāka und dem Potar. *Apāna* [S. 87. Z. 7] muss dieselbe Bedeutung haben wie *vaikartaḥ* Ait. Br. = *praudhaḥ*. Die Bedeutung des *praudhaḥ* ist auch unbekannt.

I **3.** 19. [S. 88. Z. 6] *taṃ vā etaṃ dhīkṣitaṃ santaṃ dīkṣita ity ācakṣate* vgl. Śat. Br. III **2.** 2. 30, wo man dieselbe quasi-Etymologie findet.

I **3.** 20. *itthaṃ ced vo 'pasamavatsur hanta* [S. 90. Z. 6]. *avatsur* ist korrupt, vielleicht wird gemeint eine augmentierte Form von *samāvartate*. Vielleicht *samāvartsuḥ*? 3 plur. aor.?

Khaṇḍa I **3.** 20 ist undeutlich.

I **4.** 7. man erwartet *devikāhavīṃsi* statt *devatāhavīṃṣi* [S. 96. Z. 9], denn in I **4.** 8. [S. 99. Z. 7] steht *yad devikāhavir-*

bhiś caranti; in Kauṣ. Br. XIX 7 (init.) *devikābhyo havīṃṣi*.

I 4. 7. [S. 96. Z. 9] die Hss. *kāmāddaśātirātram* wschl. *kāmād atirātram*. Diese Worte sind wahrscheinlich Interpolation; das *atirātra* hat hier keine Bedeutung. Aber [S. 99. Z. 10] *atha yad daśātirātram upayanti* zu l. wschl. *yad atirātram upayanti*. Diese Stelle beruht auf I 4. 7. Dann ist die Interpolation sehr alt.

I 4. 14. [S. 105. Z. 2] und I 4. 15. [S. 105. Z. 11] *anakūtyai* habe ich in *anagūrtyai* geändert nach Śat. Br. XII 2. 3. 5.

[S. 105. Z. 7] die Hss. *daśarātrāya mahāvrataṃ mahāvratād udayanīyāyātirātraḥ*. Man muss lesen: *daśarātrān mahāvrataṃ mahāvratād udanīyo 'tirātraḥ*. Die Dative sind durch eine Parallelstelle I 4. 22. [S. 110. Z. 7] verursacht.

I 4. 20. [S. 109. Z. 1] *daśarātram uddhiḥ pṛṣṭhyābhiplavau cakre ' daśarātram uddhiṃ ' pṛṣṭhyābhiplavau cakre ' tantraṃ kurvīta*.

Śat. Br. XII 2. 2. 4. *pṛṣṭhyābhiplavau tantre kurvīta*. Diese Lesart scheint mir weniger gut zu sein, vgl. S. B. E. XLIV S. 149.

[S. 109. Z. 4] *ime prāṇā nānā santa ekodayāccharīram adhivasati*.

Ś. Br. XII 2. 2. 4. *ime prāṇā nānā santa ekotayaḥ samānam ūtiṃ saṃcaranti*.

Die Bedeutung von „*ekoti*" ist zweifelhaft, vgl. S. B. E. XLIV S. 149.

I 5. 1. [S. 113. Z. 4] die Hss. *jyotir gaur āyur gaur āyur jyotir* Śat. Br. XII 2. 2. 12 *jyotir gaur āyuh*; das ist viel besser, denn es ist die Rede von einem *tryahas tryāvṛttiḥ*.

I 5. 3. *grīvā* wird durcheinander im Sing. und Plur. gebraucht.

[S. 115. Z. 11] *trivṛtaṃ hy eva śiro bhavati: tvag asthi majjā mastiṣkaṃ*.

Ś. Br. XII 2. 4. 9. *śira evāsya trivṛt*[1] *tasmāt tat trividhaṃ bhavati tvag asthi mastiṣkaḥ*. Hat man im Gop. Br. *majjā* auszuscheiden? Sonst hat man ein *caturvidham*.

[S. 116. Z. 6] *pṛṣṭīkuṇḍīlāni* ist nicht im P. W. belegt, vielleicht muss hier mit Śat. Br. *karūkārāṇi* gelesen werden.

Vielleicht ist statt *pṛṣṭī*° *praṣṭi*° zu lesen.

I 5. 3 und 4 enden gedankenlos: *ya evaṃ veda sa vā eṣa saṃvatsaraḥ*.

I 5. 4. [S. 117 Z. 5] die Hss. haben *variṣṭhā*. Ist es nicht besser mit Ś. Br. *varṣīyasī* zu lesen, weil der zweite Finger doch nicht der gröszte ist?

[S. 117. Z. 7] *anayor variṣṭhā*. Ś. Br. *āsāṃ varṣiṣṭhā*.

Im Śat. Br. ist die Reihenfolge besser; denn die *paṅkti* muss an fünfter Stelle kommen, und die *virāj* an vierter. Die *virāj* wird nicht deutlich behandelt; zum zweiten Male spricht Gop. Br. über den *variṣṭhā*-finger; Ś. Br. spricht hier von *annāditamā*.

I 5. 5. stimmt mit Ś. Br. XII 3. 2. 1 überein; *catuḥ* und *pañca* fehlen im Gop. Br.; Ś. Br. hat *rātrayaḥ* statt *ahorātrāṇi* und spricht später von 720 Tagen und Nächten; Gop. Br. spricht von 360 prāṇas.

I 5. 8. [S. 123 Z. 7] zwischen *niṣkrīṇīya* (1e p. opt. med.) und *tasmād etena* u. s. w. ist wahrscheinlich eine Lücke; oder man muss eingreifen und *nirakrīṇāt* lesen.

I 5. 9. Ś. Br. XII 3. 5. 3—11.

Die Reihenfolge weicht im Ś. Br. ab; auch spricht man im Gop. Br. von *gṛhamedha* [S. 124. Z. 9] und *mithunam*; [S. 124. Z. 11] diese fehlen im Ś. Br.

I 5. 10. [S. 125 Z. 2] die Hss. lesen *suśruvuḥ*. Oft werden *ś* und *s* verwechselt. Aber ein Plural ist hier nicht am Platz; auch die Bedeutung von *sru* passt hier nicht, ich lese mit Ś. Br. *śaśrāma*.

I 5. 11. Man findet die Formen: *prātaḥsavanena* [Instr.] *mādhyaṃdine savane* [Loc.] und *tṛtīyasavane* [Loc.] neben einander.

I 5. 12. 13. 14. vgl. Das Vaitāna Sūtra des Atharvaveda, übersetzt von W. Caland, XVII 10.

I 5. 21. Die Legende des *Dadhyaṅ āṅgirasa* wird nicht im Ś. Br. gefunden; wohl gibt Ś. Br. XII 3. 3. 3 die Aufzählung der siebzehn Silben der fünf heiligen Wörter.

I 5. 23. Nach Gautama ist die Reihenfolge der *haviryajña: agnyādheya*, *agnihotra*, *darśa-* und *paurṇamāsa*, *caturmāsya*, *āgrayaṇeṣṭi*, *nirūḍhapaśubandhu* und *sautrāmaṇī*.

II 1. 2—4 behandelt das *prāśitra* [vgl. Kauṣ. Br. VI 13, 14, Ś. Br. I 7. 4. 5, T. S. II 6. 8. 5, Ait. Br. III 33]. Die Legende ist sehr verschieden behandelt worden; im Ś. Br. und Ait. Br. fragen die Götter *Rudra*, ob er *Prajāpati* strafen wolle.

Im T. S. und Gop. Br. rächt sich Rudra, weil er vom Opfer ausgeschlossen worden ist.

II 1. 3. [S. 146. Z. 13] *tad u haika āhuḥ*; diese „*eke*" sind, wie es scheint, die Kauṣītakins, vgl. Kauṣ. Br. VI 14 (init.).

II 1. 7. [S. 150 Z. 2] vgl. Vait. 3. 19—20, Übersetzung von Caland. Nur hs. D. liest *samakṣam*, die andern lesen *samṛkṣam*. Alle Hss. lesen wie Vait. das korrupte *prajāpatiṃ* statt *prajāpatiḥ*.

II 2. 10. ist Kāṭh. XXXIV 17 und 18. Das Kāṭh. ist viel korrupter als Gop. Br.

II 2. 11. [S. 176. Z. 6] M. S. I 9. 8: S. 139 Z. 5 liest *tena vyāvṛtam agacchaṃs te°* statt *te na vyā°*.

II 2. 11 vgl. Vait. XIII 13 (das Vait. übersetzt von Caland).

II 2. 13—14 vgl. Vait. XXIX 7.

II 2. 13. [S. 178 Z. 13] alle Hss. *anitir asi*. vgl. Vait. XX 13, Bemerkung.

II 2. 13. [S. 178. Z. 15] die Hss. lesen *prāvo 'syahnāṃsi*, diese Lesart hat gar keine Bedeutung. T. S. III 5. 2. 3 hat *pravāsi anuvāsi*.

II 3. 8. Gop. Br. (ed. Bibl. Ind.) muss die vierte Zeile (S. 126) von oben als erste Zeile gelesen werden.

II **3.** 9. [S. 194. Z. 15] *prājā aśvamāraṃstad* .... Wahrscheinlich muss die Bedeutung dieser Worte sein: „Die Menschen bekamen dann Atem." Vielleicht eine Form von *śvasiti*, aber welche?

II **3.** 13. [S. 200. Z. 7 u.s.w.] muss man lesen: *na hy atra nārāśaṃsāḥ sīdanti* oder *na hy anārāśaṃsāḥ sīdanti*?

II **4.** 7. vgl. Vait. XXIII 22, Bemerkung.

II **4.** 8. [S. 215. Z. 13] *tāṃ yad anuposya* vgl. Vait. XXIV 15, Bemerkung.

II **4.** 11. [S. 219. Z. 3 und 4] *samabhyavāguḥ* aor. ist hier nicht am Platz. Er ist hierher gekommen durch Ausgleich.

Vielleicht muss man *samabhyaveyuḥ* lesen.

[S. 219. Z. 8] *tasmād utthā*, vielleicht *tasmād ukthā?* Ist es eine quasi-Etymologie; *ukthā* aus *utthā* entstanden?

II **4.** 13 ist mir nicht deutlich.

II **4.** 14. [S. 221. Z. 5] die Hss. *dve saṃśasyaṃsta aindraṃ ca bārhaspatyaṃ caikam aindrābārhaspatyaṃ* (?), vgl. Vait. XXV 8.

II **5.** 4. [S. 230. Z. 16] *agāt* ist augmentierter Injunktiv, der in späteren Texten mehr vorkommt.

II **5.** 5. [S. 231. Z. 5] Gop. Br. *yathābhyāghāram*. Kauṣ. Br. XVII 8 *yathābhyāgāram*. Die richtige Form ist *yāthābhyākāram*.

II **5.** 7. [S. 233. Z. 11] Hs. D. liest richtig *saṃśānāni* wie in Ś. Br. und andern Texten. Garbe hat schon im Vait. XXX 6, wo alle Hss. *saṃśyānāni* haben, diese Form in *saṃśānāni* verändert.

II **5.** 8. vgl. Vait. XXVII **6.** Es befremdet, dass auch eine Hs. des Gop. Br. *ruheyam* statt *roheyam* [S. 235. Z. 2] liest.

II **6.** 2. [S. 245. Z. 15] Ait. Br. VI 20 [S. 173. Z. 1] hat *ye vai te na ṛṣaya pūrve pretās te vai kavayas* statt *ye vai tena* u.s.w.

II **6.** 3. [S. 246. Z. 11] Ait. Br. VI 21 [S. 173. Z. 16 und 17] hat *kadvantāḥ* statt *kadvantaḥ*.

II **6.** 4. [S. 248. Z. 8] die Hss. *satrāyaṇarūpam*, auch Ait. Br. VI 22. [S. 174. Z. 14]: statt *sattrāyaṇarūpam*.

II **6.** 9. [S. 256. Z. 15] *buḍila āśvitarāsyuḥ*. Ait. Br. *bulila āśvatara āśviḥ*.

II **6.** 10. [S. 259. Z. 4] vgl. Vait. XXXI **27**, wo Caland vorschlägt: *tasmād ṛgmebhya evādhi preṣitavyaṃ ṛgmebhyo 'dhi vaṣaṭkṛtyam* zu lesen.

II **6.** 13. [S. 266. Z. 1] alle Hss. wie Ait. Br. *ativāda*; Vaitāna Sūtra und Kauṣ. Br. *atīvāda*.

II **6.** 14. Der Anfang ist sehr korrupt.

[S. 268. Z. 15] *tvam indra śarma riṇetīme* ..... und auch Vait. XXXII 30 *tvam indra śarma riṇeti*. Man erwartet doch: *tvam indra śarma riṇā iti*.

II **6.** 15. [S. 270. Z. 1] *abhūtodyam*? Ist es ein Wort? Und ist *udya kṛtya* von *vadati*?

Wörter, die nicht im P. W. vorkommen, oder nicht genügend belegt sind.

I **1.** 13. [S. 10. Z. 15] *acaritin*, auf dieselbe Weise gebildet wie *sucaritin* (Jaim. Śrautra Sūtra), kommt nicht im P. W. vor, wohl °*carita*.

I **1.** 13. [S. 10. Z. 15] *aparāgya*: feindlich gesinnt? (*aparāga* feindliche Gesinnung).

Böhtlingk schlägt vor *aparārdhya*.

I **1.** 14. [S. 11. Z. 16 u.s.w.] *saṃdhiti* (nicht belegt).

I **1.** 24. [S. 16. Z. 14] *nāmākhyātam* nicht im P. W., wohl *nāmākhyātika* = sich auf das Nomen und das Verbum beziehend.

I **1.** 29. [S. 22. Z. 5] *khilaśruti?* Deussen übersetzt: eine ergänzende Schriftstelle.

I **1.** 30. [S. 22. Z. 11] *viṣayin* nicht belegt, (*viṣaya* Gebiet Reich).

I **1.** 32. [S. 24. Z. 8] *yathāmanas* nicht im P. W.

I **1.** 39. [S. 31. Z. 15] *samitsaṃbarhiḥ*. Bedeutet dieses Wort: Brennholz mit Opfergrase?

I **2.** 4. [S. 35. Z. 15] *dhāyyā*? Es musz hier der Name eines Kleidungsstücks sein.

I **2.** 4. [S. 36. Z. 9] *hā (jihīte)* mit den praep. *prati* + *sam* ist es nicht im P. W. belegt.

I **2.** 5. [S. 36. Z. 15] *sthā (tiṣṭhati)* mit den praep. *upa* + *ava* nicht im P. W. belegt.

I **2.** 5. [S. 37. Z. 2] *upārāma* ist nicht belegt. Im P. W. findet man nur *upārāma(m)*: das Ausruhen.

I **2.** 8. [S. 40. Z. 7] *divyatri* N. eines Ṛṣi.

I **2.** 8. [S. 40. Z. 8] *ulavṛkarkṣu?*

I **2.** 8. [S. 40. Z. 9] *sarpadaṃṣṭranaḥ* nicht belegt; wohl *sarpadaṃstra*.

I **2.** 14. [S. 47. Z. 3] *yam(yacchati)* mit den praep. *upa* + *vyā* nicht im P. W. belegt, wohl *vyā* + *yam* und *upa* + *yam*.

I **2.** 14. [S. 47. Z. 11] *ūrma*, auch Vait. XI 5. Die Bedeutung ist unbekannt.

I **2.** 15. [S. 48. Z. 6] *avakūti?* vgl. *anākūti*. I **4.** 14 [S. 105. Z. 2] 15 [S. 105. Z. 15].

I **2.** 18. [S. 52. Z. 7] *romaśamara* vgl. P. W.; *śamara* bedeutet hier vielleicht *vivara*: Öffnung.

I **2.** 18. [S. 52. Z. 11] *śravaṇa*. Der Name eines Tieres?

I **2.** 21. [S. 58. Z. 13 u.s.w.] *āglā*?

[S. 59. Z. 4] *kāruvidā*?

[S. 59. Z. 4] *āglāgṛdha*?

I **2.** 24. [S. 63. Z. 12] alle Hss. haben *udātti*; vielleicht nach Analogie von *vyāpti*, *paryāpti* auch *udāpti* zu lesen; nicht im P. W. belegt.

I **3.** 2. [S. 65. Z. 10] *mahāvādyam* nicht im P. W., wohl *mahāvada* (Ait. Br. V **33.** 1).

I **3.** 3. [S. 66. Z. 13] *vācoyamyam*. Bedeutet es: die Stimme an sich haltend s.v.a. *vācaṃyama* (Ait. Br. V **33.** 4)?

I **3.** 5. [S. 69. Z. 9] *lup (lumpati)* mit der praep. *prati* nicht im P. W. belegt.

I **3.** 7. [S. 72. Z. 3] und I **3.** 9. [S. 75. Z. 6] *uccaśas* ist ein korruptes Wort, muss aus dem P. W. entfernt werden.

I **3.** 12. Einige Wörter, die nur in den Atharvanischen Texten vorkommen:

gavīḍa [S. 78. Z. 10].

samudvānta [S. 79. Z. 1].

adbhiḥ praty-ā-nī [S. 79. Z. 2].

pitry-upavīta [S. 79. Z. 10].

vgl. Kauś. Sūtra **87.** 26. Vait. Sūtra VII 15.

I **3.** 18. [S. 87. Z. 7] *apāna?* Der Name eines Körperteiles?

I **3.** 19. [S. 89. Z. 5] *annastha.*

[S. 89. Z. 5] *nāmastha.*

I **3.** 22. [S. 92. Z. 12] *i (eti)* mit den praep. *apa* + *aty* nicht im P. W.

I **5.** 3. [S. 116. Z. 6] *pṛṣṭīkuṇḍīlāni?*

I **5.** 5. [S. 120. Z. 4] *peśaśamara* (?) vgl. I **2.** 18. [S. 52. Z. 7] *romaśamara.*

II **1.** 12. [S. 152. Z. 5] *sahārambha:* gemeinsam beginnend; keine andere Belegstelle im P. W.

II **1.** 15. [S. 153. Z. 6] *ārtija*: durch Weh erzeugt; keine andere Belegstelle im P. W.

II **2.** 13. [S. 179. Z. 9] *nābhuḥ?* Die Bedeutung ist mir unbekannt.

II **2.** 14. [S. 180. Z. 12] *gā (gāyate)* mit der praep. *apa* nur im Gop. Br. und Vait. XVII 4.

II **3.** 6. [S. 193. Z. 1] *manarihan?* Ait. Br. *anarhan.*

II **3.** 7. [S. 193. Z. 10] *guṇitas* nicht im P. W. belegt.

II **3.** 22. [S. 208. Z. 6] *prativīta* nur im Gop. Br. und Vait. XXII 32.

II **3.** 23. [S. 210. Z. 8] *namaga?* nicht im P. W.

II 4. 12. [S. 211. Z. 2] *saṃdhyukṣa?*

II 4. 15. [S. 222. Z. 5] *ekapādinī?* nicht im P. W.; wohl *ekapātinī* = ein Vers, der für sich zu nehmen ist.

II 5. 8. [S. 234. Z. 14] *jap (japati)* mit der praep. *ud*, nicht belegt im P. W.

II 5. 11. [S. 237. Z. 12] *anaikāhika* ist nicht belegt im P.W.

II 6. 11. [S. 260. Z. 6] *antarhasta* nicht im P. W.; wohl *antarhastīna.*

II 6. 12. [S. 262. Z. 3 u.s.w.] *kuya?*

II 6. 13. [S. 266. Z. 2] *virebham* absol. von *rebh + vi;* aber *virebhaih* [S. 270. Z. 3] als Subst. nicht im P. W. belegt.

Einige Bemerkungen über die im Gopatha Brāhmaṇa vorkommenden Mantra.

I 1. 9. [S. 8. Z. 4] *śreṣṭho ha vedas tapaso 'dhi jāto brahmajyānāṃ kṣitaye saṃbhabhūva.* Sāyaṇa liest (Ath. V. ed. Shankar Pandit, Vol. I S. 5 *hṛdaye* statt *kṣitaye.*

I 1. 9. [S. 9. Z. 2] und I 1. 21. [S. 14. Z. 14] *vṛdhat karad ruhan mahat tat.* Bibl. Ind. und Ved. Conc. [S. 899] lesen *guhan* statt *ruhan.*

I 1. 15. [S. 12. Z. 7] *devo vijānan* fehlt im Ved. Conc.

I 1. 20. [S. 14. Z. 10] *janat.* Diese Stelle fehlt im Ved. Conc.

I 1. 22. [S. 15. Z. 11] *yā purastād yujyata 'ṛco akṣare parame vyoman*; diese *ṛk* besteht aus zwei Pratīka A. V. X 8. 10[a] und A. V. IX 10. 18[a].

I 1. 39. [S. 30. Z. 6] *āpo garbhaṃ janayantīḥ.* Gop. Br. zitiert A. V. IV 2. 8 in der Paippalāda Rezension; die Śāunaka Rezension hat *āpo vatsaṃ janayantīḥ.*

I 2. 1. [S. 32. Z. 13] *dīkṣito dīrghaśmaśruḥ* ist ein Fragment des Mantra: *kārṣṇaṃ vasāno dīkṣito dīrghaśmaśruḥ* A.V. XI 5. 6[b].

I 2. 9. [S. 41. Z. 13] *antarikṣe pathibhir hrīyamāṇaḥ* (alle

Hss.) oder *hīyamāṇaḥ* (ed. B. Ind.) sic.! Paip. S. I **107**. 3: *antarikṣe pathibhir īyamāṇaḥ.*

Gop. Br. liest *apāṃ yoniḥ prathamajā ṛtasya.*

Ṛ. V. liest *āpāṃ sakhā prathamajā ṛtāvā.*

I **2**. 9. [S. 42. Z. 3] *candramā apsv antaḥ*; alle Hss. lesen: *candramā apsantaḥ.*

I **2**. 17. [S. 50. Z. 14] Die ṛk *srutād yam atrir divam uninā́ya*[1] *divi tvātrir adhārayat*, besteht aus zwei Halbversen A. V. XIII **2**. 4[c] und A. V. XIII **2**. 12[b]. Vedic Concordance hat fehlerhaft *stutāt* statt *srutāt*; auch A. V. liest *srutāt.*

I **2**. 21. [S. 57. Z. 7] Der Mantra (Paip. S. I **95**. 3) *agniṃ tvāhur vaiśvānaraṃ*[1] *sadanān pradahann agāt* lautet Vait. VI 7 *agniṃ tvāhur vaiśvānaraṃ*[1] *sa dahan pradahan nv agāḥ.* Auffallend ist es, dass auch eine Handschrift des Vaitāna Sūtra „*sadanān*" hat.

I **3**. 1. [S. 64. Z. 7] Zwei Hss. lesen statt: *devā brahmāṇa āgacchata āgacchata* (vgl. Ved. Conc. S. 499): *devā brahmāṇa āgacchatāgacchata.*

I **3**. 22. [S. 92. Z. 7] *retaś ca mānnaṃ ceta ūrdhvam ubhau.* Ved. Conc. S. 830 muss statt „*ūrddhvañcam*" „*ūrdhvam*" gelesen werden.

I **5**. 5. [S. 120. Z. 14] *śramād anyatra parivartamānaḥ*; fehlerhaft hat Ved. Conc. S. 938 °*vartamānāḥ.*

I **5**. 10. [S. 125. Z. 9] I **5**. 21. [S. 133. Z. 18] lesen die Hss. *o śrāvaya* und nicht *oṃ śrāvaya* (wie in der ed. B. Ind.) vgl. Ved. Conc. p. 310.

I **5**. 24. [S. 138. Z. 1] *prāyaścittair bheṣajaiḥ saṃstuvantaḥ* nicht wie ed. B. Ind. (Ved. Conc. S. 639) *prāyaścittair bhaiṣajaiḥ saṃstavantaḥ.*

I. **5**. 24. [S. 139. Z. 3] *sāmnodgātā chādayann apramattaḥ*, nicht wie ed. B. Ind. (Ved. Conc. S. 1009) *chādayanta pramatta.*

I **5**. 24. [S. 139. Z. 6] *sāmnā divy ekaṃ nihitaṃ stuvantaḥ*; nicht wie ed. Bibl. Ind. (Ved. Conc. S. 1009) *nistuvantaḥ.*

I **5.** 25. [S. 140. Z. 13] die Hss. *viṣkandham enaṃ visṛtaṃ prajāsu* nicht wie ed. B. Ind. (vgl. Ved. Conc. S. 895) *viskandham enaṃ vidhṛtaṃ prajāsu.*

II **1.** 3. [S. 146. Z. 3] *ātmāsy ātmann ātmānam*, vgl. Bemerkung 2 zu Vait. Sūtra III 11 (Caland).

Gop. Br. liest *ātmann* und nicht *ātman*; vgl. Ved. Conc. S. 160.

II **1.** 3. [S. 146. Z. 12] *vāṅ ma āsyan.* Ved. Conc. S. 853 hat *vāṅ ma āsan.*

II **1.** 4. [S. 147. Z. 13] *pratiṣṭha.* Diese Stelle ist im Ved. Conc. nicht belegt.

II **2.** 3. [S. 167. Z. 5] *śakmana ojiṣṭhāya* Gop. Br. und Vait. **13.** 16.

T. S. VI **2.** 2. 3 *śakmann ojiṣṭhāya.*

Die Mantra des Gop. Br. II **2.** 3 und Vait. **13.** 16 stimmen überein; nur hat Gop. Br. [S. 167. Z. 9] *anabhiśastenyam* und Vait. *anabhiśastiḥ.*

II **2.** 3. [S. 167. Z. 7] *devānām ojaḥ* ist im Ved. Conc. nicht belegt.

II **2.** 3.]S. 167. Z. 8] *abhiśastipā* fehlt im Ved. Conc.

II **2.** 4. [S. 168. Z. 5] Gop. Br. und Vait. haben dieselbe Lesung: *āpyāyayāsmānt sakhīnt sanyā medhayā prajayā dhanena.* Ved. Conc. S. 175.

II **2.** 9. [S. 174. Z. 7] Gop. Br. und Vait. haben: *dhenā bṛhaspateḥ patnī* statt *dhenā bṛhaspateḥ.*

II **2.** 12. [S. 177. Z. 13] *yas te drapsa skandati* wird in II **4.** 7 als *drapsavatyaḥ* angedeutet.

II **2.** 13. [S. 178. Z. 15] *prāvo 'sy ahnāṃsi* ist korrupt, T. S. III **5.** 2. 3 hat *pravāsi anuvāsi.*

II **2.** 13. [S. 179. Z. 1] Gop. Br. Vait. XII 17, Kauś. S. XVII 7 lesen *suditir asi.* Hs. B. aber liest wie T. S. IV **4.** 1. 2 und P. Br. I **9.** 11. *sudītir asi.*

II **2.** 3. [S. 179. Z. 7] *abhijid asi.* Diese Stelle fehlt im V. C.

II **2.** 14. [S. 180. Z. 5] *ṛgbhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

II **2.** 14. [S. 180. Z. 6] *yajurbhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

II **2.** 14. [S. 180. Z. 8] *sāmabhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

Diese drei Mantra findet man nur im Gop. Br.

II **2.** 17. [S. 182. Z. 14] *juṣṭo vāce bhūyāsam.* Gop. Br. Āśv. Ś. Vait. Kauś. S. haben *vāce*, die anderen Texte *vāco.*

II **2.** 22. [S. 187. Z. 5] *yuvo ratho adhvaro devavītaye*; so auch A. V. VII **58.** 1c (nicht wie Ved. Conc. S. 793 *adhvaraṃ*) Ait. Br. VI. **12.** 7 und R. V. VI **68.** 10c lesen *adhvaram.*

II **3.** 5. [S. 192. Z. 4] *pratiṣṭhāmi pratiṣṭhāṃ gacchan pratiṣṭhāṃ mā gamayet*; mit Ait. Br. III **8.** 3 muss man lesen *pratiṣṭhāsi pratiṣṭhāṃ gaccha pratiṣṭhāṃ mā gamaya.*

II **3.** 6. [S. 192. Z. 13] *śaṃ no bhava hṛda ā pīta indro.* Man muss mit Vaitana XIX 18a und R. V. VIII **48.** 4a *indo* lesen.

II **3.** 8. [S. 194. Z. 4] *sapta hotāra ṛtuthā yajanti* nicht im Ved. Conc. belegt, wohl *sapta hotāra ṛtuśo yajanti* S. 973.

II **3.** 13. [S. 200. Z. 11] die Hss. A. D und F lesen wie Ṛ. V. I **137.** 2d *uṭa vām uṣaso budhi.* Nur Hs. E. liest *budhiḥ* (vgl. Ved. Conc. p. 252).

II **4.** 8. [S. 215. Z. 14] *(yame) yat kusīdam apamityam apratīttam;* vielleicht zwei Mantra (*yame*) *yat kusīdam* und *apamityam apratīttam.*

Vielleicht gehört *yame* zu *yat kusīdam.*

II **4.** 9. [S. 217. Z. 2] *yā te agne yajñiyā tanūs tayā me hy āroha tayā me hy āviśa.* Der Mantra findet man in dieser Form nur im Gop. Br. und Vait. XXIV 14.

II **4.** 15. [S. 222. Z. 7] Im Ved. Conc. ist nicht notiert, dass *ā vāṃ rājānāv adhvare vavṛtyān* im Gop. Br. II **4.** 15 gefunden wird.

II **4.** 16. [S. 223. Z. 11] *sakhā sakhibhyo varivaḥ kṛṇotu.* Hs. A. liest mit A. S. VII **51.** 1[d] *varīyaḥ*; die Hss. D, E und F lesen mit der Paipp. Rezension *varivaḥ.*

II **4.** 17. [S. 224. Z. 6] *ṛtur janitrī tasyā apas pari*, die Hss. A pr. m., D und F lesen *apas* wie Ṛ. V. II **13.** 1[a] nicht *apasas* (vgl. Ved. Conc. S. 291].

II **5.** 8. [S. 234. Z. 12] *eṣa me 'muṣmiṃlloke prakāśo 'sat*; nicht notiert im Ved. Conc. S. 306.

II **5.** 13. [S. 239. Z. 7] die Hss. lesen: *made somasya rocanendro yad abhinad valam*; besser wäre doch mit A. V. XX **28.** 1[b] zu lesen *made somasya rocanā indro yad abhinad valam.*

II **6.** 2. [S. 245. Z. 4] *ariṣṭair naḥ pathibhiḥ pārayantā.* A. sec. m. hat *pārayantā* wie Ṛ. V. VI **69.** 1[d]; die anderen Hss. *pārayantu* (vgl. Ved. Conc. S. 112).

Einige Mantra des Gop. Br. II **6.** 14 und 15 sind in Ved. Conc. fehlerhaft notiert worden. A. V. (ed. Shankar Pandit) hat dieselbe Lesart wie Gop. Br.; andere Texte haben eine andere Lesart.

II **6.** 14. [S. 268. Z. 5] *yajñā netarasaṃn apurogavāsaḥ* ebenso A. V. XX **135.** 7[d] nicht wie im Ved. Conc. *jajñā neta sann apurovāsaḥ*; vgl. jetzt Z. D. M. G. 72, S. 24.

II **6.** 14. [S. 267. Z. 12] A. V. XX **135.** 6 und 7[a und b] und Gop. Br. stimmen wörtlich überein in: *ādityā ha jaritar aṅgirobhyo dakṣiṇām anayaṃs tāṃ ha jaritaḥ pratyāyaṃs tām u ha jaritaḥ pratyāyan || tāṃ ha jaritar naḥ pratyagṛbhṇaṃs tām u ha jaritar naḥ pratyagṛbhṇan.*

Ved. Conc. hat eine andere Lesart.

ādityā ha jaritar aṅgirobhyo dakṣiṇām anayaṃs tāṃ ha jaritar na pratyāyaṃs tām u ha jaritaḥ pratyāyan || tāṃ ha jaritar na pratyagṛbhṇaṃs tām u ha jaritar pratyagṛbhṇan.

II **6.** 14. [S. 268. Z. 3] *ahānetarasaṃn avicetanāni* ebenso A. V. XX **135.** 7[c]; Ved. Conc. *ahā neta sann avicetanāni.*

II **6.** 14. [S. 268. Z. 8] *uta padyābhir yaviṣṭhaḥ* ebenso

A. V. XX **135.** 8ᵇ. Ved. Conc. *uto padyābhir javiṣṭhah* (Gop. Br. liest *uta*, A. V. *uto*).

II **6.** 14 [S. 268. Z. 10] *ādityā rudrā vasavas tenute* (so alle Hss.). A. V. XX **135.** 9ᵃ hat *tvenute*; Ved. Conc. *ādityā rudrā vasavas tvelate.*

II **6.** 14. [S. 268. Z. 12] *devā dadatv āsuraṃ*, ebenso A. V. XX **135**. 10ᵃ; Ved. Conc. *devā dadatv ā varaṃ* und *yuṣmāṃ astu dive dive*, ebenso A. V. XX **135**. 10ᶜ. Ved. Conc. *yuṣme astu dive dive.*

II **6.** 16 [S. 272. Z. 6] *viśo adevīr abhyācarantīḥ*. Diese Stelle ist nicht im Ved. Conc. belegt.

ओं नमो ऽथर्ववेदाय नमः ॥

ओं ब्रह्म ह वा इदमग्र आसीत्स्वयंभ्वेकमेव[1] तदै-
क्षत[2] महद्वै यक्षं यदेकमेवास्मि[3] हन्ताहं मदेव मन्मात्रं
द्वितीयं देवं निर्मिमा[4] इति[1] तद्भ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतप-
त्तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य ललाटे स्नेहो यदार्द्रमा-
जायत[5][1] तेनानन्दत्तंदब्रवीन्महद्वै यक्षं सुवेदमविदमह-
मिति[1][6] तद्यदब्रवीन्महद्वै यक्षं सुवेदमविदमहमिति[1][7]
तस्मात्सुवेदो ऽभवत्तं[8] वा एतं सुवेदं सन्तं स्वेद इत्या-
चक्षते परोक्षेण[1] परोक्षप्रिया[9] इव हि देवा[10] भवन्ति
प्रत्यक्षद्विषः[1] ॥ १ ॥

स[11] भूयो ऽश्राम्यद्भूयो ऽतप्यद्भूय आत्मानं समतपत्तस्य
श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य सर्वेभ्यो रोमगर्तेभ्यः पृथक्स्वेद-

---

1) So corr.; °यंत्वेकमेव A und C; °यंभ्वेकमेव B; °यंभ्वोवमेव E;
2) तदैक्षीत B, तदीक्षत C und E; 3) so corr.; die hss. lesen तदेकमे°.
4) so corr.; die hss. lesen निर्मम; 5) so lese ich mit Böhtlingk;
die hss. haben यदार्द्र्यमा°; यदार्द्र्यमाज्ञायन्त B; 6) und 7) wie Böht-
lingk; A hat °महा इति, die übrigen hss. °मह इति; 8) ऽभवत्त्वां C;
9) परोक्षप्रिया E; 10) देवता B; 11) Brahma ist hier masc.,
später wieder neutrum.

धाराः प्रास्यन्दन्त[1] ताभिरनन्दन्तंदब्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं धारयिष्यामि[2] यदिदं किं चाभिर्वा अहमिदं सर्वं जनयिष्यामि[3] यदिदं किं चाभिर्वा अहमिदं सर्वमाप्स्यामि यदिदं किं चेति[1] तद्यदब्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं धारयिष्यामि[4] यदिदं किं चेति[1] तस्माद्धारा[5] अभवंस्तद्धाराणां[6] धारात्वं यच्चासु ध्रियते[17] तद्यदब्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं जनयिष्यामि यदिदं किं चेति[1] तस्माज्ज्ञाया[8] अभवंस्तज्ज्ञायानां[9] जायात्वं याच्चासु पुरुषो जायते यच्च पुत्रः[1] पुन्नाम नरकमनंकशततारं[10] तस्मात्त्रातीति पुत्रस्तत्पुत्रस्य पुत्रत्वं[1] तद्यदब्रवीदाभिर्वा अहमिदं[11] सर्वमाप्स्यामि यदिदं किं चेति[1] तस्मादापो ऽभवंस्तदपामत्वमाप्नोति[12] वै स सर्वान्कामान्याप्नोति[13] ॥ २ ॥

ता अपः सृष्ट्वान्वैच्छत[1] तासु स्वां छायामपश्यत्तामस्येच्छमाणस्य[14] स्वयं रेतो ऽस्कन्दत्तदप्सु प्रत्यतिष्ठत्ता-

---

1) प्रकस्यन्दन्त A; प्राकस्यन्दन्त B; प्राकसंदन्त E; 2) धारायिष्यामि E; 3) Von जनयिष्यामि bis धारयिष्यामि fehlt in B; 4) धारायिष्यामि E; 5) धारा hat hier keinen Sinn; vielleicht ist धरा (Erde) gemeint (Böhtlingk); 6) °वंस्तस्माढा° B; 7) ध्रीयते A und B; 8) Die hss. haben plur.; ich möchte (wie Böhtlingk) sing. lesen, um so mehr als puruṣaḥ und putraḥ auch im sing. stehen. 9) °याता E; 10) °कशस्तार् C; 11) ग्राहमिदं E; 12) °त्वमापोति A und E; 13) Am Schlusz is doch wohl य एवं वेद ausgefallen; 14) छ्याम° A und E; °च्छमान: स्य E;

स्तत्रैवाभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्ताः श्रान्तास्तप्ताः संतप्ताः सार्धमिव रेतसा द्वैधमभवंस्तासामन्यतरा[1] अतिलवणा[2] अपेया अस्वाद्यस्ता[3] अशान्ता रेतः समुद्रं वृत्वातिष्ठन्नेयेतराः पेयाः स्वाद्यः शान्तास्तांस्तत्रैवाभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्ताभ्यः श्रान्ताभ्यस्तप्ताभ्यः संतप्ताभ्यो यद्रेत असीत्तद्भृङ्ड्यत[4] 'यद्भृङ्ड्यत[5] तस्माद्भृगुः समभवत्तद्भृगोर्भृगुत्वं'[6] भृगुरिव वै स सर्वेषु लोकेषु भाति य एवं वेद' ॥ ३ ॥

स भृगुं सृष्ट्वान्तरधीयत' स भृगुः सृष्टः प्राञ्जिगत'[7] तं वागन्ववदद्धायो वाय[8] इति 'स[9] न्यवर्तत स दक्षिणां दिशमैक्षत[10]' तं वागन्ववदन्मातरिश्वन्मातरिश्वन्निति' स[11] न्यवर्तत' स[12] प्रतीचीं दिशमैक्षत[13]' तं वागन्ववदत्यंवमान[14] पवमानेति 'स[15] न्यवर्तत' स उदीचीं दिशमैक्षत[16]' तं वागन्ववदद्धात वातेति' तमब्रवीन्न न्वविदमद्धमिति'[17]

---

1) द्वैतमभ° A; द्वैधतममभ° B; द्विधमभ° E; alle hss. lesen °मन्या अन्यतरा;
2) B fügt ein: अतिप्रज्ञापतेरावृतो ब्रह्मणा वर्मनाहं कस्य यस्य ज्योतिषा वचसा च ज्ञरदृष्टिः ऋतवोर्यो विहायां स हस्तायुः सुक्रतः दक्षरेयं लवणा; 3) अस्वाद्यस्ता B, C und E; 4) und 5) Die hss. lesen °भृङ्यत; 6) °गत्वं B; 7) प्राञ्जेगत B, C und E; 8) So corr. die hss. haben वायो; 9) सं B und E; 10) So corr. die hss. haben दिशमेत्त; 11) सं B; 12) सं E; 13) So corr. die hss. haben दिशमेत्त; 14) पवमान: B und E; 15) सं B; 16) So corr. die hss. lesen °मेत्त; 17) So corr. (wie Böhtlingk); A hat विदामहा इति; B, C und E lesen विदामह इति;

न क्षीत्यथार्वाङिनमेतास्वेवाप्स्वन्विच्छेति ' तꣳ यदब्रवीद्-
थार्वाङिनमेतास्वेवाप्स्वन्विच्छेति तदथर्वाभवत्तदथर्वणो [1]
ऽथर्वत्वं [1] 'तस्य ह वा एतस्य भगवतो ऽथर्वण ऋषेर्यथैव
ब्रह्मणो [2] लोमानि यथाङ्गानि यथा प्राण एवमेवास्य
सर्व ग्रात्मा समभवत्तमथर्वाणं ब्रह्माब्रवीत्प्रजापतेः प्रजाः
सृष्ट्वा पालयस्वेति ' तꣳ यदब्रवीत्प्रजापतेः प्रजाः सृष्ट्वा
पालयस्वेति तस्मात्प्रजापतिरभवत्तत्प्रजापतेः प्रजापतित्व-
मथर्वा वै प्रजापतिः ' प्रजापतिरिव वै स सर्वेषु लोकेषु
भाति य एवं वेद ' ॥ ४ ॥

तमथर्वाणमृषिमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्ता-
त्तप्तात्संतप्तादृशतयानथर्वण [3] ऋषीन्निरमिमतैकर्चान्यृचां-
स्तृचांश्चतुरृचान्पञ्चर्चांत्सप्तर्चानष्टर्चान्नवर्चान्दशर्चा-
निति [4] 'तानथर्वण ऋषीनभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः
श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो दशतयानाथर्वणानार्षेयान्निरमि-
मतैकादशान्द्वादशांस्त्रयोदशांश्चतुर्दशान्पञ्चदशान्षोडशांत्स-
प्तदशानष्टादशान्नवदशान्विंशानिति ' तानथर्वण ऋषीना-
थर्वणांश्चार्षेयानभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्त-
प्तेभ्यः संतप्तेभ्यो यान्मक्लानपश्यत्स ग्राथर्वणो वेदो ऽभव-

---

1) °थर्वणाथर्वत्वं B; 2) ब्रह्मणो C; 3) °थर्वाण B; 4) दशर्चान् fehlt in E;

त्तंमाथर्वणां वेदमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तंस्माच्छ्रान्तात्तप्ता-
त्संतप्तादोमिति मन एवोर्ध्वमक्षरमुदक्रामत्तं[1] य इच्छे-
त्सर्वैरितिरथर्वभिश्चाथर्वणैश्च कुर्वीयेत्येतयैव तन्महाव्या-
कृत्या[2] कुर्वीति 'सर्वैर्ह वा अस्यैतैरथर्वभिश्चाथर्वणैश्च कृतं
भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतया महाव्याकृत्या[3]
कुरुते' ॥ ५ ॥

स भूयो[4] ऽश्राम्यद्भूयो ऽतप्यद्भूय आत्मानं समतपत्तंस
आत्मत एव त्रींल्लोकान्निरमिमीत[5] पृथिवीमन्तरिक्षं[6]
दिवमिति' स खलु पादाभ्यामेव पृथिवीं निरमिमीतोद-
रादन्तरिक्षं[7] मूर्ध्नो दिवं' स तांस्त्रींल्लोकानभ्यश्राम्यदभ्य-
तपत्समतपत्तेभ्यः आन्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यस्त्रीन्देवान्निर-
मिमीताग्निं[8] वायुमादित्यमिति' स खलु पृथिव्या एवाग्निं
निरमिमीतान्तरिक्षाद्वायुं[8] दिव आदित्यं 'स तांस्त्रीन्देवा-
नभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः आन्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्य-
स्त्रीन्वेदान्निरमिमीत[8] ऋग्वेदं यजुर्वेदं सामवेदमित्यग्नेरृग्वेदं
वायोर्यजुर्वेदमादित्यात्सामवेदं' स तांस्त्रीन्वेदानभ्यश्राम्यद-
भ्यतपत्समतपत्तेभ्यः आन्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यस्तिस्रो महा-

---

1) °दक्रामयत्स E; 2) Die hss. lesen तं महा°; 3) °कृत्यां E;
4) भुयो B; 5) So corr.; die Hss. °मिमत; 6) पृथिवीमान्त° E;
7) So corr., die Hss. °मिमतो°; 8) So corr.

व्याहृतीर्निरमिमीत[1] भूर्भुवः स्वरिति' भूरित्यृग्वेदादुव इति यजुर्वेदात्स्वरिति सामवेदात्सं य इच्छेत्सर्वैरेतैस्त्रिभिर्वेदैः कुर्वीयेत्येताभिरेव तन्महाव्याहृतिभिः कुर्वीत' सर्वैर्ह वा अस्यैतैस्त्रिभिर्वेदैः कृतं भवति य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमेताभिर्महाव्याहृतिभिः[2] कुरुते' ॥ ६ ॥

ता या अमू रेतः समुद्रं वृत्वातिष्ठंस्ताः[3] प्राच्यो दक्षिणाच्यः प्रतीच्य[4] उदीच्यः समवद्रवन्त' तद्यत्समवद्रवन्त तस्मात्समुद्र उच्यते 'ता भीता अब्रुवन्भगवन्तमेव[5] वयं राजानं वृणीमह इति' यच्च वृत्वातिष्ठंस्तद्वरुणो[6] ऽभवत्तं वा एतं[7] वरुणं[8] सन्तं वरुण इत्याचक्षते परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः 'स समुद्रादमुच्यत[9] 'स मुच्युरभवत्तं वा एतं मुच्युं[10] सन्तं मृत्युरित्याचक्षते परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषस्तं वरुणं मृत्युमभ्यध्याम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य सर्वेभ्यो[11] ऽङ्गेभ्यो[11] रसो ऽक्षरत्सो ऽङ्गरसो ऽभवत्तं वा एतमङ्गरसं सन्तमङ्गिरा

---

1) So corr.; 2) Die hss. महा°; 3) वृत्वातिष्ठंस्ता: B; 4) प्रतिच्य E; 5) °गन्तामव B; 6) So corr. A °द्वर्णो; B, C und E °वरुणो; 7) Von एतं bis मुच्यु° fehlt in B; 8) So corr. die Hss. वरुणं; 9) °च्युत A und B; °च्यता E; 10) मुच्यं E; 11) Fehlt in B;

इत्याचक्षते परोक्षेण 'परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः' ॥ ७ ॥

तमङ्गिरसमृषिमभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्तात्तप्तात्संतप्ताद्विंशिनो ऽङ्गिरस ऋषीन्निरमिमीत[1] 'तान्विंशिनो ऽङ्गिरस ऋषीनभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो दशतयानाङ्गिरसानार्षेयान्निरमिमीत[2] षोडशिनो ऽष्टादशिनो[3] द्वादशिन एकर्चान्द्व्यृचांस्त्र्यृचांश्चतुरृचान्पञ्चर्चान्षडर्चान्सप्तर्चानिति[4] 'तानङ्गिरस[5] ऋषीनाङ्गिरसांश्चार्षेयानभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो[6] यान्मन्त्रानपश्यत्स ब्राङ्गिरसो[7] वेदो ऽभवत्तमाङ्गिरसं[8] वेदमभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्तात्तप्तात्संतप्ताज्जनदिति ह्येतमन्त्रं व्यभवत्स य इच्छेत्सर्वैरेतैरङ्गिरोभिश्चाङ्गिरसैश्च[9] कुर्वीयेत्येतयैव[10] तन्महाव्याहृत्या[11] कुर्वीति' सर्वैर्ह वा अस्यैतैरङ्गिरोभिश्चाङ्गिरसैश्च कृतं भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतया महाव्याहृत्या कुरुते' ॥ ८ ॥

---

1) So corr. A, B und C °मिमत, E °मिमता; 2) °ङ्गिरसानामार्षे° E; alle hss. °मिमत; 3) द्वाग्निनो B; 4) द्व्यृचान् fehlt in E; und steht in den andern Hss. hinter षडर्चान्; 5) तनङ्गि° C; 6) संतप्ते C; 7) अङ्गिरसो A; 8) °ङ्गिरसां B; 9) प्रेच्छेत्स° B; 10) Von कुर्वीये° bis कृतं fehlt in B; °तयैवत् E; 11) So corr.; die Hss. तं महा°.

स ऊर्ध्वो ऽतिष्ठत्स इमांल्लोकान्व्यष्टभ्नात्तस्माद्ङ्गिरसो ऽधीयान ऊर्ध्वस्तिष्ठति ' तद्व्रतं[1] ' स मनसा ध्यायेद्यद्वा अहं किं च मनसा ध्यास्यामि तथैव तद्भविष्यति[2] ' तद्ध स्म तथैव भवति ' तदप्येतदृचोक्तं ' श्रेष्ठो ह वेदस्तपसो ऽधि जातो ब्रह्मऽन्यानां[3] क्षितये संबभूव[4] । ऋच्यृग्भूतं[5] यदसृऽज्यतेदं निवेशनमनृणं[6] दूरमस्येति ' ता वा[7] एता अङ्गिरसां ज्ञामयो[8] यन्मेनयः ' करोति मेनिभिर्वीर्यं[9] य एवं वेद ' ॥ १ ॥

स दिशो ऽन्वैक्षत प्राचीं दक्षिणां प्रतीचीमुदीचीं ध्रुवामूर्ध्वामिति[10] ' तास्तत्रैवाभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्ताभ्यः[11] श्रान्ताभ्यस्तप्ताभ्यः संतप्ताभ्यः पञ्च वेदान्निरमिमीत[12] ' सर्पवेदं पिशाचवेदमसुरवेदमितिहासवेदं[13] पुराणवेदमिति ' स खलु प्राच्या[14] एव[15] दिशः सर्पवेदं निरमिमीत[16] ' दक्षिणास्याः पिशाचवेदं ' प्रतीच्या असुरवेदमुदीच्या इतिहासवेदं ' ध्रुवायाश्चोर्ध्वायाश्च पुराणवेदं ' स

---

1) तपूत्तं B; त व्रतं A; 2) So die hss. man erwartet भविष्यतीति; 3) ब्रह्मज्ञानं A; ब्रह्मज्ञानां B; 4) सत्रभूव B; 5) (So meine Konjektur) ऋऽयग्भूतं A und B; ऋऽयद्भूतं C; ऋग्यृग्भूतं E; 6) °मनृणां C; 7) व C; 8) So alle hss.; B. I. hat यामयो; 9) मेभिर्वीर्यं C; मेथिमि वीर्यं E; 10) द्रूवा° B; 11) तास्तत्रैवाभिश्रा° E; 12) So corr.; die Hss. °न्निरमिमत; 13) पिशाचावद° B; 14) प्राच्यां A; 15) एवा A; 16) So corr. die Hss. °मत .

तान्यच्च वेदानभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यः पच्च महाव्याहृतीर्निरमिमीत[1] ' वृधत्करुरुक्रन्मरुत्तदिति[2] ' वृधदिति सर्पंवेदात्करदिति पिशाचवेदाद्रुरुक्रदित्यसुरवेदान्मरुक्रदितीतिहासवेदात्तदिति पुराणवेदात्स य[3] इच्छेत्सर्वैरेतैः पच्चभिर्वेदैः कुर्वीयेत्येतामिरेव तन्महाव्याहृतिभिः[4] कुर्वीत ' सर्वैर्ह वा अस्यैतैः पच्चभिर्वेदैः कृतं भवति य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमेताभिर्महाव्याहृतिभिः कुरुते ' ॥ १० ॥

स आवतश्च परावतश्चान्वैक्षत ' तास्तत्रैवाभ्यश्राम्यद्भ्यतपत्समतपत्ताभ्यः श्रान्ताभ्यस्तप्ताभ्यः संतप्ताभ्यः शमित्यूर्ध्वमक्षरमुदक्रामत्स य इच्छेत्सर्वाभिरेताभिरावद्भिश्च परावद्भिश्च कुर्वीयेत्येतयैव तन्महाव्याहृत्या[4] कुर्वीत ' सर्वाभिर्ह[5] वा अस्यैताभिरावद्भिश्च परावद्भिश्च कृतं भवति य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमेतया महाव्याहृत्या कुरुते ' ॥ ११ ॥

स भूयो ऽश्राम्यद्भूयो ऽतप्यद्भूय आत्मानं समतपत्स मनस एव चन्द्रमसं निरमिमीत[6] ' नखेभ्यो नक्षत्राणि '

---

1) So corr. die Hss. °मत ; 2) महत् fehlt in E ; 3) Fehlt in B ; 4) So corr. die Hss. तं महा° ; 5) ह fehlt in E ; 6) So corr. die Hss. °मत.

लोमभ्य ओषधिवनस्पतीङ्गुद्भ्यः प्राणेभ्यो[1] ऽन्यान्बङ्कुन्दे-वात्स भूयो ऽश्राम्यद्भूयो ऽतप्यद्भूय[2] आत्मानं समतपत्स एतं त्रिवृतं सप्ततन्तुमेकविंशतिसंस्थं[3] यज्ञमपश्यत्तद्प्येत-दृचोक्तमग्निर्यज्ञं त्रिवृतं[4] सप्ततन्तुमित्यथाप्येष[5] प्राक्रीडितः श्लोकः प्रत्यभिवदति ' सप्त सुत्याः सप्त च पाकयज्ञा इति ' ॥ १२ ॥

तमाहरत्तैनायजत ' तस्याग्निर्कोतासीद्वायुरध्वर्युः ' सूर्य उद्गाता ' चन्द्रमा ब्रह्मा ' पर्जन्यः सदस्य ' ओषधिवनस्प-तयश्चमसाध्वर्यवो[6] विश्वे देवा होत्रका अथर्वाङ्गिरसो गोप्तारस्तं[7] ह[7] स्मैतमेवं[7] विद्वांसः[7] पूर्वे[7] ओत्रिया[7] यज्ञं[7] ततं[7] सावसाय[7] ह[7] स्माहेत्यभिव्रजन्ति[7] ' मा नो ऽयं धर्म उद्यतः प्रमत्तानाममृताः प्रजाः प्रधाक्षीदिति[8] ' तान्वा एतान्यरिरक्षकात्सदः प्रसर्पकानित्याचक्षते[9] दक्षि-णासमृद्धांस्तंतु ह स्माह प्रजापतिर्यं वै यज्ञे[10] ऽकुशला ऋत्विजो भवत्यचरितिनो[11] ब्रह्मचर्यमपराग्या[12] वा ' तद्वै यज्ञस्य विरिष्टमित्याचक्षते ' यज्ञस्य विरिष्टमनु यजमानो

---

1) प्राणाभ्यो B; 2) ऽतप्यत भूय B und E; 3) सप्तमतुमेक° B; 4) त्रितं E; 5) समप्ततन्तुमि° B; सप्ततुमि° E; 6) °ध्वर्यवा E; 7) Verdorben; vgl. Bem. z. d. S.; 8) So mit Böhtlingk; die hss. haben प्रसाक्षीदिति; 9) एतान्परिरक्षा° C; 10) यक्षा B; 11) °रितनो C; 12) So die hss.; Böhtlingk schlägt vor ब्रह्मचर्ये ऽपरार्ध्या.

विरिष्यते ' यज्ञमानस्य विरिष्टमन्वृत्विजो विरिष्यन्त ' ऋत्विजां विरिष्टमनु[1] दक्षिणा विरिष्यन्ते ' दक्षिणानां विरिष्टमनु यजमानः पुत्रपशुभिर्विरिष्यते ' पुत्रपशूनां[2] विरिष्टमनु यजमानः स्वर्गेण लोकेन विरिष्यते[3] ' स्वर्गस्य लोकस्य विरिष्टमनु तस्यार्धस्य योगक्षेमो विरिष्यते यस्मिन्नर्धे यजन्त इति ब्राह्मणम् ' ॥ १३ ॥

तं ह स्मैतमेवंविद्वांसं ब्रह्माणं यज्ञविरिष्टी वा यज्ञविरिष्टिनो वेत्युपाधावेरन्नमस्ते अस्तु भगवन्यज्ञस्य[4] नो विरिष्टं[5] संधेह्येति ' तत्यत्रैव विरिष्टं[6] स्यात्तत्राग्नीनुपसमाधाय शान्त्युदकं कृत्वा पृथिव्यै श्रोत्रायेति त्रिरेवाग्नीत्संप्रोक्षति[7] त्रिः पर्युक्षति[8] ' त्रिः कार्यमानमाचामयति च संप्रोक्षति च ' यज्ञवास्तु[9] च संप्रोक्षत्यथापि[10] वेदानां रसेन यज्ञस्य विरिष्टं संधीयते ' तत्यथा लवणेन सुवर्णं[11] संदध्यात्सुवर्णेन[12] रजतं रजतेन लोहं[13] लोहेन सीसं[14] सीसेन त्रप्वेवमेवास्य[15] यज्ञस्य विरिष्टं संधीयते ' यज्ञस्य संधितिमनु[16] यजमानः संधीयते ' यजमानस्य संधितिमन्वृ-

---

1) विरिष्य° B; 2) °भ्युनां B; 3) °ष्यन्ते E; 4) °यज्ञसा E; 5) विरष्टं A und E; 6) वरिष्टं B; 7) त्रिरेवाग्नीत्सं° C; त्रीरेवाग्नीत्सं° E; 8) पर्युक्ष्यति E; 9) यत्तं वास्तु E; 10) संप्रोक्ष्यत्य° E; 11) सुवर्ण E; 12) संदध्यासु° A und B; 13) Fehlt in C; 14) Fehlt in A; 15) त्रप्वेव° B; त्रप्येव° C; तृपेव° E; 16) संधी° A.

त्विजः[1] संधीयन्त[2] ' ऋत्विजां संधितिमनु[1] दक्षिणाः संधीयन्ते[3] ' दक्षिणानां संधितिमनु[1] यजमानः पुत्रपशुभिः[4] संधीयते[5] ' पुत्रपशूनां संधितिमनु[6] यजमानः स्वर्गेण लोकेन संधीयते[7] ' स्वर्गस्य लोकस्य संधितिमनु[6] तस्यार्धस्य योगक्षेमः संधीयते[8] यस्मिन्नर्धे यजन्त इति ब्राह्मणम्' ॥ १४ ॥

तदु ह स्माहाथर्वा देवो विज्ञानन्यज्ञविरिष्टानन्दानीत्युपशमयेरन्यज्ञे[9] प्रायश्चित्तिः क्रियते ऽपि च यदु बह्विव[10] यज्ञे विलोमं[11] क्रियते न चैवास्य काचनार्तिर्भवति न च यज्ञविष्कन्धमुपयात्यपक्षत्ति पुनर्मृत्युमपात्येति पुनराज्ञातिं[12] कामचारो ऽस्य सर्वेषु लोकेषु भाति य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्ब्रह्मा भवति यस्य चैवंविद्वान्ब्रह्मा दक्षिणातः सदो ऽध्यास्ते यस्य चैवंविद्वान्ब्रह्मा दक्षिणात उदङ्मुख आसीनो यज्ञ आज्याकृतीर्जुहोतीति ब्राह्मणम्' ॥ १५ ॥

ब्रह्म ह वै ब्रह्माणं पुष्करे ससृजे[13] ' स खलु ब्रह्मा सृष्टश्चित्तामार्पेद् ' केनाहमेकेनान्नरेण सर्वांश्च कामान्स-

---

1) संधी° A; 2) संधियते A und C; 3) °यते A und C; 4) पुत्रः पश्वभिः B; 5) °यन्ते E; 6) संधी° A und C; 7) °यन्ते B; 8) °धीयन्ते B; 9) ? ? B: विज्ञानान्य°; 10) बह्वीव A; 11) विलोमः A, B und E; 12) पुनराज्ञाति C; 13) समृजे A, B und C.

र्वांश्च लोकान्त्सर्वांश्च देवान्त्सर्वांश्च वेदान्त्सर्वांश्च यज्ञान्त्सर्वांश्च शब्दान्त्सर्वाश्च[1] व्युष्टीः[2] सर्वाणि च भूतानि स्थावरजङ्गमान्यनुभवेयमिति ' स ब्रह्मचर्यमचरत्स[3] ओमित्येतदक्षरमपश्यद्विवर्णं[3] चतुर्मात्रं सर्वव्यापि सर्वविभवयातयामब्रह्म[4] ब्राह्मीं व्याहृतिं ब्रह्मदैवतां[5] ' तया सर्वांश्च कामान्त्सर्वांश्च लोकान्त्सर्वांश्च देवान्त्सर्वांश्च वेदान्त्सर्वांश्च यज्ञान्त्सर्वांश्च शब्दान्त्सर्वाश्च[6] व्युष्टीः[7] सर्वाणि च भूतानि स्थावरजङ्गमान्यन्वभवत्तस्य[8] प्रथमेन वर्णेनापः[9] स्नेहं[9] चान्वभवत्तस्य[9] द्वितीयेन वर्णेन तेजो ज्योतींष्यन्वभवत् ॥ १६ ॥

तस्य प्रथमया स्वरमात्रया[10] पृथिवीमग्निमोषधिवनस्पतीनृग्वेदं भूरिति व्याहृतिं गायत्रं छन्दस्त्रिवृतं स्तोमं प्राचीं दिशं[11] वसन्तमृतुं[12] वाचमध्यात्मं जिह्वां रसमितीन्द्रियाण्यन्वभवत्[13] ' ॥ १७ ॥

---

1) So corr. die Hss. °र्वांश्च; 2) So alle hss.; vielleicht zu lesen: व्यष्टीः; 3) °चरत्सर्तुमित्ये° A; °चरत्सर्व ओमित्ये° C; 4) °ब्रह्मा A und B; 5) So mit Böhtlingk; die Hss. °दैवतं; 6) So corr.; die Hss. °र्वांश्च; 7) So die hss.; vielleicht व्यष्टीः 8) स्थावराज्ञ° B; 9) So mit Böhtlingk; die Hss. वर्णेनापस्नेहश्च°; 8) und 9) तस्य befremdet; man hätte hier wegen व्याहृति das Fem. erwartet. Der Autor hat wohl an ओंकार gedacht [Böhtlingk]. 10) स्वरमाया B; 11) दीप्रां E; 12) °मृतं E; 13) रसमितिन्द्रि° E; °पयान्वभवत् C.

तस्य द्वितीयया स्वरमात्रयान्तरिक्षं[1] वायुं यजुर्वेदं भुव इति व्याहृतिं[2] त्रैष्टुभं छन्दः पञ्चदशं स्तोमं प्रतीचीं[3] दिशं ग्रीष्ममृतुं[4] प्राणमध्यात्मं नासिके गन्धघ्राणमितीन्द्रियाण्यन्वभवत्' ॥ १८ ॥

तस्य तृतीयया स्वरमात्रया दिवमादित्यं सामवेदं[5] स्वरिति व्याहृतिं[6] जागतं छन्दः सप्तदशं स्तोममुदीचीं[7] दिशं वर्षा ऋतुं ज्योतिरध्यात्मं चक्षुषी दर्शनमितीन्द्रियाण्यन्वभवत्' ॥ १९ ॥

तस्य वकारमात्रयापश्चन्द्रमसमथर्ववेदं[8] नक्षत्राण्योमिति स्वमात्मानं जनदित्यङ्गिरसामानुष्टुभं छन्द एकविंशं स्तोमं दक्षिणां दिशं शरदमृतुं मनो ऽध्यात्मं ज्ञानं[9] ज्ञेयमितीन्द्रियाण्यन्वभवत्' ॥ २० ॥

तस्य मकारश्रुत्येतिहासपुराणं[10] वाकोवाक्यं[11] गाथा[11] नाराशंसीरुपनिषदो ऽनुशासनानीति[12] वृधत्करद्रुक्षन्मक्षच्छमोमिति व्याहृतीः स्वरशम्यनानातल्वीः[13] स्वरनृत्यगीतवादित्राण्यन्वभवच्चैत्ररथं दैवतं वैद्युतं ज्योति-

---

1) °रिक्ष B; 2) व्याहृत E; 3) प्रतीचो E; 4) °मृत्युं C; 5) सम° E; 6) व्याहृतिर् C und E; 7) °दीचो E; 8) °त्रयश्चन्द्रमसथर्व° B; 9) ज्ञान्यं B; ज्ञानां C; 10) °हासपुणं B; 11) So corr.; die hss. °वाक्यगा°; 12) So corr. die hss. ऽनुशासनानामिति; 13) स्वरशंम्य° B; स्वरशंम्यगानाना° C; स्वरश्यम्यगाना° E.

र्वार्द्धतं क्रन्दस्त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ[1] स्तोमौ ध्रुवामूर्धा दिशं[2] हेमन्तशिशिरावृतू श्रोत्रमध्यात्मं शब्दश्रवणमितीन्द्रिया-णयन्वभवत्' ॥ २१ ॥

सैषैकान्नरग्ब्रह्मणास्तपसो ऽग्रे प्रादुर्बभूव[3] ब्रह्मवेद-स्याथर्वणं शुक्रमंत एव मन्त्राः प्रादुर्बभूवुः' स तु खलु मन्त्राणामतपसासुश्रूषानध्यायाध्ययनेन यद्वनं च विरिष्टं च यातयामं[4] च करोति तदथर्वणां तेजसा प्रत्याप्या-ययेन्मन्त्राश्च[5] मामभिमुखीभवेयुर्गर्भा इव मातरमभिजि-घांसुः[6]' पुरस्तादोंकारं प्रयुङ्क्ते' एतयैव तदृचा प्रत्याप्या-येदेषैव यज्ञस्य[7] पुरस्ताद्युज्यत' एषा[8] पश्चात्सर्वत एतया यज्ञस्तायते' तदप्येतदृचोक्तं' या पुरस्ताद्युज्यत[9] ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्निति' तदेतदक्षरं ब्राह्मणो यं काम-मिच्छेत्त्रिरात्रोपोषितः[10] प्राङ्मुखो वाग्यतो बर्हिष्युपविश्य सकृत्सकृत्व[11] आवर्तयेत्सिध्यत्यस्यार्थाः सर्वकर्माणि चेति ब्राह्मणम्' ॥ २२ ॥

वसोर्धाराणामिन्द्रं[12] नगरं' तदसुराः पर्यवारयन्त' ते

---

1) इन्दः स्त्रिणवस्त्रियस्त्रिंशौ E; 2) दिश C; दैश E; 3) प्राहूर्व° B; 4) यातयातमामं B; 5) प्रत्याधाय° C und E; 6) So die hss.; vielleicht °जिगांसेयुः 7) C fügt पुरुषा ein; 8) एसाम A und C; 9) °ज्यन्त C; 10) कामनिछेत्त्रीरा° E; 11) Wie Böhtlingk; die Hss. कृत्वा; 12) °मैन्द्रं A und E.

देवा भीता आसन्क ईमानसुरानपक्वनिष्यतीति ' त ओं-कारं ब्रह्मणः पुत्रं ज्येष्ठं ददृशुस्ते तमब्रुवन्भवता मुखेने-मानसुराञ्जयेमेति ' स होवाच ' किं मे प्रतीवाहो भवि-ष्यतीति ' वरं वृणीष्वेति ' वृणा इति ' स वरमवृणीत ' न मामनीरयित्वा ब्राह्मणा ब्रह्म वदेयुर्यदि वदेयुरब्रह्म तत्स्यादिति ' तथेति ' ते देवा देवयजनस्योत्तरार्धं ऽसुरैः संयत्ता आसंस्तानोंकारेणाग्नीध्रीयादेवा असुरान्पराभा-वयन्त ' तद्यत्पराभावयन्त तस्मादोंकारः पूर्वमुच्यते ' यो ह वा एतमोंकारं न वेदावशी[1] स्यादित्यथ य एवं वेद ब्रह्मवशी[2] स्यादिति ' तस्मादोंकार ऋच्यृग्भवति[3] ' यजुषि यजुः ' साम्नि साम ' सूत्रे सूत्रं ' ब्राह्मणे[4] ब्राह्मणं ' श्लोके श्लोकः ' प्रणवे प्रणव इति ब्राह्मणम् ' ॥ २३ ॥

ओंकारं पृच्छामः ' को धातुः ' किं प्रातिपदिकं ' किं नामाख्यातं ' किं लिङ्गं ' किं वचनं ' का विभक्तिः ' कः प्रत्ययः ' कः[5] स्वर उपसर्गो[6] निपातः ' किं वै व्या-करणं ' को विकारः ' को विकारी ' कतिमात्रः ' कतिवर्णः ' कत्यक्षरः ' कतिपदः ' कः संयोगः ' किं स्थानानुप्रदानकरणं

---

1) und 2) So mit Böhtlingk; die Hss. °वस; 3) So corr.; ऋग्भवति A und E; ऋगृग्भवति B; ऋग्यग्भवति C; 4) ब्राह्मणो A; 5) Fehlt in E; 6) उपसर्गार्थो C.

शिन्नुकाः किमुच्चारयन्ति ' किं छन्दः ' को वर्ण इति पूर्वं प्रश्ना ' अथोत्तरे ' मल्लः कल्पो ब्राह्मणमृग्यजुः साम ' कस्माद्ब्रह्मवादिन[1] ओंकारमादितः कुर्वन्ति ' किं दैवतं '[2] किं ज्योतिषं ' किं निरुक्तं ' किं स्थानं ' का प्रकृतिः ' किमध्यात्ममिति ' षट्त्रिंशत्प्रश्नाः ' पूर्वोत्तिराणां त्रयो वर्गा द्वादशका ' एतैरोंकारं व्याख्यास्यामः ॥ २४ ॥

इन्द्रः प्रजापतिमपृच्छद्भगवन्नभिष्टूय[3] पृच्छामीति ' पृच्छ वत्सेत्यब्रवीत्किमयमोंकारः ' कस्य पुत्रः ' किं चैतच्छन्दः ' किं चैतद्वर्णाः ' किं चैतद्ब्रह्म[4] ब्रह्म संपद्यते ' तस्माद्वि तद्वदमोंकारं पूर्वमालेभे[5] ' स्वरितोदात्त एकाक्षर[6] ओंकार ऋग्वेदे ' ह्रस्वयोदात्त एकाक्षर ओंकारो यजुर्वेदे ' दीर्घप्लुतोदात्त एकाक्षर ओंकारः सामवेदे[7] ' ह्रस्वोदात्त एकाक्षर ओंकारो ऽथर्ववेद ' उदात्तोदात्त द्विपद अ[8] उ इत्यर्धचतस्रो मात्रा[9] मकारे व्यञ्जनमित्याङुर्या सा प्रथमा मात्रा ब्रह्मदेवत्या रक्ता वर्णेन ' यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेद्ब्राह्मं[10] पदं[11] ' या सा द्वितीया मात्रा विष्णुदेवत्या कृष्णा[12] वर्णेन ' यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेद्वैष्णावं पदं '

1) कस्माद्ब्रा° C; 2) देवतं A und B; 3) °ङ्गान्भ्य : सूय B; 4) °द्ब्रह्माद् B; 5) °मालभे B und E; 6) एकाक्त B; 7) समवेदे C; 8) अन् B; 9) त्रा B; 10) °ह्मसं B; 11) पद् B; 12) So corr. alle Hss. कृष्ण.

या सा तृतीया मात्रेशानदेवत्या[1] कपिला वर्णेन[2]' यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेदैशानं पदं' या सार्धचतुर्थी मात्रा सर्वदेवत्या[3] व्यक्तीभूता खं विचरति शुद्धस्फटिकसन्निभा वर्णेन' यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेत्यदमनामकर्मोंका-रस्य[4] चोत्पत्तिर्विप्रो[5] यो न जानाति तत्पुनरुपनयनं' तस्माद्ब्राह्मणवचनमादर्तव्यं[6] यथा ज्ञातव्यो गोत्रो ब्रह्मणः पुत्रो' गायत्रं च्छन्दः' शुक्लो वर्णः' पुंसो वत्सो[7]' रुद्रो देवता' ओंकारो वेदानाम्' ॥ २५ ॥

को धातुरित्यापृधातुरवतिमप्येके' ह्रयसामान्याद्यर्थसामान्यं[8] नेदीयस्तस्मादापेरोंकारः[9] सर्वमाप्नोतीत्यर्थः कृदन्तमर्थवत्प्रातिपदिकमदर्शनं' प्रत्ययस्य नाम संपद्यते निपातेषु चैनं वैयाकरणा उदात्तं समामनन्ति[10] तदव्ययीभूतमन्वर्थवाची शब्दो न व्येति[11] कदाचनेति' सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययं' को विकारी च्यवते' प्रसारणमाप्नोतिराकारपकारो[12] विकार्यावादित ओंकारो विक्रियते[13]' द्वितीयो

1) So alle hss.; man erwartet मात्रेशान°; 2) वर्णो B; 3) सदेवत्या B; 4) गच्छेत्पदनाम° E; 5) चोत्पतिर्विप्रो A und B; zu l. °त्पत्तीर्वि°? 6) तस्माद्ब्रह्म° E; 7) वसो E; पुंसो वत्सो?? 8) रूपसा° B und C; °सामाज्ञं B; सामान्यान् C; 9) नैदीय° B; येदीय° E; 10) समामनं A; सामा° B; 11) वेति E; 12) प्रसारणमाप्नोतिरा° A, B und E; °कारो E; 13) विक्रीयते C.

मकार ' एवं द्विवर्ण[1] एकाक्षर ओमित्योंकारो नि-
र्वृत्तः[2] ' ॥ २६ ॥

कतिमात्र इत्यादिस्तिस्रो[3] मात्रा ' अभ्यादाने हि प्लवते '
मकारश्चतुर्थी[4] ' किं स्थानमित्युभावोष्ठौ स्थानं ' नादान-
प्रदानकरणौ[5] च द्विस्थानं[6] ' संध्यक्षरमवर्णश्लेशः कण्ठ्यो[7]
यथोक्तशेषः[8] ' पूर्वो विवृतकरणस्थितश्च[9] ' द्वितीयस्पृ-
ष्टकरणस्थितश्च ' न संयोगो विद्यत[10] ' आख्यातोपसर्गा-
नुदात्तस्वरितलिङ्गविभक्तिवचनानि[11] च संस्थानाध्यायिन[12]
आचार्याः पूर्वे बभूवुः ' अवर्णादेव प्रतिपद्यन्ते न कारणं
पृच्छन्त्यथापरपक्षीयाणां[13] कविः पञ्चालचण्डः परिपृ-
च्छको बभूवांबु[14] पृथगुद्गीथदोषान्भवन्तो ब्रुवन्त्विति '
तद्वाच्युपलक्षयेद्वर्णाक्षरपदाङ्कशो ' विभक्त्यामृषिनिषेविता-
मिति वाचं[15] स्तुवन्ति[16] ' तस्मात्कारणं ब्रूमो ' वर्णाना-
मयमिदं भविष्यतीति ' षडङ्गविदस्तत्तथाधीमहे ' किं छन्द
इति ' गायत्रं हि छन्दो ' गायत्री वै देवानामेकाक्षरा

---

1) हिवर्णो B; 2) निर्वृतः A und B; 3) °देस्तिस्रा B; 4) °तुर्यो C und E; 5) ? ? नदानेप्र° E; प्रदान fehlt in C; 6) द्व्यस्तानं A und E; चयस्थानं B; द्वियस्थानं C; 7) कण्ठ्यो B; कन्यो E; 8) शेषः A; 9) विवृत्त° B und C; 10) विद्युत A, B und C; विद्युता E; 11) °विचनानि A und C; 12) संह्रं नाध्या° A und C; संह्रिं ना° B; सस्थं नध्या° E; 13) Hinter पृच्छन्ति erwartet man इति; °पक्षियाणां A pr. man. und E; 14) ?; °वान्वु B; 15) वार्च B; 16) स्तुवन्ति B.

श्वेतवर्णा च व्याख्याता ' द्वौ द्वादशकौ वर्गावेतद्वै व्याकरणं[1] धात्वर्थवचनं शैक्ष्यं[2] छन्दोवचनं चायोत्तरौ द्वौ द्वादशकौ[3] वर्गौ वेदरहसिकी व्याख्याता ' मन्त्रः कल्पो ब्राह्मणमृग्यजुःसामाथर्वाणश्चैषा[4] व्याहृतिश्चतुर्णां वेदानामानुपूर्वेणोंभूर्भुवः[5] स्वरिति व्याहृतयः ॥ २७ ॥

असमीक्ष्यप्रवल्हितानि[6] श्रूयन्ते ' द्वापरादावृषीणामिक-
देशो[7] दोषपतिरिह[8] चित्तामापेदे त्रिभिः सोमः पातव्यः समाप्तमिव भवति ' तस्माद्यजुःसामान्यपक्रान्ततेजांस्यासंस्तत्र महर्षयः परिदेवयां चक्रिरे ' महच्छोकभयं प्राप्ताः स्मो ' न चैतत्सर्वैः समभिहितं '[9] ते वयं भगवन्तमेवोपधावाम[10] ' सर्वेषामेव शर्म भवानीति[11] ' ते तथेत्युक्ता तूष्णीमतिष्ठन्नानुपसन्नेभ्य[12] इत्युपोपसीदामीति[13] नीचैर्बभूवुः[14] ' स एभ्य उपनीय प्रोवाच ' मामिकामिव व्याहृतिमादित[15] आदितः कृणुध्वमित्येवं[16] मामका आधीयन्ते नर्ते भृग्वङ्गिरोविद्भ्यः[17] सोमः पातव्य ' ऋत्विजः पराभ-

---

1) व्याकर्णं B; 2) शैक्षं C und E; 3) द्वाशकौ A; द्वदशकौ C; 4) सामाथर्व न्येषां E; 5) वेदानामनुरूपू ° A, B und C; 6) असंमीक्ष्य ° A, प्रवल्हि ° alle hss.; 7) द्वापदादणावृषी ° C; 8) दोषपती ° E; 9) समहितं C; 10) °धवाम B; 11) भवानति B; भवानिति A; 12) तूष्णामति ° B; 13) ? man erwartet 1 P. Plur.; 14) °भूवुः E; 15) व्याहृतिर्मादित B; व्याहृतिरादित E; 16) वृणुध्व ° A, C und E; 17) °वद्भ्यः C und E.

वन्ति ' यज्ञमानो रज्ञसापध्वस्यति ' श्रुतिश्चापध्वस्ता तिष्ठ-तीत्येवमेवोत्तरोत्तराभ्योगात्तोकं तोकं प्रशाध्वमित्येवं प्रतापो[1] न पराभविष्यतीति ' तथा ह्र तथा ह्र भगव-न्निति प्रतिपेदिर आप्याययंस्ते तथा वीतशोकभया बभू-वुस्तस्माद्ब्रह्मवादिन ओंकारमादितः कुर्वन्ति ' ॥ २८ ॥

किं देवतमित्यृचामग्निर्देवतं ' तदेव ज्योतिर्गायत्रं ह्रन्दः ' पृथिवी स्थानमग्निमीळे[2] पुरोहितं[3] यज्ञस्य देवमृत्विजं होतारं रत्नधातममित्येवमादिं कृत्वा ऋग्वेदमधीयते ' यजुषां वायुर्देवतं[4] ' तदेव ज्योतिस्त्रैष्टुभं ह्रन्दो ' ऽन्तरिक्षं[5] स्था-नमिषे त्वोर्जे त्वा वायव स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्येवमादिं[6] कृत्वा यजुर्वेदमधीयते ' साम्नामादित्यो देवतं ' तदेव ज्योतिर्जागतं[7] ह्रन्दो ' द्यौः स्थानमग्न आयाहि वीतये गृणानो ह्रव्यदातये नि होता सत्सि[8] बर्हिषीत्येवमादिं[9] कृत्वा सामवेदमधीयते ' ऽथ-र्वणां चन्द्रमा देवतं[10] ' तदेव ज्योतिः ' सर्वाणि ह्रन्दांस्यापः स्थानं ' शं नो देवीरभिष्टय इत्येवमादिं कृत्वाथर्ववेदमधी-यते ' ऽद्भ्यः स्थावरजङ्गमो भूतग्रामः[11] संभवति ' तस्मात्स-

---

1) मतापो C; 2) °ग्निमिळे E; 3) पूरोहितं E; 4) °वतां E; 5) ऽन्तरीक्षं E; 6) °मादि E; 7) ज्योतिर्जीतिं B; 8) त्सि B; सत्सिता E; 9) °मादि E; 10) देवतां B und E; 11) °ग्रामं A.

र्वमापोमयं भूतं सर्वं भृग्वङ्गिरोमयमंत्तरैते[1] त्रयो वेदा भृगूनङ्गिरसः श्रिता इत्यविति[2] प्रकृतिरपामोंकारेण[3] चैतस्माद्व्यासः पुरोवाच ' भृग्वङ्गिरोविदा[4] संस्कृतो[5] ऽन्या-न्वेदानधीयीत ' नान्यत्र संस्कृतो[6] भृग्वङ्गिरसो ऽधीयीत ' सामवेदे ऽथ खिलश्रुतिर्ब्रह्मचर्येण[7] चैतस्मादथर्वाङ्गिरसो ह यो वेद स[8] वेद[8] सर्वमिति ब्राह्मणम् ' ॥ २१ ॥

अध्यात्ममात्मभैषज्यमात्मकैवल्यमोंकार[9] ' आत्मानं निरुध्य सङ्गममात्रीं भूतार्थचित्तां[10] चित्तयेंद्तिक्रम्य[11] वेद्-भ्यः सर्वपरमध्यात्मफलं प्राप्नोतीत्यर्थः ' सवितर्कं ज्ञानम-यमित्येतैः प्रश्नैः प्रतिवचनैश्च यथार्थं पद्मनुविचित्य प्रक-रणज्ञो हि प्रबलो विषयी स्यात्सर्वस्मिन्वाकोवाक्य इति ब्राह्मणम् ' ॥ ३० ॥

एतद्ध स्मैतद्विद्वांसमेकाद्शाद्नं[12] मौद्गल्यं ग्लावो[13] मैत्रेयो ऽभ्याजगाम ' स तस्मिन्ब्रह्मचर्यं[14] वसतो[15] वि-ज्ञायोवाच[16] किं स्विन्मर्या[17] अयं तन्मौद्गल्यो[18] ऽध्येति

---

1) °न्तरते E; 2) So Ed. B. Ind. इत्यति A und C; इत्यविति B; इत्यपिति E; 3) प्रकृतिस्यामोंकारेण B; 4) °विद्वां B; 5) स्तुतो B; 6) संस्तुतो B; 7) खिलश्रुतिब्रह्म° A und B; 8) Fehlt in B; 9) °कारं C; 10) °चितां A; 11) °क्राम्य A; °क्रम C; 12) ?, vielleicht °द्शाच्चरं; 13) ग्लावो B; ग्लावा E; 14) ? vielleicht °चर्ये; 15) ? C वसन्तो; vielleicht वसद्; 16) विज्ञावाचो B; 17) स्विनार्या A; 18) °द्गल्यो C.

यद्स्मिन्ब्रह्मचर्यं[1] वसतीति[2]' तद्धि मौद्गल्यस्यान्तेवासी शुश्राव' स आचार्यायाव्रज्याचचष्टे[3]' दुरधीयानं[4] वा अयं भवन्तमवोचद्यो ऽयमद्यातिथिर्भवति[5]' किं[6] सौम्य[7] विद्वानिति' त्रीन्वेदान्ब्रूते भो इति' तस्य सौम्य[7] यो विपष्टो[8] विजिगीषो ऽन्तेवासी तं मे ब्रूयेति' तमाजुहाव[9]' तमभ्युवाचासाविति[10]' भो इति' किं सौम्य[7] त आचार्यो ऽध्येतीति' त्रीन्वेदान्ब्रूते भो इति' यन्नु खलु सौम्यास्माभिः[11] सर्वे वेदा[12] मुखतो गृहीताः कथं त एवमाचार्यो भाषते' कथं नु शिष्टाः शिष्टेभ्य एवं भाषिरन्यं ब्रूनमहं[13] प्रश्नं[14] पृच्छामि न[15] तं विवक्ष्यति[16] न ब्रूनमध्येतीति' स ह मौद्गल्यः[17] स्वमन्तेवासिनमुवाच[18] परेहि सौम्य[19] ग्लावं मैत्रेयमुपसीदाधीहि भोः सावित्रीं गायत्रीं चतुर्विंशतियोनिं द्वादशमिथुनां' यस्या भृग्वङ्गिरसश्चक्षुर्यस्यां सर्वमिदं श्रितं तां भवान्प्रब्रवीत्विति' स चेत्सौम्य[20] दुरधीयानो भविष्यत्याचार्येविाच[21] ब्रह्मचारी ब्रह्मचारिणो[22]

---

1) So alle Hss., ed. B. Ind. hat °चर्ये; 2) वसती B; 3) Man erwartet °चचक्षे; 4) °यानां C; 5) °वतिर्व B; 6) कं B; 7) सोम्य A; 8) विपृष्ट C; 9) तस्मादुहाव A und E; 10) °साविञ्चि B; °साविवि C; 11) सोम्या° A und E; 12) देवा C; 13) हेतमहं A; 14) Fehlt in B; 15) Fehlt in E; 16) व्यवक्षति E; विवक्षति C; 17) मौद्गल्या B; 18) °वासिन उवाच E; 19) सोम्य A und B; 20) चेत्सोम्य A; 21) °त्याचर्योवाच B; hinter भविष्यति scheint इति ausgefallen zu sein; 22) °चारिणो A, C und E.

सावित्रीं प्राहेति वक्ष्यति तत्त्वं ब्रूयाद्दुरधीयानं तं वै भवान्मौद्गल्यमवोचत्स त्वा यं प्रश्नमप्राक्षीन्न[1] तं व्यवोचः' पुरा संवत्सरादार्तिमार्ष्यसीति[2]' ॥ ३१ ॥

स तत्राजगाम यत्रेतरो बभूव 'तं ह पप्रच्छ 'स ह न[3] प्रतिपेदे 'तं होवाच दुरधीयानं तं वै भवान्मौद्गल्यमवोचत्स त्वा यं प्रश्नमप्राक्षीन्न[4] तं व्यवोचः 'पुरा संवत्सरादार्तिमार्ष्यसीति[5]' स ह मैत्रेयः[6] स्वानन्तेवासिन उवाच यथार्थं भवन्तो[7] यथागृहं यथामनो विप्रसृज्यतां' दुरधीयानं वा अहं मौद्गल्यमवोचं 'स मा यं[8] प्रश्नमप्राक्षीन्न[9] तं व्यवोचं 'तमुपैष्यामि[10]' शान्तिं करिष्यामीति 'स ह मैत्रेयः[11] प्रातः समित्याणिर्मौद्गल्यमुपससादासौ[12] वा[12] अहं भो मैत्रेयः[13]' किमर्थमिति' दुरधीयानं वा अहं[14] भवन्तमवोचं[15]' त्वं[16] मा यं प्रश्नमप्राक्षीर्न[17] तं व्यवोचं 'त्वामुपैष्यामि[18]' शान्तिं करिष्यामीति'

---

1) °पराक्षीन E; 2) °मार्ष्यसीति A, C und E; 3) नः E; 4) °मपराक्षीन् E; 5) °तीति C; 6) मैत्रे B; मौद्गल्यः C und E; 7) भवतो B; 8) व B; 9) °मपराक्षीन् E; °मप्रक्षीन् C; °मप्राक्षीन्तं B; 10) So ed. B. Ind.; alle hss. तमुपेक्षामि; 11) मैत्रेयं B; 12) So corr.; °दासीवो A pr. m.; °दासा वा A sec. man. B, C und E; 13) Man erwartet hinter „मैत्रेयः" इति; 14) अ B; अयं E; 15) °मभवोचं B; °मावाचं E; 16) त्वां B; 17) So corr.; A, B und C °प्रक्षीन्; E °पराक्षीन्; 18) So B Ind.; A, C und E °पेक्षामि; B °पेश्यामि.

स ह्येवाचात्र वा उपेतं च सर्वं च कृतं पापकेन त्वा यानेन [1] चरन्तमाङ्गिरसो ऽयं [2] मम कल्याणास्तं ते ददामि [3] ' तेन याहीति ' स ह्येवाचैतदेवात्राविषं [4] चानृशंस्यं च यथा भवानाहोपायामि [5] त्वेव [6] भवन्तमिति ' तं होपेयाय ' तं होपेत्य पप्रच्छ किं स्विदाङ्गिर्भीः सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयः किमाङ्गिर्धियो विचक्ष्व यदि ताः प्रवेत्य [7] ' प्रचोदयान्त्सविता [8] याभिरितीति ' तस्मा एतत्प्रोवाच वेदांश्छन्दांसि [9] सवितुर्वरेण्यं ' भर्गो देवस्य कवयो ऽन्नमाङ्गिरसः कर्माणि धियस्तंतु ते [10] प्रब्रवीमि प्रचोदयान्त्सविता [11] याभिरितीति ' तमुपसंगृह्य पप्रच्छाधीहि भोः कः सविता का सावित्री ' ॥ ३२ ॥

मन एव सविता वाक्सावित्री ' यत्र ह्येव मनस्तद्वाग्यत्र [12] वै वाक्तन्मन इत्येते द्वे योनी एकं मिथुनमग्निरेव सविता पृथिवी सावित्री ' यत्र ह्येवाग्निस्तत्पृथिवी यत्र वै पृथिवी तदग्निरित्येते द्वे योनी एकं मिथुनं ' वायुरेव सवितान्तरिक्षं सावित्री ' यत्र ह्येव वायुस्तदन्तरिक्षं यत्र

---

1) ? ? 2) व C; 3) दधामि E; 4) °त्रात्विषं A; °त्राविषं B; °वान्त्रात्विषं C; 5) °होयामि B; 6) So corr.; alle hss. त्येव; 7) प्रवेकु B; प्रवेक्ष C; 8) °यन्त्सविता A, B und E; 9) So corr.; die hss. वेदाच्छ°; 10) वे E; 11) So B. Ind.; die hss. प्रचोदयन्त्स°; 12) °मनस्तद्व्यक्तयत्र B.

वा[1] अन्तरिक्षं[1] तद्वायुरित्येते द्वे योनी एकं मिथुन-मादित्य एव सविता द्यौः सावित्री[2] 'यत्र क्वेवादित्य-स्तद्द्यौर्यत्र[3] वै द्यौस्तदादित्य इत्येते द्वे योनी एकं मि-थुनं 'चन्द्रमा एव सविता नक्षत्राणि सावित्री 'यत्र क्वेव चन्द्रमास्तन्नक्षत्राणि यत्र वै नक्षत्राणि तच्चन्द्रमा इत्येते द्वे योनी एकं[4] मिथुनमहरेव सविता रात्रिः सावित्री 'यत्र क्वेवाहस्तद्रात्रिर्यत्र[5] वै रात्रिस्तदहरित्येते द्वे योनी एकं मिथुनमुष्णामेव सविता शीतं सावित्री[6] 'यत्र क्वे-वोष्णं तच्छीतं यत्र वै शीतं तदुष्णामित्येते[7] द्वे योनी एकं मिथुनमभ्रमेव[8] सविता वर्षं सावित्री 'यत्र क्वेवाभ्रं तद्वर्षं यत्र वै वर्षं तदभ्रमित्येते द्वे योनी एकं[9] मिथुनं 'विद्युदेव सविता स्तनयित्नुः सावित्री 'यत्र क्वेव विद्यु-त्तत्स्तनयित्नुर्यत्र[10] वै स्तनयित्नुस्तद्विद्युदित्येते द्वे योनी एकं मिथुनं 'प्राण[11] एव सवितान्नं सावित्री 'यत्र क्वेव प्राणास्तदन्नं यत्र वा[5] अन्नं[12] तत्प्राण इत्येते द्वे योनी एकं मिथुनं 'वेदा एव सविता छन्दांसि सावित्री यत्र क्वेव वेदास्तच्छन्दांसि यत्र वै छन्दांसि तद्वेदा इत्येते द्वे

---

1) वान्तरिक्षं A, C und E; 2) सावित्रा B; 3) क्वेवादित्यस्तत्र द्यौ A; 4) एक E; 5) क्वेवायह° C; 6) सवित्रीं C; 7) °ष्णामिते B; 8) Von अभ्रमेव bis विद्युदेव fehlt in E; 9) एक C; 10) तत् fehlt in C; 11) प्राणा B; 12) वान्नं C; या अन्नं E.

योनी एकं मिथुनं 'यज्ञ एव सविता दक्षिणाः सावित्री[1]' यत्र क्वेव यज्ञस्तद्दक्षिणा यत्र वै दक्षिणास्तद्यज्ञ इत्येते द्वे योनी एकं मिथुनमेतद्ध स्मैतद्विद्वांसमोपाकारिमासस्तुर्ब्रह्मचारी[2] ते संस्थित इत्यथैत आसस्तुराचित[2] इव चितो[3] बभूवाथोत्थाय प्राव्राजीदित्येतद्वा[4] अहं वेद नैतासु योनिष्वित[5] एतेभ्यो वा मिथुनेभ्यः संभूतो ब्रह्मचारी मम पुरायुषः[6] प्रेयादिति' ॥ ३३ ॥

ब्रह्म क्वेदं श्रियं प्रतिष्ठामायतनमैक्षत[7]' तत्तपस्व' यदि तद्व्रते श्रियेत तत्सत्ये प्रत्यतिष्ठत्स[8] सविता सावित्र्या ब्राह्मणं सृष्ट्वा तत्सावित्रीं पर्यदधात्तत्सवितुर्व्रेण्यमिति[9] सवित्र्याः प्रथमः पादः' पृथिव्यर्च[10] समदधादृचाग्निमग्निना[11] श्रियं 'श्रिया स्त्रियं' स्त्रिया मिथुनं' मिथुनेन प्रजां 'प्रजया कर्म[12]' कमणा तपस्तपसा[13] सत्यं' सत्येन ब्रह्म' ब्रह्मणा[14] ब्राह्मणं' ब्राह्मणेन व्रतं' व्रतेन वै ब्राह्मणः संशितो[15] भवत्यशून्यो भवत्यविछिन्नो भवत्यविछिन्नो ऽस्य तन्तुरविछिन्नं[16] जीवनं[17] भवति य एवं

---

1) सवित्री A; 2) ? ? 3) चिन्तो B; 4) प्रव्राजीदि° A, C und E; प्राव्राजीदि° E; 5) योनिष्टित C und E; 6) पूरायुष: E; 7) प्रतिष्टा° E; 8) स fehlt in B; 9) पर्यदध्यात्तत्सा° B; 10) पृथीव्यर्चु E; 11) °चाग्निमग्निना E; 12) Fehlt in E; 13) तपस् fehlt in B; 14) ब्राह्मणा C; 15) शंसितो C; 16) तन्तुमवि° B; 17) जीवन E; C hat hinter „जीवन" „भवनं" eingefügt.

वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतं सावित्र्याः[1] प्रथमं पादं व्याचष्टे' ॥ ३४ ॥

भर्गो देवस्य धीमह्गीति[2] सावित्र्या द्वितीयः पादो' ऽन्तरिक्षेण यजुः समदधाद्यजुषा वायुं' वायुनाभ्रमभ्रेण वर्षं' वर्षेणौषधिवनस्पतीनोषधिवनस्पतिभिः[3] पशून्पशुभिः कर्म[4]' कर्मणा तपस्तपसा सत्यं' सत्येन ब्रह्म' ब्रह्मणा ब्राह्मणं' ब्राह्मणेन व्रतं' व्रतेन वै ब्राह्मणः संशितो भवत्यशून्यो भवत्यविछिन्नो भवत्यविछिन्नो ऽस्य तन्तुर्-विछिन्नं जीवनं भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतं[5] सावित्र्या[6] द्वितीयं पादं व्याचष्टे' ॥ ३५ ॥

धियो यो नः प्रचोदयादिति सावित्र्यास्तृतीयः पादो' दिवा साम समदधात्साम्नादित्यमादित्येन[7] रश्मीन्रश्मि-भिर्वर्षं' वर्षेणौषधिवनस्पतीनोषधिवनस्पतिभिः पशून्य-शुभिः कर्म' कर्मणा तपस्तपसा सत्यं' सत्येन ब्रह्म' ब्र-ह्मणा ब्राह्मणं' ब्राह्मणेन व्रतं' व्रतेन वै ब्राह्मणः संशितो[8] भवत्यशून्यो भवत्यविछिन्नो भवत्यविछिन्नो ऽस्य तन्तुरविछिन्नं जीवनं भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वा-नेवमेतं सावित्र्यास्तृतीयं पादं व्याचष्टे' ॥ ३६ ॥

---

1) सविञ्याः A und E; 2) धिमहिति E; धीमहिति B; 3) वर्षेणौसिधि° A; 4) Fehlt in B und E; 5) विद्वानेवमव तं A; 6) सावित्र्यां B; 7) °दध्यत्सा° B; °दधात्सामामादित्य° A; 8) शंशितो C.

तेन ह वा एवंविदुषा ब्राह्मणेन ब्रह्माभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टं ' ब्रह्मणाकाशमभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टमाकाशेन वायुरभिपन्नो ग्रसितः[1] परामृष्टो ' वायुना ज्योतिरभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टं ' ज्योतिषापो ऽभिपन्ना ग्रसिताः परामृष्टा ' अद्भिर्भूमिरभिपन्ना ग्रसिता परामृष्टा ' भूम्यान्नमभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टमन्नेन प्राणो ऽभिपन्नो ग्रसितः परामृष्टः ' प्राणेन मनो ऽभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टं ' मनसा वागभिपन्ना ग्रसिता परामृष्टा ' वाचा वेदा अभिपन्ना ग्रसिताः परामृष्टा ' वेदैर्यज्ञो ऽभिपन्नो ग्रसितः परिमृष्टस्तानि ह वा एतानि द्वादशमहाभूतान्येवंविदि[2] प्रतिष्ठितानि ' तेषां यज्ञ[3] एव परार्ध्यः[4]'

॥ ३७ ॥

तं ह स्मैतमेवंविद्वांसो मन्यन्ते विद्मैनमिति यथातथ्यमविद्वांसो[5] ' ऽयं यज्ञो वेदेषु प्रतिष्ठितो ' वेदा वाचि[6] प्रतिष्ठिता ' वाङ्मनसि[7] प्रतिष्ठिता ' मनः प्राणे[8] प्रतिष्ठितं[8] ' प्राणो[8] ऽन्ने[8] प्रतिष्ठितो ' ऽन्नं भूमौ प्रतिष्ठितं ' भूमिरप्सु प्रतिष्ठितापो ज्योतिषि[9] प्रतिष्ठिता ' ज्योतिर्वायौ[10] प्रतिष्ठितं ' वायुराकाशे[11] प्रतिष्ठित[12] ' आकाशं

---

1) ग्रसितं A und B; 2) °वंविधि A pr. man. und C; 3) यज्ञं C; 4) परार्ध्यः C; 5) यथा° A und B; याता° E; 6) वासि E; 7) वाङ्मनसि A; 8) Fehlt in E; 9) ज्योतींषि B; 10) °र्वायो B; 11) °काशो C; 12) प्रतिष्ठितम् A, B und E.

ब्रह्मणि प्रतिष्ठितं ब्रह्म ब्राह्मणे ब्रह्मविदि[1] प्रतिष्ठितं यो ह वा एवंवित्स[2] ब्रह्मवित्पुण्यां च कीर्तिं[3] लभते सुरभींश्च[4] गन्धान्त्सो ऽपहतपाप्मानन्तां[5] श्रियमश्नुते य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमेतां[6] वेदानां मातरं सावित्रीं संपदमुपनिषदमुपास्त इति ब्राह्मणम् ॥ ३८ ॥

आपो गर्भं जनयन्तीरित्यपां[7] गर्भः पुरुषः स यज्ञो[8] ऽद्भिर्यज्ञः[9] प्रणीयमानः[10] प्राङ्गायते[11] तस्मादाचमनीयं पूर्वमाहारयति स यदाचामति त्रिराचामति द्विः परिमृ-ज्यात्यायुरवरुन्ध्य[12] पाप्मानं निर्णुदत्युपसाद्य यजुषोद्धृत्य[13] मन्त्रान्प्रयुज्यावसाय प्राचीः शाखाः संधाय[14] निरङ्गुष्ठे पा-णावमृतमस्यमृतोपस्तरणमस्यमृताय त्वोपस्तृणामीति पा-णावुदकमानीय[15] जीवा स्थेति सूक्तेन त्रिराचामति स यत्पूर्वमाचामति सप्त प्राणांस्तानेतेनास्मिन्नाप्याययति[16] या क्ष्मा वाक्याः शरीरान्मात्रास्तत्यथैतदग्निं[17] वायुमादित्यं चन्द्रमसमपः पशून्यांश्च प्रजास्तानेतेनास्मिन्नाप्याययत्यो-

---

1) °विधि C; 2) एवंविद्वत्सा C; 3) कीर्त्तिं C und E; कीर्त्रि B; 4) सुरभीश्च A und E; 5) So corr.; °नन्त्यां A; °नां व्य B; °नन्त C; °नन्त्यं E; 6) So B. Ind.; die hss. °तं; 7) जनयन्ति° A pr. man. und B; 8) यज्ञे B; 9) निर्यज्ञः B; 10) प्रयणीमानः B; प्रसावमानः E; 11) प्राङ्यते B; 12) परिमृंज्रन्त्या° B; 13) °बोदत्व B; °बोदूत्य C; 14) संधाया A, C und E; संभवो B; 15) सप्त प्राणावुदकमानीया B; 16) °प्यायति E; 17) °त्रास्तथेप्येतदग्नि B;

पो[1] ऽमृतं' स यद्द्वितीयमाचामति सप्तापानांस्तानेतेना-
स्मिन्नाप्याययति[2]' या क्ष्मा वाक्याः[3] शरीरान्मात्रास्त-
य्यैतत्पौर्णमासीमष्टकाममावास्यां श्रद्धां दीक्षां[4] यज्ञं
दक्षिणास्तानेतेनास्मिन्नाप्याययत्यापो[5] ऽमृतं' स यत्तृती-
यमाचामति सप्त व्यानांस्तानेतेनास्मिन्नाप्याययति' या क्ष्मा
वाक्याः शरीरान्मात्रास्तय्यैतत्पृथिवीमन्तरिक्षं दिवं[6] नक्ष-
त्राण्यृतूनार्तवान्संवत्सरांस्तानेतेनास्मिन्नाप्याययत्यापो ऽमृ-
तं' पुरुषो ब्रह्मांद्याप्रींग्निगमो[7] भवति तस्माद्धि विद्वा-
न्पुरुषमिदं पुण्डरीकमिति' प्राण एष स पुरि[8] शेते संपु-
रि[9] शेत[10] इति' पुरिशयं[11] सन्तं प्राणं पुरुष इत्याचक्षते
परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः[12]'
स यत्पूर्वमाचामति पुरस्ताद्धोमांस्तेनास्मिन्नवरुन्द्धे[13]' स[14]
यद्द्वितीयमाचामत्याज्यभागौ तेनास्मिन्नवरुन्द्धे[13]' स यत्तृ-
तीयमाचामति संस्थितहोमांस्तेनास्मिन्नवरुन्द्धे[13]' स यद्धिः
परिशुम्भति[15] तत्संमित्संबर्हिः[16]' स यत्सर्वाणि खानि
सर्वं देहमाप्याययति यच्चान्यदातारं[17] मल्लकार्यं यज्ञे स्क-

---

1) प्रन्तांस्ता° B; 2) °प्याययत्याति B; 3) ब्रह्मी: B; 4) दीक्ष्यां B;
5) °नेतेस्मानास्मिन्न° A; 6) दि C; 7) ? ? so A und C; °प्रियं निगमो B;
°प्रियं निगमो E; 8) पूरी E; 9) संपुरी B und E; 10) प्रान्त C;
11) पुरीषयं E; 12) प्रत्तद्विष: A; 13) °वरुन्धे A; 14) Von स bis
स यद्दिद्व: परि° fehlt in E; 15) °भवति B; 16) ? ?; 17) ?

न्दति सर्वं तेनास्मिन्नवरुन्द्धे ' स यदोंपूर्वान्मल्लान्प्रयुङ्क्ते आ सर्वमेधादेते क्रतव एत एवास्य सर्वेषु लोकेषु सर्वेषु देवेषु सर्वेषु वेदेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेषु सत्त्वेषु कामचारः कामविमोचनं भवत्यर्धे[1] च न प्रमीयते य एवं वेद ' तदप्येतदृचोक्तमापो भृग्वङ्गिरो द्रूपमापो भृग्वङ्गिरोमयं सर्वमापोमयं भूतं सर्वं भृग्वङ्गिरोमयमन्तरैते त्रयो वेदा भृगूनङ्गिरसो ऽनुगाः ॥ अपां पुष्पं मूर्तिराकाशं पवित्रमुत्तममित्याचम्याभ्युद्यात्मानमनुमल्लयत इन्द्र जीवेति ब्राह्मणं ' ॥ ३१ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे प्रथमः प्रपाठकः ॥

ओं ब्रह्मचारीष्णंश्चरति[2] रोदसी[3] उभे इत्याचार्यमाह[4] ' तस्मिन्देवाः संमनसो[5] भवन्तीति वायुमाह ' स य एति पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रमित्यादित्यमाह ' दीक्षितो दीर्घश्मश्रुरेष[6] दीक्षित एष दीर्घश्मश्रुरेष[7] एवाचार्यस्थाने तिष्ठन्नाचार्य इति स्तूयते ' वैद्युतस्थाने तिष्ठन्वायुरिति

---

1) अर्धे ? ?; 2) ब्रह्माचा° A pr. m.; ब्रह्मचारीष्ठं° B; 3) रोदसि A pr. man.; 4) °चार्यामाह E; 5) मनसो E; 6) °श्रुतेरेष C; °श्मसुरेव E; °श्रूरेष B; 7) °श्रूरेष B; °श्रुरेष E.

स्तूयते[1] य्यौस्थाने[2] तिष्ठन्नादित्य इति स्तूयते ' तद्ध्येत-दृचोक्तं ब्रह्मचारीष्णन्निति[3] ब्राह्मणम् ' ॥ १ ॥

ज्ञायमानो ह वै ब्राह्मणः सप्तेन्द्रियाण्यभिज्ञायते[4] ब्रह्मवर्चसं च यशश्च स्वप्नं च क्रोधं च श्लाघां च रूपं च पुण्यमेव गन्धं सप्तमं ' तानि ह वा अस्यैतानि ब्रह्मचर्यमुपेत्योपक्रामन्ति[5] ' मृगानस्य ब्रह्मवर्चसं गच्छत्याचार्यं[6] यशो ' ज्ञगरं स्वप्नो ' वराहं क्रोधो ' ज्यः[7] श्लाघा[8] ' कुमारीं[9] रूपमोषधिवनस्पतीन्पुण्यो[10] गन्धः ' स यन्मृगाञ्जिनानि[11] वस्ते तेन तद्ब्रह्मवर्चसमवरुन्द्धे यदस्य मृगेषु भवति ' स ह स्नातो ब्रह्मवर्चसी भवति ' स यदहरहराचार्याय[12] कर्म करोति तेन तद्यशो ज्वरुन्द्धे यदस्याचार्ये भवति ' स ह स्नातो यशस्वी[13] भवति ' स यत्सुषुप्सुर्निद्रां निनयति तेन तं स्वप्नमवरुन्द्धे यो ज्स्याज्ञगरे भवति ' तं ह स्नातं स्वपन्तमाहुः[14] स्वपितु मैनं बोबुधयेति[15] ' स यत्क्रुद्धो वाचा न कंचन हिनस्ति पुरुषात्पुरुषात्या-

---

1) Fehlt in A; 2) Fehlt in E; 3) °चारीत्यमिति B; 4) So corr.; alle hss. °ज्ञायन्ते; 5) So corr.; alle hss. °मुपेतोप°; C °मुपेतोपक्रामति; 6) °चार्य C und E; 7) So corr.; alle hss. ज्य; 8) श्लाघं B; 9) कुमारी E; 10) रूपमोषधीव° B; °न्पुण्ये E; 11) °गानिनानि E; 12) यदहराचा° E; 13) यशस्व B; 14) स्वपतमाहुः E; 15) बोबुधेयेति B.

पीयानिव मन्यमानस्तेन तं क्रोधमवरुन्द्धे यो ऽस्य वराद्धे भवति 'तस्य ह[1] स्नातस्य[1] क्रोधाः[2] श्नाघीयसं विशन्ते' ऽथाद्विः श्नाघमानो न स्नायात्तेन तां[3] श्नाघामवरुन्द्धे यास्वाप्सु भवति 'स ह स्नातः[4] श्नाघीयो ऽन्येभ्यः श्नाघ्यते' ऽथैतद्ब्रह्मचारिणो रूपं यत्कुमार्यास्तां[5] नग्नां[6] नोदीक्षेतेति[7] वेति वा मुखं विपरिधापयेत्तेन[8] तद्रूपमवरुन्द्धे यदस्य कुमार्यां[9] भवति 'तं ह स्नातं कुमारीमिव निरीक्षन्ते[10]' ऽथैतद्ब्रह्मचारिणः पुण्यो गन्धो य ओषधिवनस्पतीनां तासां पुण्यं गन्धं प्रच्छिद्य नोपजिघ्रेत्तेन तं पुण्यं गन्धमवरुन्द्धे यो ऽस्यौषधिवनस्पतिषु[11] भवति 'स ह स्नातः पुण्यगन्धिर्भवति' ॥ २ ॥

स वा एष उपयंश्चतुर्धा पैत्यग्निं[12] पादेनाचार्यं पादेन[13] ग्रामं पादेन मृत्युं[14] पादेन 'स यदरण्यः समिध[15] आहृत्य[15] सायंप्रातरग्निं[16] परिचरेत्तेन तं पादमवरुन्द्धे यो[17]

---

1) Fehlt in B; 2) क्रोधात् C; क्रोधान् E; Der Plural ist nicht deutlich; vielleicht क्रोध : श्नाघीयसं विशति zu lesen; 3) So corr.; die hss. तं; B त; 4) स्नातं E; 5) यत् fehlt in C; 6) नग्नान् B; 7) So corr.; A, B und C haben: नोदीक्षेदेति; E नोदीक्ष्येदेति; 8) वि fehlt in E; 9) कुमर्यां B; 10) °क्षते E; 11) °तीषु B; 12) उपयांश्च° A, B und C; 13) पादे पादेन B; 14) मृत्यु E; 15) समिधाहृत्य B; समिधा आहृत्य C; 16) प्रातरग्नि E; 17) Von यो bis यो ऽस्याचार्ये fehlt in C.

ऽस्याग्नौ भवति ' स यदहरहराचार्याय कर्म करोति तेन तं पादमवरुन्द्धे यो ऽस्याचार्ये भवति ' स यदहरहर्ग्रामं प्रविश्य[1] भिक्षामिव[2] परीप्सति न मैथुनं तेन तं पादमवरुन्द्धे यो ऽस्य[3] ग्रामे[4] भवति[5] ' स यत्क्रुद्धो वाचा न कंचन हिनस्ति पुरुषात्पुरुषात्पापीयानिव[6] मन्यमानस्तेन तं पादमवरुन्द्धे यो ऽस्य मृत्यौ भवति ' ॥ ३ ॥

पञ्च ह वा एते ब्रह्मचारिण्यग्नयो धीयन्ते ' द्वौ पृथग्घस्तयोर्मुखे हृदय उपस्थ एव पञ्चमः ' स यद्दक्षिणेन पाणिना स्त्रियं न स्पृशति तेनाहरहर्ऽयाज्ञिनां लोकमवरुन्द्धे ' यत्सव्येन तेन प्रव्राज्ञिनां ' यन्मुखेन तेनाग्निप्रस्कन्दिनां ' यद्धृदयेन[7] तेन शूराणां ' यदुपस्थेन तेन गृहमेधिनां ' तैश्चेत्स्त्रियं पराहरत्यनग्निरिव[8] शिष्यते ' स यदहरहराचार्याय कुले ऽनुतिष्ठते सो ऽनुष्ठाय ब्रूयाद्धर्म गुप्तो[9] मा गोपायेति ' धर्मो हैनं गुप्तो गोपायति[10] ' तस्य ह प्रज्ञा[11] श्वः श्वः श्रेयसी श्रेयसीह भवति ' धाय्येव[12] प्रतिधीयते ' स्वर्गे लोके पितृन्निदधाति[13] ' तात्तवं न वसीत '

---

1) प्रविश्यति C; 2) भिक्षामिव A pr. man. und B; 3) स्यं B; 4) यामे B; 5) भवन्ति E; 6) पुरुषात् steht nur einmal in C; 7) यद्धृदयेन B und C; 8) पराहरति ??: man erwartet doch ein Verbum mit der Bedeutung „berühren"; 9) °ऽर्मगुप्तगुप्तो A, C und E; 10) Diese Stelle ist nicht richtig überliefert; 11) प्रज्ञां A pr. m. प्रज्ञा: B und E; 12) ?, धाय्येव B, C und E; 13) °दध्यति B.

यस्तात्तवं वस्ते क्षत्रं वर्धते न ब्रह्म[1]' तस्मात्तात्तवं न वसीत[2] ब्रह्म वर्धतां मा[3] क्षत्रमिति 'नोपर्यासीत' यदुपर्यास्ते प्राणमेव तदात्मनो ऽधरं कुरुते यद्धातो वदत्यंध[4] एवासीताधः शयीताधस्तिष्ठेदधो व्रजेदेवं ह स्म वै तत्पूर्वे ब्राह्मणा ब्रह्मचर्यं चरन्ति 'तं ह स्म तत्पुत्रं भ्रातरं वोपतापिनमाहुरुपनयेतैनमित्या समिद्भारात्स्वरिष्यन्तो ऽन्नमद्यादेयाह जघनमाहुः स्नापयेतैनमित्या समिद्भारान्न क्वेतानि व्रतानि भवन्ति 'तं चेच्छ्यानमाचार्यो ऽभिवदेत्स प्रतिसंक्षाय[5] प्रतिशृणुयात्तं चेच्छ्यानमुत्थाय तं चेदुत्थितमभिप्रक्रम्य तं चेदभिप्रक्रान्तमभिपलायमानमेवं ह स्म वै तत्पूर्वे ब्राह्मणा[6] ब्रह्मचर्यं चरन्ति 'तेषां ह स्म वैषा पुण्या कीर्तिर्गच्छत्या ह वा अयं सो ऽद्य[7] गमिष्यतीति' ॥ ४ ॥

जनमेजयो ह वै पारीक्षितो मृगयां चरिष्यन्हंसाभ्यामसिष्यन्नुपावतस्थ[8] इति 'तावूचतुर्जनमेजयं पारीक्षितमभ्याजगाम[9]' स होवाच 'नमो वां भगवती को नु

---

1) ब्रह्मं B; 2) वसीदू E; 3) म B; 4) वदत्यद्य E; 5) प्रतिसहाय A; प्रतिहाय E; 6) ब्राह्मणां E; 7) ऽध्य E; सो ऽद्य ist nicht deutlich; 8) °न्हंसाभ्यामसिक्षन्नु° A pr. man. und B; °न्हंसाभ्यामशिष्यन्नु° E; 9) Man erwartet einen Dual.; इति fehlt; diese ganze Stelle ist sehr verdorben.

भगवन्तावितिं ' तावूचतुर्दक्षिणाग्निश्चाहवनीयश्चेति ' स होवाच नमो वां भगवन्तौ तदाकीयतामितीहोपारामम्-त्यपि[1] किल देवा न रमन्ते न[2] हि[2] देवा[2] न[2] रमन्त[2]' ऽपि चैकोपारामाद्देवा[3] आरामसुपसंक्रामन्तीति[4]' स होवाच नमो वां भगवन्तौ किं पुण्यमितिं ब्रह्मचर्यमितिं किं लौक्यमितिं ब्रह्मचर्यमेवेतिं तत्को वेद इतिं दन्ता-वलो धौम्रो[5]' ऽथ खलु दन्तावलो धौम्रो[6] यावति तावति काले पारीक्षितं जनमेजयमभ्याजगामं तस्मा उत्थाय[7] स्वयमेव विष्टरं निदधौ[8]' तमुपसंगृह्य पप्र-च्छाधीहि भो किं पुण्यमितिं ब्रह्मचर्यमितिं किं लौक्य-मितिं ब्रह्मचर्यमेवेतिं तस्मा एतत्प्रोवाचाष्टाचत्वारिंश-द्वर्षं सर्वं वेदब्रह्मचर्यं तच्चतुर्धा वेदेषु व्युह्य द्वादशवर्षं[9] ब्रह्मचर्यं द्वादशवर्षाण्यवरार्धमंपि स्नायंश्चरेत्यथाशक्त्यपरं[10]' तस्मा उक्तस्यृषभौ[11] सक्तुं ददावंप्यपकीर्तितमाचार्यो ब्र-ह्मचारीत्येक आङ्गराकाशमधिदैवतमंथाध्यात्मं ब्राह्मणो व्रतवांश्चरणवान्ब्रह्मचारी' ॥ ५ ॥

---

1) आकीयताम् ? ; °तामितिहोपा° A pr. m.; 2) Fehlt in E; 3) चैकोपरादूदेवा A; 4) °क्रामतीति E; 5) धौम्रौ C und E; hinter धौम्रो erwartet man इति; 6) धौम्रौ E; 7) उच्छ्राय B; 8) निदाधै B; 9) °वर्ष E; 10) °शक्त्यापरं C; 11) Corrupt; vielleicht तस्मा उ ह स ऋषभौ.

ब्रह्म ह वै प्रजा मृत्यवे संप्रायच्छद्ब्रह्मचारिणमेव [1] न संप्रददौ 'स होवाचाश्यामस्मिन्निति [2] 'किमिति' यां रात्रीं समिधमनाहृत्य [3] वसेत्तामायुषो [4] ऽवरुन्धीयेति' तस्माद्ब्रह्मचार्यहरहः समिध आहृत्य [5] सायंप्रातरग्निं परिचरेन्नोपर्युपसादयेदथ प्रतिष्ठापयेच्चेदुपर्युपसादयेऽन्नीमूतवर्षी तदहः पर्जन्यो भवति 'ते [6] देवा अब्रुवन्ब्राह्मणो वा अयं ब्रह्मचर्यं चरिष्यति 'ब्रूतास्मै [7] भिक्षा इति गृहपतिर्ब्रूत ब्रह्मचारी गृहपत्या इति 'किमस्या [8] वृञ्जीतादद्यात्या [9] इतीष्टापूर्तसुकृतद्रविणमवरुन्ध्यादिति [10] 'तस्माद्ब्रह्मचारिणे [11] ऽहरहर्भिक्षां [12] दद्याद्गृहिणी [13] मा मायमिष्टापूर्तसुकृतद्रविणमवरुन्ध्यादिति [14] 'सप्तमीं [15] नातिनयेत्सप्तमीमतिनयन्न [16] ब्रह्मचारी भवति 'समिद्धेत्ते सप्तरात्रमचरितवान्ब्रह्मचारी पुनरुपनेयो भवति' ॥ ६ ॥

नोपरिशायी स्यान्न गायनो न नर्तनो [17] न सरणो न निष्ठीव्यदुपरिशायी भवत्यभीक्ष्णं [18] निवासा ज्ञायते [19]'

---

1) So corr.; die hss. संप्रयच्छ°; °रिणामेव E; °रिणामेवं A; 2) So corr.; die hss. होवाचास्या°; 3) °मानाहृत्य C; 4) °युषा E; 5) आहृत्य E; 6) Fehlt in E; 7) ब्रूतासौ C; 8) किं मत्स्या C; 9) °तादद्यात्य E; 10) इतीष्टापूर्ते° B; 11) °चारिणो E; 12) °क्षीं E; 13) So ed. B. Ind. die hss. °दृहणी; 14) So corr.; die hss. मेयमि° ed. B. Ind. var. l. मोयमि°; 15) सप्तमी C; 16) °तिनयन A; °तिनयं नं B; °तिनयनं E; 17) नर्तनौ E; 18) भवत्याभीक्ष्णं B; 19) ज्ञायते E.

यद्कायनो भवत्यभीद्घणाश[1] आक्रन्दान्धावत्ते 'यन्नर्तनो भवत्यभीद्घणाशः[2] प्रेतान्निर्द्धरत्ते 'यत्सरणो भवत्यभीद्घणाशः[3] प्रजाः संविशत्ते 'यन्निष्ठीवति मध्य[4] एव तदात्मनो[5] निष्ठीवति 'स चेन्निष्ठीविद्दिवो नु मां यद्त्रापि मधोरद्कं[6] यद्त्रापि रसस्य म इत्यात्मानमनुमल्लयते 'यद्त्रापि मधोरद्कं निरष्ठविषमस्मृतमग्निश्च[7] तत्सविता च पुनर्मे ज्ञठरे[8] धत्तां[9] ॥ यद्त्रापि रसस्य मे परापपातास्मृतं तद्दोपद्धयामद्दे तन्म आप्यायतां पुनरिति 'न श्मशानमातिष्ठित्स चेद्भितिष्ठेदुद्कं द्धस्ते कृत्वा यदीदमृतुकाम्येत्यभिमल्य[10] ज्ञपन्त्संप्रोद्य परिक्रामेत्समवायोपरिव्रजेद्यदीदमृतुकाम्याघं[11] रिप्रमुपेयिम[12] । अन्धः[12] श्लोण इव द्धीयतां मा नो ऽन्वागादघं यत इत्यंथ द्धैतद्देवानां परिषूतं यद्ब्रह्मचारी 'तद्प्येतदृचोक्तं देवानामेतत्परिषूतमनभ्याद्रूढं[13] चरति रोचमानं तस्मिन्सर्वे पशवस्तत्र[14] यज्ञास्तस्मिन्नन्नं सद्द देवताभिरिति ब्राह्मणम्' ॥ ७ ॥

प्राणापानौ ज्ञनयन्निति शङ्कस्य मुखे[15] मद्दर्षेर्वसि-

---

1) °भीत्नूश B und E; 2) भवति भीत्तश: B; °भीत्नूद्दन: E; 3) °भीत्नु: श: B; °भीत्नूश E; 4) मध्ये C und E; 5) तदात्मानो E; 6) मधोरद्कं E; 7) °ग्नीश्च B; 8) ज्ञरे E; 9) धात्तां E; 10) यदीदं मृ° A; यदीदमृत्यु° C; 11) °त्समयामोपरि° A sec. m.; समयाय ??; °मृत्युकाम्याघं C; 12) °यिमान्धः A, B und E; 13) °भ्याद्रूढं B; 14) उपश्राव° B; 15) So corr.; alle hss. मूले.

ष्ठस्य[1] पुत्र एतां वाचं ससृजे शीतोष्णाविक्षोत्सौ प्रादुर्भवेयातामिति[2]' तथा तच्छश्वदनुवर्तते' ऽथ[3] खलु त्रिपाणमध्ये वसिष्ठशिला[4] नाम प्रथम आश्रमो' द्वितीयः कृष्णाशिलास्तस्मिन्वसिष्ठः समतपद्विश्वामित्रऽजमदग्नी[5] जामदग्ने तपतो[6]' गौतमभरद्वाजौ[7] सिंधौ[8] प्रभवे[9] तपतो' गुंगुर्गुंगुवासे[10] तपत्यृषिर्ऋषिद्रोणे[11] ऽभ्यतपदगस्त्यो ऽगस्त्यतीर्थे तपति' दिव्यत्रिर्हि[12] तपति[13]' स्वयंभूः कश्यपः कश्यपतुङ्गे[14] ऽभ्यतपदुलवृकर्नुतरक्षुः[15] श्वा वराहचिल्वठिबब्रुकाः सर्पदंष्ट्रनः[16] संकनुकृणवानाः[17] कश्यपतुङ्गदर्शनात्सरणावाढात्सिद्धिर्भवति' ब्राह्मं वर्षसहस्रमृषिवने[18] ब्रह्मचार्येकपादेनातिष्ठति[19]' द्वितीयं वर्षसहस्रं मूर्धन्येवामृतस्य[20] धारामाधारयद्ब्राह्मणेष्टाचत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि[21] सलिलस्य पृष्ठे शिवो ऽभ्यतपत्तस्मात्तप्ता-त्तपसो भूय एवाभ्यतपत्तदप्येता ऋचो ऽभिवदन्ति प्राणापानौ जनयन्निति ब्राह्मणम्' ॥ ८ ॥

---

1) महर्षिर्व° A und B; महर्षेर्वशि° E; 2) °र्भविवेया° B; °भवेत्याघातामिति E; 3) य B; 4) वशि° C; 5) °ऋजामदग्नी B; 6) तापतो B; 7) गोतम° B, C und E; 8) सिंहो A, C und E; 9) So ed. B. Ind.; die hss. प्रभे; 10) गुर्गुगुवासे B; गुर्गुगुर्वासे E; 11) °षिर्द्रोणे A, C und E; 12) दिव्यत्रिरह A, B und E; 13) भवति C; 14) कशप° C; 15) Sic.! 16) ??; 17) कृवाना: B; 18) वार्ष° A; 19) °तिष्ठ B, C und E; 20) °वमृतस्य C; 21) धीरामाधारया ब्राह्मा° E; धारामाराधयन्ब्रा° C; धारामधारयद्ब्रह्मण्य° A.

एकपाद्द्विपद[1] इति ' वायुरेकपात्तस्याकाशं पाद श्चन्द्रमा द्विपात्तस्य[2] पूर्वपक्षापरपक्षौ पादावादित्यस्त्रिपात्तस्येमे लोकाः पादा ' अग्निः षट्पादस्तस्य पृथिव्यन्तरिक्षं[3] द्यौराप ओषधिवनस्पतय इमानि भूतानि पादास्तेषां सर्वेषां वेदा[4] गतिरात्मा प्रतिष्ठिताश्चतस्रो ब्रह्मणः शाखा ' अधो अङ्कः षडिति मूर्तिराकाशश्चेत्यृचा मूर्तिर्याजुषी गतिः ' साममयं[5] तेजो ' भृग्वङ्गिरसा मायैतद्ब्रह्मैव यज्ञश्चतुष्पाद्द्विःसंस्थित इति ' तस्य भृग्वङ्गिरसः[6] संस्थे[7] ' अथो आङ्करेकसंस्थित इति ' यद्धोतर्चा मण्डलैः करोति पृथिवीं[8] तेनाप्याययत्यैतस्यां[9] द्यग्निश्चरति ' तदप्येतदृचोक्तमग्निवासाः पृथिव्यसितज्जूरिति '[10] यदध्वर्युर्यजुषा करोत्यन्तरिक्षं तेनाप्याययति ' तस्मिन्वायुर्न निविशते[11] कतमच्च[12] नाङ्करिति ' तदप्येतदृचोक्तमन्तरिक्षे पथिभिर्द्धीयमाणो[13] न नि विशते[14] कतमच्च[15] नाङ्कः । अपां योनिः प्रथमजा ऋतस्य क्व[16] स्विज्जातः[17] कुत आ बभूवेति ' यदुद्गाता साम्ना करोति दिवं तेनाप्याययति ' तत्र द्यादित्यः शुक्रश्चरति ' तदप्येत-

---

1) एकापा° A; 2) द्विपा° B; 3) °रिक्ष C; 4) वेद् C;
5) °मय E; 6) भृग्वङ्गिर् A; 7) स्थे B; 8) पृथिवी B; 9) तेनास्याय° E;
10) °तनूरिति E; °सिनुतरिति C; 11) निविशान्ते B; 12) कतमच्चा B;
13) Sic.! B. Ind. var. l. °र्हीयमाणो; 14) विशेते B; 15) कतमच्चा B;
16) यु B; 17) सिद्गात: C.

दृचोक्तमुच्चा[1] पतन्तमरुणं सुपर्णमिति[2] 'यद्ब्रह्मचर्या काण्डैः करोत्यपस्तेनाप्यायय्यति' चन्द्रमा व्यप्सु चरति' तदप्येतदृचोक्तं चन्द्रमा अप्स्वन्तरिति[3]' तासामोषधिवनस्पतयः काण्डानि' ततो मूलकाण्डपर्णपुष्पफलप्ररोहरसगन्धैर्यज्ञो[4] वर्तते' ऽद्भिः कर्णाणि प्रवर्तन्ते' ऽद्भिः[5] सोमो ऽभिषूयते[6]' तद्यद्ब्रह्माणं[7] कर्णाणि कर्मण्यामन्त्रयत्यपस्तेनानुज्ञानात्येषो[8] व्यस्य भागस्तद्यथा भोद्यमाणो[9] ऽप एव प्रथममाचामयेदप उपरिष्टादेवं यज्ञो ऽद्भिरेव प्रवर्तते' ऽप्सु संस्थाप्यते[10]' तस्माद्ब्रह्मा[11] पुरस्ताद्धोमसंस्थितव्होमैर्यज्ञो[11] वर्तते' ऽन्तरा हि पुरस्ताद्धोमसंस्थितव्होमैर्यज्ञं[12] परिगृह्णात्यन्तरा हि भृग्वङ्गिरसो वेदानाडुह्य[13] भृग्वङ्गिरसः सोमपानं मन्यन्ते' सोमात्मको व्ययं वेद' तदप्येतदृचोक्तं सोमं मन्यते पपिवानिति' तद्यथेमां[14] पृथिवीमुदीर्णां द्योतिषा धूमायमानां[15] वर्षं शमयत्येवं ब्रह्मा भृग्वङ्गिरोभिर्व्याहृतिभिर्यज्ञस्य विरिष्टं[16] शमयत्यग्निरादित्याय[17]

---

1) °मुच्च A pr. m. 2) संपर्णमिति E; 3) So corr.; die hss. अप्सन्तरिति; 4) °हरसं गन्धैर्यज्ञो E; 5) Fehlt in C; 6) विषूयते B; विषुयते C; 7) °ह्मणां E; 8) °त्रयन्त्य° B und E; 9) भोक्तमाणो A, B und C; 10) °प्याते B; 11) ब्रह्मो oder यज्ञो ist Interpolation; 12) पुरस्ताठोमं सं° B; °र्यज्ञे A und E; 13) वेदानोदूह्य A, B und E; 14) धतद्यथेमां B; तद्प्येमां E; 15) °यमनां C; 16) विष्टं C; विष्टेरिस्यं E; 17) °ग्निरादित्या C und E.

शमयत्येते[1] ऽङ्गिरस ' एत इदं सर्वं समाप्नुवन्ति ' वायुरापश्चन्द्रमा इत्येते भृगव ' एत इदं सर्वं समाप्याययत्येवैकमेव[2] संस्थं भवतीति ब्राह्मणम् ' ॥ १ ॥

विचारी ह वै काबन्धिः कबन्धस्याथर्वणस्य[3] पुत्रो मेधावी[4] मीमांसको[5] ऽनूचान आस[6] ' स ह स्वेनातिमानेन मानुषं वित्तं नेयाय ' तं मातोवाच ' त एवैतदन्नमवोचंस्त[7] इम[8] एषु कुरुपञ्चालेष्वङ्गमगधेषु[9] काशिकौशलेषु[10] शाल्वमत्स्येषु[11] सवशोशीनरेषूदीच्येष्वन्नमदन्तीत्यथ[12] वयं तवैवातिमानेनानाध्याः[13] स्मो ' वत्स वाहनमन्विच्छेति ' स[14] मान्धातुर्यौवनाश्वस्य[14] सार्वभौमस्य राज्ञः सोमं प्रसूतमाजगाम ' स सदो ऽनुप्रविश्यर्त्विजश्च यजमानं चामन्त्रयामास[15] ' तथाः प्राच्यो नद्यो वहन्ति[16] याश्च दक्षिणाच्यो[17] याश्च[18] प्रतीच्यो[19] याश्चोदीच्यस्ताः सर्वाः पृथङ्नामधेया[20] इत्याचक्षते[21] तासां समुद्रमभिपद्यमा-

1) Von ग्राम° bis इदं fehlt in B; B fügt इत्येव ein; 2) समास्याप्या° E; 3) कवन्धः स्या° A; 4) मेध्यवी B; 5) मिमांसको E; 6) आ A; 7) °वोचस्त A und B; 8) इमम् B und E; 9) कुरुपाञ्चा° E; 10) काशकौ° A; काशको° C und E; 11) शाल्वमत्सेषु C; शात्वमत्सेषु E; 12) So corr.; शवस उशीत° A; शवस उशीन° B; सवस्व उशीन C; सुवस उशीन° E; 13) So corr.; °नेनाध्यास्मो A und E; नेनानाद्यास्मो B und C; 14) संतांध्यतुर्यौवनाश्च B; 15) °मस C; 16) वहति B; 17) °पाचो B; °पाश्च्यो C; 18) याचा B; 19) पतीच्यो B; प्रतीश्च्यो C; 20) °धेयोऽ A und C; °धेयाऽ B; °धेरी E; 21) धीतिगचक्षते E.

नानां क्रियते नामधेयं समुद्र इत्याचक्षते ' एवमिमे सर्वे वेदा निर्मिताः सकल्पाः सरहस्याः सब्राह्मणाः सोपनिषत्काः सेतिहासाः सान्वाख्यानाः[1] सपुराणाः सस्वराः ससंस्काराः[2] सनिरुक्ताः सानुशासनाः[3] सानुमार्जनाः[4] सवाकोवाक्यास्तेषां[5] यज्ञमभिपद्यमानानां[6] क्रियते नामधेयं[7] यज्ञ इत्येवाचक्षते ' ॥ १० ॥

भूमेर्ह वा एतद्विच्छिन्नं[8] देवयजनं[9] यद्प्राक्प्रवणं[10] यदनुदक्प्रवणं यत्कृत्रिमं[11] यत्समविषममिदं[12] ह त्वेव देवयजनं यत्समं[13] समूल्मविदग्धं[13] प्रतिष्ठितं[13] प्रागुदक्प्रवणं[13] समं समास्तीर्णमिव[14] भवति यत्र ब्राह्मणस्य ब्राह्मणतां विद्याद्ब्रह्मा ब्रह्मत्वं करोतीति ' वोचे[15] ह्नन्दस्तन्न[15] विन्दामो[16] येनोत्तरमेमह्रीति ' तान्ह पप्रच्छ[17] किं विद्वान्होता होत्रं[18] करोति किं विद्वानध्वर्युराध्वर्यवं करोति किं विद्वानुद्गातौद्गात्रं करोति किं विद्वान्ब्रह्मा[19] ब्रह्मत्वं करोतीति ' वोचे[20] ह्नन्दस्तन्न[20] विन्दामो येनो-

---

1) सान्व्याख्याना: A; सन्वाख्याना: C; 2) संसंस्कारा: B; संस्कारा: C und E; 3) सानुसशासनर्: E; 4) सानुमार्जेता: E; 5) सवाकावाक्यस्तेषां E; 6) यज्ञमति° C; 7) माम° E; 8) °छिन्न E; 9) °यज्ञन E; 10) यत्प्रा° A und B; 11) यत्कर्तृमं E; 12) यत्समं वि° B; 13) E hat यद्प्राक्प्रवणं यदनुदक्य; 14) °णामिव A; 15) ? ?; वोचे: ह्नदस्तन्न B; वोचे: ह्नन्दस्तं न C; वोधे ह्नन्दस्तन्न E; 16) विदामो A; 17) प्रपच्च E; 18) होत्रं B und E; 19) ब्रह्म A; fehlt in B; 20) Vid. 15.

त्तरमेमक्षीति 'ते ब्रूमो वागेव क्षोता क्षौत्रं करोति' वाचो हि स्तोमाश्च वषट्काराश्चाभिसंपद्यन्ते 'ते ब्रूमो[1] वागेव क्षोता वाग्ब्रह्म[2] वाग्देव[3] इति 'प्राणापानाभ्यामेवाध्वर्युराध्वर्यवं करोति 'प्राणप्रणीतानि[4] क्ष भूतानि प्राणप्रणीताः[5] प्रणीतास्ते[5] ब्रूमः प्राणापानावेवाध्वर्युः[6] प्राणापानौ[7] ब्रह्म प्राणापानौ देव इति 'चक्षुषैवोद्गातौद्गात्रं[8] करोति 'चक्षुषा क्षीमानि भूतानि पश्यत्यंधो चक्षुरेवोद्गाता चक्षुर्ब्रह्म[9] चक्षुर्देव[10] इति[11] 'मनसैव ब्रह्मा[12] ब्रह्मत्वं करोति[13] 'मनसा हि तिर्यङ्क[14] दिश[15] ऊर्ध्वं च यच्च किं[16] च मनसैव करोति[17] तद्ब्रह्म[18] 'ते ब्रूमो[19] मन एव ब्रह्मा मनो ब्रह्म मनो देव इति' ॥ ११ ॥

तद्यथा क्ष वा इदं यजमानश्च याजयितारश्च दिवं ब्रूयुः पृथिवीति पृथिवीं[20] वा[21] द्यौरिति ब्रूयुस्तद्न्यो[22] नानुजानात्येतामेवं[23] नानुजानाति यदेतद्ब्रूयादथ नु कथ-

---

1) ब्रुमो B; 2) वागब्रह्म E; 3) वागदेव E; 4) प्राणाप्र° E; 5) Corrupt; प्रणीतस्ते A pr. m.; 6) प्राणापा° E; 7) प्राणापानौ E; 8) चक्षुषैवो° B; चक्षुषैवौ° C; 9) चक्षु ब्रह्म C; 10) चक्षु देव B und C; 11) हीत B; 12) ब्राह्मा E; 13) करोतीति A; 14) तियङ्क C; तिर्यक E; 15) दिग्ना E; 16) कि E; 17) करो E; 18) तद्ब्राह्म E; 19) ब्रुमो E; 20) पृथिवो A pr. m; 21) So corr.; die hss. haben वाग्; 22) ब्रुयु° B und E; 23) न्यानुज्ञाताक्षेत्येतामेव E.

मिति ' क्रोतेत्येव क्रोतारं ब्रूयाद्वागिति वाचं ब्रह्मेति ब्रह्म देव इति देवमध्वर्युरित्येवाध्वर्यु[1] ब्रूयात्प्राणापा-नाविति[2] प्राणापानौ ब्रह्मेति ब्रह्म देव इति देवमुद्गा-तेत्येवोद्गातारं[3] ब्रूयाच्चक्षुरिति चक्षुर्ब्रह्मेति ब्रह्म देव इति देवं ब्रह्मेत्येव ब्रह्माणं ब्रूयान्मन इति मनो ब्र-ह्मेति ब्रह्म देव इति देवम् ' ॥ १२ ॥

नानाप्रवचनानि ह वा एतानि भूतानि भवन्ति ' ये चैवासोमपं याजयन्ति ये च सुरापं[4] ये[5] च ब्राह्मणं विच्छिन्नं[6] सोमयाजिनं तं प्रातः समित्पाणय उपोदेयुरु-पायामो[7] भवन्तमिति ' किमर्थमिति ' यानेव[8] नो[9] भवां-स्तान्ब्रूयः[10] प्रश्नानपृच्छत्तानेव[11] नो भवान्व्याचक्षीतिति[12] ' तथेति[13] ' तेभ्य एतान्प्रश्नान्व्याचचष्टे[14] ' तथेन[15] ह वा इदं विद्यमानं चाविद्यमानं[16] चाभिनिदधाति[17] तद्ब्रह्म ' तद्यो वेद स ब्राह्मणो ऽधीयानो ऽधीत्याचक्षत[18] इति ब्राह्मणम् ' ॥ १३ ॥

---

1) इत्येवाध्वर्युम् fehlt in B; 2) ब्रुवा° B; 3) देवा उद्गातारं B; 4) सुरापां B; 5) चे ये C; 6) व्युछिन्नं B; व्यछिन्नं C und E; 7) उपो-देयुरुपायामो C; 8) यानेवम E; 9) B fügt व ein; 10) भवांस्ता क्रूः B und C; भवंस्तान्क्रूः E; 11) So corr.; die hss. °पृच्छयानेव; 12) So corr.; A, C und E °येति; B °यति; 13) तेथैति B; 14) एतान्प्रश्ना व्याच° B; व्याचचष्टे ! ! (sic.) vid. p. २३ z. 2; 15) तथे न C; 16) Zwei-mal in B; 17) °निदद्ध्यति B; 18) ऽधीत्य corrupt.

अथातो देवयजनान्यात्मा देवयजनं । श्रद्धा देवयजन-
मृत्विजो देवयजनं । भौमं[1] देवयजनं । तद्धा एतदात्मा देव-
यजनं यदुपव्यायच्छमानो वानुपव्यायच्छमानो वा[2] शरी-
रमधिवसत्येष[3] यज्ञ । एष[4] यजत[4] । एतं[4] यजन्त[4] । एत-
द्देवयजनमेतच्छ्रद्धा[5] देवयजनं । यदेव कदाचिदाद्ध्याच्छ्रद्धा
त्वेवैनं नातीयात्तद्देवयजनमेतदृत्विजो[6] देवयजनं । यत्र[7]
क्वचिद्ब्राह्मणो विद्यावान्मन्त्रेण[8] करोति तद्देवयजनमे-
तद्भौमं देवयजनं । यत्रापस्तिष्ठन्ति यत्र स्यन्दन्ति प्र तद्ध-
रुत्युद्धरन्ति[9] तद्देवयजनं । यत्समं[10] समूलमविदग्धं[11]
प्रतिष्ठितं प्रागुदक्प्रवणं समं समास्तीर्णमिव भवति यस्य[12]
श्वभ्र ऊर्मी[13] वृक्षः पर्वतो नदी पन्था वा पुरस्तात्स्यान्न
देवयजनमात्रं पुरस्तात्पर्यवशिष्येन्नोत्तरतो[14] ऽग्नेः पर्यु-
पसीदेरन्निति[15] ब्राह्मणम् । ॥ १४ ॥

अदितिर्वै प्रजाकामौदनमपचत्तत उच्छिष्टमाश्नात्सा[16]
गर्भमधत्त[17] । तत आदित्या अजायन्त[18] । य एष ओदनः

---

1) भौम C; 2) Fehlt in B; 3) °वसतो ष B; 4) Fehlt in E; 5) °च्छ्रठो E; 6) मालोयात्तद्दे° E; 7) Von यत्र bis यत्रापस्ति° fehlt in B; 8) So B. Ind.; die hss. विद्याविन्म°; 9) तद्धरत्यु° A sec. man.; °द्धरति B; 10) तत्यत्समं A; 11) °विदाधं E; 12) यस्यन्दं B; 13) कुर्मो B; उर्मो C und E; 14) °त्तरता B und E; 15) पर्यपसी° B; 16) So corr.; die hss. °मप्यात्सा; 17) °धत्तं E; 18) अजायन्त A pr. m.; अजायन्तं E.

पच्यत आरम्भणमेवैतत्क्रियत आक्रमणमेव 'प्रादेशमात्रीः समिधो भवन्त्येतावान्क्यात्मा प्रजापतिना संमितो 'ऽग्नेर्वै या यज्ञिया तनूरश्वत्थे तया समगच्छतैषास्य[1] घृत्या[2] तनूर्यद्घृतं[3] 'यद्घृतेन[4] समिधो ऽनक्ति ताभ्यामेवैनं तत्तनूभ्यां समर्धयति[5] 'यन्निर्मार्गस्याद्धात्यवगूर्त्या[6] वै वीर्यं क्रियते 'यन्निर्मार्गस्याद्धात्यवगूर्त्या[6] एव 'संवत्सरो[7] वै प्रजनन-मग्निः[8] प्रजननमेतत्प्रजननं 'यत्संवत्सर ऋचाग्नौ समिध-माद्धाति प्रजननादेवैनं तत्प्रजनयिता[9] प्रजनयत्यंभक्तर्तु-[10] र्वै पुरुषो 'न ह्रि तद्वेद यमृतुमभिजायते[11] 'यन्नक्षत्रं[12] तदाप्नोति 'य एष ओदनः पच्यते योनिरेवैषा क्रियते 'यत्समिध आधीयन्ते रेतस्तद्धीयते[13] 'संवत्सरे[14] वै रेतो ह्रितं प्रजायते 'यः[15] संवत्सरे पर्येति[16] ऽग्निमाधत्ते प्रजा-तमेवैनमाधत्ते[17] 'द्वादशसु रात्रीषु पुरा संवत्सरस्यार्धेया-स्ता[18] ह्रि संवत्सरस्य प्रतिमाथो[19] तिसृष्वथो[20] द्वयोरथो

---

1) So corr.; die hss. °षास्य; 2) So corr.; धृया A und C; धृत्या B; धत्या E; 3) °द्रुघत E; 4) यद्धून B; यद्धृतेन C; 5) °यतिं E; 6) So corr.; die hss. °वकृत्या; 7) संवत्सरा E; 8) प्रजानमग्निः E; 9) °नविसेत B; 10) So corr.; °त्यवत्तर्तु B und C; °त्यवत्तुन A; °त्यावर्त्तु E; 11) So corr.; यद्तु° A, B und E; यद्तु° C; 12) यं नस्तं त्तत्रं B; 13) So corr.; die hss. °स्तद्धीयते; 14) So corr.; die hss. संवत्मरो; 15) So corr.; die hss. यो; 16) पयेति E; 17) So corr.; प्रजापतिरेवै° A pr. m. C und E; प्रजतिरेवै° A sec. m. und B; 18) So corr.; die hss. °धेयात्रा; 19) So corr.; die hss. प्रतिमा अथो; 20) तिषृष्य B; तिषृयो E.

पूर्वेद्युराधेयास्त[1] एवाग्निमादधानेनादित्या वा इत उत्त-
मा[2] अमुं[2] लोकमायंस्ते[2] पथिरक्षयस्त[3] इयक्षमाणं
प्रतिनुदन्त[4] ' उच्छेषणभाजा वा आदित्या ' [यदुच्छिष्टं] '
यदुच्छिष्टेन समिधो ऽनक्ति तेभ्य एव प्रावोचत्तेभ्य[5] एव
प्रोच्य स्वर्गं लोकं याति[6] ' ॥ १५ ॥

प्रजापतिरथर्वा देवः स तपस्तप्त्वैतं[7] चातुःप्राश्यं[8]
ब्रह्मौदनं निरमिमीत[9] चतुर्लोकं[10] चतुर्दैवं चतुर्वेदं
चतुर्होत्रमिति ' चत्वारो वा इमे लोकाः पृथिव्यन्तरिक्षं
द्यौरापः इति ' चत्वारो वा इमे देवा अग्निर्वायुरादित्यश्च-
न्द्रमाश्चत्वारो वा इमे वेदा ऋग्वेदो[11] यजुर्वेदः सामवेदो
ब्रह्मवेद इति ' चतस्रो वा इमा[12] होत्रा होत्रमाध्वर्यव-
मौद्गात्रं ब्रह्मत्वमिति ' तदप्येतदृचोक्तं चत्वारि शृङ्गा त्रयो
अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त[13] हस्तासो अस्य[14]। त्रिधा बद्धो
वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्यां[15] आविवेशेति '
चत्वारि शृङ्गेति वेदा वा एत उक्तास्त्रयो अस्य[16] पादा

---

1) So corr.; die hss. °धेयात्ते; B पुंपूर्वेषु°; 2) So corr.; die hss. उत्तरमेष मे ऽमुष्मिं लोक; 3) So corr.; die hss. °रक्षन्त इयन्त; 4) प्रति-नुदन् E; 5) So corr.; A, B und C प्रोवाच°, प्रोवाचं° E; 6) So corr.; die hss. यन्ति; 7) तपस्तप्तैतं E; 8) चतुः° E; 9) So corr.; die hss. निरमिमत; 10) Fehlt in E; 11) ऋग्वेदा E; 12) इमे A, C und E; 13) तप्ता E; 14) Fehlt in B; 15) मर्त्या E; 16) स्य A.

इति सवनान्येव 'द्वे शीर्षे इति ब्रह्मौदनप्रवर्ग्याविव' सप्त क्रस्तासो अस्येति क्रन्दांस्येव 'त्रिधा बद्ध इति मल्लः कल्पो ब्राह्मणं 'वृषभो रोरवीत्येष ह वै[1] वृषभ एष तद्रोरवीति यज्ञेषु शस्त्राणि शंसत्यृग्भिर्यजुर्भिः[2] सामभिर्ब्रह्मभिरिति 'महो देवो मर्त्यां आविवेशेत्येष[3] ह वै महान्देवो यज्ञ 'एष मर्त्यां आविवेश 'यो विद्यात्सप्त प्रवत इति प्राणानाह 'सप्त विद्यात्परावत इत्ययानानाह' शिरो यज्ञस्य यो विद्यादित्येतद्वै यज्ञस्य शिरो यन्मल्लवान्ब्रह्मौदनो 'यो ह वा एतममल्लवन्तं[4] ब्रह्मौदनमुपेयादपशिरसा[5] ह[5] वा[5] अस्य[5] यज्ञमुपेतो[5] भवति[5]' तस्मान्मल्लवन्तमेव ब्रह्मौदनमुपेयान्नामल्लवन्तमिति ब्राह्मनम्' ॥ १६ ॥

किमुपज्ञ[6] आत्रेयो[7] भवतीत्यादित्यं हि तमो जग्राह' तदत्रिरपनुनोद 'तदत्रिरन्वपश्यत्तदप्येतदृचोक्तं स्तुताय्यम-त्रिर्दिवमुन्निनाय[8]' दिवि त्वात्रिरधारयत्सूर्या[9] मासाय कर्तव इति 'तं[10] होवाच वरं वृणीष्वेति 'स होवाच

---

1) वा E; 2) शंसन्त्यृ° A, C und E; 3) °श्रेत्येव E; 4) एतमन्त्र A pr. man.; 5) So die hss.; vielleicht zu lesen: °दपशिरा ह वा अस्य यज्ञ उपेतो भवति; 6) So corr.; die hss. किमुपयज्ञ; 7) अत्रेयो A; आत्रयो B; 8) स्तुताय्यं° A, C und E; 9) त्वात्रिरधाय° E; 10) त E.

दक्षिणीया मे प्रजा[1] स्यादिति ' तस्मादात्रेयाय प्रथमं द-
क्षिणा[2] यज्ञे दीयन्त[3] इति ब्राह्मणम् ' ॥ १७ ॥

प्रजापतिर्वेदानुवाचाग्नीनाद्धीयेति ' तान्वागभ्युवाचा-
श्वो[4] वै संभाराणामिति ' तं[5] घोरात्क्रूरात्सलिलात्सरस[6]
उदानिन्युस्तान्वागभ्युवाचाश्वः[7] शम्येतेति[8] ' तथेति ' तमृ-
ग्वेद एत्योवाचाक्रमश्वं शमेयमिति ' तस्मा अभिसृप्ताय[9]
मरुद्गयं[10] ससृजे ' स एतां प्राचीं दिशं भेजे ' स होवाचा-
शान्तो न्वयमश्व इति ' तं यजुर्वेद एत्योवाचाक्रमश्वं शमे-
यमिति ' तस्मा अभिसृप्ताय[11] मरुद्गयं ससृजे ' स एतां प्रती-
चीं दिशं भेजे ' स होवाचाशान्तो न्वयमश्व[12] इति ' तं
सामवेद एत्योवाचाक्रमश्वं शमेयमिति ' केन नु त्वं शम-
यिष्यसीति ' रथंतरं नाम मे सामाघोरं चाक्रूरं च ' तेनाश्व[13]
अभिष्टूयेतेति[13] ' तस्मा अप्यभिसृप्ताय[14] तदेव मरुद्गयं
ससृजे ' स एतामुदीचीं दिशं भेजे ' स होवाचाशान्तो न्व-
यमश्व[15] इति ' तान्वागभ्युवाच शंयुमाथर्वणं[16] गच्छतेति[17] '

---

1) प्राज्ञा E; 2) So corr.; प्रथमद्° A, C und E; प्रथद्° B; 3) द्रियन्त A; 4) °वाचाश्वौ B; 5) त A pr. man.; तो E; 6) °घोराक्रू° B und C; 7) °भ्युवाचा E; 8) संमेतिते B; शंमेते C; 9) So corr.; die hss. अवि°; 10) महाद्गयं C; महद्गूयं E; 11) Vid. 9; 12) न्वा-यमश्व E; 13) So corr.; A तेनाश्वमभिष्टूयति; तेनामभिष्टूयते B; तेनाश्वमभि-ष्टूयेति C; तेनाश्वमभिष्टयते E; 14) So corr.; die hss. अप्यविसृ°; अथविसृ° C; 15) °मश्वम् E; 16) शंयूमाथर्वणो E; 17) So corr.; die hss. °थेति.

ते शंयुमाथर्वणमासीनं प्राप्योचुर्नमस्ते ग्रस्तु भगवन्नश्वः [1] शम्येतेति [2] ' तथेति [3] ' स खलु कबन्धस्याथर्वणस्य पुत्र-मामन्त्रयामास विचारिन्निति [4] 'भगो इति ह्यस्मै [5] प्रति-श्रुतं प्रतिशुश्रावाश्वः [6] शम्येतेति [7] ' तथेति [8] ' स खलु शान्त्युदकं चकाराथर्वणीभिश्चाङ्गिरसीभिश्च [9] चातनैर्मातृ-नामभिर्वास्तोष्पत्यैरिति [10] शमयति [11] ' तस्य [12] ह [13] स्नात-स्याश्वस्याभ्युन्नितस्य सर्वेभ्यो रोमसमरेभ्यो ऽङ्गारा [14] आशी-र्यन्त ' सो ऽश्वस्तुष्टो नमस्कारं चकार ' नमः शंयुमाथर्व-णाय [15] यो मा यज्ञियमचीक्लृपदिति [16] ' भविष्यन्ति ह वा अतो ऽन्ये ब्राह्मणा लघुसंभारतमास्तं [17] आदित्यस्य पद [18] आधास्यत्यनडुहो [19] वत्सस्याजस्य अवणस्य [20] ब्रह्मचारिणो वैतद्वा [21] आदित्यस्य पदं यद्भूमिस्तंस्यैव [22] पद आहितं भविष्यतीति [23] ' सो ऽग्नौ प्रणीयमाणे ऽश्वे ऽन्वारब्धं [24]

---

1) °श्वं A und E; 2) नांमेतेति B; शंमेतेति C; 3) तथैतेति E; 4) विचारं निति A und E; 5) ह स्मै A pr. man.; 6) °वाश्वं A; 7) शांमेतेति B; शंमेतेति C; 8) तथैति E; 9) च fehlt in A; 10) चतनै° C; 11) corrupt; vielleicht शमयतेति; 12) तस्यै E; 13) Fehlt in E; 14) गारा B und E; 15) शंयुम आथर्वणाय C; man erwartet शम्यव आथर्वणाय; 16) यज्ञियमन्विकॢ° B; यज्ञमवीहूपदिति E; 17) लघुसंचार° C; 18) पदम् A, B und C; 19) अधास्यत्य° E; 20) ? Man erwartet den Namen eines Tieres; 21) So B. Ind.; die hss. वा एतद्वा; 22) So B. Ind.; A und B °स्तयैव, C und E °स्तयैव; 23) °व्यसीति E; 24) So B. Ind.; °रब्धे A und E; °रब्ध C; °रध्वं B.

ब्रह्मा यजमानं वाचयति यद्क्रन्दः प्रथमं जायमान[1] इति पञ्च 'तं[2] ब्राह्मणा[3] उपवक्ति तं ब्रह्मोपाकुरुत 'एष ह वै विद्वान्त्सर्वविद्ब्रह्मा यद्बृग्वङ्गिरोविदिति ब्राह्मणम्' ॥ १८ ॥

देवाश्च ह वा असुराश्चास्पर्धन्त[4] 'ते[5] देवा इन्द्रमब्रुवन्निमं नस्तावद्यज्ञं[6] गोपाय यावदसुरैः संयतामहा इति 'स वै नस्तेन[7] ह्रूपेण गोपाय येन नो ह्रूपेण भूयिष्ठं ह्रादयसि येन शद्धयसि[8] गोप्तुमिति 'स ऋग्वेदो भूत्वा पुरस्तात्परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्नन्यत्तद्रूपं कुरुष्व[9] नैतेन[2] नो[2] ह्रूपेण[2] भूयिष्ठं[2] ह्रादयसि[2] नैतेन शद्धयसि[10] गोप्तुमिति 'स यजुर्वेदो भूत्वा पश्चात्परीत्योपातिष्ठत्तं[11] देवा अब्रुवन्नन्यत्तद्रूपं कुरुष्व नैतेन नो ह्रूपेण भूयिष्ठं ह्रादयसि नैतेन शद्धयसि[12] गोप्तुमिति 'स सामवेदो भूत्वोत्तरतः परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्नन्यदेव[13] तद्रूपं कुरुष्व[14] नैतेन[14] नो ह्रूपेण भूयिष्ठं ह्रादयसि[15] नैतेन[15] शद्धयसि[12] गोप्तुमिति 'स इन्द्र उष्णीषी[16] ब्रह्म-

---

1) ज्ञायमाना C; 2) Fehlt in E; 3) So ed. B. Ind.; ब्रह्मणा A, C und E; ब्रह्मणा B; 4) °र्धते E; 5) त E; 6) नस्ताव° B; 7) नह्येन B; 8) So B. Ind.; A, B und C शिक्षसि, E शिक्षिसि; 9) कुरुस्वो E; 10) So ed. B. Ind.; A, B; E शिक्षसि, C शक्षसि; 11) पश्चात्परीत्यापा° B; 12) Vid. 8; 13) अब्रुवन् देव A; अब्रुन्नेतं B; अब्रुवन्नन्यतदेव E; 14) कुरुष्वैतेन E; 15) ह्रादयस्यैतेन B; 16) उष्णी E.

वेदो भूत्वा दक्षिणातः परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्ने-
तत्तद्रूपं[1] कुरुष्वैतेन नो द्रूपेण भूयिष्ठं ह्रादयस्येतेन[2]
शक्ष्यसि[3] गोप्तुमिति' तथ्यदिन्द्र[4] उष्णीषी ब्रह्मवेदो भूत्वा
दक्षिणातः परीत्योपातिष्ठत्तद्ब्रह्माभवत्तंब्रह्मणो ब्रह्मत्वं'
तद्वा एतदथर्वणो द्रूपं यदुष्णीषी ब्रह्मा' तं दक्षिणतो
विश्वे देवा उपासीदंस्तं[5] यद्दक्षिणतो विश्वे देवा उपा-
सीदंस्तत्सदस्यो[6] ऽभवत्तत्सदस्यस्य[7] सदस्यत्वं' बलेर्ह वा
एतद्बलमुपजायते[8] यत्सदस्य' ग्रामयतो[9] वै[9] व्रजस्य[9]
बकुलतरं[9] व्रजं[9] विदन्ति[9]' घोरा वा एषा दिग्दक्षिणा
शान्ता इतरास्तथ्यानि स्तुतानि ब्रह्मानुमल्लयते मनसैव
तानि सदस्यो जनदित्येतां व्याहृतिं[10] जपत्यात्मानं[11]
जनयति[12] नजित्यात्मानमपित्वे[13] दधाति' तं देवा अब्रु-
वन्वरं वृणीष्वेति' वृणा इति' स वरमवृणीतास्यामेव[14]
मां क्षेत्रायामिन्द्रभूतं पुनस्त स्तुवतः[15] शंसन्तस्तिस्थेयु-

---

1) अब्रुते° B; 2) ह्रादयदस्यैतेन°; ह्रादाय° C; 3) Vid. p. ५३ Note 8. 4) स इन्द्र B; 5) उपासीरंस्तं A; उपासीरस्तं E; 6) उपासीरंस्त° A; उपासीरस्त° E; °दस्ये B; 7) °दस्य A, C und E; 8) °मुपाजायते E; 9) ? ? corrupt; व्रजं fehlt in E; statt विदन्ति hat C विन्दन्ति; E विदन्वन्ति; 10) व्याहूति C; 11) So corr. जपं चेत्या° A und C; जपं वेत्या° B und E; Caland zu Vait. 18, 17 schlägt vor hier zu lesen व्याहृतिमनुजपति; 12) जयति A; 13) Sic; vielleicht zu lesen: जनयित्वात्मान°; 14) वरम fehlt in E; 15) स्तुवतः B.

रिति ' तं तस्यामिव क्रोत्रायामिन्द्रभूतं पुनक्त स्तुवक्तः [1] शंसक्तो ऽतिष्ठंस्तं यक्तस्यामिव क्रोत्रायामिन्द्रभूतं पुनक्त स्तुवक्तः शंसक्तो ऽतिष्ठंस्तब्राह्मणाच्छंस्यभवत्तंब्राह्मणाच्छंसिनो ब्राह्मणाच्छंसित्वं [2] ' सैषैन्द्री [3] क्रोत्रा यब्राह्मणाच्छंसीया ' द्वितीयं वरं [4] वृणीष्वेति ' वृणा इति ' स वरमवृणीतास्यामिव मां क्रोत्रायां वायुभूतं पुनक्त [5] स्तुवक्तः शंसक्तस्तिस्थेयुरिति [6] ' तं तस्यामिव क्रोत्रायां वायुभूतं पुनक्त स्तुवक्तः शंसक्तो [7] ऽतिष्ठंस्तं यक्तस्यामिव [8] क्रोत्रायां [9] वायुभूतं [10] पुनक्त [11] स्तुवक्तः शंसक्तो [12] ऽतिष्ठंस्तत्योताभवत्तंत्योतुः पोतृत्वं [13] ' सैषा [14] वायव्या क्रोत्रा [15] यत्योत्रीया ' तृतीयं वरं [16] वृणीष्वेति ' वृणा इति ' स वरमवृणीतास्यामिव मां क्रोत्रायामग्निभूतमिन्धानाः [17] पुनक्त स्तुवक्तः शंसक्तस्तिष्ठेयुरिति ' तं तस्यामिव क्रोत्रायामग्निभूतमिन्धानाः [17] पुनक्त स्तुवक्तः शंसक्तो [18] ऽतिस्थंस्तं यक्तस्यामिव क्रोत्रायामग्निभूतमिन्धानाः पुनक्त स्तुवक्तः शंसक्तो ऽतिस्थंस्तदाग्नीध्रो [19] ऽभवत्तंदाग्नीध्रस्याग्नीध्रत्वं [20] '

---

1) स्तुवतः B; 2) सित्व E; 3) सैवौद्री E; 4) Fehlt in C; 5) पुनत E; 6) शंसतस्ति° B; 7) शंसतो B; शंसंता E; 8) यतस्यमिव E; 9) होत्राय E; 10) वायुंभूतं A; 11) पुनत E; 12) शंसन्तस् A, B und E; 13) पौतृत्वं E; 14) सेषा B; 15) होत्राय E; 16) Fehlt in B und C; 17) °मिधानाः E; 18) शंसतो B und E; 19) °ग्नीधो B; 20) °धस्याग्नीध्र E.

सैषाग्नेयी क्षोत्रा यदाग्नीध्रीयेति[1] ब्राह्मणम्' ॥ १९ ॥

ब्राह्मणो ह वा इममग्निं वैश्वानरं बभार[2] 'सो[3] ऽयमग्निर्वैश्वानरो[4] ब्राह्मणेन म्रियमाण[5] इमांल्लोकान्न-नयते' ऽथायमीक्षते ऽग्निर्ज्ञातवेदा[6] ब्राह्मणद्वितीयो ह वा अयमिदमग्निर्वैश्वानरो ऽग्वलति[7]' हताहं[8] यन्मयि तेज[9] इन्द्रियं वीर्यं[10] तद्दर्शयाम्युत[11] वै मा[12] बिभृयादिति[13]' स आत्मानमाप्याय्यैतं[14] पयो ऽधोक्तमिमं[15] ब्राह्मणं दर्श-यित्वात्मन्यङ्गुहोत्स द्वितीयमात्मानमाप्याय्यैतं[16] घृतमधो-क्तमिमं[15] ब्राह्मणं[17] दर्शयित्वात्मन्यङ्गुहोत्स तृतीयमात्मा-नमाप्याय्यैतदिदं[16] विश्वं[18] विकृतमन्नाद्यमधोक्तमिमं[19] ब्राह्मणं दर्शयित्वात्मन्यङ्गुहोत्स[20] चतुर्थमात्मानमाप्याय्यै-तेन[16] ब्राह्मणस्य ज्ञायां विराजमपश्यत्तामस्मै[21] प्राय-च्छत्सात्मा[22] अपित्वमभवत्तत[23] इममग्निं[24] वैश्वानरं[25]

---

1) यदाग्नीयेति A; यदसीध्रीयोति E; 2) बभरर C; 3) स्मे E; 4) ऽयमग्निवै° E; 5) ध्रीयमाण C; म्रियमाणं E; 6) ऽग्निनां त वेदा E; 7) वलति E; 8) हताहं B; 9) तेन्नं E; 10) वीर्य E; 11) तद्दर्श-याम्युत्त E; तदूदर्शयां स्युत B; 12) सां E; 13) विभ्रयादिति B; 14) So corr.; °माप्याययेत्नं A und E; °माप्याययेत B; °माप्याययेतं C; 15) ? vielleicht verdorben! 16) Vid. 14; 17) ब्रह्मणं E; 18) विश्व B; 19) विक्तमन्वनाक्षायम° B; अधोक्तम् corrupt; 20) °त्मान्यङ्गुहोत्स B; ङ्गुहोत्स fehlt in E; 21) विराजमपश्य° A; 22) und 23) verdorben; 22) °त्स आत्मा A und B; 23) °मभवकृत C; 24) इममग्नि E; 25) विश्वानरं B.

परास्युर्ब्राह्मणो[1] ऽग्निं ज्ञातवेदसमधत्त ' सो ऽयमब्रवीद्ग्ने ज्ञातवेदो ऽभिनिधेहि[2] मेहीति ' तस्य द्वैतं नामाधत्ता-घोरं[3] चाक्रूरं च ' सो ऽश्वो[4] भवत्तस्माद्श्वो[5] वहेन रथं[6] न भवति[7] पृस्थेन सादिनं[8] ' स देवानागच्छत्स देवेभ्यो ऽन्वातिष्ठत्तस्माद्दिवा अबिभयुस्तं ब्रह्मणे प्रायच्छ-त्तमेतयर्चाशमयत्[9] ॥ २० ॥

अग्निं[10] वाकुर्वैश्वानरं सदनान्प्रदक्न्वगाः[11]। स नो देवत्राधिब्रूहि[12] मा रिषामा वयं तवेति ' तमेताभिः पञ्च-भिर्ऋग्भिरुपाकुरुते[13] यदक्रन्दः प्रतमं जायमान[14] इति ' सो ऽशाम्यत्तस्माद्श्वः[15] पशूनां जिघत्सुतमो[16] भवति ' वैश्वानरो[17] ह्येष ' तस्मादग्निपदमश्वं[18] ब्रह्मणे[19] ददाति[20] ' ब्रह्मणे[21] हि प्रत्तं[22] ' तस्य रसमपीडयत्स रसो ऽभवद्रसो ह वा एष ' तं वा एतं रसं सन्तं[23] रथ[24] इत्याचक्षते परोक्षेण[25] ' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति[26] प्रत्य-

1) परास्युर् corrupt!; 2) विमिधेहि B; ऽभीनिधेहि E; 3) °त्रयोरं A und E; 4) स्त्रो A; 5) °दस्त्रो A; 6) रथे A, C und E; 7) भवन्ति B; zu erwarten ist वहति; 8) सादिन B; 9) °तयच्च सिमयितू E; 10) अग्नि B; 11) सयदनान्प्र° B; सत्रदनान्प्र° C; सदनानप्रजह्° E; 12) दवप्राधि° E; 13) पञ्चमि ऋग्मि° B; पञ्चभिर्ऋग्नि° C; 14) Von जायमान bis अश्वं fehlt in E; 15) °दश्वं B; 16) So corr.; die hss. जिघत्सुरतमो; 17) वैश्वामरो B; 18) °गिनः पदमश्वं B; 19) ब्राह्मणे B; 20) ददामि E; 21) ब्रह्मं C; 22) प्रवं A pr. m.; प्रतन् B; प्रत्तंस् C; प्रण E; 23) सतं A; 24) रस E; 25) परोक्षणे E; 26) भवती E.

न्नद्विषः' स देवानागच्छत्स देवेभ्यो ऽन्वातिष्ठत्तंस्माद्दे-
वा[1] अबिभयुस्तं ब्रह्मणे प्रायच्छत्तंमितयर्चाऽऽज्याहुत्याभ्यजु-
होदिन्द्रस्यौजो[2] मरुतामनीकमिति रथमभिहुत्य[3] तमे-
तयर्चातिष्ठद्वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया इति' तस्मादाग्न्या-
धेयिकं[4] रथं ब्रह्मणे ददाति' ब्रह्मणे हि प्रत्तं[5]' तस्य
तन्नाणास्तनूं[6] ज्येष्ठां[7] दक्षिणां निरमिमत[8]' तां पञ्च-
स्वपश्यद्दृचि यजुषि साम्नि शान्ते[9] ऽथ घोरे' तासां[10] द्वे
ब्रह्मणे[11] प्रायच्छद्वाचं च ज्योतिश्च' वाग्वै धेनुर्ज्योति-
र्हिरण्यं[12]' तस्मादाग्न्याधेयिकां[13] चातुःप्राश्यां धेनुं[14] ब्र-
ह्मणे ददाति' ब्रह्मणे हि प्रत्ता[15]' पशुषु शाम्यमानेषु
चन्नुर्व्हापयन्ति' चन्नुरेव तदात्मनि धत्ते[16]' यद्वै[17] चन्नुस्त-
द्धिरण्यं' तस्मादाग्न्याधेयिकं हिरण्यं ब्रह्मणे ददाति' ब्रह्मणे
हि प्रत्तं' तस्यात्मन्नधत्त[18]' तेन प्राङ्वलयंन्नाधत्त तदा-
ग्लाभवत्तंदाग्ला[19] भूत्वा सा समुद्रं प्राविशत्सा[20] समुद्र-

---

1) °त्तस्मादेवा E; 2) °र्चाऽऽज्याहुत्याभ्यः जुहो° E; 3) So corr.; die hss. °हुत्या; B रथ प्रक्रिहवा; 4) °यीकं A sec. m.; B und C; °हिकं E; 5) Vid. p. ५७ Note 22; 6) तन्नाणासूनू B; °णास्तनू C und E; 7) ज्येष्ट C; 8) निरमिमतं E; 9) शात्ये A; 10) तासो E; 11) ब्राह्मणे A pr. m. und E; 12) °र्हिरण्यां E; 13) °धेहिकां C; 14) धेनु C und E; 15) So B. Ind.; A, B und C प्रत्ताय, E प्रता; 16) धत्तं E; 17) Von यद्वै bis तेन प्राङ्वल fehlt in E; 18) So corr.; A und E तस्यात्मनि धत्त B und C तस्यात्मनं धत्त; 19) तदालाभव° B; 20) प्रवीशत्सा E.

मदक्तंस्मात्समुद्रो दुर्गिरवपि[1] 'वैश्वानरेण हि[2] दग्धः' सा पृथिवीमुदैत्सा[3] पृथिवीं व्यदक्तत्सा[4] देवानागच्छत्सा देवानक्रेडत्ते[5] देवा ब्रह्माणमुपाधावन्त्स नैवागायन्नानृत्यत्सैषाग्लैषा[6] कारुविदा नम 'तं वा एतमाग्लाकृतं सन्तमाग्लागृध इत्याचक्षते परोक्षेण 'परोक्षप्रिया[7] इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषो 'य एष ब्राह्मणो गायनो नर्तनो वा भवति तमाग्लागृध इत्याचक्षते 'तस्माद्ब्राह्मणो नैव[8] गायेन्न नृत्येन्माग्लागृधः स्यात्तंस्माद्ब्राह्म्यं[9] पूर्वं हविरपरं प्राजापत्यं 'प्राजापत्याद्ब्राह्म्यमेवोत्तरमिति[10] ब्राह्मणम्' ॥ २१ ॥

अथर्वाणश्च ह वा अङ्गिरसश्च[11] भृगुचक्षुषी तद्ब्रह्माभिव्यपश्यंस्तंदज्ञानन्व्यं[12] वा इदं सर्वं यद्भृग्वङ्गिरस इति 'ते देवा ब्राह्म्यं[13] हविर्यत्सांतपने ज्ञावज्ञुहुवुरेतद्वै ब्राह्म्यं हविर्यत्सांतपने ज्ञौ हूयत 'एष ह वै सांतपनो[14] ज्ञग्निर्यद्ब्राह्मणास्तंस्योर्जयोर्जां[15] देवा अभजन्त सुमनस एव

---

1) Sic.! दुणिरवविर् C; दूर्गिरतपि E; 2) Fehlt in E; 3) So B. Ind.; °मुदैयीत्सा A und C; °मुहैत्सा B; °मुदैसा E; 4) व्यहृत्सा B; व्यहदत्सा E; 5) देवानहिउत्ते A, B und E; 6) °माग्लौषा B und C; 7) परोक्षिप्रिया E; 8) नैवं B; 9) °द्ब्राह्मं A pr. m.; 10) So corr.; die hss. haben °वोत्तममिति; 11) आङ्गिर° A pr. m. B und E; 12) तद्ब्राह्मा° A pr. m.; 13) ब्राह्मं A pr. m.; 14) संतपनो E; 15) °स्योर्ज्जयोर्जां A; °स्योर्ज्जयोर्जां E.

स्वधां[1] पितर॑ः श्रद्धया स्वर्गं लोकं ब्राह्मणास्तेन सुन्वत्यृषयो[2] ऽस्तत स्त्रियः केवल आत्मन्यवारुन्धत[3] बाह्या[4] उभयेन सुन्वन्ति[5] ' यद्वै यज्ञे ब्राह्म्यं[6] हविर्न निरुप्येतानृजवः प्राजापत्यहविषो[7] मनुष्या[8] ज्ञायेरन्नंसौ याल्लोकाञ्छृणिवति[9] पिता[10] ह्येष आहवणीयस्य[11] गार्हपत्यस्य[11] दक्षिणाग्नेर्यो ऽग्निहोत्रं जुहोतीति ' देवाः प्रिये धामनि मदन्ति[12] ' तेषामेषो ऽग्निः सांतपनः श्रेष्ठो[13] भवत्येतस्य वाचि तृप्तायामग्निस्तृप्यति ' प्राणे तृप्ते वायुस्तृप्यति ' चक्षुषि[14] तृप्त[15] आदित्यस्तृप्यति ' मनसि तृप्ते चन्द्रमास्तृप्यति ' श्रोत्रे तृप्ते दिशश्चान्तर्देशाश्च तृप्यन्ति ' स्नेहेषु[16] तृप्तेष्वापस्तृप्यन्ति ' लोमसु[9] तृप्तेष्वोषधिवनस्पतयस्तृप्यन्ति[17] ' शरीरे[18] तृप्ते पृथिवी तृप्यत्येवमेषो[19] ऽग्निः सांतपनः श्रेष्ठस्तृप्तः सर्वांस्तृप्तांस्तर्पयतीति[20] ब्राह्मणम् '

॥ २२ ॥

सांतपना इदं हविरित्येष ह[21] वै[22] सांतपनो ऽग्नि-

---

1) स्वधा E; 2) सुन्वत्यृ° C; 3) आत्मन्येवा° A und C; आत्मन्यवरुधत E; 4) बाधा B; 5) सुन्वन्तिं E; 6) ब्राह्मणं C; 7) प्रजाप° B; °हाविषो C; 8) मानुष्या C; 9) Sic.! 10) पित C; 11) So ed. B. Ind.; die hss. °वश्च; 12) मदन्ते C; मदते E; 13) श्रेष्टयो E; 14) चक्षुषी A und E; 15) तृप्या E; 16) स्नहेषु E; 17) °यति B; 18) शरी B; 19) तृप्यन्त्येव° A; तृप्यत्येवम् fehlt in E; 20) सवास्तृ° A, C und E; 21) हा E; 22) Fehlt in E.

र्यद्ब्राह्मणो[1] ' यस्य गर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनजातकर्म-
नामकरणनिष्क्रमणान्नप्राशनगोदानचूडाकरणोपनयना-
प्लवनाग्निहोत्रव्रतचर्यादीनि कृतानि भवन्ति स सांतपनो '
ऽथ यो ऽयमनग्निकः स कुम्भे लोष्टस्तव्यथा कुम्भे[2] लोष्टः
प्रक्षिप्तो[3] नैव शौचार्थाय कल्पते नैव शस्यं[4] निर्व-
र्तयत्येवमेवायं[5] ब्राह्मणो ऽनग्निकस्तस्य ब्राह्मणस्यान-
ग्निकस्य नैव दैवं दद्यान्न[6] पित्र्यं न चास्य[7] स्वाध्याया-
शिषो[8] न[9] यज्ञाशिषः[9] स्वर्गगमा[10] भवन्ति तदप्येत-
दृचोक्तमग्निं[11] दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य
यज्ञस्य सुक्रतुमिति ब्राह्मणम् ' ॥ २३ ॥

अथ ह प्रजापतिः सोमेन यज्यमाणो[12] वेदानुवाच
कं वो होतारं वृणीय[13] कमध्वर्युं[14] कमुद्गातारं कं
ब्रह्माणमिति[15] ' त[16] ऊचुर्ऋग्विदमेव[17] होतारं वृणीष्व
यजुर्विदमध्वर्युं[18] सामविदमुद्गातारमथर्वाङ्गिरोविदं[19] ब्र-
ह्माणं[20] ' तथा होस्य यज्ञश्चतुर्षु[21] लोकेषु चतुर्षु देवेषु

---

1) ऽग्निर्यं ब्रह्मणो B; °हाणो E; 2) कुम्भ A; 3) प्रतिप्तौ B; 4) प्रास्यं E; 5) निर्वर्तयन्त्ये° C; निवर्तयन्त्ये° E; 6) दद्यात् E; 7) चास्या E; 8) स्वध्या° B; 9) भवन्त्ताशिष E; 10) °गया E; 11) °मग्नि B; 12) यत्तमाणो E; 13) So corr.; die hss. वृणीयां; 14) °ध्वर्यु E; 15) ब्राह्मणामिति B; 16) तद् A und C; 17) ऊचुरृग्वे° A, B und E; 18) यजुर्वे° A, B und E; 19) सामवे° C; 20) ब्रह्माणां B; 21) यत्तः ist einmal zu viel.

चतुर्षु वेदेषु चतसृषु क्रोत्रासु[1] चतुष्पाद्यज्ञः प्रतितिष्ठति[2]' प्रतितिष्ठति[3] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' तस्मादग्विदमेव[4] क्रोतारं वृणीष्व स[5] हि[5] क्रौत्रं[6] वेदाग्निर्वै[7] क्रोता' पृथिवी वा ऋचामायतनमग्निर्देवता गायत्रं क्रन्दो भूरिति[8] शुक्रं[9]' तस्मात्तमेव क्रोतारं वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्य जितय' एतस्य लोकस्य विजितय' एतस्य लोकस्य संजितय' एतस्य लोकस्यावरुद्धय' एतस्य लोकस्य विवृद्धय[10]' एतस्य लोकस्य समृद्धय एतस्य लोकस्योदात्तय[11]' एतस्य[12] लोकस्य व्याप्तय[13]' एतस्य लोकस्य पर्याप्तय' एतस्य[12] लोकस्य समाप्तये' ऽथ चेन्नैवंविदं[14] क्रोतारं वृणुते[15] पुरस्तादेवैषां यज्ञो रिच्यते' यजुर्विदमेवाध्वर्युं वृणीष्व[16] स क्याध्वर्यवं वेद' वायुर्वा अध्वर्युरन्तरिक्षं[17] वै यजुषामायतनं' वायुर्देवता[18] त्रैष्टुभं क्रन्दो भुव इति शुक्रं[19]' तस्मात्तमेवाध्वर्युं[20] वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्येत्येवाथ[21] चेन्नैवंविदमध्वर्युं[20] वृणुते[22] पश्चादेवैषां यज्ञो रिच्यते'

---

1) होत्रा B; 2) So corr.; die hss. प्रतिढति; 3) प्रतीष्ठति B; प्रतिष्ठति E; 4) °निव A und C; 5) तन्ति E; 6) होत्रं E; 7) वेदग्निं वे E; 8) भूमिति B; 9) शुकं B und C; 10) व्यूढय A sec. m. und C; विगूढर्य E; 11) ?; vielleicht °स्योदाप्नुय; 12) एतस्या B; 13) व्याप्नाय B; 14) चेन्नैव विदं E; 15) वृणुति E; 16) वृणीष्य C; 17) °रिक्त E; 18) °वतां E; 19) शुक्र E; 20) °ध्वर्यु E; 21) लोकस्यमाथ B; 22) वृणुत्यते B.

सामविदमेवोद्गातारं[1] वृणीष्व ' स क्यौद्गात्रं[2] वेदादित्यो वा उद्गाता ' द्यौर्वै साम्नामायतनमादित्यो देवता ज्ञागतं छन्दः स्वरिति शुक्रं[3] ' तस्मात्तमेवोद्गातारं वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्येत्येवाथ चेन्नैवंविदमुद्गातारं वृणुत उत्तरत एवैषां यज्ञो रिच्यते ' ऽथर्वाङ्गिरोविदमेव ब्रह्माणं[4] वृणीष्व[5] ' स हि ब्रह्मत्वं वेद ' चन्द्रमा वै ब्रह्मापो[6] वै भृग्वङ्गिरसामायतनं ' चन्द्रमा[7] देवता वैद्युतश्चोष्णिक्काकुभे[8] छन्दसी[9] ओमित्यथर्वणां शुक्रं ज्ञनदित्यङ्गिरसां ' तस्मात्तमेव ब्रह्माणं वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्य ज्ञितय ' एतस्य लोकस्य विज्ञितय[10] ' एतस्य लोकस्य संज्ञितय ' एतस्य लोकस्यावरुद्धय ' एतस्य लोकस्य[11] विवृद्धय[12] ' एतस्य लोकस्य समृद्धय ' एतस्य लोकस्योदात्तय[13] ' एतस्य लोकस्य व्याप्तय ' एतस्य लोकस्य पर्याप्तय ' एतस्य लोकस्य समाप्तये ' ऽथ चेन्नैवंविदं[14] ब्रह्माणं[15] वृणुते दक्षिणात[16] एवैषां यज्ञो रिच्यते दक्षिणात[17] एवैषां[17] यज्ञो[17] रिच्यते ॥ २४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे द्वितीयः प्रपाठकः ॥

---

1) सामवे° C; 2) क्यौद्गात्रां E; 3) शुक्रं B; 4) ब्राह्मणा E; 5) वृणीष्वं E; 6) ब्रह्मा आपो E; 7) चन्द्रं च मा B; 8) °तश्चोस्मिकाकुंभे E; 9) इन्दसि A; 10) विज्ञित C; 11) लोकस्या C; 12) व्यृडय A sec. m., B und C; 13) ?; °दाप्तय ?; 14) चेनैवं° C; चेन्नेवंविद् E; 15) ब्रह्माणा E; 16) दक्षित C; 17) Fehlt in C und E.

ओं दक्षिणाप्रवणा भूमिर्दक्षिणात[1] आपो वहन्ति तस्माद्यज्ञास्तद्भूमेरुन्नततरमिव[2] भवति यत्र भृग्वङ्गिरसो विष्ठास्तंद्यथाप[3] इमांल्लोकानभिवहन्त्येवमेव[4] भृग्वङ्गिरसः सर्वान्देवानभिवहन्त्येवमेवैषा[5] व्याहृतिः सर्वान्वेदानभिवहत्योमिति[6] हर्चामोमिति यजुषामोमिति साम्नामोमिति सर्वस्याहाभिवादस्तं ह स्मैतदुत्तरं यज्ञे विद्वांसः कुर्वन्ति 'देवा ब्रह्माण आगच्छतागच्छतेत्येते[7] वै देवा ब्रह्माणो यद्भृग्वङ्गिरसस्तानेवैतद्भृणानास्तान्वृणाना[8] द्धवयन्तो मन्यन्ते 'नान्यो ऽभृग्वङ्गिरोविदो[9] वृतो यज्ञमागच्छेन्नंयज्ञस्य[10] तेजसा तेज आप्नोत्यूर्जयोर्जां[11] यशसा यशो' नान्यो ऽभृग्वङ्गिरोविदो[12] वृतो यज्ञमागच्छेन्नेद्यज्ञं[13] परिमुष्णीयादिति[14] 'तद्यथा पूर्वं वत्सो ऽधीत्य[15] गां[16] धयेदेवं ब्रह्मा भृग्वङ्गिरोविद्वृतो[17] यज्ञमागच्छेन्नेद्यज्ञं[13] परिमुष्णीयादिति 'तद्यथा गौर्वाश्वो वाश्वतरो वैकपाद्द्विपात्त्रिपा-

---

1) °क्षिणात A pr. m. und E; 2) तस्माद्यज्ञस्त° C ?; 3) विष्ठाः sic.!!; 4) °हत्येवमेव E; 5) °हत्येव° E; °मवैष्टा B; 6) °भिवहंसामिति E; 7) आगच्छता आगच्छतेत्येते A sec. m. und C; आगच्छतगच्छतेत्येत B; आगच्छतागच्छत्स गच्छतेत्यैतेवै E; 8) So corr.; A und B °द्भृणानांस्तान्वृणानां; C °द्भृणानांस्तान्वृणानां; E °द्भृणातास्तान्वृणानां; 9) °रोविद् A und E; 10) यज्ञमागच्छन्य° A, B und E; l. °गच्छेय° ? 11) °त्यूर्ज्जयाज्ञां B; 12) °रोविद् A und E; 13) °न्नेद्यज्ञं E; 14) परी° B; 15) Sic.!! ऽधीत्यं E; 16) गा E; 17) °विद्वृतो B und C.

दिति स्यात्क्रमभिवक्ष्येत्क्रमभ्यश्नुयादिति[1] ' तस्मादृग्विद्-मेव[2] क्षोतारं वृणीष्व[3] यजुर्विदमध्वर्युं[4] सामविदमुद्गा-तारमथर्वाङ्गिरोविदं ब्रह्माणं ' तथा क्षास्य यज्ञश्चतुर्षु लो-केषु चतुर्षु देवेषु चतुर्षु वेदेषु चतसृषु क्षोत्रासु चतुष्पा-द्यज्ञः प्रतितिष्ठति[5] ' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद[6] यश्चैवमृत्विजामार्त्विज्यं वेद यश्च यज्ञे यजनीयं[7] वेदेति ब्राह्मणम् ' ॥ १ ॥

प्रजापतिर्यज्ञमतनुत[8] ' स[9] ऋचैव[9] क्षौत्रमकरोद्यजुषा-ध्वर्यवं[10] साम्नौद्गात्रमथर्वाङ्गिरोभिर्ब्रह्मत्वं[11] ' तं वा एतं[12] महावाद्यं[13] कुरुते यदृचैव क्षौत्रमकरोद्यजुषाध्वर्यवं सा-म्नौद्गात्रमथर्वाङ्गिरोभिर्ब्रह्मत्वं[14] ' स वा एष त्रिभिर्वेदैर्य-ज्ञस्यान्यतरः पक्षः संस्क्रियते[15] ' मनसैव ब्रह्मा यज्ञस्या-न्यतरं[16] पक्षं[17] संस्करोत्यथमु वै यः पवते स यज्ञस्तस्य[18] मनश्च वाक्च वर्तनी[19] ' मनसा चैव हि वाचा च[20]

---

1) °श्नुयादिति C; °श्नुयोयादिति E; 2) °ग्विदमिव A und C; °ग्वेदमेव E; 3) वृणीष्वं E; 4) यजुर्वे° E; 5) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 6) वेदं E; 7) यज्ञनेयं E; 8) °नुतं E; 9) सपुत्रचै E; 10) क्षोत्र° C und E; 11) °ब्रह्मा C; °ब्रह्म E; 12) Von एतं bis एष fehlt in E; 13) महावाद्यं; B महावाद्य! sic.! cf. Ait. Br. V 33. 1; 14) साम्नौद्गत्र° A; 15) संष्ठियते E; 16) यज्ञस्यां न्यतरं A; 17) पक्ष E; 18) यज्ञस्तस्या B; 19) So corr.; die hss. वर्तनिः; 20) Fehlt in E.

यज्ञो[1] वर्तते[1]' ऽद्[1] एव मन इयमेव वाक्स यद्व-
न्नास्ति[2] विद्यादर्धं[3] मे ऽस्य यज्ञस्यान्तरगादिति[4]' तद्यथै-
कपात्पुरुषो यन्नेकचक्रो[5] वा रथो[6] वर्तमानो भ्रेषं[7]
न्येत्येवमेवास्य यज्ञो भ्रेषं[8] न्येति' यज्ञस्य[9] भ्रेंषमनु यज-
मानो भ्रेषं न्येति[10]' यजमानस्य भ्रेषमन्वृत्विजो[11] भ्रेषं[12]
नियत्यृत्विजां[13] भ्रेषमनु दक्षिणा भ्रेषं[8] नियन्ति' दक्षि-
णानां भ्रेषमनु यजमानः पुत्रपशुभिर्भ्रेषं न्येति' पुत्रपशूनां
भ्रेषमनु यजमानः[14] स्वर्गेण लोकेन भ्रेषं[8] न्येति'
स्वर्गस्य लोकस्य भ्रेषमनु तस्यार्धस्य योगक्षेमो भ्रेषं[15]
न्येति यस्मिन्नर्धे यजत इति ब्राह्मणम्' ॥ २ ॥

तद्ध स्माह श्वेतकेतुरारुणेयो[16] ब्रह्माणं दृष्ट्वा भा-
षमाणमर्धं[17] मे[18] ऽस्य यज्ञस्यान्तरगादिति' तस्माद्ब्रह्मा
स्तुते बहिःपवमाने वाचोयम्यमुपांश्वन्तर्यामाभ्यामंथ[19] ये
पवमाना[20] ओदृचस्तेष्वंथ[21] यानि[22] स्तोत्राणि सशस्त्रा-

1) So corr. nach Ait. B. V 33. 3 die hss. यज्ञे वहत्यत; 2) Sic.; 3) विद्यादर्ध E; 4) यज्ञस्यावरग° B; 5) यज्ञने° B; 6) रथो E; 7) भ्रेष A, C und B; 8) भ्रेष B und C; 9) Von यज्ञस्य bis नियत्यृ° fehlt in B; 10) नेति A; 11) भ्रेषमुत्वत्विजो E; 12) भ्रेष E; 13) °त्विजो E; 14) Von यजमानः bis तस्यार्धस्य fehlt in E; 15) भ्रेष C; 16) स्वेतके° A; °रुणोयो B; °रुणो E; 17) °मर्ध E; 18) म E; 19) वाचोयम्यं?; Ait. B. वाचंयमः; 20) So corr.; °मान alle; 21) A und B ऊदुचुस्ते°; C ऊदवुस्ते°; E ऊदूचुस्ते°; 22) Die hss. fügen hier च ein.

एवा[1] वषट्कारात्तेषु[2] 'स यदुक्तो ऽश्वेषं न्यृच्छेदो[3] भूर्जनदिति गार्हपत्ये जुहुयाद्यदि[4] यजुष्ट[5] ओं भुवो[6] जनदिति दक्षिणाग्नौ जुहुयाद्यदि सामत ओं स्वर्जनदित्याहवनीये जुहुयाद्यनाज्ञाताद्ब्रूयतो वो भूर्भुवः[7] स्वर्जनदोमित्याहवनीय एव जुहुयात्तद्वाकोवाक्यस्यर्चां यजुषां साम्नामथर्वाङ्गिरसामथापि[8] वेदानां रसन यज्ञस्य विरिष्टं[9] संधीयते' तद्यथा लवणेनेत्युक्तं[10]' तद्यथोभयपात्युरुषो यन्नुभयचक्रो वा रथो वर्तमानो ऽश्वेषं[11] न्येत्येवमेवास्य[12] यज्ञो ऽश्वेषं[11] न्येति' यज्ञस्याश्वेषमनु यजमानो ऽश्वेषं न्येति 'यजमानस्याश्वेषमन्वृत्विजो ऽश्वेषं नियत्यृत्विजामश्वेषमनु[13] दक्षिणा अश्वेषं[14] नियत्ति' दक्षिणानामश्वेषमनु यजमानः पुत्रपशुभिरश्वेषं[15] न्येति 'पुत्रपशूनामश्वेषमनु यजमानः स्वर्गेण[16] लोकेनाश्वेषं न्येति[17]' स्वर्गस्य लोकस्याश्वेषमनु तस्यार्धस्य योगक्षेमो[18] ऽश्वेषं न्येति यस्मिन्नर्धे[19] यजत इति ब्राह्मणम्' ॥ ३ ॥

---

1) Die hss. haben चप्रत्वा°; 2) °रांतेषु E; 3) So corr.; die hss. नियद्धे°; 4) जुहुयादितिचदि E; 5) यष्ट B; यजुष्टं E; 6) भूवो B; 7) भुर्भव: B; 8) °मथामि E; 9) विष्टं रं विष्टं C; 10) लवणेनोत्युक्तं B; vid. Gop. Br. I 1. 14; 11) ऽश्वेष C; 12) एवं fehlt in C; 13) °त्विजानामश्वे° C und E; 14) श्वेषं A und B; 15) श्वेष C; 16) स्वर्गेषां B; 17) नेति E; 18) योगक्षमो E; 19) यास्मि° A.

तद्यदौदुम्बर्यौ[1] म आसिष्ट[2] हिङ्कारार्षीन्मि[3] प्रास्ता-वीन्म उद्गासीन्मे[4] सुब्रह्मण्यामाह्वासीदित्युद्गात्रे[5] दक्षि-णा नीयन्ते ' ग्रहान्मे[6] ऽग्रहीत्प्राचारीन्मे[7] ऽप्रुश्रुवन्मे[8] समनसस्कारार्षीद्यान्नीन्मे[9] ऽवषट्कारार्षीन्मि इत्यध्वर्यवे ' क्षो-तृषदन आसिष्टायान्नीन्मे[10] ऽशांसीन्मे[11] ऽवषट्कारार्षीन्मि[12] इति क्षोत्रे ' देवयजनं[13] मे ऽचीक्लृपद्ब्रह्मासादं[14] मे ऽसीसृ-पद्ब्रह्मजपान्मे[15] ऽजपीत्पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमान्मे ऽक्षौ-षीद्यान्नीन्मे ऽशांसीन्मे ऽवषट्कारार्षीन्मि[16] इति ब्रह्मणे[17] ' भूयिष्ठेन मा[18] ब्रह्मणाकार्षीदित्येतद्वै[19] भूयिष्ठं ब्रह्म यद्ऋग्वङ्गिरसो ' ये[20] ऽङ्गिरसः[20] स रसो ये[21] ऽथर्वाणो[21] ये ऽथर्वाणास्तद्भेषजं ' यद्भेषजं तदमृतं यदमृतं तद्ब्रह्म ' स वा एष[22] पूर्वेषामृत्विजामर्धभागस्यार्धमितरेषामर्ध[23] ब्रह्मण इति ब्राह्मणम् ' ॥ ४ ॥

---

1) So corr. A, B und C °दुम्बर्वान्; E °दुम्बर्यं; 2) आशिष्ट C und E; 3) So corr. die hss. हिंकृणोत्; 4) उदक आसीन्मे A sec. m.; 5) °त्युद्गात्रे E; 6) ग्राहान्मे B und C; 7) °चीरीन्मे B; 8) प्युश्रवन्मे E; 9) समनसस्कार्षीत्??; 9) A, B und C fügen ऽशांसीन्मे ein; 10) आ-शिष्टा° C; 11) शंसीन्मे C; शांशीन्मे E; 12) °क्कार्षन्म E; 13) °ज्ञनां E; 14) °सादन C; 15) सीदद्ब्र° C; सीस्वपद्ब्रह्मासादन्ते E; 16) ऽवषट्का-रिसीन्म C; °षान्म E; 17) ब्रह्मणो E; 18) मा? vielleicht मे; 19) ब्रह्मणान्कार्षीदित्येताद्वे B; 20) In A zweimal ये ऽङ्गिरसः; 21) Wahrscheinlich Dittografie; 22) एषं E; 23) °भागसार्ध° B und C.

देवाश्च[1] ह वा असुराश्च संग्रामं समयतन्त । तत्रैतास्तिस्रो होत्रा[2] अनिष्कं प्रतिपेदिरे । तासामिन्द्र उक्थानि[3] सामानि लुलोप । तानि होत्रे प्रायच्छदाज्यं ह वै होतुर्बभूव । प्रउगं पोतुर्वैश्वदेवं ह[4] वै[4] होतुर्बभूव[4] । निष्केवल्यं नेष्टुर्मरुत्वतीयं ह वै होतुर्बभूवाग्निमारुतमाग्नीध्रस्य । तस्मादितद्भ्यस्तनरमिव शस्यते यदाग्निमारुतं[5] । तस्मादिते[6] संशंसुका[7] इव भवन्ति यद्धोता पोता नेष्टाग्नीध्रो मुमुक्षे[8] वसीत[8] । तद्ब्रह्मयसामिवास । तासामर्धं[9] प्रतिलुलोप[10] प्रथमार्हणं च प्रथमपदं[11] चैतद्ब्राह्मणां[12] चैतत्परिशिषेदिति[13] ब्राह्मणम् । ॥ ५ ॥

उद्दालको ह वा आरुणिरुदीच्यान्वृतो[14] धावयां चकार । तस्य ह निष्क[15] उपाहितो बभूवोपवादाद्बिभ्यतो[16] यो मा[17] ब्राह्मणो ऽनूचान उपवदिष्यति[18] तस्मा एतं प्रदास्यामीति । तद्धोदीच्यान्ब्राह्मणान्भयं[19] विवेदो-

---

1) देवश्च A; 2) So corr.; die hss. होत्रका; 3) उच्छानि B und C; 4) ह वै होतुः fehlt in E; 5) यदाग्नीमरुतं E; 6) °देतं C und E; 7) शंशंसुका E; 8) मुमोह A, B und E; besser wäre: मोह एवासोत्; 9) तासामर्धे E; 10) प्रती° A; 11) प्रथमं पदं C; 11) und 12) प्रथपदैतद्ब्रह्मणां E; 13) Sic! चैतत्परिशषेदिति C; 14) आरुणिरुदि° E; 15) निस्क C; 16) °दाहिभ्यतो B; °दादिभ्राता C; 17) मां A und B; 18) °दिष्यत B; 19) °हाणा भयं E.

द्दालको ह वा अयमायाति[1] कौरुपञ्चालो[2] ब्रह्मा[3] ब्रह्मपुत्रः ' स[4] ऊर्ध्वं[4] वृतो[4] न[4] पर्यादधीत[4] ' केनेमं वीरिण प्रतिसंयतामह्वा इति ' तं यत एव[5] प्रपन्नं दध्रे तत एवमनुप्रतिपेदिरे[6] ' ते[7] ह स्वैदायनं शौनकमूचुः स्वैदायन त्वं वै नो ब्रह्मिष्ठो[8] ऽसीति ' त्वयेमं वीरिण प्रतिसंयतामह्वा इति ' तं यत एव प्रपन्नं[9] दध्रे तत एवमनुप्रतिपेदिरे[10] ' तं ह स्वैदायना[11] इत्यामन्त्रयामास ' स भो[12] गौतमस्य[13] पुत्रेति[14] होस्मा असूया[15] प्रतिश्रुतं प्रतिशुश्राव ' स वै गौतमस्य[16] पुत्र ऊर्ध्वं[17] वृतो धावेत्[18] ॥ ६ ॥

यस्तद्दर्शपूर्णमासयो[19] रूपं[20] विद्यात्कस्मादिमाः[21] प्रजाः शिरस्तः प्रथमं लोमशा जायन्ते कस्मादासामपरमिव प्रमथ्नूण्युपकक्षाण्यन्यानि[22] लोमानि जायन्ते ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादिमाः[23] प्राजाः शिरस्तः[24] प्रथमं

---

1) अमवति E; 2) °पाञ्चलो B; 3) ब्राह्मा B; 4) Corrupt. 5) एवं C; 6) l. एनम° ?; 7) So corr.; तं A, C und E; त B; 8) ब्रह्मेषु E; 9) प्रपन्न B; 10) l. एनम° ?; 11) स्मैद्दा° B; 12) So corr.; die hss. हो; 13) गोतमस्य A pr. m.; B und C; 14) So corr.; पुत्रेतीति A, B und C; पुत्रोतीति E; 15) असूयात् A, C und E; 16) गोतमस्य A sec. man. B und C; 17) उर्द्ध E; 18) So corr.; A, B und C धावीत्; E धावीत; 19) असूर्द्दर्शपू° E; 20) रुपं B; 21) कस्मात् sic!; 22) °एयनामि E; 23) °स्मादिमां E; 24) Von शिरस्तः bis अदन्तिका fehlt in B und C.

पलिता भवन्ति कस्माद्धतः[1] सर्वा एव पलिता भवन्ति ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादिमाः प्रजा अदन्तिका जायन्ते कस्मादासामपरमिव[2] जायन्ते ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादासां सप्तवर्षाष्टवर्षाणां[3] प्रमिद्यन्ते कस्मादासां[4] पुनरेव जायन्ते[5] कस्माद्धतः सर्व एव प्रमिद्यन्ते ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं[6] विद्यात्कस्माद्धरे दत्ताः पूर्वे[7] जायन्ते पर उत्तरे ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्माद्धरे दत्ता अणीयांसो ह्रसीयांसः[8] प्रथीयांसो वर्षीयांस[9] उत्तरे ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादिमौ दंष्ट्रौ दीर्घतरौ कस्मात्समे इव[10] जंभे[11] ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादिमे श्रोत्रे अन्तरतः समे इव दीर्णि ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मात्पुमांसः श्मश्रुवन्तो[12] ऽश्मश्रुवः स्त्रियो ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादासां संततमिव शरीरं भवति कस्मादासामस्थीनि दृढतराणीव[13] भवन्ति ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादासां प्रथमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति

---

1) Fehlt in E; 2) °परिमिव B; 3) °र्षाणा B; °ष्टवर्षा° fehlt in E; 4) °दासा E; 5) जायते B; 6) रूप B; 7) Von पूर्वे bis अणीयांसः fehlt in E; 8) ह्रसीयासः B; 9) वषीयांस B und E; 10) इमेव A und C; 11) जाम्भे B; 12) प्रमश्रवतो B; 13) दृष्टतराणी C;

कस्मादासां[1] मध्यमे वयसि रेतः सिक्तं संभवति कस्मादासामुत्तमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति ' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादिं शिश्नमुच्चश[2] एति नीची[3] पद्यते ' कस्मात्सकृद्पानम्[4] ॥ ७ ॥

अथ[5] यः[5] पुरस्ताद्दष्टावाज्यभागान्विद्यान्मध्यतः पञ्च हविर्भागाः षट्प्राजापत्या उपरिष्टाद्दष्टावाज्यभागान्विद्यादथ यो गायत्रीं[6] हरिणीं[7] ज्योतिष्पक्षां[8] सर्वैर्यज्ञैर्यजमानं स्वर्गं लोकमभिवहन्तीं[9] विद्यादथ यः पङ्क्तिं[10] पञ्चपदां सप्तदशाक्षरां सर्वैर्यज्ञैर्यजमानं स्वर्गं लोकमभिवहन्तीं[11] विद्यात्तस्मै ह निष्कं प्रयच्छन्नुवाचानूचानो[12] ह वै स्वैदायनासि[13] सुवर्ण[14] वै[14] सुवर्णविदे[15] ददामीति ' तदुपयम्य निश्चक्राम[16] ' तत्रापवव्राज[17] यत्रेतरो बभूव ' तं ह पप्रच्छ[18] किमेष गौतमस्य[19] पुत्र इत्येष ब्रह्मा ब्रह्मपुत्र[20] इति होवाच[21] यदेनं कश्चिदुपवदेतोत[22] मीमां-

---

1) °दासा E; 2) उच्चश sic!; 3) नीची corrupt; 4) °दपादानम् C; °दयानम् E; 5) अप्रथः E; 6) गायित्रीं C; 7) हरीणीं E; 8) ज्योतिष्यं E; ज्योतिष्पक्षा C; 9) °वहन्ती E; °वहन्तिं C; 10) पङ्क्ति A pr. m. und E; 11) °वहन्तिं C; वहन्ती E; 12) प्रयतन्° E; 13) So corr. A, C und E °यनास; B स्वेदायनांस; 14) सुवर्णत्वे C; वै fehlt in E; 15) Nur विदे in E; C fügt ह ein; 16) निश्चक्रम्य A und E; 17) So corr.; तत्रापव्राज A sec. man. und B, तत्रपव्रज C; तत्रापव्रज E und A pr. m.; 18) प्रयच्छ C; 19) गोत° A sec. m., B, C und E; 20) ब्रह्म B; 21) होवांच B; 22) °देतौत B; °देतोतं A.

सेत[1] कृ[2] वा[2] मूर्धा वा[2] अस्य[2] विपतेत्प्राणा वैनं जक्ष्युरिति[3] ' ते मिथ एव चिक्रन्देयुर्विप्रापवव्रज्ञ[4] यत्रेतरो बभूव[5] ' ते प्रातः समित्पाणय उपेदियुरुपायामो भवन्तमिति ' किमर्थमिति ' यानेव नो भवांस्तान्ध्यः प्रश्नानपृच्छतानेव[6] नो भवान्व्याचक्षीतिति[7] ' तथेति ' तेभ्य एतान्प्रश्नान्व्याचचष्टे[8] ॥ ८ ॥

यत्पुरस्ताद्विदेः प्रथमं बर्हि स्तृणाति तस्मादिमाः प्रजाः शिरस्तः प्रथमं लोमशा जायन्ते ' यदपरमिव प्रस्तरमनुप्रस्तृणाति तस्मादासामपरमिव श्मश्रूण्युपकक्षाण्यन्यानि[9] लोमानि जायन्ते ' यत्प्राग्बर्हिषः प्रस्तरमनुप्रकरति तस्मादिमाः प्रजाः शिरस्तः प्रथमं[10] पलिता भवन्ति ' यदन्ततः सर्वमेवानुप्रकरति तस्मादन्ततः सर्व एव पलिता भवन्ति ' यत्प्रयाज्ञा[11] अपुरोऽनुवाक्यावन्तो[12] भवन्ति तस्मादिमाः प्रजा अदन्तिका जायन्ते ' यद्बवींषि[13] पुरोऽनुवाक्यावन्ति भवन्ति तस्मादासामपरमिव जायन्ते ' यदनुयाज्ञा अपुरो-

---

1) मांसेति B; 2) Corrupt; 3) So B. Ind.; die hss. ज्ञक्षु°; 4) चिक्रन्देयु: corrupt °र्विप्रापवव्रज्ञ A und B; °र्विप्रा अपवव्रज्ञ C und E; corrupt; 5) बभूव: A und E; बभूवु: B und C; 6) So corr.; A und B °पृच्छ्यानेव, C °पृच्छ्यानेव, E °पृच्छायानेव; 7) So corr.; die hss. °येति; 8) Vgl. I 2. 13; 9) श्मश्रूण्यु° B; श्मश्रूण्यपक° C; °कक्ष्याण्यानि E; 10) Von प्रथमं bis यत्प्रयाज्ञा fehlt in E; 11) यत्प्रज्ञाज्ञा C; 12) अपुरेऽनु° E; 13) यद्ब्रवींषि B.

ऽनुवाक्यावन्तो भवन्ति तस्मादासां सप्तवर्षाष्टवर्षाणां[1] प्रभिद्यन्ते ' यत्यन्नीसंयाज्ञाः पुरोऽनुवाक्यावन्तो[2] भवन्ति तस्मादासां पुनरेव जायन्ते ' यत्समिष्टयजुरपुरोऽनुवाक्या-वद्भवति[3] तस्मादन्ततः सर्व एव प्रभिद्यन्ते[4] ' यद्गायत्र्या-नूच्य[5] त्रिष्टुभा[6] यजति तस्मादधरे[7] दन्ताः[8] पूर्वे जायन्ते पर उत्तरे ' यदृचानूच्य यजुषा[9] यजति तस्मादधरे दन्ता अणीयांसो ह्रसीयांसः[10] प्रथीयांसो वसीयांस[11] उत्तरे ' यदाघारौ दीर्घतरौ प्राञ्चावाघारयति[12] तस्मादिमौ दंष्ट्रौ दीर्घतरौ ' यत्संयाज्ये सच्छन्दसी[13] तस्मात्समे इव जम्भे ' यच्चतुर्थे प्रयाजे[14] समानयति तस्मादिमे ओत्रे अन्तरतः समे इव दीर्णे ' यऽजपं जपित्वाभिहिंकृणोति तस्मात्पुमांसः श्मश्रुवन्तो[15] ऽश्मश्रुव[16] स्त्रियो ' यत्सामिधेनीः संतन्व-न्नन्वाह[17] तस्मादासां संततमिव शरीरं भवति[18] ' यत्सा-मिधेन्यः काष्ठकविषो भवन्ति तस्मादासामस्थीनि दृढतरा-णीव[19] भवन्ति ' यत्प्रयाजा आज्यकविषो भवन्ति तस्मा-

---

1) °वर्षाणा C; 2) °वाक्यवन्ति E; 3) अन्तमिट° E; 4) प्रतिभिद्यन्ति E; 5) °नूत्य B; 6) C fügt व ein; 7) °दधार् C; 8) Von दन्ताः bis अणीयांसः fehlt in B; 9) यजुष E; 10) ह्रणीयांसः B; 11) वसीयांस B; वषीषीयांस E; 12) प्रञ्चावा° C; 13) संछन्दसि A; संछन्दसो B und E; 14) प्रजायाजे B; प्रजाते C; 15) Fehlt in E; 16) ऽश्मश्रुवं B; 17) So corr. संतन्वन्नाह A, C und E; संतन्वन्ता ह B; 18) भवन्ति B; 19) दृढतणीव B.

दासां प्रथमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति ' यन्मध्ये हविषां[1] दध्ना च पुरोडाशेन च[2] प्रचरन्ति तस्मादासां मध्यमे वयसि रेतः सिक्तं संभवति[3] ' यदनुयाजा आज्य-हविषो[4] भवन्ति तस्मादासामुत्तमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति[5] ' यदुत्तमे ऽनुयाजे सकृद्पानिति तस्मादिदं शिश्नमुच्चश[6] एति नीचीपद्यते[7] ' यन्नापानेत्सकृच्छ्नं स्याद्यन्मुकुरपानेत्सकृत्पन्नं स्यात्तस्मात्सकृद्पानिति नेत्सकृच्छ्नं स्यात्सकृत्पन्नं वेति ' ॥ १ ॥

अथ ये पुरस्ताद्दृष्टावाज्यभागाः पञ्च प्रयाजा[8] द्वावाघारौ[9] द्वावाज्यभागावाग्नेय[10] आज्यभागानां प्रथमः सौम्यो[11] द्वितीयो[12] हविर्भागानां ' हविर्द्येव सौम्यमाग्नेयः पुरोडाशो ' ऽग्नीषोमीय उपांशुयाजो[13] ' ऽग्नीषोमीयः पुरोडाशो ऽग्निः स्विष्टकृदित्येते मध्यतः पञ्च हविर्भागा ' अथ ये षट् प्राजापत्या[14] इडा च प्राशित्रं च यच्चाग्नीध्रीयावद्यति ब्रह्मभागो यजमानभागो ऽन्वाहार्य[15] एव षष्ठो ' ऽथ य उपरिष्टाद्दृष्टावाज्यभागास्त्रयो[16] ऽनुयाजाश्चत्वारः पत्नीसं-

---

1) हविषो E; 2) च fehlt in A pr. m.; B, C und E; 3) संभवन्ति B; 4) अज्यहविषो C; 5) संभवन्ति E; 6) उच्चश्रस् corrupt! 7) नीची corrupt; 8) प्रजाया C; प्रयजि B; 9) हि वाघारौ B; 10) ह्यावाज्य° E; 11) सोम्य B; 12) द्वितीयौ C; 13) उपांसु° E; 14) °जापत्य A pr. m.; 15) ऽन्वाहाय E; 16) उपरिष्टावाज्य° B.

याज्ञाः समिष्टयजुरष्टमम॑थ या गायत्री[1] ह॒रिणी[2] ज्यो-
तिष्पक्षा[3] सर्वैर्यज्ञैर्यज्ञमानं[4] स्वर्गं लोकमभिवह॒ति वेदि-
रेव सा[5]' तस्य ये पुरस्ताद॒ष्टावाज्यभागाः स दक्षिणः
पक्षो' ऽथ य ऽपरिष्टाद॒ष्टावाज्यभागाः स उत्तर॒ः पक्षो'
ह॒विंष्यात्मा' गार्ह॒पत्यो ज्ञघनमा॑ह॒वनीय॒ः[6] शिर॒ः' सौ-
वर्णराज्ञतौ पक्षौ' तद्यदादित्यं पुरस्तात्पर्यत्तं न पश्यन्ति
तस्माद॒ज्योतिष्क उत्क॒रो[7] भवत्यथ या पङ्क्ति॒ः पञ्चपदा[8]
सप्तदशान्नरा सर्वैर्यज्ञैर्यज्ञमानं स्वर्गं[9] लोकमभिवह॒ति[10]
याज्यैव[11] सा' तस्या श्रीं श्रावयेति चतुरक्षर॑मस्तु[12] श्रौ-
षदिति चतुरक्षरं' यजेति[13] द्व्यक्षरं[14]' ये[15] यजामह॒[15] इति
पञ्चाक्षरं' द्व्यक्षरो[16] वै वषट्का॒रः' सैषा पङ्क्ति॒ः पञ्चपदा
सप्तदशान्नरा सर्वैर्यज्ञैर्यज्ञमानं[17] स्वर्गं[18] लोकमभिवह॒ति'
तद्यत्रास्यैश्वर्यं स्याद्यत्र वैनमभिवक्ष्यु॒रेवंविदमेव तत्र ब्र-
ह्माणं वृणीयान्नानेवंविद॒मिति[19] ब्राह्मणम्' ॥ १० ॥

अथ ह॒ प्राचीनयोग्य आज्ञगामाग्निह॒ोत्रं भवन्तं पृच्छा-

---

1) गायत्रीं B; 2) ह॒रणी B; 3) ज्योतिष्पक्षां E; 4) °ज्ञमान C; 5) सां B; 6) °ह॒वनी॒ः E; 7) उत्तरो B; उत्तरे C; उतरो E; 8) °पद॒ात् E; 9) स्वर्ग B und C; 10) लोकमतिवह॒ति C; 11) यां येव E; 12) चतुरक्षमस्तु E; 13) यज्ञेति A, B und C; 14) द्व्यक्षरं C; 15) ये॒ः यज्ञामह॒ B; ये यज्यामह॒ C; य यज्ञज्ञामह॒ E; 16) द्व्यक्षरौ E; 17) यज्ञै॒ः fehlt in A; 18) स्वर्ग E; 19) दृशीयान्नने° E.

मि[1] गौतमेति[2] । पृच्छ[3] प्राचीनयोग्येति[4] । किंदेवत्यं ते गवीडायां[5] । किंदेवत्यमुपङ्क्तायां । किंदेवत्यमुपसृष्टायां । किंदेवत्यं[6] वत्समुन्नीयमानं[7] किंदेवत्यं वत्समुन्नीतं[7] । किंदेवत्यं दुह्यमानं । किंदेवत्यं दुग्धं । किंदेवत्यं प्रक्रम्यमाणं । किंदेवत्यं ह्रियमाणं[8] । किंदेवत्यमधिश्रीयमाणं[9] । किंदेवत्यमधिश्रितं । किंदेवत्यमभ्यवड्वाल्यमानं[10] । किंदेवत्यमभ्यवड्वालितं । किंदेवत्यं समुद्वान्तं[11] । किंदेवत्यं विष्यन्नं । किंदेवत्यमद्भिः[12] प्रत्यानीतं । किंदेवत्यमुद्वास्यमानं । किंदेवत्यमुद्वासितं[6] । किंदेवत्यमुन्नीयमानं[6] । किंदेवत्यमुन्नीतं[6] । किंदेवत्यं[6] प्रक्रम्यमाणं[6] । किंदेवत्यं ह्रियमाणं[13] । किंदेवत्यमुपसाद्यमानं[14] किंदेवत्यमुपसादितं । किंदेवत्या[15] समित्किंदेवत्यां[16] प्रथमामाङ्क्तिमक्षौषीः । किंदेवत्यं गार्हपत्यमवेक्षिष्ठाः । किंदेवत्योत्तराङ्क्तिः । किंदेवत्यं क्रुवा स्रुचं त्रिरुदञ्चमुदनैषीः[17] । किंदेवत्यं बर्हिषि स्रुचं[18] निधायोन्मृज्योत्तरतः पाणी निर-

---

1) So corr. vgl. I 3. 13, die hss. पृच्छेदु; 2) गोतम इति A sec. m. und B; गोतमेति C und E; 3) पृच्छं B; 4) °योग्नेति A; 5) गविडायां A; 6) Fehlt in E; 7) Corrupt! 8) ह्रीय° A pr. m. und E; 9) °श्रियमाणां A sec. m. und C; 10) °देवत्यमध्य° B; 11) समुढान्तं C, समुद्रान्तं E; 12) Von किं° bis उन्नीयमानं fehlt in B; 13) ह्रीयमाणां A und E; 14) °पसद्यमानं C; 15) °देवत्यममिकं किं A; 16) °देवत्या E; 17) So corr.; die hss. °मुन्नैषी:; 18) सुच E.

मार्ज्मीः[1] ' किंदेवत्यं द्वितीयमुन्मृज्य पित्र्युपवीतं कृत्वा दक्षिणतः पितृभ्यः स्वधामकार्षीः ' किंदेवत्यं प्रथमं[2] प्राशीः ' किंदेवत्यं द्वितीयं ' किंदेवत्यमन्ततः सर्वमेव[3] प्राशीः ' किंदेवत्यमप्रक्षालितयोदकं स्रुचा न्यनैषीः ' किंदेवत्यं प्रक्षालितया ' किंदेवत्यमपरेणाहवनीयमुदक स्रुचा[4] न्यनैषीः[5] ' किंदेवत्यं स्रुवं[6] स्रुचं[7] च प्रत्यताप्सीः ' किंदेवत्यं रात्रौ स्रुग्दण्डमवामार्ज्मीः[8] ' किंदेवत्यं प्रातरुदमार्ज्मीरित्येतच्चेद्वित्थ[9] गौतम कृतं ते[10] यद्यु न वेत्थाकृतं त[11] इति ब्राह्मणम् ' ॥ ११ ॥

स होवाच रौद्रं[12] मे गवीडायां ' मानव्यमुपक्रृतायां ' वायव्यमुपसृष्टायां ' वैराजं वत्समुन्नीयमानं ' ज्ञागतमुन्नीतमाग्निनं[13] दुह्यमानं ' सौम्यं[14] दुग्धं ' बार्हस्पत्यं प्रक्रम्यमाणं ' द्यावापृथिव्यं[15] क्रियमानमाग्नेयमधिश्रीयमाणं[16] ' वैश्वानरीयमधिश्रितं ' वैष्णवमभ्यवड्वाल्यमानं ' मारुतम-

---

1) So corr.; die hss. निर्मार्ज्मीः A; निर्माज्मी: B, C und E; 2) प्रथम E; 3) सर्वमेवा A, B und E; 4) स्रूचा B; 5) न्यनीषी: C; 6) स्रुक् C und B; 7) स्रुवं C; fehlt in E; 8) °वमार्ज्मीः A, B und C; °वमाज्मी: E; 9) So corr.; A und B प्रातरुन्मार्ज्मी°; C und E प्रातरुन्माज्मी°; 10) So corr.; die hss. चेद्; 11) च E; 12) रौद्र् B; 13) ज्ञागतमुन्नित° B; 14) सौम्य B; 15) याग्निद्यावापृथिव्यां B; °थिव्यां A und C; 16) ह्रीयमा° A und E.

भ्यवङ्वालितं ' पौष्णं[1] समुद्वान्तं ' वारुणं विष्यषं ' सार-
स्वतमद्भिः प्रत्यानीतं ' त्वाष्ट्रमुद्वास्यमानं ' धात्रमुद्वासितं '
वैश्वदेवमुन्नीयमानं[2] ' सावित्रमुन्नीतं[3] ' बार्हस्पत्यं प्रक्रम्य-
माणं ' द्यावापृथिव्यं[4] क्रियमाणमैन्द्रमुपसाद्यमानं[5] ' ब्र-
ह्मायोपसन्नमाग्नेयी[6] समिद्धां[7] प्रथमामाकृतिमक्रौषं मामेव
तत्स्वर्गे लोके ऽधां ' यद्वार्हपत्यमवेन्निषमस्य[8] लोकस्य
संतत्यै[9] ' प्राजापत्योत्तराकृतिस्तस्मात्पूर्णतरा[10] मनसैव
सा ' यद्धुवा स्रुचं[11] त्रिरुदञ्चमुदनैषं[12] रुद्रांस्तेनाप्रैषं[13] '
यद्बर्हिषि स्रुचं[14] निधायोन्मृज्योत्तरतः पाणी[15] निरमा-
र्ङ्मोषाधिवनस्पतींस्तेनाप्रैषं[16] ' यद्द्वितीयमुन्मृज्य पित्र्युप-
वीतं कृत्वा दक्षिणातः पितृभ्यः स्वधामकार्षं[17] पितॄंस्ते-
नाप्रैषं[18] ' यत्प्रथमं प्राशिषं प्राणांस्तेनाप्रैषं[19] ' यद्द्वितीयं
गर्भांस्तेन[20] ' तस्मादनश्नतो गर्भा ञ्जीवन्ति[21] ' यदुत्तरतः
सर्वमिव प्राशिषं[22] विश्वान्देवांस्तेनाप्रैषं[23] ' यदप्रक्षालित-

---

1) पौष्णा E; 2) Fehlt in E; 3) सावित्रम् fehlt in E; 4) °पृथिव्यां A pr. m.; B und C; 5) ह्रीय° A und E; 6) Sic! 7) समीधां E; समिधा B; 8) धा यद्वा° B; 9) सतत्यै C und E; 10) प्राजपत्यो° B; 11) स्रुवं B; स्रुतं E; 12) So corr.; die hss. °मुन्नैषं; 13) रुद्रास्ते° B; 14) श्रुतं E; 15) पाणि E; 16) So corr.; A, B und E निर्मार्ङ्मो°; C निर्मार्ङ्मो°; 17) °मकार्ष B; 18) °नाप्रैषा E; 19) प्राणांस्ते° A; 20) गर्भस्तेन B; 21) ञ्जीवन्ते B; 22) सर्वामवाप्राशिषं C; 23) विश्वा-न्द्वास्ते° E.

योदकं स्रुचा न्यनैषं[1] सर्पेतरज्जनांस्तेनाप्रैषं ' यत्प्रक्षालितया[2] सर्पपुण्यजनांस्तेन[3] ' यदपरेणाहवनीयमुदकं स्रुचा न्यनैषं गन्धर्वाप्सरसस्तेनाप्रैषं ' यत्स्रुवं[4] स्रचं च प्रत्यताप्सं[5] सप्तर्षींस्तेनाप्रैषं ' यद्रात्रौ स्रुग्दण्डमवामार्ष्टं[6] ये रात्रौ संविशन्ति दक्षिणांस्तानुदनैषं[7] ' यत्प्रातरुदमार्ष्टं[8] ये प्रातः प्रव्रजन्ति दक्षिणांस्तानुदनैषमिति[9] ब्राह्मणम् ' ॥ १२ ॥

एवमेवैतद्वो यथा भवानाह ' पृच्छामि त्वेव[10] भवन्तमिति ' पृच्छ प्राचीनयोग्येति ' यस्य सायमग्नय उपसमाहिताः स्युः सर्वे ऽग्वलयेयुः[11] प्रक्षालितानि यज्ञपात्राण्युपसन्नानि[12] स्युरथ चेद्दक्षिणाग्निरुद्वायात्किं वा ततो भयमागच्छेदिति ' क्षिप्रमस्य पत्नी प्रैति यो ऽविद्वाञ्जुहोति ' विद्यया त्वेवाहमभिजुहोमीति[13] ' का ते विद्या का प्रायश्चित्तिरिति ' गार्हपत्यादधि दक्षिणाग्निं प्रणीय प्राचो[14] ऽङ्गारानुद्धृत्य प्राणापानाभ्यां[15] स्वाहेति जुहुयादथ[16] प्रातर्यथास्थानमग्नीनुपसमाधाय यथापुरं जुहुयात्सा[17] मे

---

1) न्यनैष E; 2) °लितयो B; 3) °नंस्तेन B; 4) यत्स्रुव E; 5) प्रत्यताप्स B; 6) So corr. °वमार्च्यं A und B; °वमार्क्षं C und E; 7) So corr.; die hss. °नुनैषं; 8) Vgl. 6; 9) Vgl. 7; 10) त्वेवं B; त्वेमो E; 11) ऽग्वलयेषु E; 12) °सन्तानि E; सन्नानि C; 13) °होमिति C; 14) प्राञ्चो C; 15) प्रापाणावातामां E; 16) Statt जुहुयाद् erwartet man hier und an den folgenden Stellen जुहुयाम्; 17) जुहू° C.

विद्या ' सा प्रायश्चित्तिरित्यथ चेदाहवनीय उद्धायात्किं वा ततो भयमागच्छेदिति[1] ' क्षिप्रमस्य पुत्रः प्रैति[2] यो ऽविद्वाञ्जुहोति ' विद्यया त्वेवाहमभिजुहोमीति ' का ते विद्या का[3] प्रायश्चित्तिरिति ' गार्हपत्यादध्याहवनीयं प्रणीय[4] प्रतीचो ऽङ्गारानुद्धृत्य[5] समानव्यानाभ्यां स्वाहेति जुहुया-दथ[6] प्रातर्यथास्थानमग्नीनुपसमाधाय[7] यथापुरं जुहुयात्सा मे विद्या सा प्रायश्चित्तिरित्यथ[13] चेत्सर्वं ऽग्नय उद्धायेयुः किं वा ततो भयमागच्छे-

---

1) भयमा fehlt in B; 2) प्रेरित C; 3) Fehlt in E; 4) प्रणीया B; 5) गारानुठत्य B und E; 6) °यादथ B; 7) Von अग्नीन् bis इत्यथ fehlt in A pr. man., B, C und E und diese haben statt इत्यथ, इत्येवाथ; 8) तेवाह° E; 9) इति fehlt in E; 10) प्रणायेद् A pr. man.; प्रणायेद् B; प्रणीयेद् C; प्रणीये E; 11) गारानु° B und E; 12) Von अग्नीन् bis इत्यथ fehlt in A pr. m., B, C und E; und statt इत्यथ haben die hss. इत्येवाथ; 13) Von इत्याथ bis त्वेवा° fehlt in E.

दिति ' न्निप्रं गृह्णपतिः सर्वऽयानिं[1] ञीयते यो ऽविद्वा-ञुह्वोति ' विद्यया त्वेवाह्वमभिञुह्वोमीति[2] ' का ते विद्या का प्रायश्चित्तिरित्यानडुहेन शकृत्पिण्डेनाग्न्यायतनानि[3] परिलिप्य ह्वोम्यमुपसाद्याग्निं[4] निर्मथ्य प्राणापानाभ्यां स्वा-ह्वा समानव्यानाभ्यां स्वाह्वोदानव्रूपाभ्यां[5] स्वाह्वेति ञुहु-यादथ प्रातर्यथास्थानमग्नीनुपसमाधाय[6] यथापुरं ञुहुयात्सा मे विद्या सा प्रायश्चित्तिरित्यथ चेन्नाग्निं ञनयितुं[7] शक्नुयुर्न[8] कुतश्चन वातो वायात्किं वा ततो भयमा-गच्छेदिति ' मोघमस्येष्टं च हुतं च भवति यो ऽविद्वा-ञुह्वोति ' विद्यया त्वेवाह्वमभिञुह्वोमीति ' का ते विद्या का प्रयश्चित्तिरित्यानडुह्वैनैव[9] शकृत्पिण्डेनाग्न्यायतनानि[10] परिलिप्य ह्वोम्यमुपसाद्य वात[11] आ वातु भेषञ्जमिति सूक्तेनात्मन्येव ञुहुयादथ प्रातरग्निं[12] निर्मथ्य यथास्था-नमग्नीनुपसमाधाय[13] यथापुरं ञुहुयात्सा[14] मे विद्या सा प्रायश्चित्तिरिति ब्राह्मणम् ' ॥ १३ ॥

एवमेवैतद्वो भगवन्यथा भवानाह्वोपयामि त्वेव[15]

---

1) सर्वऽयनिं A; सर्वऽयनं C; 2) °होमति B; 3) सकृर्वत्यपदेता° E; 4) °पसद्याग्निं B; °पसाद्याग्नि C und E; 5) °व्रूपभ्यां C; 6) Vgl. Seite ८१ Note 12; 7) ञनयितु E; 8) शंकुर्युन्न B; शक्नुर्युर्न C; शक्नुर्युर्न E; 9) °नुडुहे° A und B; °त्यान्तडुहे° E; 10) प्राकुत्पिण्डेनास्यायतनानि C; 11) वातु C; 12) °ग्नि E; 13) °मग्निनुपसमाध्यय B; 14) ञुहुया-त्सो B; 15) त्येव A und E; त्वे C.

भवन्तमित्येवं[1] चेन्नावद्ध्यो[2] मूर्धा ते व्यपतिष्यदिति[3]' ह्न्त तु ते तद्वद्ध्यामि[4] यथा ते न विपतिष्यतीति[5]' यो ह वा एवंविद्वानश्नाति च पिबति च वाक्तेन तृप्यति' वाचि तृप्तायामग्निस्तृप्यत्यग्नौ तृप्ते पृथिवी तृप्यति' पृथिव्यां तृप्तायां यानि पृथिव्यां भूतान्यन्वायत्तानि[6] तानि तृप्यन्ति' यो ह वा[7] एवंविद्वानश्नाति च पिबति च प्राणास्तेन तृप्यति' प्राणे तृप्ते वायुस्तृप्यति' वायौ तृप्ते ऽन्तरिक्षं तृप्यत्यन्तरिक्षे[8] तृप्ते यान्यन्तरिक्षे भूतान्यन्वायत्तानि तानि तृप्यन्ति' यो ह वा एवंविद्वानश्नाति च पिबति च चक्षुस्तेन तृप्यति' चक्षुषि[9] तृप्त[10] आदित्यस्तृप्यत्यादित्ये तृप्ते द्यौस्तृप्यति' दिवि[11] तृप्तायां यानि दिवि भूतान्यन्वायत्तानि[12] तानि[12] तृप्यन्ति[13]' यो ह वा एवंविद्वानश्नाति च पिबति च मनस्तेन तृप्यति[14]' मनसि तृप्ते चन्द्रमास्तृप्यति[15]' चन्द्रमसि तृप्त आपस्तृप्यन्त्यप्सु तृप्तासु यान्यप्सु भूतान्यन्वायत्तानि[16] तानि तृप्यन्ति' यो ह वा एवंवि-

---

1) °त्येव A; 2) वनुवक्ष्ये C; चेन्तावेक्ष्य B; चेनुवक्ष्य E; 3) °ष्यतीति A und E; °ष्यदिदिति C; 4) तद्वक्षामि E; 5) व्यपति° A pr. m.; विपतीति E; 6) °यन्तानि E; 7) वः E; 8) तृप्यन्त्येतरिक्षे C; तृप्यन्त्यन्त° E; 9) चक्षुषी A pr. m. und E; 10) तुप्य B; तृप्य C; 11) दिविस् B und E; 12) भूतानि C; 13) तृप्यन्तिं E; 14) तृप्यन्तिं E; 15) °प्यन्तिं E; 16) भूतान्वा° B.

द्धानश्नाति च पिबति च श्रोत्रं तेन तृप्यति' श्रोत्रे तृप्ते दिशश्चान्तर्देशाश्च तृप्यन्ति' दिक्षु चान्तर्देशेषु च तृप्तेषु यानि दिक्षु चान्तर्देशेषु च[1] भूतान्यन्वायत्तानि[1] तानि तृप्यन्ति' यो ह वा एवंविद्धानश्नाति च पिबति च तस्यायमेव दक्षिणः पाणिर्जुह्वः[2]' सव्य[3] उपभृत्कण्ठो ध्रुवान्नं[4] हविः' प्राणा ज्योतींषि[5]' सदृष्टं[6] सदा हुतं सदाशितं[7] पायित-मग्निहोत्रं[8] भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोतीति ब्राह्मणम्' ॥ १४ ॥

प्रियमेधा ह वै भरद्वाजा यज्ञविदो मन्यमानास्तें ह स्म न कञ्चन[9] वेदविदमुपयन्ति'ते सर्वमविदुस्तें सहैवा-विदुस्तें ऽग्निहोत्र[10] एव न समवदन्त[11]' तेषामेकः सकृदग्निहोत्रमजुहोद्धिरेकस्त्रिरेकस्तेषां[12] यः सकृदग्निहो-त्रमजुहोत्तमितरावपृच्छतां[13] कस्मै त्वं जुहोषीत्येकधा वा इदं सर्वं प्रजापतिः' प्रजापतय एवाहं सायं जुहोमीति प्रजापतये प्रातरिति' तेषां यो द्विरजुहोत्तमितरावपृच्छतां

---

1) चक्षूतान्यन्वा° A; 2) °र्जुहु A pr. man. und B; जुहः E; 3) सन्त्य E; सव्यं C; 4) ध्रुवान्न C; 5) ज्योतीषि B; ज्योतींसो A pr. m.; 6) सदेष्ट C; सदेष्टी E; 7) सदासितं E; 8) पाहितम° A; पापितम° E; 9) So corr.; die hss. कञ्चना; 10) So corr.; die hss. ऽग्निहोत्रम्; 11) So corr.; die hss. समवदयन्त; 12) त्रिरेकस् fehlt in E; 13) स्म-कृदग्नि° B.

काभ्यां[1] त्वं जुहोषीत्यग्नये प्रजापतय[2] इति सायं सूर्याय प्रजापतय इति प्रातस्तोषां यस्त्रिरजुहोत्तमितरावपृच्छतां केभ्यस्त्वं जुहोषीत्यग्नये प्रजापतये ऽनुमतय इति सायं सूर्याय प्रजापतये ऽग्नये[3] स्विष्टकृत इति प्रातस्तोषां यो द्विरजुहोत्स आधीत्सि भूयिष्ठो ऽभवत्प्रजया चेतरौ[4] श्रिया चेतरावत्याक्रामत्तस्य[5] क्व प्रजामितरयोः प्रजे[6] सजातत्वमुपैतां[6] 'तस्माद्धुहोतव्यं यजुषा चैव मनसा च 'यामेव स ऋद्धिमाधीत्तामृध्नोति[7] य एवं वेद यश्चैवं[8] विद्वानग्निहोत्रं जुहोतीति ब्राह्मणम्' ॥ १५ ॥

स्वाहा वै कुतः संभूता 'केन प्रकृता 'किं वास्या गोत्रं[9] 'कत्यक्षरा 'कतिपदा 'कति वर्णा[10] 'किंपूर्वावसाना 'क्व चित्स्थिता 'किमधिष्ठाना 'ब्रूहि स्वाहाया यद्दैवतं रूपं च 'स्वाहा वै सत्यसंभूता 'ब्रह्मणा[11] प्रकृता 'लामगायनसगोत्रा[12] 'द्वे अक्षरे 'एकं पदं 'त्रयश्च वर्णाः शुक्लः पद्मः सुवर्ण इति 'सर्वच्छन्दसां[13] वेदेषु समासभुतैकोच्छ्वासा वर्णान्ते चत्वारो वेदाः शरीरे 'षडङ्गान्यो-

---

1) काभ्य: C; 2) प्रजापत C; 3) Fehlt in B; 4) चेतरौ ist einmal zu viel; 5) चेतरावत्प्राक्रा° B; 6) So corr. nach Kaṭhakam; die hss. haben प्रजासु यातस्त्वमुपेयातां; 7) So corr.; die hss. ऋठिमार्ध्नोति ता°; 8) यश्चैव E; 9) गात्रां B; 10) Fehlt in B und E; 11) ब्रह्मण: A, C und E; 12) लामकायन° C; 13) °च्छन्दसि E.

षधिवनस्पतयो लोमानि 'चक्षुषी सूर्याचन्द्रमसौ 'सा स्वाहा सा[1] स्वधा सैषा यज्ञेषु वषट्कारभूता प्रयुज्यते[2]' तस्या अग्निर्दैवतं 'ब्राह्मणो[3] ऽयमिति ब्राह्मणम्' ॥ १६ ॥

अथापि कारवो ह नाम ऋषयो ऽल्पस्वा आसंस्ते इममेकगुमग्निष्टोमं ददृशुस्तमाहरंस्तेनायजन्त 'ते स्वर्ययुः' स य[4] इच्छेत्स्वरियामिति[5] स एतेनैकगुनाग्निष्टोमेन यजेतेति ब्राह्मणम्' ॥ १७ ॥

अथातः सवनीयस्य पशोर्विभागं व्याख्यास्याम[6] 'उद्धृत्यावदानानि[7] हनू सन्निधे[8] प्रस्तोतुः 'कण्ठः[9] सकाकुदः[10] प्रतिहर्तुः 'श्येनं[11] वक्ष[12] उद्गातुर्दक्षिणं पार्श्वं सांसमध्वर्योः[13]' सव्यमुपगातॄणां 'सव्यो ऽसः[14] प्रतिप्रस्थातुर्दक्षिणा[15] श्रोणिरध्यास्त्री[16] ब्रह्मणो 'ऽवरसक्थं[17] ब्राह्मणाच्छंसिन 'ऊरुः[18] पोतुः 'सव्या श्रोणिर्नेतुरवरसक्थं[19] मैत्रावरुणस्योरुरच्छावाकस्य[20] 'दक्षिणा दोर्निष्टुः'

---

1) Fehlt in C; 2) प्रयुज्यन्ते B; 3) ब्रह्मणो C; 4) य fehlt in C; 5) So corr.; A und C °त्स्वर्यामीति; B °त्स्वर्या यीति; E °त्स्वर्यामिति; 6) व्याख्यासाम E; 7) °वदानि E; 8) तिद्धे E; 9) कण्ठस्य B; 10) काकुदस्य B; 11) श्येन B; 12) So corr.; alle hss. पक्ष; 13) सास° B und E; 14) सः B und E; 15) प्रतिप्रस्थातु° E; 16) ? sic; 17) ऽवरसक्थं C; °सक्थं A und C; °सच्छं B; 18) ऊरुः C; 19) Vgl. 17; 20) So corr.; die hss. °स्योऽरुरच्छावाकस्य.

सव्या सदस्यस्य सदं[1] चानूकं च गृहपतेर्जाघनी[2] पत्न्या-स्तां[3] सा ब्राह्मणेन प्रतिग्राहयति वनिष्ठुर्हृदयं वृक्कौ चाङ्गुल्यानि[4] दक्षिणो बाहुराग्नीध्रस्य सव्य आत्रेयस्य दक्षिणौ पादौ गृहपतेर्व्रतप्रदस्य[5] सव्यौ पादौ गृहपत्न्याः व्रतप्रदायाः[6] सक्थ्यैवैनयोरोष्ठस्तं गृहपतिरेवानुशिनष्टि[7] मणिकाश्च[8] स्कन्ध्यास्तिस्रश्च[9] कीकसा ग्रावस्तुतस्तिस्रश्चैव कीकसा अर्धं चापानस्योन्नितुरंत[10] ऊर्ध्वं चमसाध्वर्यूणां क्लोमा[11] शमयितुः शिरः सुब्रह्मण्यस्य यः श्वःसुत्या-माह्वयते तस्य चर्म तथा खलु षट्त्रिंशत्संपद्यन्ते[12] षट्त्रिंशदवदाना गौः षट्त्रिंशदक्षरा बृहती[13] बार्हतो वै स्वर्गो लोको बृहत्या वै[14] देवाः स्वर्गं लोकं यन्ति[15] बृहत्या[16] स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठन्ति[17] प्रतितिष्ठन्ति[18] प्रजया[19] पशुभिर्य[20] एवं विभज्यन्ते[21] य यदतो ऽन्य-थाशीलिको[22] वा पापकृतो वा कृतादो वान्यजना[23]

---

1) सदां B; 2) °ग्नीधनी B; 3) पत्न्यास्था C; 4) Sic; B वाङ्° ; 5) °पदस्य B; 6) व्रतपदायाः B; 7) So corr.; die hss. haben °रेवानुशास्तिः 8) मणिग्राश्च B, C und E; 9) स्कधास्त्रि° B; 10) चापा-नश्रोत्रे° A pr. m.; चापं नेस्यो E; 11) क्रोमा E; 12) °पद्यते C; 13) बृहतिः B; 14) Fehlt in E; 15) यन्ते A; 16) बृहत्यो C; 17) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 18) So corr.; die hss. प्रतितिष्ठति; 19) प्रजाया E; 20) य fehlt in A, B und C; 21) विभजात C; 22) °शीलको B; 23) न्यजना C; वान्यव्रजना E.

वा विमथ्नीरन्नेवमेवैषां[1] पशुर्विमथितो भवत्यस्वर्ग्यी' देव-भाज्ञो[2] ह वा इमं[3] श्रुतऋषिः पशोर्विभगं विदां चकार' तमु[4] गिरिज्ञाय बाभ्रव्यायान्यो मनुष्येभ्यः[5] प्रोवाच' ततो ऽयमवर्ञ्ञनुष्येस्वासीदिति[6] ब्राह्मणम्[7]' ॥ १८ ॥

अथातो दीक्षा' कस्य स्विद्धितोदीक्षित[8] इत्याचक्षते' श्रेष्ठां धियं क्षियतीति[9]' तं वा एतं धीक्षितं सन्तं[10] दीक्षित[11] इत्याचक्षते परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः' कस्य स्विद्धितोदीक्षितो ऽप्रत्युत्थायिको[12] भवत्यनभिवादुकः प्रत्युत्थेयो[13] ऽभिवाद्यो' ये प्रत्युत्थेया[14] अभिवाद्यास्त एनमाविष्टा[15] भवन्त्यथर्वाङ्गिरसस्तंस्य किमाथर्वणमिति' यदात्मन्येव[16] जुह्वति न परस्मिन्नेवं ह्याथर्वणानामदनसवानामात्मन्येव जुह्वति न परस्मिन्नथास्य[17] किमाङ्गिरसमिति' यदात्मनश्च[18] परेषां च नामानि[19] न गृह्णात्येवं ह तस्मिन्नासादात्मनश्चैव[20]

---

1) So corr.; die hss. पिमथ्नी°; 2) देवता यो C und E; 3) So corr.; die hss. इमां; 4) So corr.; die hss. तामु; 5) मनुष्येभ्यः E; 6) So corr.; die hss. इयम°; 7) ब्रह्मणम् C; 8) Von दीक्षित bis धीक्षितं fehlt in B; 9) क्षियन्तीति C; क्षयती E; 10) सतं B; 11) दीक्षितं E; 12) So corr.; alle hss. °युको; 13) प्रत्युच्छेयो B; 14) प्रत्युच्छेया B; प्रत्युच्छेयो E; 15) °विष्टा B und C; 16) °त्मनेव E; 17) यस्मिन्° B; 18) °त्मनश्चै B; 19) नाम्यति B; 20) आसाद्? ?.

परेषां[1] च नामानि न गृह्यन्ते[2]' विचक्षणावतीं[3] वाचं भाषन्ते चनसितवतीं' विचक्षयन्ति[4] ब्राह्मणं चनसयन्ति[5] प्राजापत्यं[6]' सैषा व्रतधुगथर्वाङ्गिरस्तां[7] क्यन्वायत्ताः[8]' कस्य स्विद्धेतोर्दीक्षितो ऽनाश्यन्नो[9] भवति नास्य नाम गृह्णत्यंन्नस्थो[10] नामस्थो[11] भवतीत्याङुस्तंस्य ये ऽन्नमदन्ति ते ऽस्य पाप्मानमदन्त्यंथास्य[12] ये नाम गृह्णन्ति[13] ते ऽस्य नाम्नः पाप्मानमपाध्नते' ऽथापि वेदानां गर्भभूतो भवतीत्याङुस्तंस्याज्ञातस्याविज्ञातस्याक्रीतसोमस्याभोजनीयं[14] भवतीत्याङुः' स दीक्षाणां प्रातर्जायते सोमं क्रीणन्ति तस्य ज्ञातस्य विज्ञातस्य क्रीतसोमस्य[15] भोजनीयं[16] भवतीत्याङुः' कस्य स्विद्धेतोः संसवाः परिजिह्वीर्षिता[17] भवन्ति[18]' यतरो वीर्यवत्तरो[19] भवति[20] स परस्य यज्ञं[21] परिमुष्णाति[22]' कस्य स्विद्धेतोर्दैवे न ध्यायेत्संस्थिते[23] नाधीयीतेति[24]' संसवस्यैव हेतोरिति' विद्योतमाने स्तनयत्यथो

---

1) परेषा B; 2) गृह्यन्तो A; 3) °वती E; 4) विचक्षयेति E; 5) न च सयन्ति B; 6) प्राजापतिं E; 7) Die hss. ता; 8) क्यचायताः B; °यन्ताः E; 9) नाशानो C; 10) गृह्णात्य° C und E; 11) नामस्यो E; 12) °थास्या A; 13) गृह्णाति E; 14) °सोमस्यभक्षनीयं E; 15) क्रीतसोम E; 16) भोक्षनी E; 17) °ह्वीर्षता C; 18) भवति C; 19) विर्यवत्तमो C; 20) भव B; भवती E; 21) यज्ञ E; 22) परिमुक्षाति B; 23) ध्याये संस्थिते C; धाये संस्थिते B; 24) नाधीयैतेति C; नाधीयीतैति B.

वर्षति वायव्यमभिषुण्वन्ति वै देवाः सोमं[1] च भक्षयन्ति ' तदभिषुण्वन्ति ब्राह्मणाः शुश्रुवांसो[2] ऽनूचानास्तेषां सर्वꣳसभक्षाः पितृपितामहा भवन्ति ' स दैवे न ध्यायेत्संस्थिते[3] नाधीयीतेति[4] ब्राह्मणम् ' ॥ ११ ॥

समावृत्ता[5] आचार्या निषेदुस्तान्ह यज्ञो दीक्षिष्यमाणान्ब्राह्मणान्दृष्वं[6] कृत्वोपोदियायेत्थं[7] चेद्धो ऽयसमवत्सुर्हृत[8] वो ऽहं मध्ये दिक्षा इति ' त ऊचुर्नैव[9] वा विद्म न ज्ञानीमः[10] ' को ह्वीदविज्ञायमानेन[11] सह दीक्षिष्यतीति[12] ' यन्विदं दीक्षिष्यध्वे भूयो न दीक्षिष्यध्वे ' ऽथ वा ऽ एकं दीक्षयिष्यथ[13] सं वै तर्हि मोक्षिष्यथ ' मोक्षिष्यति[14] वो यज्ञः ' सर्वे ते दीक्षयिष्यथेत्यथ[15] वा ऽ एकं[16] दीक्षयिष्यथ ते वा अहीनर्त्विजो गृहपतयो भविष्यथ[17] ' ते तूष्णीं[18] ध्यायन्त[19] आसां चक्रिरे ' स होवाच ' किं नु तूष्णीमाध्वे ' भूयो वः पृच्छामः ' पृच्छतेति[20] ' यन्विदं दीक्षिष्यध्व[21] उपमये[22] एतस्मिन्संवत्सरे मिथुनं

---

1) सोम E; 2) सुश्रु° A und E; श्रुश्रु° B; 3) ध्याये सं° B und C; 4) न धीयीतेति A pr. m.; नाधीयैतेति C; 5) समावृत्त C; 6) So corr.; die hss. दीक्षिष्यमाणानां ब्रा°; 7) °येच्छां B; 8) समवत्सु: ??; 9) ऊचुर्वैव A; 10) ज्ञनिमा B; 11) ह्वीदवि° B; 12) °ष्यसीति A und B; 13) दीयिष्य B; दीक्षयीष्यथ E; 14) °ष्यतो C; 15) दीक्षियिष्यतेत्यथ C; 16) एक B; 17) भविष्य B; 18) तष्णी B; 19) धायन्त B; 20) पृच्छ्येति E; 21) °ष्यध E; 22) ?? B. Ind. उपयेम.

चरिष्यथ नोपैष्यथेति' धिगिति होचुः' कथं नु दीक्षिता उपैष्यामो नोपैष्यामहा इति' ते वै ब्राह्मणानामभिमन्ता-रो[1] भविष्यथ[2]' रेतो ह वो य एतस्मिन्संवत्सरे ब्रा-ह्मणास्तदभविष्यंस्ते[3] बोधिमता भविष्यथेत्यथ[4] वा उपे-ष्यामो नोपैष्यामहा इति' ते वै दीक्षिता अवकीर्णिनो भविष्यथ' न ह वै देवयानः[5] पन्था प्राडुर्भविष्यतीति' तिरो वै[6] देवयानः पन्था भविष्यतीति' ते वयं भगवत्त-मेवोपधावाम यथा स्वस्ति संवत्सरस्योदृचं समश्नवामहा इति ब्राह्मणम्' ॥ २० ॥

स होवाच द्वादश ह वै वसूनि दीक्षिताडुत्क्रामन्ति[7]' न ह वै दीक्षितो ऽग्निहोत्रं जुहुयान्न पौर्णमासेन[8] यजेन यजेत' नामावास्येनाऽस्मिन्वसीत' न पितृयज्ञेन य-जेत[9]' न तत्र गच्छेद्यत्र मनसा निगमिषेन्नेष्या यजेत' न वाचा यथाकथाचिदभिभाषेत[10]' न मिथुनं चरेन्नान्नस्य[11] यथाकाममुपयुञ्जीत' न पशुबन्धेन यजेन यजेत' न तत्र गच्छेद्यत्र चक्षुषा परापश्येत्कृष्णाजिनं वसीत' कुरीरं धारयेन्मुष्टी[12] कुर्यादङ्गुष्ठप्रभृतयस्तिस्र उच्छ्रयेन्मृगशृङ्ग

---

1) °भिमन्दारा A und B; 2) भविष्यत E; 3) °भविष्यन्ति ते E; 4) भविष्यतेत्यथ E; 5) देवायानः C; 6) वो C; 7) दीक्षिता उत्क्रा° E; 8) पूर्णा° C; 9) यजेत A; 10) °विभाषेत C; 11) So corr.; die hss. °चरेन्नान्यस्य; 12) धारयन्मुष्टी E.

गृह्णीयात्तेन क्षेतांथ यस्य दीक्षितस्य वाग्वायता स्यान्मुष्टी वा विसृष्टौ[1] स एतानि जपेत्' ॥ २१ ॥

अग्निहोत्रं च मा पौर्णमासश्च यज्ञः पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुभौ कामप्रौ भूत्वाग्नित्या सह्राविशतां[2]' वसतिश्च मामावास्यश्च यज्ञः पश्चात्प्राञ्चमुभाविति[3] समानं' मनश्च मा पितृयज्ञश्च यज्ञो दक्षिणत उदञ्चमुभाविति समानं' वाक्च मेष्टिश्चोत्तरतो दक्षिणाञ्चमुभाविति समानं' रेतश्च मात्रं चेत ऊर्ध्वमुभाविति समानं' चक्षुश्च मा पशुबन्धश्च यज्ञो[4] ऽमुतो ऽर्वाञ्चमुभौ कामप्रौ भूत्वाग्नित्या[5] सह्राविशतामिति[6] खलु ह वै दीक्षितो य आत्मनि वसूनि धत्ते न चैवास्य का चनार्तिर्भवति न च यज्ञविष्कन्धमुपयात्यपह्नुते[7] पुनर्मृत्युमपाजत्येति[8] पुनराज्ञातिं[9]' कामचारो ऽस्य सर्वेषु लोकेषु भाति य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्दीक्षामुपैतीति ब्राह्मणम्' ॥ २२ ॥

अथ यस्य[10] दीक्षितस्यर्तुमती ज्ञाया स्यात्प्रतिस्रावा[11] प्रतिस्रावा[12] सरूपवत्साया[13] गोः[14] पयसि स्थालीपाकं

---

1) वसृष्टौ A pr. m. und E; 2) माहाविशता B; 3) In A findet man das ganze yajus; 4) यज्ञो C; 5) °क्षित्य E; 6) ? fehlt etwas; 7) यज्ञविस्कन्ध° B; 8) So alle hss. °मत्येति wäre besser; 9) °ज्ञाकिं B; °ज्ञात्यं C; 10) ऽमुस्य B; 11) ? ? B स्यात्प्रस्यात्प्रतिस्रावा; 12) ? ?; 13) सारूप° A sec. m. und E; 14) गौः B.

अपयित्वाभिघार्योद्धास्योद्धृत्याभिहिंकृत्य गर्भवेदनपुंसवनैः संपातवन्तं[1] कृत्वा तं परैव प्राश्नीयाद्वितो वा अन्नं[2]। वृषा हिंकार्। एवं क्षीश्वरा या[3] दीक्षिताय[4] दीक्षिता[5] जाया पुत्रं लभेतेत्येतेनैव[6] प्रक्रमेण[7] यजेतेति ब्राह्मणम्। ॥ २३ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे तृतीयः प्रपाठकः ॥

ओमयं[4] वै यज्ञो यो ऽयं पवते। तमेत ईप्सन्ति ये संवत्सराय दीक्षन्ते[8]। तेषां गृहपतिः प्रथमो दीक्षते। ऽयं वै लोको गृहपतिरस्मिन्वा इदं सर्वं लोके प्रतिष्ठितं। गृहपता उ एव सर्वे[4] सत्त्विणः प्रतिष्ठिताः। प्रतिष्ठाया[9] एवैनं[9] तत्प्रतिष्ठित्यै[9] दीक्षन्ते[10]। ॥ १ ॥

अथ ब्रह्माणं[11] दीक्षयति। चन्द्रमा वै ब्रह्माधिदैवं मनो ऽध्यात्मं। मनसैव तदोषधीः[12] संदधाति। तच्चा[13] ओषधीर्विद स एव ब्रह्मौषधीस्तंदनेन लोकेन[4] संदधाति। तस्मादितावत्तरेणान्यो न दीक्षित[14]। स यदितावत्तरेणान्यो

---

1) °तवन्त E; 2) अन्न C; 3) So corr.; die hss. य; 4) Fehlt in E; 5) So corr. die hss. °ती; 6) °त्येत्येनैव E; 7) प्रक्रम्येण E; 8) दीक्षन्तो E; 9) ? ? 10) दीक्ष्यन्ते E; 11) ब्राह्मणं C; 12) तदौषधीः C; 13) तच E; 14) दीक्षत B.

दीक्षेतेमं तं लोकमोषधिभिर्व्यापादयेदुच्छोषुका[1] क[2] स्युस्तस्मादितावत्तरेणान्यो न दीक्षित' ॥ २ ॥

अथोद्गातारं दीक्षयत्यादित्यो[3] वा उद्गाताधिदैवं चक्षुरध्यात्मं' पर्जन्य[4] आदित्यः[4] 'पर्जन्यादधि वृष्टिर्जायते' वृष्टिरेव[5] तदोषधीः[5] संदधाति[5] 'तस्मादितावत्तरेणान्यो न दीक्षित' स यदेतावत्तरेणान्यो दीक्षेतेमं तं लोकं वर्षेण व्यापादयेदवर्षुका[6] क स्युस्तस्मादितावत्तरेणान्यो[7] न दीक्षित' ॥ ३ ॥

अथ होतारं दीक्षयत्यग्निर्वै होताधिदैवं वागध्यात्ममन्नं वृष्टिर्वाचं[8] चैव तदग्निं चान्नेन संदधाति' तस्मादेतावत्तरेणान्यो न दीक्षित' स[9] यदेतावत्तरेणान्यो दीक्षेतेमं तं लोकमन्नेन व्यापादयेदशनायुका क स्युस्तस्मादेतावत्तरेणान्यो न दीक्षित' ॥ ४ ॥

अथाध्वर्यु[10] प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति 'वायुर्वा अध्वर्युरधिदैवं प्राणो ऽध्यात्ममन्नं वृष्टिर्वायुं[11] चैव[12] तत्प्राणं चान्नेन संदधाति' तस्मादेतवत्तरेणान्यो न दीक्षित' स

---

1) °र्व्यादयेदुच्छो° B; 2) E fügt वा ein; 3) °दीत्यो E; 4) Corrupt; 5) Corrupt; man erwartet वृष्टिं तदोषधिभ्यः संदधाति; 6) °वर्षका B; 7) स्युस्तस्मादेत्ताव° B; 8) °र्वाच E; 9) Von स bis I 4. 5 fehlt in E; 10) °ध्वर्यु E; 11) °र्वायु C und E; 12) चैवं C.

यदेतावत्तरेणान्यो दीक्षेतेमं तं लोकं प्राणेन व्यापादयेत्प्रमायुका[1] ह स्युस्तस्मादेतावत्तरेणान्यो[2] न दीक्षित ' ॥ ५ ॥

अथ ब्रह्मणे ब्राह्मणाच्छंसिनं दीक्षयत्यथोद्गात्रे प्रस्तोतारं दीक्षयत्यथ[3] होत्रे मैत्रावरुणं दीक्षयत्यथाध्वर्यवे प्रतिप्रस्थातारं[4] नेष्टा दीक्षयति ' स हैनमन्वेतेषां[5] वै नवानां कृप्तिमन्वितरे[6] कल्पन्ते ' नव वै प्राणाः ' प्राणैर्यज्ञस्तायते[7] ' अथ ब्रह्मणे पोतारं दीक्षयत्यथोद्गात्रे[8] प्रतिहर्तारं दीक्षयत्यथ होत्रे अच्छावाकं दीक्षयत्यथाध्वर्यवे नेष्टारमुन्नेता दीक्षयति ' स हैनमन्वथ ब्रह्मण आग्नीध्रं दीक्षयत्यथोद्गात्रे सुब्रह्मण्यं दीक्षयत्यथ होत्रे ग्रावस्तुतं दीक्षयत्यथ[9] तमन्यः स्नातको वा ब्रह्मचारी वा दीक्षयति ' न पूतः[10] पावयेदित्याहुः ' सैषानुपूर्वी[11] दीक्षा[12] ' तथ एवं दीक्षन्ते दीक्षिष्यमाणा[13] एव[14] ते[14] सत्त्रिणां प्रायश्चित्तं न विन्दन्ते[15] ' सत्त्रिणां प्रायश्चित्तमनु तस्यार्धस्य

---

1) व्यापद्° A und C; 2) स्युस्तस्मादेक्षाव° B; 3) °त्यथा A pr. m.; °त्यथो C; 4) So corr.; die hss. प्रतिस्थातारं; E प्रतिस्थातरं; 5) So corr.; die hss. °न्वितरेषां; 6) So corr. die hss. कृप्तिरन्यतरे; 7) °स्तायात B; 8) °थोद्गायत्रे B; 9) °त्यथा C; 10) पुनः A; पुतः C; 11) सेषानुपूर्वी B; °पूर्व्यं C; 12) दीक्षते C; 13) दक्षिष्य° A pr. m.; 14) एवमेते C; 15) विंदंते A; विदंते C.

योगक्षेमः कल्पते यस्मिन्नर्धे दीक्षन्त इति ब्राह्मणम् ' ॥ ६ ॥

श्रद्धाया वै देवा दीक्षणीयां[1] निरमिमतादितेः प्रायणीयां[2] ' सोमात्क्रयं[3] ' विष्णोरातिथ्यमादित्यात्प्रवर्ग्यं[4] ' स्वधाया उपसदो ' ऽग्नीषोमाभ्यामौपवसथ्यमक्षः[5] ' प्रातर्यावद्भ्यो देवेभ्यः प्रातरनुवाकं ' वसुभ्यः प्रातःसवनं ' रुद्रेभ्यो माध्यंदिनं सवनमादित्येभ्यस्तृतीयसवनं ' वरुणाद्वभृथमदितिरुदयनीयां[6] ' मित्रावरुणाभ्यामनूबन्ध्यां[7] ' त्वष्टुस्त्वाष्ट्रं ' देवीभ्यो देविकाभ्यो[8] देवताह्वीषि[9] ' कामाद्दशातिरात्रं[10] ' स्वर्गाल्लोकाडुद्वसानीयां ' तद्धा एतदग्निष्टोमस्य जन्म ' स य एवमेतदग्निष्टोमस्य जन्म वेदाग्निष्टोमेन[11] सात्मा[12] सलोको[13] भूत्वा देवानप्येतीति[14] ब्राह्मणम् ' ॥ ७ ॥

अथ यद्दीक्षणीययया[15] यजन्ते श्रद्धामेव तद्देवीं[16] देवतां यजन्ते ' श्रद्धा देवी[17] देवता[18] भवन्ति[19] ' श्रद्धाया

---

1) देक्षिणीया E; दीक्षीयां B; 2) आयणीयां C; 3) सोमात्क्रम्यं B; 4) °त्प्रवर्म्य B; 5) °थ्यम: E; 6) °नीयं E; 7) °ब्धां B; °ब्धं C; 8) देकाभ्यो B; देववाकाभ्यो E; 9) Man erwartet देविकाह्वीषि; 10) Wahrscheinlich कामादतिरात्रं; 11) देवाग्नि° E; 12) Die hss. स आत्मा; 13) सलोका E; 14) देवानपीतीति E; 15) यस्य दीक्षिणी° B; 16) तद्देवो A und B; तद्देवो E; 17) Fehlt in B; देव E; 18) देवताय B; 19) भवति A, C und E.

देव्याः सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ[1] यत्प्रा-
यणीयया[2] यजन्ते ऽदितिमेव तद्देवीं देवतां यजन्ते ' ऽदि-
तिर्देवी देवता भवत्यंदित्या[3] देव्याः[4] सायुज्यं[5] सलो-
कतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ[6] यत्क्रयमुपयन्ति सोममेव
तद्देवं[4] देवतां यजन्ते ' सोमो देवो दवता भवन्ति ' सोमस्य
देवस्य[4] सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ[7]
यदातिथ्यया यजन्ते विष्णुमेव तद्देवं[8] देवतां[8] यजन्ते '
विष्णुर्देवो देवता भवन्ति[9] ' विष्णोर्देवस्य सायुज्यं सलो-
कतां यन्ति[10] य[11] एतदुपयन्त्यंथ[11] यत्प्रवर्ग्यमुपयन्त्या-
दित्यमेव तद्देवं[12] दवतां यजन्त ' आदित्यो देवो देवता
भवत्यंादित्यस्य[13] देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य
एतदुपयन्त्यंथ[14] यदुपसदमुपयन्ति[15] स्वधामेव तद्देवीं[16]
देवतां यजन्ते ' स्वधा देवी देवता भवन्ति[17] ' स्वधाया
देव्याः सायुज्यं[18] सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ[19]
यदौपवसथ्यमक्रुपयन्त्यग्नीषोमावेव तद्देवौ देवते यजन्ते[20] '

---

1) एतदुभय° B; 2) यत्प्राणीया B; 3) भवत्यदित्य A, C und E;
4) Fehlt in B; 5) सायुज्य B; 6) एत उपय° B; 7) एतदुभ° B;
8) तदेवगं B; 9) भवति A, C und E; 10) मन्ति B; 11) यदात
उप° B; 12) देवं fehlt in B; 13) Alle hss. haben भवत्यादि°;
14) एतदुभ° B; 15) य उपस° B; 16) तद्देवी B; 17) भवति B;
18) सायुज्य B; 19) एतमुप° B; 20) यजतो A, C und E; यजन्तो B.

ऽग्नीषोमौ देवौ देवते भवन्ति ' ऽग्नीषोमयोर्दैवतयोः[1] सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यत्प्रातरनुवाकमुपयन्ति प्रातर्याव्णा एव तद्देवान्देवता[2] यजन्ते ' प्रातर्यावाणो देवा देवता भवन्ति[3] ' प्रातर्याव्णां देवानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यत्प्रातःसवनमुपयन्ति वसूनेव तद्देवान्देवता[4] यजन्ते ' वसवो देवा देवता भवन्ति ' वसूनां देवानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यन्माध्यंदिनं सवनमुपयन्ति रुद्रानेव तद्देवान्देवता यजन्ते ' रुद्रा देवा देवता भवन्ति ' रुद्राणां देवानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यत्तृतीयसवनमुपयन्त्यादित्यानेव तद्देवान्देवता[5] यजन्त ' आदित्या देवा[6] देवता भवन्त्यांदित्यानां देवानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यदवभृथमुपयन्ति[7] वरुणमेव तद्देवं देवतां[8] यजन्ते ' वरुणो देवो देवता भवन्ति[9] ' वरुणस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यदुदयनीयया यजन्ते ऽदितिमेव तद्देवीं देवतां यजन्ते ' ऽदितिर्देवी देवता भवन्त्यांदित्या[10] देव्याः

---

1) °र्दैवयोः B und C; 2) °न्देवतां C und E; 3) भवति C und E; 4) °न्देवतां A pr. m., B und C; 5) °न्देवतां A und B; 6) Fehlt in E; 7) Von उप° bis यदुदयनीयया fehlt in B; 8) देवता E; 9) भवति A, B und C; 10) °दित्य E.

सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यदनूबन्ध्यया[1] यजन्ते मित्रावरुणावेव तद्देवौ देवते यजन्ते[2] 'मित्रावरुणौ देवौ देवते भवन्ति[3] 'मित्रावरुणयोर्देवयोः सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यत्त्वाष्ट्रेण[5] पशुना यजन्ते त्वष्टारमेव[6] तद्देवं देवतां यजन्ते 'त्वष्टा देवो देवता भवन्ति 'त्वष्टुर्देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यद्देविकाहविर्भिश्चरन्ति या एता उपसत्सु[7] भवन्त्यग्निः[8] सोमो विष्णुरिति देव्यो देविका देवता भवन्ति[9] 'देवीनां देविकानां[10] देवतानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यद्दशातिरात्रमुपयन्ति[11] काममेव तद्देवं देवतां यजन्ते 'कामो देवो देवता भवन्ति 'कामस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यदुदवसानीयया यजन्ते स्वर्गमेव[12] तल्लोकं देवं देवतां यजन्ते 'स्वर्गो लोको देवो देवता भवन्ति 'स्वर्गस्य लोकस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्ति 'तद्वा एतदग्निष्टोमस्य जन्म 'स य एवमेतदग्निष्टोमस्य[13] जन्म वेदात्मैव[14]

---

1) °बन्ध्याय B und C; 2) So corr.; alle hss. यजतो; 3) So corr.; alle hss. भवतो:; 4) °पयात्यथ B und E; 5) यत्त्वष्ट्रेण A; 6) त्वाष्टारमेव B; 7) So corr.; die hss. उपसत्सु:; 8) भवत्यग्नि: A pr. man. und C; 9) भवति B; 10) देवोकानां E; 11) ? wschl. यदतिरात्रमुपयन्ति vgl. I 4. 7; 12) स्वर्गमेवं B; 13) एवमेव तदग्नि° E; 14) वेदो ह्यैव E; वेदाधैव C.

तद्ग्निष्टोमं स्वर्गे[1] लोके[1] प्रतितिष्ठति[2] । प्रतितिष्ठति[3] प्रजया पशुभिर्य एवं वेदाग्निष्टोमेन सात्मा[4] सलोको भूत्वा देवानप्येतीति ब्राह्मणम् । ॥ ८ ॥

अहोरात्राभ्यां वै देवाः प्रायणीयमतिरात्रं[5] निरमिमतार्धमासेभ्यश्चतुर्विंशमहर्ब्रह्मणो[6] ऽभिप्लवं । क्षत्रात्पृष्ठ्यमंग्नेरभिजितमंह्नः[7] स्वरसाम्नः[8] । सूर्याद्विषुवन्तमुक्था आवृत्ताः स्वरसामान । इन्द्राद्विश्वजितमुक्थौ पृष्ठ्याभिप्लवौ । मित्रावरुणाभ्यां गवायुषी । विश्वेभ्यो देवेभ्यो दशरात्रं[9] । दिग्भ्यो दाशरात्रिकं[10] पृष्ठं[11] षडहेभ्यो लोकेभ्यश्छन्दोमं[12] त्र्यहं[13] । संवत्सराद्दशममहः । प्रजापतेर्महाव्रतं । स्वर्गाल्लोकादुदयनीयमतिरात्रं[14] । तद्वा एतत्संवत्सरस्य जन्म । स य एवमेतत्संवत्सरस्य[15] जन्म वेद संवत्सरेण[16] सात्मा[17] सलोको भूत्वा देवानप्येतीति[18] ब्राह्मणम् । ॥ ९ ॥

अथ यत्प्रायणीयमतिरात्रमुपयन्त्यहोरात्राविव तद्दर्वौ

---

1) स्वलोक B; स्वर्ग लोके E; 2) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 3) प्रतिष्ठति B; fehlt in C; 4) स आत्मा A, B und E; 5) °रात्र E; 6) C निरमिमताधमा°, E °ऋतुर्विंशतिमहर्ब्रह्मणो; 7) क्षत्रात्पृष्ठ्याम° E; 8) So corr.; die hss. स्वरसामान:; 9) दशरात्र E; 10) दशरात्रकं E; 11) पृष्ठय: B; 12) °श्छन्दाम A, B und E; 13) त्रहं E; 14) स्वर्गोल्लोकदु° C; 15) एवमेवतात्स° C; 16) °त्सरेणा A; 17) स आत्मा A sec. m.; स अत्मा B; 18) देवमप्येतीति B.

देवते यजन्ते[1] । अहोरात्रौ देवौ देवते भवन्ति[2] । अहोरात्रयोर्देवयोः सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यश्चतुर्विंशमहरुपयन्त्यर्धमासानेव[3] तद्देवान्देवता[4] यजन्ते । अर्धमासा देवा देवता भवन्त्यर्धमासानां देवानां[5] सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यदभिप्लवमुपयन्ति ब्रह्माणमेव[6] तद्देवं देवतां यजन्ते । ब्रह्मा देवो देवता भवति[7] । ब्रह्मणो देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यत्पृष्ठ्यमुपयन्ति क्षत्रमेव तद्देवं देवतां यजन्ते । क्षत्रं देवो[8] देवता भवति[9] । क्षत्रस्य[10] देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यदभिजितमुपयन्त्यग्निमेव[11] तद्देवं देवतां यजन्ते । अग्निर्देवो देवता भवन्त्यग्नेर्देवस्य[12] सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यत्स्वरसाम्न[13] उपयन्त्येव तद्देवीर्देवता[14] यजन्त आपो देव्यो देवता भवन्त्यपां देवीनां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यद्विषुवन्तमुपयन्ति सूर्यमेव तद्देवं देवतां

---

1) Alle hss. यजतो; 2) Alle hss. भवतो; 3) °हन्नूपय° C und E; 4) °न्देवतां A pr. m.; B und C; 5) देवतानां E; 6) ब्राह्म व C; 7) भवति A, C und E; 8) Fehlt in B; 9) So corr.; alle hss. भवति; 10) क्षत्र E; 11) Von यद्भि° bis यत्स्वर° fehlt in E; 12) So corr.; alle hss. भवत्य°; 13) °रसान्म E; 14) °र्देवतो A; तद्देवि देवतां C; °र्देवतां E.

यजन्ते ' सूर्यो देवो देवता भवन्ति[1] ' सूर्यस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति[2] य एतदुपयन्त्युंक्ता आवृत्ताः स्वरसामानो ' ऽथ यद्विश्वजितमुपयन्तीन्द्रमेव[3] तद्देवं देवतां यजन्त ' इन्द्रो देवो देवता भवतीन्द्रस्य[4] देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्युंक्तौ पृष्ठ्याभिप्लवावथ यद्गवायुषी उपयन्ति मित्रावरुणाविव तद्देवौ देवते यजन्ते[5] ' मित्रावरुणौ देवौ[6] देवते[7] भवन्ति[8] ' मित्रावरुणयोर्देवयोः सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यद्दशरात्रमुपयन्ति विश्वानिव तद्देवान्देवता[9] यजन्ते ' विश्वे देवा देवता[10] भवन्ति ' विश्वेषां देवानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यद्दाशरात्रिकं पृष्ठं[11] षडङ्कमुपयन्ति दिश एव तद्देवीर्देवता[12] यजन्ते ' दिशो देव्यो[13] देवता भवन्ति ' दिशां देवीनां सायुज्यं सलोकतां यन्ति[14] य एतदुपयन्त्यथ यच्छन्दोमं त्र्यङ्कमुपयन्तीमानेव तल्लोकान्देवान्देवता[15] यजन्त ' इमे लोका देवा देवता भवन्त्येषां लोकानां देवानां[16] सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदु-

---

1) Alle hss. भवति; 2) यति A; 3) °यतीन्द्रमेव B; 4) भवतो° A, B und C; 5) So corr.; die hss. यजतो; 6) Fehlt in A; 7) देते A; 8) Die hss. भवतो; 9) Die hss. °न्देवतां; 10) देवतां B; 11) पृष्ठ्यः B; 12) तद्देवीं देवतां B; °न्देवतां C; 13) Fehlt in E; 14) यति A; 15) °वतां C und E; 16) Fehlt in B.

पयन्त्यंथ[1] यद्दशममहरुपयन्ति[2] संवत्सरमेव तद्देवं देवतां[3] यजन्ते ' संवत्सरो देवो दवता भवन्ति[4] ' संवत्सरस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यन्महाव्रतमुपयन्ति[5] प्रजापतिमेव[5] तद्देवं[5] देवतां[6] यजन्ते ' प्रजापतिर्देवो दवता भवन्ति[7] ' प्रजापतेर्देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यंथ यदुदयनीयमतिरात्रमुपयन्ति स्वर्गमिव[8] तल्लोकं देवं देवतां यजन्ते ' स्वर्गो लोको[9] देवो देवता भवन्ति[10] ' स्वर्गस्य लोकस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्ति ' तद्धा एतत्संवत्सरस्य जन्म ' स य[11] एवमेतत्संवत्सरस्य जन्म वेदात्त्वैव[12] तत्संवत्सरं[13] स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति[14] ' प्रतितिष्ठति[15] प्रजया पशुभिर्य एवं[16] वेद ' संवत्सरेण सात्मा[17] सलोको भूत्वा देवानप्येतीति ब्राह्मणम् ' ॥ १० ॥

स वा एष संवस्तरो ऽधिदैवं[18] चाध्यात्मं च प्रतिष्ठितः ' स य एवमेतत्संवत्सरमधिदैवं[19] चाध्यात्मं च

---

1) एतदुपवत्यथ C; 2) °महद्रूपयन्ति C und E; 3) देवतं E; 4) Die hss. भवति; 5) Fehlt in E; 6) Fehlt in E; B hat देवानां; 7) Die hss. भवति; 8) स्वर्गमिवं B; 9) लोके E; 10) Die hss. भवति; 11) Fehlt in C; 12) वेदाश्चैव E; 13) °त्सर् E; 14) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 15) तिष्ठति B; 16) एव E; 17) स आत्मा A und B; 18) °दैव E; 19) एवमेतं सं° C und E.

प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति[1] । प्रतितिष्ठति[2] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद[3] ॥ ११ ॥

स वा एष संवत्सरो बृहतीमभिसंपन्नो । द्वावक्षरावक्षां[4] षडक्षौ[5] द्वौ पृष्ठ्याभिप्लवौ[6] । गवायुषी दशरात्रस्तया खलु षट्त्रिंशत्संपद्यन्ते[7] । षट्त्रिंशदक्षरा[8] गौः[8] । षट्त्रिंशदक्षरा बृहती । बार्हतो वै स्वर्गो लोको । बृहत्या वै देवाः स्वर्गे लोके यजन्ते । बृहत्या स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति[1] । प्रतितिष्ठति[2] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ॥ १२ ॥

स वा एष संवत्सरस्त्रिमहाव्रतश्चतुर्विंशे[9] महाव्रतं विषुवति महाव्रतं महाव्रत एव महाव्रतं । तं ह स्मैतमेवं विद्वांसः पूर्वे त्रिमहाव्रतमुपयन्ति[10] । ते तेजस्विन आसंत्सत्यवादिनः संशितव्रता[11] । य एनमध्व तथोपेयुर्यथामपात्रमुदक आसिक्ते[12] निर्मृत्येदेवं[13] यजमाना निर्मृत्येरनुपर्युपयन्ति[13] । तथा ह्यस्य सत्येन तपसा व्रतेन चाभिजितमवरुद्धं[14] भवति य एवं वेद ॥ १३ ॥

---

1) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 2) Fehlt in B; 3) Die hss. स वा एष संवत्सर in dieser und in sieben folgenden kaṇḍikā's; 4) द्वादशाक्षरा° C und E; 5) षडहो B; षडहो C; 6) पृष्ठ्यभि° A pr. m.; 7) °पद्यते E; 8) Fehlt in E; 9) So corr.; alle hss. °विंशेन; 10) °यन्ते E; von °पद्यन्ति bis पात्रम् fehlt in B; 11) शंसितव्रता A und C; 12) आसिके A; आशिसिक्ते C; 13) So corr.; die hss. निर्मृत्ये°; 14) याभिति° C.

अथ यच्चतुर्विंशमक्रुपेत्यानुपेत्य विषुवन्तं महाव्रत-
मुपेयात्कथमनागूर्त्यै[1] भवतीति ' यमेवामुं पुरस्ताद्विषुवतो
ऽतिरात्रमुपयन्ति तेनेति ब्रूयाद्ंभिप्लवात्पृष्ठ्यो निर्मितः '
पृष्ठ्याद्भिजिद्ंभिजितः स्वरसामानः ' स्वरसामभ्यो विषुवा-
न्विंषुवतः[2] स्वरसामानः ' स्वरसामभ्यो विश्वजिद्ंविश्वजितः
पृष्ठ्याभिप्लवौ ' पृष्ठ्याभिप्लवाभ्यां गवायुषी ' गवायुभ्यां [3]
दशरात्रः [4] ' दशरात्रान्महाव्रतं [5] ' महाव्रताद्उदयनीयो [6]
ऽतिरात्र [7] ' उदयनीयो [7] ऽतिरात्रः स्वर्गाय लोकायान्नाद्याय
प्रतिष्ठित्यै ' ॥ १४ ॥

अथ यच्चतुर्विंशमक्रुपेत्यानुपेत्य [8] विषुवन्तं महाव्रत-
मुपेयात्कथमनागूर्त्यै [9] भवतीति ' यमेवामुं [10] पुरस्ताद्विषु-
वतो ऽतिरात्रमुपयन्ति [11] तेनेति ब्रूयाद्ंभिप्लवात्पृष्ठ्यो नि-
र्मितः ' पृष्ठ्याद्भिजिद्ंभिजितः [12] स्वरसामानः ' स्वरसामभ्यो
विषवान्विंषुवतः [13] स्वरसामानः ' स्वरसामभ्यो विश्वजि-
द्विश्वजितः पृष्ठ्याभिप्लवौ [14] ' पृष्ठ्याभिप्लवाभ्यां गवायुषी '

---

1) So corr.; die hss. °नाकूत्यै; 2) Von विषुवान्वि° bis पृष्ठ्या° fehlt in B; 3) गवायुभ्यां B; 4) Fehlt in B; 5) So corr.; die hss. दशरात्राय महाव्रतं; E °व्रत; 6) °दयनीयाया A und B; 7) ऽतिरात्रायो-दनीयो A und B; 8) °त्यनुपेत्य B; 9) So corr.; die hss. °नाकूत्यै; 10) यमेवामु C; 11) ऽतित्रिरात्र° A; त्रिरात्र° E; 12) अभिजित् fehlt in B und E; 13) °षवन्तः E; 14) °भिप्लौ E.

गवायुभ्यां दशरात्रो[1] 'ऽथ ह देवेभ्यो महाव्रतं न[2] तस्ये कथमूर्ध्वै[3] स्तोमैर्विषुवत्तमुपागातावृत्तिर्मामिति[4] 'ते देवा इक्षसामिवासुरूप[5] तं यज्ञक्रतुं[6] ज्ञानीमो[7] य ऊर्ध्वस्तोमो[8] येनैतदक्षरवाप्नुयामिति' तत[9] एतं द्वादशरात्रमूर्ध्वस्तोमं ददृशुस्तमाहरंस्तेनायजन्त' तत एभ्यो ऽतिष्ठंस्तिष्ठति[10] ह्यस्मै महाव्रतं' प्रतितिष्ठति[11]' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ १५ ॥

अथ यच्चतुर्विंशमहरुपेत्यानुपेत्य विषुवन्तं महाव्रतमुपेयात्कथमनागूर्त्यै[12] भवतीति' यमेवामुं पुरस्ताद्विषुवतो ऽतिरात्रमुपयन्ति तेनेति ब्रूयात्तंदाङ्कः कति संवत्सरस्य पराञ्चयहानि भवन्ति कत्यर्वाञ्चि' तद्यानि सकृत्सकृदुपयन्ति तानि पराञ्चंय यानि पुनः पुनरुपयन्ति तान्यर्वाञ्चीत्येवैनान्युपासीरन्षंडक्षयोर्ध्वावृत्तिमन्वावर्तन्ते[13]' ॥ १६ ॥

अथ यच्चतुर्विंशमहरुपेत्यानुपेत्य विषुवन्तं[14] महाव्रतमुपेयात्कथमनागूर्त्यै[15] भवतीति' यमेवामुं पुरस्ता-

---

1) दशरात्रौ C; 2) नु A; 3) °मुर्ध्वै E; 4) So corr.; die hss. °पागातां वृत्तै°; 5) ?; es kommt nog einige Malen in diesem Texte vor; 6) यज्ञक्रतं C und E; 7) ज्ञानीयो E; 8) °स्तोमो A, B und E; 9) तव C; 10) ऽतिष्ठांस्तिष्ठति B; 11) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 12) So corr.; die hss. °नाकूत्यै; 13) °त्येवैनां न्युपसी° A, B, C; 14) विषुवन्त E; 15) So corr.; die hss. °नाकूत्यै.

द्विषुवतो ऽतिरात्रमुपयन्ति[1] तेनेति ब्रूयादभिप्लवं पुरस्ता-
द्विषुवतः पूर्वमुपयन्ति ' पृष्ठ्यमुपरिष्टात्पिता वा अभिप्लवः
पुत्रः पृष्ठ्यस्तस्मात्पूर्वे वयसि पुत्राः पितरमुपजीवन्ति '
पृष्ठं[2] पश्चाद्विषुवतः पूर्वमुपयन्त्यभिप्लवमुपरिष्टात्पिता वा
अभिप्लवः ' पुत्रः पृष्ठ्यस्तस्मादुत्तमे वयसि पुत्रान्वितोपजी-
वति[3] य एवं वेद ' तदप्येतदृचोक्तं शतमिन्नु शरदो अन्ति
देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम्[4]। पुत्रासो यत्र पितरो
भवन्ति मा नो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोरित्युप ह्व वा
एनं पूर्वे वयसि पुत्राः पितरमुपजीवन्त्युपोत्तमे वयसि
पुत्रान्वितोपजीवति[5] य एवं वेद ' ॥ १७ ॥

अथ ह्वैष महासुपर्णस्तस्य यान्पुरस्ताद्विषुवतः षण्मा-
सानुपयन्ति स दक्षिणः[6] पक्षो[7] ' ऽथ यानावृत्तानुपरि-
ष्टात्षडुपयन्ति स उत्तरः पक्ष[8] ' आत्मा वै संवत्सरस्य
विषुवानङ्गानि[9] पक्षौ ' यत्र वा आत्मा तत्पक्षौ ' यत्र वै
पक्षौ तदात्मा ' न वा आत्मा पक्षावतिरिच्यते[10] ' नो
पक्षावात्मानमतिरिच्येते[11] इत्येवमु ह्वैव तदपरेषां स्वि-

---

1) त्रिरात्र° A; 2) पृष्टं C; 3) °जीवन्ति A und B; 4) जनूनाम् E;
5) °जीवन्ति A, B und E; 6) दक्षिणात: E; 7) पक्ष्यो B; 8) Fehlt
in B; 9) विषुवानाङ्गानि B und C; 10) So corr.; die hss. °च्येते;
11) So corr.; die hss. °रिच्यन्त .

दितमङ्कां[1] परेषामित्यपरेषां चैव परेषां चेति ब्रूयात्'
॥ १८ ॥

तदाऽऊर्यद्बादश मासाः संवत्सरो ऽथ[2] क्वैतदहरवा-
प्नुयामेति[2]' यद्वैषुवतमपरेषां स्विदितमङ्कां परेषामित्यप-
रेषां चैव परेषां चेति ब्रूयादात्मा वै संवत्सरस्य विषु-
वानङ्गानि मासा[3]' यत्र वा आत्मा तदङ्गानि' यत्राङ्गानि
तदात्मा' न वा[4] आत्माङ्गान्यतिरिच्यते[4] नो ऽङ्गान्या-
त्मानमतिरिच्यन्त इत्येवमु क्वैव तदपरेषां स्विदितमङ्कां[5]
परेषामित्यपरेषां चैव परेषां चेति ब्रूयात्स वा एष सं-
वत्सरः' ॥ १९ ॥

तदाऽऊः कथमुभयतोऽज्योतिषो ऽभिप्लवा अन्यतरतोऽज्यो-
तिः[6] पृष्ठ इत्युभयतोऽज्योतिषो वा इमे लोका[7] अग्निनेत
आदित्येनामुत इत्येष क्व वा एतेषां ज्योतिर्य एनं[8]
प्रमृदीव[9] तपति' देवचक्रे क्व वा एते पृष्ठप्रतिष्ठिते[10]
पाप्मानं तृंक्ती[11] परिप्लवेते[12]' तद्य एवं विदुषां दी-
क्षितानां पापकं कीर्तयतेते[13] एवास्य तद्देवचक्रे शिर-

---

1) Corrupt!; 2) ऽथैतदह° A und E; 3) So corr.; die hss. मासौ; 4) वात्मा° E; °रिच्येते B und E; 5) स्विदितिमङ्गां B; 6) अन्यतरोज्योतिः B, C und E; 7) लोको E; 8) ?; 9) ?? B प्रमृदिव; 10) पृष्ठ्यं प्रति° B; पृष्टः प्रति° C; 11) दूंहती B und C; 12) परिप्लवते A; 13) So corr.; A, B und C °येदेत; E °येदेव.

प्रिछन्दतो[1] ' दशरात्रमुद्धिः[2] ' पृष्ठ्याभिप्लवौ चक्रे ' दशरात्र-मुद्धिं[3] पृष्ठ्याभिप्लवौ चक्रे तत्कं कुर्वीतेति ह स्माह[4] वास्युस्तयो[5] स्तोत्राणि च शस्त्राणि च संचारयेथ्यः[6] संचारयेत्तस्मादिमे पुरुषे प्राणा[7] नाना सन्त एकोदया-च्छरीरमधिवसति यन्न संचारयेत्प्रमायुको ह यजमानः स्यादेष ह वै प्रमायुको यो ऽन्धो वा बधिरो वा ' नवाग्निष्टोमा मासि संपद्यन्ते ' नव वै प्राणाः[8] ' प्राणैर्य-ज्ञस्तायत ' एकविंशतिरुक्थ्या ' एक[9] उक्थ्यः[9] षोडश्यन्नं वा उक्थ्यो[10] ' वीर्यं षोडश्येव[11] ' तथा[12] वृत्वा स्वर्गं लोकमध्यारोक्ष्यन्ति[13] ' ॥ २० ॥

अथातो ऽङ्गामध्यारोहः ' प्रायणीयेनातिरात्रेणोदयनी-यमतिरात्रमध्यारोक्ष्यन्ति[14] चतुर्विंशेन महाव्रतमभिप्लवेन परमभिप्लवं ' पृष्ठेन परं पृष्ठ्यमभिजितामभिजितं[15] स्वरसा-मभिः परात्स्वरसामानो ' ऽथैतदक्षरवाप्नुयामेति[16] यद्वैषु-वतमपरेषां[17] स्विदितमङ्गां[18] परेषामित्यपरेषां चैव

---

1) प्रिरच्छन्दतो B und E; 2) °मुद्धिं C; 3) °मुद्धि E; 4) Fehlt in E; 5) वास्युस्तावो B; वास्यस्तयो C; 6) संचारेथः A; 7) प्राणान् B; 8) Fehlt in B; 9) एकोक्थ्य: A und B; एकोक्थ्याः C; 10) उक्थ्यं B; 11) षोडश्यैव A; षोडशैव B; 12) So corr.; die hss. तया; 13) A, B und C fügen noch zu: यद्ध्यारोहन्ति; 14) प्रानीयेना° B; 15) पृष्ठ्या-नभि° C; 16) अथ हैतद° B, C und E; 17) यद्वैषुवतपरेषां C; 18) स्विदितिमङ्गां B.

परेषां चेति ब्रूयात्स वा एष संवत्सरः' ॥ २१ ॥

अथातो ऽङ्गां निवाहः[1] 'प्रायणीयो ऽतिरात्रश्चतुर्विंशायाङ्गे निवहति ' चतुर्विंशमहरभिप्लवायाभिप्लवः पृष्ठ्याय ' पृष्ठ्यो ऽभिजिते ' ऽभिजित्स्वरसामभ्यः ' स्वरसामानो विषुवते ' विषुवान्त्स्वरसामभ्यः ' स्वरसामानो विश्वजिते ' विश्वजित्पृष्ठ्याभिप्लवाभ्यां ' पृष्ठ्याभिप्लवौ[2] गवायुभ्यां ' गवायुषी दशरात्राय ' दशरात्रो महाव्रताय ' महाव्रतमुदनीयायातिरात्रायोदयनीयो ऽतिरात्रः स्वर्गाय लोकायान्नाद्याय प्रतिष्ठित्यै ' ॥ २२ ॥

आदित्याश्च ह वा अङ्गिरसश्च[3] स्वर्गे लोके ऽस्पर्धन्त वयं पूर्वे स्वरेष्यामो[4] वयं पूर्व इति ' त आदित्या लघुभिः सामभिश्चतुर्भि स्तोमैर्द्वाभ्यां पृष्ठाभ्यां स्वर्गं लोकमभ्यप्लवन्त ' यदभ्यप्लवन्त तस्मादभिप्लवो ' ऽन्वञ्च एवाङ्गिरसो गुरुभिः सामभिः[5] सर्वै स्तोमैः सर्वैः पृष्ठैः स्वर्गं[6] लोकमभ्यस्पृशन्त ' यदभ्यस्पृशन्त तस्मात्स्पृश्यस्तं[7] वा एतं स्पृश्यं[8] सन्तं[9] पृष्ठ[10] इत्याचक्षते[11] परोक्षेण ' परो-

---

1) नीवाह: A, C und E; 2) पृष्ठ्यभि° A; 3) आङ्गिरसश्च B und E; 4) स्वरेष्यासो E; 5) Fehlt in B; समाभि: E; 6) स्वर्ग B; 7) So corr. तस्मात्पृश्यस्तं A und C; तस्मात्पृशस्तं E; तस्मात्पृष्ठ्यतं B; 8) स्पृशं B; 9) सन्त: C; 10) स्पृष्ठ्य A; पृष्ठ्या E und B; 11) Von इत्याचक्षते bis निर्मित: fehlt in B.

ऋप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यङ्ङद्विषो ऽभिप्लवा-त्यृष्यो निर्मितः ' पृष्ठ्यादभिजिदभिजितः[1] स्वरसामानः[2] ' स्वरसामभ्यो विषुवान्विषुवतः स्वरसामानः ' स्वरसाम-भ्यो विश्वजिद्विश्वजितः पृष्ठ्याभिप्लवौ ' पृष्ठ्याभिप्लवाभ्यां गवायुषी ' गवायुर्भ्यां दशरात्रस्तानि ह वा एतानि यज्ञा-रण्यानि यज्ञक्रन्तन्त्राणि[3] ' तेषां शतं शतं रथानान्यन्तरं[4] तद्यथारण्यान्याद्रुढा[5] अशनापिपासे[6] ते पाप्मानं तृंहती[7] परिप्लवेते ' एवं[8] हैवैते प्लवन्ते ये ऽविद्वांस[9] उपय-न्त्यंथ[10] ये विद्वांस[11] उपयन्ति तद्यथा प्रवाद्धात्प्रवाद्धं स्थलात्स्थलं समात्समं सुखात्सुखमभयाद्भयमुपसंक्रामन्ती-त्येवं[12] हैवैते संवत्सरस्योदृचं समश्नवामहा इति ब्रा-ह्मणम् ' ॥ २३ ॥

प्रेदिर्ह वै कौशाम्बेयः कौसुरुबिन्दुरुद्दालक[13] आरु-णौ[14] ब्रह्मचर्यमुवास[15] ' तमाचार्यः पप्रच्छ[16] कुमार कति

---

1) अभिजित् fehlt in E; 2) Fehlt in E; 3) ?? A, B und C यज्ञक्रतन्त्राणि; 4) Sic! B रथानां न्यन्तरं; E रथ्यान्यंतरं; Ś. B. रथाक्षा-न्यन्तरेण; 5) तद्यथारण्यां न्या° A; तद्यथाराण्या° E; 6) अशनायापिपासे A pr. m.; अशनापिसे E; 7) So corr.; die hss. दूंहती; 8) एव E; 9) विद्वास B; विद्वांसम् A und C; 10) उपयत्यथ E; 11) विद्वांसम् A und C; 12) °क्रामन्त्येवं C; 13) कौसुरविंदु° E; 14) आरुणो A, C und E; 15) So corr. nach Ś. B. XII 2. 2. 13; die hss. °मुवाच; 16) प्रपच्छ B.

ते पिता संवत्सरस्याह्नान्यमन्यतेति[1] ' कति[2] त्वेवेति[2] ' दशेति होवाच ' दश वा इति होवाच ' दशाक्षरा विराड्विराजो यज्ञः ' कति त्वेवेति ' नवेति होवाच ' नव वा इति होवाच ' नव वै प्राणाः ' प्राणैर्यज्ञस्तायते[3] ' कति त्वेवेत्यष्टेति[4] होवाचाष्टौ वा इति होवाचाष्टाक्षरा गायत्री ' गायत्रो यज्ञः ' कति त्वेवेति सप्तेति होवाच ' सप्त वा इति होवाच ' सप्त छन्दांसि ' च्छन्दोभिर्यज्ञस्तायते ' कति त्वेवेति ' षडिति होवाच ' षड्वा इति होवाच ' षड्वा ऋतव ' ऋतूनामाप्त्यै ' कति त्वेवेति[5] ' पञ्चेति होवाच ' पञ्च वा इति होवाच ' पञ्चपदा पङ्क्तिः ' पाङ्क्तो यज्ञः ' कति त्वेवेति ' चत्वारीति[6] होवाच ' चत्वारि वा इति होवाच ' चत्वारो वै वेदा[7] ' वैर्यज्ञस्तायते ' कति त्वेवेति[8] ' त्रीणीति होवाच ' त्रीणि[9] वा[9] इति[9] होवाच ' त्रिषवणो वै यज्ञः ' सवनैर्यज्ञस्तायते ' कति त्वेवेति ' द्वे इति होवाच ' द्वे[10] वा इति होवाच ' द्विपाद्वै पुरुषो ' द्विप्रतिष्ठः[11] पुरुषः ' पुरुषो[12] वै यज्ञः ' कति त्वेवेत्येकमिति

---

1) °न्यथेति A, B und C; 2) So alle hss.; man erwartet es hier nicht. Im Ś. Br. fehlt es; 3) प्राणैर्वज्रै° E; 4) त्वेवेतिष्टेति E; 5) त्वेति B; 6) चत्वारिति B; 7) Fehlt in B; 8) B fügt हो ein; 9) त्रीनिति B; 10) द्वि C und E; 11) द्विप्रतिष्ठित: E; 12) पुरुषौ B.

क्षोवाचैकं[1] वा इति क्षोवाचाक्षरक्षरित्येव सर्वं संवत्सरं ' ॥ २४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ओमभिप्लवः षडहः ' षड्ढानि[2] भवन्ति ज्योतिर्गौरायुर्ज्योतिरभिप्लवः[3] पञ्चाहः[4] ' पञ्च क्षोवाहानि भवन्ति ' यद्येव[5] प्रथममहस्तदुत्तममहरभिप्लवश्चतुरहश्चत्वारो[6] हि स्तोमा भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशः[7] सप्तदश एकविंश[8] एवाभिप्लवस्त्र्यहस्त्र्यावृत्तिर्ज्योतिर्गौरायुरभिप्लवो[9] द्व्यहो ' द्वे क्षोव सामनी[10] भवतो बृहद्रथंतरे[11] एवाभिप्लव[12] एकाह ' एकाहस्य हि[13] स्तोमैस्तायते ' चतुर्णामुक्थ्यानां[14] द्वादश स्तोत्राण्यतिरिच्यन्ते ' स सप्तमो ऽग्निष्टोमस्तथा[15] खलु सप्ताग्निष्टोमा मासि संपद्यन्त इति ब्राह्मणम् ' ॥ १ ॥

अथातो गाधप्रतिष्ठा[16] ' समुद्रं वा एते प्रतरन्ति ये

---

1) होवाचैकैचैकं E; 2) षड्याहानि C; षडह: षड्यहानि E; 3) ज्योतिर्गौरायुर्गौ° E; 4) Von पञ्चाह: bis चतुरहश्च° fehlt in E; 5) So corr.; die hss. यथेव; 6) °तुरहत्याश्चत्वारो E; 7) °दशा A pr. m.; 8) °विंशा A, B und C; 9) °हस्त्र्यहावृत्ति° B; 10) समनी B; सामानी C und E; 11) °थंतर् A pr. m.; C und E; 12) °भिप्लवं C; 13) Fehlt in den hss.; 14) °मुकथाना E; 15) ऽग्निष्टोमास्तथा A; 16) गायध-प्रतिष्ठ C.

संवत्सराय दीक्षन्ते ' तेषां तीर्थमेव प्रायणीयो ऽतिरात्र-स्तीर्थेन हि प्रतरन्ति ' तद्यथा समुद्रं तीर्थेन प्रतरेयुस्ता-दृक्तदार्धं प्रतिष्ठा चतुर्विंशमर्ध्यथोपकक्षदघ्नं वा[1] कण्ठ-दघ्नं[2] वा यतो[3] विश्रम्य[4] प्रस्नायेयुस्तादृक्तत्प्रस्नयो ऽभि-प्लवः ' प्रस्नेयः पृष्ठ्यो ' गार्धं प्रतिष्ठाभिजित्यथोपकक्षदघ्नं वा कण्ठदघ्नं[5] वा यतो विश्रम्य प्रस्नायेयुस्तादृक्तन्नीविदघ्न एव प्रथमः स्वरसामा ' ज्ञानुदघ्नो द्वितीयः ' कुल्फदघ्नस्तृ-तीयो[6] ' द्वीपः[7] प्रतिष्ठा विषुवान्यथोपकक्षदघ्नं वा क-ण्ठदघ्नं वा यतो[8] विश्रम्य[9] प्रस्नायेयुस्तादृक्तत्कुल्फदघ्न[10] एव प्रथमो ऽर्वाक्स्वरसामा[11] ' ज्ञानुदघ्नो द्वितीयो ' नी-विदघ्नस्तृतीयो ' गार्धं प्रतिष्ठा[12] विश्वजित्यथोपकक्षदघ्नं वा कण्ठदघ्नं वा यतो विश्रम्य प्रस्नायेयुस्तादृक्तत्प्रस्नेयः पृष्ठ्यः प्रस्नेयो ऽभिप्लवः[13] प्रस्नेये[14] गवायुषी प्रस्नेयो दशरात्रो ' गार्धं प्रतिष्ठा महाव्रतं[15] यथोपकक्षदघ्नं[16] वा कण्ठदघ्नं वा यतो विश्रम्य प्रस्नायेयुस्तादृक्तत्तेषां[17] तीर्थमेवोद्य-

---

1) वा न B; 2) °दग्धं E; 3) यातो E; 4) विश्राम्य E; 5) कण्ठं दघ्नं B; 6) कुल्युद° A und E; कुल्यद° C; 7) So corr. nach Ś. Br.; die hss. द्वीपः; 8) युतो C; 9) द्विश्रम्य C; 10) °त्कुल्यु° A, B und E; °त्कुल्य° C; 11) Von ऽर्वाक्स्व° bis यथोपक° fehlt in B; 12) प्रतिष्ठां C; 13) ऽभिः प्लवः A pr. m.; 14) So corr.; die hss. प्रस्तेवो; 15) महां व्रतं E; 16) °क्षदघ्नं E; 17) °क्षास्तेषां B.

नीयो ऽतिरात्रस्तीर्थिन व्युच्यन्ति[1] । तद्यथा समुद्रं तीर्थिनोदियुस्तादृक्तदेव ह स्माह श्वेतकेतुरारुणेयः संवत्सराय[2] न्वहं दिक्षा इति । तस्य ह पिता मुखमुदीक्ष्योवाच[3] वत्थ[4] नु[4] त्वमायुष्मत्संवत्सरस्य[4] गाधप्रतिष्ठ[5] इति[5] । वेदित्यैतद्ध स्मैतद्विद्वानाहेति ब्राह्मणम् । ॥ २ ॥

पुरुषो वाव संवत्सरस्तस्य पादावेव प्रायणीयो ऽतिरात्रः । पादाभ्यां हि[6] प्रयन्ति । तयोर्यच्छुक्लं तदह्नो रूपं । यत्कृष्णं तद्रात्रेर्नखानि नक्षत्राणां रूपं । लोमान्योषधिवनस्पतीनामूरू[7] चतुर्विंशमक्ररो[8] ऽभिप्लवः[9] । पृष्ठं[10] पृष्ठ्यः । शिर[11] एव त्रिवृत्त्रिवृतं व्येव शिरो भवति[12] त्वगस्थि मज्जा मस्तिष्कं । ग्रीवाः पञ्चदशश्चतुर्दश व्येवैतस्यां[13] कनूकराणि[14] भवन्ति । वीर्यं पञ्चदश[15] । तस्मादाभिरण्वीभिः[16] सतीभिर्गुरुं[17] भारं[18] हरति । तस्माद्ग्रीवाः

---

1) क्षयन्ति B; क्षुयन्तिः E; 2) So corr.; °संवत्सरस्या A und C; सवत्सरस्यां B und E; 3) °क्षोवाच C; 4) वेत्तमुत्तममायुष्मान्तसं° B; alle hss. °ष्मान्तसंव°; 5) °तिष्ठेति E; 6) Fehlt in B; 7) लोमान्योषधी° A pr. m.; °न्योषधिं वनस्प° C; °न्योषधेवनस्प° E; 8) °विंशहरुरो E; °शमहरोरु B; °शमहरुरो C; 9) भिप्लवं B; 10) पृष्ठं fehlt in alle hss.; 11) शिवर E; 12) भवत् A, B und E; 13) ग्रीवा wird im Sing. und im Plur. gebraucht; 14) करुकराणि C; कंडूकरापो E; 15) पञ्चदश E; 16) Die hss. तस्मादियमाभिरण्वीभिः; 17) °भिर्गुरं B; 18) भरं B.

पञ्चदश ' ऽरः सप्तदशो ' ऽष्टावन्ये[1] ऽत्रवो[2] ऽष्टावन्य ' ऽरः सप्तदशं[3] ' तस्मादुरः[3] सप्तदश ' ऽदरमेकविंशो[4] ' विंशतिर्ह्येवैतस्यान्तर ऽदरे कुन्तापानि[5] भवन्त्युदरमेकविंशं[6] ' तस्मादुदरमेकविंशः ' पार्श्वे त्रिणवस्त्रयोदशान्याः[7] पर्शवस्त्रयोदशान्याः[8] पार्श्वे त्रिणवे[3] ' तस्मात्पार्श्वे[3] त्रिणवो ' ऽनूकं त्रयस्त्रिंशो[9] ' द्वात्रिंशतिर्ह्येवैतस्य पृष्टीकुण्डीलानि[10] भवन्त्यनूकं त्रयस्त्रिंशं ' तस्मादनूकं त्रयस्त्रिंशस्तस्यायमेव[11] दक्षिणो बाहुरभिजित्तस्येमे दक्षिणे त्रयः प्राणाः स्वरसामान ' आत्मा विषुवांस्तस्येमे सव्ये त्रयः प्राणा अर्वाक्स्वरसामानस्तस्यायं[12] सव्यो बाहुर्विश्वजिद्वैतो पृष्ठ्याभिप्लवौ ' यावद्वाचौ प्राणौ ते[13] गवायुषी ' अङ्गानि दशरात्रो[14] ' मुखं महाव्रतं ' तस्य हस्तावेवोदयनीयो ऽतिरात्रो ' हस्ताभ्यां व्युच्यन्ति ' ॥ ३ ॥

पुरुषो वाव संवत्सरस्तस्य प्राण एव प्रायणीयो ऽतिरात्रः ' प्राणेन हि प्रयन्ति ' वागारम्भणीयमहर्यद्यदार-

---

1) ऽष्टावङ्गे B; 2) यत्रवो A, B und C; 3) Fehlt in B; 4) उरमेकंविंशो E; 5) कुन्तापामि B; कुतापानि C; 6) भवत्यु° B; Im E fehlt von प्रं तत्सा° bis °यस्त्रिंशो; 7) °दशांन्याः C; 8) पर्शवन्याः A, B und E; 9) Von त्रयत्रिंशो bis त्रयस्त्रिंशस्त° fehlt in B; 10) ? ?; 11) °प्रंस्तस्मायमेव C; 12) अवाक्स्व° B; 13) So corr.; die hss. तौ; 14) दशरात्रा E.

भते[1] वागारभते ' वाचैव तदारभते ' तस्यायमेव दक्षिणः पाणिरभिप्लवस्तंस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं[2] सवनमिदं तृतीयसवनं ' गायत्र्या आयतने ' तस्मादियमस्यै[3] क्रसिष्ठा ' तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं ' त्रिष्टुभ[4] आयतने ' तस्मादियमस्यै[5] वरिष्ठा[6] ' तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं[7] ' जगत्या आयतने[8] ' तस्मादियमनयोर्वरिष्ठा ' तस्येदं प्रातः-सवनमिदं[9] माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं ' पङ्क्त्या आ-यतने[10] ' पृथुरिव वै पङ्क्तिस्तंस्मादियमासां[11] प्रथिष्ठा[12] ' तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं ' विराज[13] आयतने ' ऽन्नं वै श्रीर्विराडन्नाद्यमंन्नाद्यस्य[14] श्रियो[15] ऽवरुद्ध्यै ' तस्मादियमासां[16] वरिष्ठा[17] ' तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनमंतिछ-न्दस[18] आयतने[19] ' ऽतिछन्दो[20] वै छन्दसामायतनं '

---

1) °मह्यग्यदा° C; 2) मध्यंदिनं E; 3) Man erwartet °मासां; 4) त्रिष्टुभा A pr. m.; und B; 5) Vgl. 3; 6) वशिष्टा B und C; 7) तृतीयं सवनं E; 8) आयतनो A pr. m.; 9) प्रतिःसव° E; 10) आय-तनो E; 11) पङ्क्तिं तस्मा° E; °वमासां B; 12) Alle hss. प्रतिष्ठा; 13) विराज्ञा A pr. m. und B; 14) So corr.; die hss. श्रीर्विराडन्नाद्यस्य; 15) श्रीयो B und E; 16) तस्मादय° C; 17) वसिष्ठः B; 18) °तिछ-न्दसा A pr. m. und B; 19) आयताने C; 20) ऽतिछन्दों B.

तस्मादिदं[1] प्रथिष्ठं[2] फलकं[3] । तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं । स[4] इतः[4] स[4] इतो[4] ऽभिप्लवः स[5] इत[5] आत्मा पृष्ठः । प्लवतीवाभिप्लवस्तिष्ठतीव पृष्ठः । प्लवत इव ह्येवमङ्गैस्तिष्ठतीवात्मना[6] । तस्यायमेव[7] दक्षिणः कर्णो ऽभिजित्तस्य यद्दक्षिणमदृणः[8] शुल्कं[9] स प्रथमः स्वरसामा । यत्कृष्णं[10] स द्वितीयो । यन्मण्डलं[11] स[12] तृतीयो[12] । नासिके विषुवान्मण्डलमेव प्रथमो ऽर्वाक्स्वरसामा[13] । यत्कृष्णं स द्वितीयो[14] । यच्छुक्लं[15] स तृतीयस्तस्यायं[16] सव्यः कर्णो विश्वजिद्दुक्तौ पृष्ठ्याभिप्लवौ । यावद्वाचौ प्राणौ ते गवायुषी । अङ्गानि दशरात्रो[17] । मुखं महाव्रतं । तस्योदान एवोदयनीयो[18] ऽतिरात्र । उदानेन ह्युद्यन्ति[19] ॥ ४ ॥

पुरुषो वाव संवत्सरः[20] । पुरुष इत्येकं । संवत्सर[21] इत्येकमन्त्र[22] तत्समं । द्वे अहोरात्रे संवत्सरस्य । द्वाविमौ

---

1) तस्माद्दिनं C; 2) Die hss. प्रतिष्ठं; 3) फलगं B; 4) So corr.; die hss. सैत: सैतो; 5) Die hss. सैत; 6) °द्वात्माना C; 7) तस्माद्य° E; 8) °दामक्त: B; 9) शुक्र: B; 10) Die hss. यकृष्णं; 11) यन्मउलं A; यन्मडं B; 12) संस्तृतीया B; 13) ऽर्वाकस्वर्° B, C und E; 14) द्वीतीयो B; 15) यच्छुक C; 16) तृतीयंस्त° E; 17) दशरात्रौ B, C und E; 18) °यनाद्यो E; 19) °ह्लूध्वन्ति C; 20) °त्सरा B; 21) So corr.; die hss. संवत्सरं; 22) So corr.; die hss. इत्येक इत्यत्र.

पुरुषे प्राणावित्यंत्र[1] तत्समं ' त्रयो[2] वा ऋतवः संवत्सरस्य ' त्रय इमे पुरुषे प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' षड्वा[3] ऋतवः संवत्सरस्य ' षडिमे पुरुषे प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' सप्त वा ऋतवः संवत्सरस्य ' सप्तेमे[4] पुरुषे प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' द्वादश मासाः संवत्सरस्य ' द्वादशेमे पुरुषे प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' त्रयोदश मासाः संवत्सरस्य ' त्रयोदशेमे पुरुषे प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरस्य ' चतुर्विंशो ऽयं[5] पुरुषो ' विंशत्यङ्गुलिश्चतुरङ्ग इत्यंत्र तत्समं ' षड्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरस्य ' षड्विंशो[6] ऽयं पुरुषः ' प्रतिष्ठे षड्विंशे[7] इत्यंत्र तत्समं ' त्रीणि च ह्र वै शतानि षष्टिश्च[8] संवत्सरस्याहोरात्राणीत्येतावन्त एव पुरुषस्य प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' सप्त च ह्र[9] वै शतानि विंशतिश्च संवत्सरस्याहानि च रात्रयश्चेत्येतावन्त एव पुरुषस्यास्थीनि[10] च मज्जानश्चेत्यंत्र तत्समं ' चतुर्दश च ह्र वै शतानि चत्वारिंशच्च संवत्सरस्यार्धाहाश्चार्धरात्रयश्चेत्येतावन्त[11] एव पुरुषस्य स्थूरा[12] मांसानीत्यंत्र[13] तत्समंमष्टाविंशतिश्च ह्र वै शतान्यशीतिश्च संवत्सरस्य

---

1) So corr.; die hss. प्राणा उत्यत्र; 2) Von त्रयो bis स्वेदायनानि fehlt in B; 3) षडवा E; 4) सप्तमे C; 5) मे E; 6) षडविंशो E; 7) षडविंशे E; 8) षष्णु E; 9) हे E; 10) पुरुषस्योनि E; 11) संवत्सरस्यार्धाश्चार्ध° E; 12) स्थुरा E; 13) मासानी° E.

पादाश्च पादत्रयश्चेत्येतावन्त[1] एव पुरुषस्य स्नावा[2] बन्धा[3] इत्यंत्र तत्समं ' दश च ह वै सहस्राण्यष्टौ च शतानि संवत्सरस्य मुहूर्ता[4] इत्येतावन्त एव पुरुषस्य पेशशमरा[5] इत्यंत्र तत्समं ' यावन्तो मुहूर्ताः[4] पञ्चदश कृत्वस्तावन्तः प्राणा ' यावन्तः प्राणाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्तो ऽपाना ' यावन्तो ऽपानाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्तो[6] व्याना ' यावन्तो व्यानाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्तः समाना ' यावन्तः समानाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्त उदाना ' यावन्त उदानाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्त्येतादीनि[7] ' यावन्त्येतादीनि तावन्त्येतर्हीणि ' यावन्त्येतर्हीणि[8] तावन्ति[9] स्वेदायनानि[10] ' यावन्ति स्वेदायनानि तावन्ति क्षिप्रायणानि ' यावन्ति क्षिप्रायणानि तावन्तो रोमकूपा ' यावन्तो रोमकूपाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्तो[11] वर्षतो धारास्तदेतत्क्रोशशतिकं[12] परिमाणं ' तदप्येतदृचोक्तं श्रमादन्यत्र परिवर्तमानश्चरन्वासीनो[13] यदि वा स्वपन्नपि । अहोरात्राभ्यां पुरुषः क्षणेन कति कृत्वः[14] प्राणिति[15] चापानिति[16] च '

---

1) पादात्र° E; 2) स्तावा C; स्ताव E; 3) त्रिध्या E; 4) मूहूर्ता A; महूर्ता C; 5) श्रप्समरा E; 6) °वतो E; 7) °तादिनि A pr. m.; 8) यावन्तेतर्हीणि A, B und C; 9) B fügt ein सप्तवा ऋतवः णितावन्ति; 10) स्वदाय° B; 11) °वत्यो A; °वन्त्यो C und E; 12) °देतक्रोशशतिं कं C; 13) °न्वासतो E; 14) कृत्वा C; कृत्यः E; 15) प्राणति B und E; 16) चापानति B; चापानितिति E.

शतं शतानि परिवत्सराणामंष्टौ च शतानि संवत्सरस्य[1] मुहूर्तान्यान्वदत्यहोरात्राभ्यां[2] पुरुषः समेन कति[3] कृत्वः प्राणिति[4] चापानिति[5] चेति ब्राह्मणम्' ॥ ५ ॥

संवत्सरस्य समता वेदितव्येति[6] ह स्माह वास्युरे-कमेव पुरस्ताद्विषुवतो ऽतिरात्रमुपयत्येकमुपरिष्टात्त्रिंप-च्चाशतमेव पुरस्ताद्विषुवतो ऽग्निष्टोमानुपयन्ति त्रिपच्चा-शतमुपरिष्टाद्विंशतिशतमेव[7] पुरस्ताद्विषुवत उक्थ्यानु-पयन्ति विंशतिशतमुपरिष्टात्षडेव पुरस्ताद्विषुवतः षो-डशिन[8] उपयन्ति षडुपरिष्टात्त्रिंशदेव पुरस्ताद्विषुवतः षडहानुपयन्ति त्रिंशदुपरिष्टात्सैषा संवत्सरस्य समता' स य एवमेतां संवत्सरस्य समतां वेद संवत्सरेण सात्मा[9] सलोको भूत्वा देवानप्येतीति ब्राह्मणम्' ॥ ६ ॥

अथातो यज्ञक्रमा' अग्न्याधेयमग्न्याधेयात्पूर्णाहुतिः[10]' पूर्णाहुतेरग्निहोत्रमग्निहोत्राद्दर्शपूर्णमासौ[11]' दर्शपूर्णमासा-भ्यामाग्रयणमाग्रयणाच्चातुर्मास्यानि[12]' चातुर्मास्येभ्यः[13] प-

---

1) Fehlt in C und E; 2) मूहूर्ता° A und B; महूर्त न्यान्व° C; 3) तति C; 4) प्राणति B; प्राणानि E; 5) चापानति A und B; 6) वेदिन्यव्येति C; वेतिदितवेति E; 7) °परिष्टात्षडेव B; °परिष्टाद्विंशतमेव E; 8) षोडशिनं B; 9) सा आत्मा A; स आत्मा B; 10) °धेय्याः पूर्णाहुतिः B; °हूतिः C; 11) पुर्णा° C; दर्शपूर्णमासौ fehlt in C; 12) दर्शपौर्णा° B; आग्रयणम् fehlt in B; °तुर्मासानि E; 13) चातुर्मास्येभ्यः B.

प्सुबन्धः ' पशुबन्धादग्निष्टोमो[1] ' ऽग्निष्टोमाद्राजसूयो ' राजसूयाद्वाजपेयो ' वाजपेयादश्वमेधो ' ऽश्वमेधात्पुरुषमेधः ' पुरुषमेधात्सर्वमेधः ' सर्वमेधाद्दक्षिणावन्तो[2] ' दक्षिणावद्भ्यो ऽदक्षिणा ' अदक्षिणाः सद्यस्दक्षिणे प्रत्यतिष्ठंस्ते[3] वा एते यज्ञक्रमाः ' स य एवमेतान्यज्ञक्रमान्वेद यज्ञेन सात्मा[4] सलोको भूत्वा देवानप्येतीति[5] ब्राह्मणम् ' ॥ ७ ॥

प्रजापतिरकामयतानल्वमश्नुवीयेति[6] ' सो ऽग्नीनाधाय पूर्णाहुत्यायजत[7] ' सो ऽन्तमेवापश्यत्सो[8] ऽग्निहोत्रेणेष्ट्वान्तमेवापश्यत्स दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्ट्वान्तमेवापश्यत्स आग्रयणेनेष्ट्वान्तमेवापश्यत्स[9] चातुर्मास्यैरिष्ट्वान्तमेवापश्यत्स पशुबन्धेनेष्ट्वान्तमेवापश्यत्सो ऽग्निष्टोमेनेष्ट्वान्तमेवापश्यत्स[10] राजसूयेनेष्ट्वा राजेति[11] नामाधत्त ' सो ऽन्तमेवापश्यत्स वाजपेयेनेष्ट्वा[12] सम्राडिति नामाधत्त[13] ' सो ऽन्तमेवापश्यत्सो[14] ऽश्वमेधेनेष्ट्वा स्वराडिति[15] नामाधत्त ' सो ऽन्तमेवापश्यत्स[16] पुरुषमेधेनेष्ट्वा विराडिति नामाधत्त ' सो ऽन्तमे-

---

1) अग्निष्टोमो fehlt in B; 2) °णावतो A; 3) °तिष्ठस्ते B; °तिष्ठन्ति E; 4) स आत्मा A, B und E; 5) °नप्यतीति A; देवा अप्ययेतीति B; 6) So corr.; A °श्नुयेति; B °श्नुयेति; C °श्नुयेने; E °श्नुयति; 7) So corr.; °त्रेत A, C und E; °नेते B; 8) त्रमेवा° C; तमेवा° E; 9) आगृयणेने° E; आग्रयणेनं स्त्रान्तमेवा° B; 10) °पश्यात्स E; 11) राड्येति E; 12) °येनेष्ट्वां E; 13) °धत्ते C; 14) ऽन्तमवा° E; 15) स्वरडिति E; 16) ऽन्तमेवाश्यत्स A.

वापश्यत्स[1] सर्वमेधेनेष्ट्वा सर्वराडिति[2] नामाधत्त[3] सो ऽत्तमेवापश्यत्सो ऽक्षीनिर्दक्षिणावद्भिरिष्ट्वात्तमेवापश्यत्सो[4] ऽक्षीनिरदक्षिणावद्भिरिष्ट्वात्तमेवापश्यत्स[5] सत्रेणोभयतो-[6] ऽतिरात्रेणात्ततो ऽयजत[7]' वाचं[8] क्र वै क्षोत्रे प्रायच्छ-त्प्राणमध्वर्यवे[9] चक्षुरुद्गात्रे मनो ब्रह्मणे[10] ऽङ्गानि क्षोत्रकेभ्य आत्मानं सदस्येभ्य[11]' एवमानन्त्यमात्मानं दत्वा-नन्त्यमाश्नुत[12]' तया दक्षिणा आनयत्ताभिरात्मानं[13] नि-ष्क्रीणीय[14]' तस्मादेतेन ज्योतिष्टोमेनाग्निष्टोमेनात्मनि-ष्क्रयणेन सहस्रदक्षिणेन[15] पृष्ठशमनीयेन[16] चरेत' यो क्ष्यनिष्ट्वा[17] पृष्ठशमनीयेन[18] प्रैत्यात्मानं[19] सो ऽनिष्क्री-य[20] प्रैतीति[21] ब्राह्मणम्' ॥ ८ ॥

यद्वै[22] संवत्सराय संवत्सरसदो[23] दीक्षन्ते कथमेषाम-

---

1) स fehlt in E; 2) सर्वाराडिति B; 3) °धत्त् B und C; 4) ऽक्षीनैर्दक्षिणातद्भि° B; °न्त्वमेवापश्यत्सो C; 5) स fehlt in E; 6) °भवतो B; सत्रणोभयते C; सत्रेणोभयते E; 7) So corr.; यज्ञेत A und C; यज्ञेत B; यज्ञेतं E; 8) वाच B; 9) °ध्वर्यवै B; °धर्यवै E; 10) ब्रह्मणो E; 11) सदस्योभ्य B; सदसेभ्य E; 12) So corr.; दत्वानन्त्यमश्नूयेति A; दत्वा-नन्तमश्नूयति B; दत्वानन्तमश्नुयेति C; दत्वानन्तमश्नूयते E; 13) आनं यं तानिरा-त्मानं E; आनयत्ता° B; 14) ? ? 15) सहस्रं दक्षिणेन E; 16) पृष्ठसम° E; 17) क्षेनिष्ट्वा B; 18) पृष्ठाश्न° B; 19) प्रीत्यात्मानं B; 20) So corr.; निष्क्रीणीय A, B, C; नीष्कृणीयतीं E; 21) प्रैति E; 22) यद्वैत्ये B; 23) संवत्सरदो C; °रसोदो E.

ग्निहोत्रमनन्तरितं[1] भवति[1]' व्रतेतेति[1] ब्रूयात्कंथमेषां[2] दर्शो ऽनन्तरितो[3] भवति' दध्ना च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्कंथमेषां पौर्णमासमनन्तरितं[4] भवत्याऽग्येन[5] च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्कंथमेषामाग्रयणमनन्तरितं भवति' सौम्येन चरुणेति ब्रूयात्कंथमेषां[6] चातुर्मास्यान्यनन्तरितानि[7] भवन्ति' पयस्ययेति[8] ब्रूयात्कंथमेषां पशुबन्धो[9] ऽनन्तरितो भवति' पशुना च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्कंथमेषां[10] सौम्यो ऽध्वरो[11] ऽनन्तरितो[12] भवति' ग्रह्रिति ब्रूयात्कंथमेषां[13] गृह्यमेधो[13] ऽनन्तरितो भवति' धानाकरम्भैरिति ब्रूयात्कंथमेषां पितृयज्ञो ऽनन्तरितो भवत्यौपासनैरिति[14] ब्रूयात्कंथमेषां मिथुनमनन्तरितं भवति' ह्रिंकारेनेति[15] ब्रूयात्सैषा संवत्सरे यज्ञक्रतूनामपीतिः[16]' स य एवमेतां संवत्सरे यज्ञक्रतूनामपीतिं[17] वेद[18] यज्ञेन सात्मा[19] सलोको[20] भूत्वा देवानप्येतीति ब्राह्मणम्'

॥ १ ॥

---

1) Fehlt in B; 2) ब्रूयात् fehlt in B; 3) ऽनतरितो B; 4) पौणमनन्तरितो B; 5) भवतित्या° B; 6) °त्कषमषां E; 7) चतु° E; 8) पयसेति A, C und E; 9) पम्पू° E; 10) °मेषी B; 11) ऽधरो E; 12) ऽनतरितो B und E; 13) Fehlt in E; 14) भवत्योपा° C; °सनीरिति E; 15) ह्रिंकारोनेति C; 16) So corr.; die hss. °मुपैतिः; 17) So corr.; °तूनामुपैतिं A; °तूनामुपैते B; °तूनां मपैतिं C; °तूनां मुपैतिं E; 18) A fügt संवत्सरेण ein; 19) स आत्मा A, B und E; 20) संलोको E.

देवा ह वै सहस्रसंवत्सराय दिदीक्षिरे[1] 'तेषां पञ्च शतानि संवत्सराणां पर्युपेतान्यासन्नथेदं[2] सर्वं[3] शश्राम[4] ये स्तोमा यानि पृष्ठानि यानि[5] शस्त्राणि' ते देवा इहसामिवासुरुप[6] तं यज्ञक्रतुं[7] ज्ञानीमो यः सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा' को हि तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरेण यजेतेति' तदयातयाम[8] मध्ये[9] यज्ञस्यापश्यंस्तेनायातयाम्ना[10] या[10] वेदे[10] व्यष्टिरासीत्तां[11] पञ्चस्वपश्यन्नृचि[12] यजुषि साम्नि[13] शान्ते ऽथ घोरे' ता वा[14] एताः पञ्च व्याकृतयो भवन्त्यो श्रावयास्तु[15] श्रौषड्यज्ञ येयजामहे वौषडिति' ते देवा इहसामिवासुरुप[16] तं यज्ञक्रतुं ज्ञानीमो यः[17] सहस्रसंवत्सरस्य[17] प्रतिमा[17]' को[17] हि[17] तस्मै[17] मनुष्यो[17] यः सहस्रसंवत्सरेण[18] यजेतेति[19]' तत एतं तापश्चितं[20] सहस्रसंवत्सरस्याज्ञस्यमपश्यंस्ते[20] व्येव

---

1) दीक्षन्ते C; दीक्षरे E; 2) पर्यपेतां न्यास° B und C; 3) सर्व B; 4) So corr. nach Ś. Br., die hss. सुश्रुवुः; 5) B fügt शागनि ein; 6) ? ? 7) °क्रतु B und E; 8) तदवा fehlt in B; 9) मधे E; 10) So corr. nach Ś. Br.; °याम्या पेदे A; °याम्या व पेदे B; °याम्या वा पेदे C; °याम्यां वा पेदे E; 11) व्युष्टिरा° A, B und E; 12) So corr.; die hss. °पश्यदृचि; 13) सामि A, C und E; साम्ने B; 14) Fehlt in E; C व; 15) श्रव° A; श्रावया श्रस्तु B; 16) ? ?; 17) Fehlt in B; 18) सहस्रं वत्स° B; 19) यजेतिति B; श्रजेनेति C; यजेति E; 20) संवत्सरं तापश्चितस्याज्ञस्यमपश्यंस्ते E.

स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि तानि शस्त्राणि ' स[1] खलु द्वादश मासान्दीक्षाभिरेति[2] द्वादशमासानुपसद्भिर्द्वादशमासांत्सुत्याभिरथ यद्द्वादश मासान्दीक्षाभिरेति द्वादशमासानुपसद्भिस्तेनैतावग्न्यर्कावाप्नोत्यथ[3] यद्द्वादश मासांत्सुत्याभिस्तेनेदं मरुत्वकथमवाप्नोति[4] ' ते देवा इरसामिवासुरुप[5] तं[6] यज्ञक्रतुं ज्ञानीमो यः सरसंवत्सरस्य[7] प्रतिमा ' को हि तस्मै मनुष्यो[8] यः सरसंवत्सरेण[9] यजेतेति ' तत[10] एतं[11] संवत्सरं[12] तापश्चितस्याज्ञस्यमपश्यंस्ते[12] क्येव स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि तानि शस्त्राणि ' ते[13] देवा इरसामिवासुरुप तं यज्ञक्रतुं ज्ञानीमो[14] यः सरसंवत्सरस्य[15] प्रतिमा ' को हि तस्मै मनुष्यो यः सरसंवत्सरेण[15] यजेतेति[16] ' तत एतं द्वादशाहं संवत्सरस्याज्ञस्यमपश्यंस्ते[17] क्येव स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि[18] तानि शस्त्राणि ' स खलु द्वादशाहं दीक्षाभिरेति द्वादशाहमुपसद्भिर्द्वादशाहं[19] सुत्याभिरथ यद्द्वादशाहं दी-

---

1) Von स bis ते देवा उह° fehlt in E; 2) मासा दीक्षा° B; 3) °वग्नि-र्कावाप्नोत्यथ B; 4) °मावाप्नोति B; 5) ? ? °सुरूप° A, C und E; 6) तां C; 7) सहसंव° B; 8) मनुष्या C und E; 9) सहस्रं सं° B und E; 10) त B; 11) एवं A; 12) द्वादशाहं संवत्सरस्याज्ञस्यमपश्यस्ते E; 13) Von ते bis द्वादशहमुपसभि° fehlt in E; 14) ज्ञानामो A und C; 15) सहसंव° B; 16) यजेति B; 17) °मपश्यस्ते C; 18) पृष्ठा B; 19) °दशह C.

ऋाभिरेति द्वादशाक्तमुपसद्भिस्तेनैतावग्न्यर्कावाप्नोत्यथ[1] य-
द्द्वादशाक्तं[2] सुत्याभिस्तेनेदं महदुक्थमवाप्नोति[3] 'ते देवा
इक्तसमिवासुरुप[4] तं यज्ञक्रतुं[5] ज्ञानीमो यः सक्तसंव-
त्सरस्य प्रतिमा' को हि तस्मै मनुष्यो यः सक्तसंव-
त्सरेण यजेतेति[6] 'तत एतं पृष्ठ्यं[7] षडक्तं[8] द्वादशाक्तस्या-
ऽऽस्यमपश्यंस्ते[9] क्येव स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि ता-
नि[10] शस्त्राणि' ते देवा इक्तसामिवासुरुप[11] तं यज्ञक्रतुं[12]
ज्ञानीमो यः सक्तसंवत्सरस्य प्रतिमा' को हि तस्मै
मनुष्यो यः सक्तसंवत्सरेण यजेतेति' तत एतं विश्वजितं
पृष्ठ्यषडक्तस्याऽऽस्यमपश्यंस्ते[13] क्येव स्तोमा भवन्ति[14]
तानि पृष्ठानि तानि[15] शस्त्राणि' ते देवा इक्तसामिवा-
सुरुप[16] तं यज्ञक्रतुं[17] ज्ञानीमो यः सक्तसंवत्सरस्य प्र-
तिमा[18]' को हि तस्मै मनुष्यो यः सक्तसंवत्सरेण
यजेतेति' स वा एष विश्वजिद्यः सक्तसंवत्सरस्य प्रतिमैष
क्ष प्रजानां प्रजापतिर्यद्विश्वजिदिति ब्राह्मणम्' ॥ १० ॥

---

1) °न्यर्कापोत्यथ A; °न्यार्कावापोत्यथ C; 2) °दशाहं C; 3) महदुक्थ° A und C; महद्दुक्था° B; 4) ? ?; 5) °क्रतु E; 6) यजेति B; 7) पृष्ठ्यः B; पृष्ठ E; 8) षडह C; 9) °पश्यस्ते E; 10) Fehlt in E; 11) ? ?; °सुरुप E; 12) °क्रतु E; 13) °मपश्यस्ते B und C; 14) भवति B; 15) E fügt स्म ein; 16) ? ?; °सुरुप E; 17) °क्रतु E; 18) प्रति E.

पुरुषं ह वै नारायणं प्रजापतिरुवाच यजस्व[1] यजस्वेति 'स होवाच यजस्व यजस्वेत्येवं ह्यत्य मा 'त्रिरपि[2] ज्ञत[2] मे वसवः प्रातःसवनेनागू रुद्रा माध्यंदिनसवनेनादित्यास्तृतीयसवनेन[3] 'यज्ञवास्तुन्येव[4] पर्यशिषो यज्ञवास्तुमित्येवमाशिषो[5] ऽहं वा एतद्वेद यज्ञे[6] वसवः प्रातःसवनेनागू रुद्रा माध्यंदिनसवनेनादित्यास्तृतीयसवनेन[7] यज्ञवास्तुन्येव पर्यशिषो यज्ञवास्तुमित्येवमाशिषो[8] विद्वांसो नूनं वा याजयेयुरेते[9] ह वा अविद्वांसो यत्रानृग्विद्धोता भवत्ययजुर्विद्ध्वर्युरसामविदुद्गातामृग्वङ्गिरोविद्ब्रह्मा[10] 'यजस्वैव ह्यत्त तु ते तद्वक्ष्यामि 'यथा सूत्रे मणिरिव सूत्रमेतान्युक्थाह्यानि भवन्ति सूत्रमिव वा मणाविति 'तस्माद्य एव सर्ववित्स्यात्तं ब्रह्माणं कूर्वीतैष ह[11] वै विद्वांत्सर्वविद्ब्रह्मा यद्ऋग्वङ्गिरोविदेते[12] ह वा अस्य सर्वस्य शमयितारः[13] पालयितारस्तस्माद्ब्रह्मा[14] स्तुते[15] बहिःपवमाने वाचयति' ॥ ११ ॥

---

1) यस्व E; 2) ?, त्रिरयज्ञते A und C; त्रिरज्ञयिते B; त्रिरज्ञते D; Mit Ś. Br. XII 3. 4. 1. zu lesen यजस्त्रेति वाव त्वं मामात्य त्रिरयज्ञि वसवः u.s.w.; 3) So corr.; die hss. माध्यंदिने सवने आदित्यास्तृतीयसवने; 4) यज्ञवास्तुंन्येव B und C; 5) यज्ञवस्तु° B; 6) यते A, E und D; यन्ते C; 7) Vgl. 3; 8) °माग्निधौ B; 9) यायजेयुरेते C; 10) भवन्त्यय° B; भवत्ययजुर्विदमेध्व° C; भवत्ययजुर्वेदमध्व° E; 11) Fehlt in E; 12) य भृग्वङ्गि° B; °रोविद्येते C; °रोविद्वेषेते E; 13) समैतारः C; शमेयितारः E; 14) °स्तस्माद्ब्राह्मा C; °तार तस्मा E; 15) सुते B.

श्येनो ऽसि गायत्रछन्दा ' अनु त्वारभे ' स्वस्ति मा संपारयेति ' स यदाह[1] श्येनो ऽसीति सोमं वा एतदाहैष ह वा अग्निर्भूत्वास्मिंल्लोके[2] संशाययति[3] ' तद्यत्संशा-ययति[4] तस्माच्छ्येनस्तच्छ्येनस्य श्येनत्वं[5] ' स यदाह गा-यत्रछन्दा अनुत्वारभ इति गायत्रेण छन्दसा वसुभिर्दैवैः[6] प्रातःसवने ऽस्मिंल्लोके ऽग्निं सत्तमन्वारभते[7] ' स यदाह स्वस्ति मा संपारयेति गायत्रेणैव छन्दसा वसुभिर्दैवैः प्रातःसवने ऽस्मिंल्लोके ऽग्निना देवेन स्वस्ति मा[8] संपा-रयेति गायत्रेणैवैनं तच्छन्दसा[9] वसुभिर्दैवैः प्रातःसवने ऽस्मिंल्लोके ऽग्निना देवेन स्वस्ति संपद्यते य एवं वेद '

॥ १२ ॥

अथ माध्यंदिने पवमाने वाचयति सम्राडसि त्रिष्टुप्छ-न्दा[10] ' अनु त्वारभे ' स्वस्ति मा संपारयेति ' स यदाह सम्राडसीति[11] सोमं वा एतदाहैष ह वै वायुर्भूत्वान्त-रिक्षलोके[12] सम्राजति[13] ' तद्यत्सम्राजति[14] तस्मात्सम्रा-ट्त्सम्राजस्य सम्राट्त्वं ' स यदाह त्रिष्टुप्छन्दा[15] अनु त्वारभ इति

---

1) यदा E; 2) °त्वा अस्मिंल्लोके A und E; 3) संश्रायति A; संशारयेति सदाश्रायति B; संशापयति C; संश्राति E; 4) So corr.; die hss. °श्रायय-ति; 5) श्रयेनधं B; 6) वसुभि° A; 7) °रभेते A pr. m.; 8) Fehlt in B, C und E; 9) तच्छन्दंसा B; 10) त्रिष्टुभछन्दा B; त्रिष्टुपछन्दा C; 11) संम्यउसीति B; 12) °रिक्षं° B; 13) सम्राजिति E; 14) तद्यत्संम्राजति E; B fügt ein: तद्यात्सम्राउसीति; 15) त्रिष्टपछन्दा B.

त्रैष्टुभेन [1] छन्दसा रुद्रैर्देवैर्माध्यंदिने सवने ऽन्तरिक्षलोके वायुं [2] सन्तमन्वारभते 'स यदाह [3] स्वस्ति मा संपारयेति [4] त्रैष्टुभेनैव छन्दसा रुद्रैर्देवैर्माध्यंदिने सवने अन्तरिक्षलोके वायुना [5] देवेन [5] स्वस्ति मा संपारयेति 'त्रैष्टुभेनैवैनं [6] तच्छन्दसा [6] रुद्रैर्देवैर्माध्यंदिने सवने अन्तरिक्षलोके वायुना देवेन स्वस्ति [7] संपद्यते य एवं वेद' ॥ १३ ॥

अथार्भवे पवमाने वाचयति स्वरो ऽसि गयो ऽसि जगच्छन्दा 'अनु त्वारभे 'स्वस्ति मा [8] संपारयेति 'स यदाह स्वरो ऽसीति सोमं वा एतदाहैष ह वै सूर्यो भूत्वामुष्मिंल्लोके स्वरति [9] ' तद्यत्स्वरति तस्मात्स्वरस्तत्स्वरस्य [10] स्वरत्वं [11] ' स यदाह गयो ऽसीति सोमं [12] वा एतदाहैष ह वै चन्द्रमा भूत्वा [13] सर्वाल्लोकान्गच्छति [14] ' तद्यद्गच्छति तस्माद्गयस्तद्गयस्य [15] गयत्वं 'स यदाह जगच्छन्दा अनु त्वारभ इति जागतेन छन्दसादित्यैर्देवैस्तृतीयसवने ऽमुष्मिंल्लोके सूर्यं सन्तमन्वारभते 'स यदाह स्वस्ति

---

1) त्रिष्टुभेन E; 2) वायु B und C; 3) दाह B; 4) °रयति B; 5) B hat: वायु सन्तमन्वारभते सदाह; 6) वैनं तच् fehlt in B; 7) B fügt ein संपारयेति त्रैष्टुभेनैवैनं तच्छन्दसा रुद्रैर्देवैर्माध्यंदिने सवने अन्तरिक्षलोके वायुना देवेन स्वस्ति; 8) म B; 9) स्वरति B; 10) तस्मात्स्वरतत्स्व° A; तस्मात्स्वरतस्वरस्य C; 11) स्वरस्यत्वं C; 12) सोम B; 13) भूत्वां B; 14) E fügt य ein; 15) तस्माद्गयास्त° C; °स्तद्गयस्त E.

मा संपारयेति ज्ञागतेनैव[1] छन्दसादित्यैर्दैवस्तृतीयसवने ऽमुष्मिंल्लोके सूर्येण देवेन स्वस्ति मा[2] संपारयेति ज्ञागतेनैवैनं तच्छन्दसादित्यैर्दैवस्तृतीयसवने ऽमुष्मिंल्लोके सूर्येण देवेन स्वस्ति संपद्यते य एवं वेद' ॥ १४ ॥

ग्रथ संस्थिते संस्थिते सवने वाचयति[3] मयि भगों[4] मयि[5] महो मयि[6] यशो मयि सर्वमिति' पृथिव्येव भगों ऽन्तरिक्ष एव[7] महो द्यौरेव यशो ऽप एव सर्वमंग्निरेव भगों वायुरेव[8] मह ग्रादित्या[9] एव यशश्चन्द्रमा एव सर्वं' वसव एव भगों रुद्रा एव मह ग्रादित्या[9] एव यशो विश्वेदेवा एव सर्वं' गायत्र्येव भर्गस्त्रिष्टुबेव महो ज्ञगत्येव यशो ऽनुष्टुबेव सर्वं' प्राच्येव भर्गः प्रतीच्येव मह उदीच्येव[10] यशो दक्षिणैव सर्वं' वसन्त[11] एव भगों ग्रीष्म एव महो वर्षा एव यशः शरदेव सर्वं' त्रिवृदेव भर्गः पञ्चदश[12] एव महः सप्तदश एव यश एकविंश एव सर्वमृग्वेद एव भगों यजुर्वेद एव महः सामवेद[13] एव यशो[14] ब्रह्मवेद एव सर्वं' होतैव भगों ऽध्वर्युरेव

---

1) °नैवं C; °नैवैत E; 2) मा fehlt in C; von मा bis संपद्यते fehlt in B und E; 3) E fügt भवति ein; 4) भिर्गो A; 5) य E; 6) माय्ये E; 7) E fügt च ein; 8) °रेवम B; 9) ग्रादित्य E; 10) उदीचित्र C; 11) वसेत E; 12) पञ्चदवा B; 13) सामावेदा E; 14) E fügt एव ein.

मह उद्गातेव यशो ब्रह्मैव सर्वं वागेव भर्गः प्राण एव मह श्चक्षुरेव यशो मन एव सर्वम्' ॥ १५ ॥

स यदाह मयि भर्ग[1] इति पृथिवीमेवैतल्लोकानामाहाग्निं[2] देवानां वसून्देवान्देवगणानां[3] गायत्रं छन्दसां प्राचीं दिशां वसन्तमृतूनां[4] त्रिवृतं स्तोमानामृग्वेदं वेदानां क्षौत्रं[5] क्षोत्रकाणां[6] वाचमिद्रियाणाम्[7] ॥ १६ ॥

स यदाह मयि मह[8] इत्यन्तरिक्षमेवैतल्लोकानामाह वायुं देवानां रुद्रान्देवान्देवगणानां त्रैष्टुभं छन्दसां[9] प्रतीचीं दिशां ग्रीष्ममृतूनां पञ्चदशं[10] स्तोमानां यजुर्वेदं[11] वेदानामाध्वर्यवं क्षोत्रकाणां प्राणमिन्द्रियाणाम्[12] ॥ १७ ॥

स यदाह मयि यश इति दिवमेवैतल्लोकानामाहादित्यं देवानामादित्यान्देवान्देवगणानां[13] जागतं छन्दसामुदीचीं[14] दिशां वर्षा ऋतूनां[15] सप्तदशं स्तोमानां सामवेदं वेदानामौद्गात्रं क्षोत्रकाणां चक्षुरिन्द्रियाणाम्' ॥ १८ ॥

स यदाह मयि सर्वमित्यप एवैतल्लोकानामाह[16] च-

---

1) भर्गा A pr. m.; 2) °माहाग्नि E; 3) वासुन्दे° C; वसूदे° B; 4) °मृतुनां B; 5) Fehlt in B; 6) क्षौत्रकाणां B; 7) वाचमिद्रियाणाम् E; 8) महे B; 9) छन्दसां E; 10) पञ्चदशां C; 11) यजुर् E; 12) प्राणमिद्रि° E; 13) °गणाना E; 14) छदसां मुदींचीं B; 15) ऋतूना E; 16) °कानां गाह C.

न्द्रमसं देवानां विश्वान्देवान्देवगणानामानुष्टुभं[1] छन्दसां दक्षिणां दिशां शरदमॄतूनामेकविंशं[2] स्तोमानां ब्रह्मवेदं वेदानां ब्रह्मत्वं क्षोत्रकाणां मन इन्द्रियाणाम्' ॥ १९ ॥

स वा[3] एष दशधा चतुः संपद्यते 'दश च क्व वै चतुर्विराजो ऽन्नराणि[4] 'तं गर्भा उपजीवन्ति[5] 'श्रीर्वै विराड्ंशो[6] ऽन्नाद्यं[7] 'श्रियमेव तद्विराजं[8] यशस्यन्नाद्ये प्रतिष्ठापयति 'प्रतिष्ठन्तीरिदं[9] सर्वमनुप्रतिष्ठति 'प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ २० ॥

अनर्वाणं[10] क्व वै देवं[11] दध्यङ्ङाङ्गिरस[12] उपसीदं[13] क्व यज्ञस्य शुष्टिं[14] समश्नवामहा इति 'स दध्यङ्ङाङ्गिरसो[15] ऽब्रवीद्यो वै सप्तदशं प्रजापतिं यज्ञे ऽन्वितं वेद नास्य यज्ञो रिष्यते 'न यज्ञपतिं[16] रिष्यत[16] इति 'ता वा एताः पञ्च व्याहृतयो भवन्त्यो श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ येयज्ञामहे वौषडिति 'स दध्यङ्ङाङ्गिरसो[17] ऽब्रवीन्न वयं विद्मो यदि ब्राह्मणाः स्मो यद्यब्राह्मणाः स्मो यदि तस्यर्षेः

---

1) °नामः नष्टुभं B; °ष्टुभ E; 2) श्रारमॄतू° B; 3) एवा C und E; 4) ऽन्नराणी B; 5) °जीवति E; 6) विराड्ग्रशो A, C und E; 7) ऽन्नाद्यां C; 8) तद्विश E; 9) ?? प्रतिष्ठन्तिरिदं B; 10) अथर्वाणं A pr. m.; 11) वं B; 12) So corr.; दध्यङाङ्गिरसम् die hss.; 13) Corrupt; 14) शुष्टि A; शुष्टीं B; शुष्टिं E; शुष्टि D; 15) So corr.; die hss. दध्यङाङ्गि°; 16) ??; vielleicht यज्ञपतो रिष्यत?; 17) So corr.; die hss. दध्यङाङ्गिरसो .

स्मो वान्यस्येत्यंनर्वाणश्च[1] ह वा ऋतावत्तश्च[2] पितरः स्वधायामावृषायन्त[3] वयं वदामहै वयं वदामहा[4] इति ' सो ऽयात्स्वायंभुवो[5] वा[5] ऋतावत्तो[5] मद्यातां[5] न[5] वयं[5] वदामहा[5] इति ' तस्मात्प्रवरे प्रब्रियमाणे[6] वाचयेद्देवाः पितर इति तिस्रो ' य एति संयजति[7] स भवति यश्च[8] न ब्रूते यश्च[9] न ब्रूत इति ब्राह्मणम् ' ॥ २१ ॥

सावित्रं ह स्मैतं[10] पूर्वे पुरस्तात्पशुमालभन्त इत्येतर्हि[11] प्राजापत्यं ' यो ह्येव सविता स प्रजापतिरिति वदन्तस्तंस्माद्ध समुप्याग्नींस्तेन[12] यजेरंस्ते समानधिष्ण्या एव स्युरोखासंभरणीयाया[13] ' ऽखासंभरणीयायां विन्युप्याग्नींस्तया[14] यजेरंस्ते नानाधिष्ण्या एव स्युरा दीक्षणीयाया[15] ' दीक्षणीयायां संन्युप्याग्नींस्तया[16] यजेरंस्ते समानधिष्ण्या[17] एव स्युरोदवसानीयाया[18] ' ऽदवसानीयायां विन्युप्याग्नींस्तया यजेरंस्ते नानाधिष्ण्या एव स्युरथ यदि यजमानस्योपतपेत्पार्श्वतो ऽग्नीनाधाय तावदासीत[19] या-

---

1) नान्य° ed. B. Ind.; 2) ऋतावत्यश्च B; ऋतावन्तश्च E; 3) °वायन्तं B; 4) वमहां E; 5) ? ? A und C मदेयातां; E मद्यातां; 6) प्रब्रोय: माणे B; 7) सयजति B; 8) यस्य C; यस्त्वव E; 9) यस्य C; यस्म E; 10) स्म वैतं A, C und E; वैतं B; 11) So corr.; die hss. इति नेतर्हि; 12) So corr.; die hss. समोप्या°; 13) स्युसेखासं A; स्युस्तेषां सं° B; स्युरेषासं° C; स्युरोषा° E; 14) °स्तेन C; 15) Fehlt in B und E; 16) °स्तेन A, B und E; 17) सामानधिष्ण्या E; 18) स्युरेद° B; 19) तावदासीत्र A.

वदगदः[1] स्याद्यदि प्रेयात्स्वैरेव[2] तमग्निभिर्दहेदशवाग्नि-
भिरितरे[3] यजमाना[4] आसत इति वदन्तस्तस्य तदेव
ब्राह्मणं यदद: पुरःसवने ' पितृमेध[5] आशिषो व्या-
ख्याताः ' ॥ २२ ॥

सायंप्रातर्होमौ स्यालीपाको नवश्च[6] यः ।
बलिश्च पितृयज्ञश्चाष्टका[7] सप्तमः पशुः ॥
इत्येते पाकयज्ञाः[8] '

अग्न्याधेयमग्निहोत्रं पौर्णमास्यमावास्ये ।
नवेष्टिश्चातुर्मास्यानि[9] पशुबन्धो ऽत्र सप्तमः ॥
इत्येते हविर्यज्ञाः '

अग्निष्टोमो ऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडशिमांस्ततः ।
वाजपेयो ऽतिरात्रश्चाप्तोर्यामात्र सप्तमः ॥
इत्येते सुत्याः '

के स्विद्देवाः प्रवोवाजाः के स्विद्देवा अभिग्ववः ।
के स्विद्देवा हविष्मन्तः किं स्विज्जिगाति सुम्नयुः ॥
ऋतव एव प्रवोवाजा[10] मासा देवा अभिग्ववः ।

---

1) So corr.; die hss. यावदग्ध; 2) प्रेयाद्यासोत्स्वैरेव B; प्रेयात्सैरेव C; 3) °भिर्दहेद° B; °भिर्दहेदृदश्च वा अग्नि° A, C und E; 4) यजमान A, C und E; 5) पितृमेधा B; 6) नभश्च C; 7) पित्र्ययज्ञ° A und E; पितृयज्ञस्याष्टका C; 8) पाकंयज्ञाः B; पाकयज्ञः C; 9) °तुर्मास्यांनि A und E; 10) °वावोजा A und B.

अर्धमासा ह्यविष्मन्तस्तङ्डिगाति[1] सुम्नयुः ॥
कति स्विद्रात्रयः कत्यह्नानि कति स्तोत्राणि कति शस्त्रा-
ण्यस्य[2] ।
कति स्वित्सवनाः संवत्सरस्य स्तोत्रियाःपदाक्षराणि क-
त्यस्य ॥
द्वावतिरात्रौ षट्शतमग्निष्टोमा[3] द्वे[4] विंशतिशते उक्थ्यानां।
द्वादश षोडशिनः षष्टिः[5] षडह्ना वैषुवतं[6] च ॥
अह्नान्यस्य विंशतिशतानि त्रीण्यह्नश्चैकं तावदस्य ।
संवत्सरस्य सवनाः सहस्रमसीति त्रीणि च संस्तुतस्य[7] ॥
षष्टिश्च द्वे च शते भवत स्तुतशस्त्राणामयुतं[8] चैकमस्य।
स्तोत्रियाश्च नवतिसहस्रा[9] द्वे नियुते नवतिश्चाति[10] षट्[11]॥
अष्टौ शतान्ययुतानि त्रिंशच्चतुर्नवतिश्च पदान्यस्य[12] ।
संवत्सरस्य कविभिर्मितस्यैतावती मध्यमा देवमात्रा ॥
अयुतमेकं प्रयुतानि त्रिंशद्वे नियुते तथा[13] ह्यनुसृष्टाः[13] ।
अष्टौ शतानि नव चाक्षराण्येतावानात्मा परमः प्रजा-
पतेः ॥

---

1) So corr.; °स्तांस्विद्ग्गाति A; °स्ता स्विद्गिगाति C; °स्तां स्वंद्गिगाति B; °स्तांद्गिगाति E; 2) Von ग्रस्त्रा° bis रात्रौ fehlt in B; 3) षट्शत° B; 4) द्वा E; 5) पृष्टि: A; 6) विषुवतं B; 7) संस्ततस्य E; 8) °णामयु: कं B; 9) नवतिंस° C und E; नवतीस° A; 10) °आधि A; °अति C; 11) षट्ट C; षडे E; 12) पत्तं न्यस E; 13) तस्याप्यनुसृष्टा : E.

आग्नं वषट्कारः प्रदानान्तमेतमग्निष्टोमे[1] पर्वशः[2] साधु
कॢप्तम् ।
सौभेषजं क्रन्द ईप्सन्यदग्नौ[3] चतुःशतं वज्रधा क्रूयते यत् ॥
प्रातःसवन स्तुत एकविंशो गायत्रस्तोममित एक एव ।
माध्यंदिनः सप्तदशेन कॢप्तस्त्रयस्त्रिंशेन सवनं तृतीयम् ॥
॥ २३ ॥

श्रद्धायां रेतस्तपसा तपस्वी वैश्वानरः सिषिचे ऽप्त्यमी-
प्सन् ।
ततो जज्ञे[4] लोकजित्सोमजम्भा[5] ऋषेर्ऋषिरङ्गिराः संबभूव ॥
ऋषेर्यज्ञस्य चतुर्विधस्य[6] श्रद्धां[7] यः श्रेयसीं लोकममुं जिगाय ।
यस्मै वेदाः प्रसृताः सोमबिन्दु[8] युक्ता वहन्ति सुकृतामु
लोकम् ॥
ऋचो ऽस्य भागांश्चतुरो वहन्त्युक्थशस्त्रैः प्रमुदो मोदमानाः ।
ग्रहैर्हविर्भिश्च कृताकृतश्च यज्ञूंषि[9] भागांश्चतुरो वहन्ति ॥
औदुम्बर्यां सामधेषिणा तावत्सविष्टुतिभिश्च स्तोमैः क्रन्द-
सा[10] ।
सामानि भागांश्चतुरो वहन्ति गीत्या स्तोमेन सह प्र-
स्तावेन[11] च ॥

---

1) °ष्टोमेन C; 2) प्रवर्तशः C; 3) इक्षंत्यचध्मौ B; 4) यज्ञो B; यज्ञे A und E; 5) °त्सोमलंभंगा B; 6) °र्विदस्य C; 7) श्रठा C; 8) °बिन्दुं A; 9) यज्ञूंषी B; यज्ञूषि E; 10) छन्द् C; 11) प्रस्थावेन C.

प्रायश्चित्तैर्भेषजैः संस्तुवन्तो ऽथर्वाणो ऽङ्गिरसश्च शान्ताः ।
ब्रह्मा ब्रह्मत्वेन प्रमुदो मोदमाना असंसृष्टान्भागांश्चतुरो [1]
वक्षन्ति ॥

यो ब्रह्मवित्सो[2] ऽभिकरो ऽस्तु वः शिवो धिया[3] धी-
रो[4] रक्षतु धर्ममेतम्[5] ।
मा वः प्रमत्तामृताच्च यज्ञात्कर्माच्च[6] येनानङ्गिरसो[7] ऽपि-
यासीत्[8] ॥

मायुं[9] दशं[10] मारुशस्ताः प्रमेष्ठा मा मे भूर्युक्ता[11] वि-
दक्षाय लोकान् ।
दिव्यं भयं[12] रक्षत धर्ममुद्यतं[13] यज्ञं कालाश स्तुतिगो-
पनायनम्[14] ॥

होता च मैत्रावरुणश्च पादमच्छावाकः सह ग्रावस्तुतै-
कम्[15] ।
ऋग्भि स्तुवन्तो ऽध्वरः पृथिव्या[16] अग्निं पादं ब्रह्मणा[17]
धारयन्ति ॥

---

1) असंसृष्टा प्रागोश्चतुरो E; 2) ब्रह्मभिः सो C; 3) धीया A pr. m.; 4) धीयो C; 5) धर्ममेतां C; 6) ??; °त्कर्मच्च B; 7) °ङ्गिरासा B; 8) ऽपियासीत C; 9) मायु C; 10) दिशं A; दिशां B; 11) So corr.; die hss. भूर्मुक्ता; 12) भयां A pr. m. und B; 13) °मुद्यन्त E; 14) °गापतायनं A, C und E; 15) ग्रावस्तुवैकम् C; ग्रावस्तुवैक E; 16) पृथिव्यां B; 17) ब्राह्मणा C.

अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता[1] नेष्टोन्निता निक्तिं पादमेकम् ।
समन्तरिक्षं यजुषा स्तुवन्तो[2] वायुं पादं ब्रह्मणा धारयन्ति ॥
साम्नोद्गाता ह्लादयन्नप्रमत्त औदुम्बर्यो[3] स्तोभदेयः[4] सगृहदः।
विद्वान्प्रस्तोता विदथाय[5] सुष्टुतिं सुब्रह्मण्यः प्रतिहर्ताय[6] यज्ञे ॥
साम्ना दिव्येकं निक्तिं स्तुवन्तः सूर्यं पादं ब्रह्मणा धारयन्ति ।
ब्रह्मा दैकं[7] ब्राह्मणाच्छंसिनः सह पोताग्नीध्रो निक्तिं पादमेकम् ॥
अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च गुप्तो ऽप्सु[8] चन्द्रं पादं ब्रह्मणा धारयन्ति[9] ।
षोडशिकं होत्रका अभिष्टुवन्ति वेदेषु युक्ताः प्रपृथक्चतुर्धा[10] ॥
मनीषिणो दीक्षिताः श्रद्धाना[11] होतारो गुप्ता अभिवक्ति[12] यज्ञम् ।
दक्षिणातो ब्रह्मणस्यों[13] जनदित्येतां व्याहृतिं जपन् ॥

---

1) प्रस्याता B; 2) स्तुवतो B; 3) °र्या C; 4) स्तोमदेयः E; 5) Sic!; 6) °हर्ताच A pr. m., B und E; 7) हैक E; 8) सु E; 9) धारयति B; 10) पृथक्चतुर्धा B; प्रथक्चतुर्धा C und E; 11) श्रद्धाना B; 12) अभिवहन्ति A; 13) So corr. nach Bloomfield (Ved. Conc.) ब्रह्मणास्या A und C; ब्रह्मणोस्यां B; ब्रह्मणास्यात् E.

सप्तदशं सदस्यं तं कीर्तयन्ति पुरा[1] विदुः ।
अष्टादशी दीक्षिता दीक्षितानां यज्ञे पत्नी श्रद्धानिक्[2]
युक्ता ॥
एकोनविंशः शमिता बभूव विंशो[3] यज्ञे गृहपतिरिव[4]
सुन्वन् ।
एकविंशतिरेवैषां संस्थायामङ्गिरो वक्[5] ॥
वेदैरभिष्टुतो लोको नानावेशापराजितः । ॥ २४ ॥
सप्त सुत्याःसप्त च पाकयज्ञाः[6] हविर्यज्ञाः सप्त तथैकविं-
शतिः ।
सर्वे ते यज्ञा अङ्गिरसो ऽपियन्ति[7] नूतना यानृषयो सृज-
न्ति[8] ये च सृष्टाः पुराणैः ॥
एतेषु वेदेष्वपि चैकमेवापव्रज्ञमृत्विजां संभरन्ति ।
कृ[स्तृ]ढ्वात्सचते[9] तामशस्तिं[10] विष्कन्धमेनं विसृतं प्रज्ञासु ॥
निवर्तन्ते दक्षिणा नीयमानाः सुते सोमे वितते यज्ञतन्त्रे[11] ।
मोघाशिषो यत्त्यनिवर्तमाना अनिष्टयज्ञा न तरन्ति लो-
कान् ॥

---

1) पुराष्टा B; 2) °नेव C; 3) विशो C und E; 4) गृहपतिरिव A, B und E; 5) ह्व B; 6) वावयज्ञा C; पाव्यकयज्ञा E; 7) ऽपी-यन्ति E; 8) सृजति B; 9) Corrupt; कृदस्विपा° C; कृ[स्तृ]ढ्वात्सवते E; 10) कामशस्तिं C; °शस्तं B und E; 11) यज्ञं तन्त्रे E.

द्वादशवर्षं[1] ब्रह्मचर्यं पृथग्वेदेषु तत्स्मृतम् ।
एवं[2] व्यवस्थिता वेदाः[3] सर्व एव स्वकर्मसु ॥
सन्ति चैषां समानाः मन्त्राः कल्पाश्च ब्राह्मणानि च ।
व्यवस्थानं तु तत्सर्वं पृथग्वेदेषु तत्स्मृतम् ॥
ऋग्वेदस्य पृथिवी स्थानमन्तरिक्षस्थानो ऽध्वर्युः ।
द्यौ[4] स्थानं सामवेदस्यापो भृग्वङ्गिरसां स्मृतम् ॥
अग्निर्देवत[5] ऋग्वेदस्य यजुर्वेदो वायुदेवतः[6] ।
आदित्यः[7] सामवेदस्य चन्द्रमा वैद्युतश्च भृग्वङ्गिरसाम् ॥
त्रिवृत्स्तोम ऋग्वेदस्य[8] यज्ञूंषि पञ्चदशेन सह जज्ञिरे ।
सप्तदशेन सामवेद एकविंशो ब्रह्मसंमितः ॥
वागध्यात्ममृग्वेदस्य[9] यजुषां प्राण उच्यते ।
चक्षुषी सामवेदस्य मनो भृग्वङ्गिरसां स्मृतम् ॥
ऋग्भिः सह गायत्रं जागतमाङ्कुर्यज्ञूंषि त्रैष्टुभेन सह जज्ञिरे ।
उष्णिगनुष्टुब्भ्यां भृग्वङ्गिरसो जगत्या[10] सामानि[11] कवयो
वदन्ति ॥
ऋग्भिः पृथिवीं[12] यजुषान्तरिक्षं[13] साम्ना दिवं लोकञ्जि-
त्सोमञ्जम्भाः ।

---

1) °वर्षे B; 2) एव E; 3) वेदाः E; 4) द्यौः E; 5) अग्निर्देवता A; 6) वायुर्देवता A pr. m. und E; 7) आदित्याः E; 8) ऋग्वेदस्य E; 9) वागाध्या° E; 10) जागत्य C; 11) समानि C; 12) पृथिवी B und E; 13) °न्तरिक्ष E.

अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च[1] गुप्तो यज्ञश्चतुष्पाद्दिवमुद्वक्ष्यत[2] ॥
ऋग्भिः सुशस्तो यजुषा[3] परिष्कृतः सविष्टुतः सामभि-
त्सोमजम्भाः[4] ।
अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च गुप्तो यज्ञश्चतुष्पाद्दिवमारुरोह ॥
ऋचो विद्मान्पृथिवीं वेद संप्रति यजूंषि विद्मान्वृक्षदत-
रिक्षम् ।
दिवं वेद सामगो यो[5] विपश्चित्सर्वान्लोकान्यद्गृग्वङ्गि-
रोवित् ॥
यांश्च ग्रामे यांश्चारण्ये[6] ज्ञपयन्ति मल्लान्नानार्थान्वक्रुधा ज-
नासः ।
सर्वे ते यज्ञा अङ्गिरसो ऽपियन्ति नूतना सा हि गति-
र्ब्रह्मणो[7] यावरार्ध्या ॥
त्रिविष्टपं त्रिदिवं नाकमुत्तमं तमेतया त्रय्या विद्यैयेति[8] ।
अत उत्तरे ब्रह्मलोका महान्तो ऽथर्वणामङ्गिरसां[9] च [9]
सा गतिः ॥
अथर्वणामङ्गिरसां[9] च[9] सा गतिरिति ब्राह्मणम् ॥ २५ ॥
॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे पञ्चमः प्रपाठकः ॥
॥ इति पूर्वब्राह्मणं समाप्तम् ॥

---

1) अथर्वाभि° A, B und C; 2) So corr.; die hss. °मुद्वदेह; 3) यजुष C; 4) सामवित्सो° C; 5) Ed. B. Ind.; die hss. ज्ञो; 6) यांश्चरारण्ये C; 7) °हाणो A; 8) So corr.; die hss. त्रिद्यैयेति; 9) ऽथर्वणामङ्गिरसांश्च C.

॥ गोपथब्राह्मणोत्तरभागः ॥

अथ यद्ब्रह्मसदनात्तृणं निरस्यति शोधयत्येवैनं तदं-
थोपविशतीदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदामीत्यंर्वाग्वसुर्ह [1]
वै देवानां ब्रह्मा पराग्वसुरसुराणां [2] ' तमेवैतत्पूर्वं सा-
दयत्यंरिष्टं [3] यज्ञं [4] तनुतादित्यंथोपविश्य [5] ज्ञपति बृहस्प-
तिर्ब्रह्मेति ' बृहस्पतिर्वा आङ्गिरसो देवानां ब्रह्मा ' तस्मि-
न्नेवैतदनुज्ञामिच्छति ' प्रणीतासु प्रणीयमानासु वाचं यच्छ-
त्या हविष्कृत उद्वादनादैतद्वै यज्ञस्य द्वारं ' तदेतदशून्यं [6]
करोतीष्टिं च स्विष्टकृत्यानुयाज्ञानां [7] प्रसवादित्यैतद्वै [8]
यज्ञस्य द्वितीयं द्वारं ' तदेवैतदशून्यं करोति ' यत्परिधयः
परिधीयन्ते [9] यज्ञस्य गोपीथाय ' परिधीन्परिधत्ते यज्ञस्य
सात्मत्वाय ' परिधीत्संमार्ष्टि [10] ' पुनात्येवैनांस्त्रिर्मध्यमं [11] '
त्रय इमे प्राणाः ' प्राणानेवाभिजयति ' त्रिर्दक्षिणार्ध्यं [12] '
त्रयो वै लोका [13] ' लोकानेवाभिजयति ' त्रिरुत्तरार्ध्यं [14] '
त्रयो वै देवलोका ' देवलोकानेवाभिजयति [15] ' त्रिरुपवा-

---

1) °सुर्व D; 2) यशग्वसु° D; 3) साद्येत्य° A pr. m.; 4) यज्ञ E;
5) तनूनादित्यथोपविश्र E; 6) तद्वै एतद° D; 7) स्विष्टकृत्य° D;
8) °दित्येतद वै E; 9) परीधीयन्ते D; 10) परिधीत्सं° B und A sec. m.;
11) पुनात्येवैनंस्त्रि° F; 12) त्रिर्दक्षिणार्द्धं B, D, E und F; 13) लोका
fehlt in E; 14) °त्तरार्द्धं B, D und F; त्रिरन्तरार्द्धं E; 15) °ज्ञयेति A;
°ज्ञनयति D; °ज्ञयन्ति F.

ज्ञयति[1] ' त्रयो वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभिज्ञयति ' ते वै द्वादश भवन्ति ' द्वादश ह वै मासाः संवत्सरः ' संवत्सरमेव तेन प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा[2] उपदधाति स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै[3] ' ॥ १ ॥

प्रजापतिर्वै रुद्रं[4] यज्ञान्निरभजत्सो[5] ऽकामयत ' मेयमस्मा आकूतिः समर्धि[6] यो मा यज्ञान्निरभाक्षीदिति ' स यज्ञमभ्यायम्याविध्यत्तदाविढं[7] निरकृन्तत्तत्प्राशित्रमभवत्तदुदयच्छत्तद्वगाय[8] पर्यहरंस्तत्प्रत्यैक्षत[9] ' तस्य चक्षुः परापतत्तस्मादाङ्करन्धो वै भग इत्यपि ह[10] तं[10] नेच्छेयमिच्छति[10] ' तत्सवित्रे पर्यहरंस्तत्प्रत्यगृह्णात्तस्य[11] पाणी प्रचिच्छेद[12] ' तस्मै हिरण्मयौ प्रत्यदधुस्तस्माद्धिरण्यपाणिरिति[13] स्तुतस्तत्पूष्णे[14] पर्यहरंस्तत्प्राश्नात्तस्य दन्ताः परोप्यन्त ' तस्मादाङ्करदन्तकः पूषा पिष्टभाजन इति ' तदिध्मायाङ्गिरसाय[15] पर्यहरंस्तत्प्राश्नात्तस्य शिरो व्यपतत्तं[16]

---

1) °ज्ञयन्ति F; 2) °वास्मान् F; 3) समष्टै D; 4) रुद् D; 5) °भज्ञात्सो A pr. m.; 6) So corr.; A समृध्यिर्यो; die andere hss. समृठ्यिर्यो; 7) °विध्यं तदाविढं E; °विध्यतदाविढं F; °विध्यं D; 8) °च्छतद्वगाय D und F; 9) So corr.; °त्प्रतीक्षेत A, B; °त्प्रतीक्ष्यत D; °त्प्रतीक्षत E; °त्प्रतीक्षित F; 10) ह्न्तेच्छेयमिइति A; ह तं ते इेयति B; 11) So B. Ind.; die hss. °त्प्रतिगृह्णात्तस्य; 12) So corr.; प्रतिच्छेद् die hss.; 13) प्रत्यद्धौस्त° D; प्रत्यद्धस्त° F; 14) स्तुतस्ते पूष्णे B; 15) °तदिध्मं याङ्गिरसाय B; °य आङ्गिरसाय E; 16) व्यपततं A.

यज्ञ एवाकल्पयत्स[1] एष इध्मः 'समिधो ह पुरातनस्तं-
ह्वर्हय आङ्गिरसाय पर्यहरंस्तत्प्राश्नात्तस्याङ्गा[2] पर्वाणि
व्यस्रंसत[3]' तं यज्ञ एवाकल्पयत्तंदेतद्बर्हिः 'प्रस्तरो ह
पुरातनस्तद्बृहस्पतय आङ्गिरसाय पर्यहरंत्सो ऽबिभेद्बृह-
स्पतिरित्थं वाव[4] स्य[4] आर्तिमार्ष्यतीति[4]' स एतं
मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्ष[5] इत्यब्रवीन्नं हि
सूर्यस्य[6] चक्षुः किं चन हिनस्ति' सो ऽबिभेत्प्रतिगृह्णन्तं
मा हिंसिष्यतीति' देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बा-
हुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रतिगृह्णामीत्य-
ब्रवीत्सवितृप्रसूत एवैनं तद्देवताभिः प्रत्यगृह्णात्तंब्रूक्ष[7]
तृणानि प्राग्दण्डं स्थण्डिले निदधाति पृथिव्यास्त्वा नाभौ
सादयामीति' पृथिवी वा[8] अन्नानां[9] शमयित्री[10]' तयै-
वैनच्छमयां चकार' सो ऽबिभेत्प्राश्नन्तं मा हिंसिष्यतीत्य-
ग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामीत्यब्रवीन्न क्ष्ण्वेरास्यं किं चन हिनस्ति'
सो ऽबिभेत्प्राशितं मा हिंसिष्यतीतीन्द्रस्य[11] त्वा जठरे
सादयामीत्यब्रवीन्न क्षीन्द्रस्य जठरं किं चन हिनस्ति'

---

1) °त्यवात्स A pr. m.; 2) ?; 3) So corr.; die hss. व्यश्रं°;
4) So corr. nach T. S. II 6. 8. 5. वामार्ति° A, B, D, F; वावार्ति° E;
5) प्रतिक्ष A und B; 6) सूर्व D; 7) प्रतिगृ° A, B und F; 8) वां
A pr. m. B, C und E; 9) नां B; न्नानां E; 10) शमयत्री E;
11) °तितीन्द्रस्य A pr. m. und E.

वरुणस्योदर इति न हि वरुणस्योदरं किं चन हिनस्तीति' ॥ २ ॥

अथो आङ्गिर्ब्राह्मणस्योदर इत्यात्मास्यात्मन्नात्मानं[1] मे[2] मा हिंसीः स्वाहेत्यन्नं वै सर्वेषां भूतानामात्मा' तेनैवैनच्छमयां चकार' प्राशितमनुमन्त्रयते[3] यो ऽग्निर्नृमणा नाम ब्राह्मणेषु प्रविष्टः। तस्मिन्म एतत्सुकृतमस्तु प्राशित्रं तन्मा मा[4] हिंसीत्परमे व्योमन्निति' तत्सर्वेण ब्रह्मणा प्राश्नात्तत एनं नाहिनत्तस्माद्यो[5] ब्रह्मिष्ठः स्यात्तं ब्रह्माणं कुर्वीति[6]' बृहस्पतिर्वै सर्वं ब्रह्म[7]' सर्वेण[8] ह वा एतद्ब्रह्मणा यज्ञं दक्षिणत उद्यच्छते' ऽप वा[9] एतस्मात्प्राणाः[10] क्रामन्ति य आविद्धं[11] प्राश्नात्यद्भिर्मार्ज्जयित्वा प्राणान्त्संस्पृशते वाङ्म आस्यन्नित्यमृतं वै प्राणा' अमृतमापः' प्राणानेव यथास्थानमुपाह्वयते[12]' तद्व ह्येक आङ्गिरिन्द्राय पर्यहरन्निति[13]' ते देवा अब्रुवन्निन्द्रो[14] वै देवानामोजिष्ठो बलिष्ठस्तस्मा[15] एनत्परिहरतेति[16]' तत्तस्मै[17] पर्यहरंस्तत्स[18] ब्रह्मणा शमयां चकार' तस्माद्ब-

---

1) इत्यात्मास्यात्मनात्मान B; °त्मान D; 2) Fehlt in F; 3) प्राशित्रम° B; 4) मां A; 5) °स्माद्यो A pr. m.; 6) कुर्वित D; 7) ब्रह्मा E; ब्रह्मण D; 8) Fehlt in D; 9) एवा F; 10) एतस्मात्प्राणाः A; 11) अविद्धं F; 12) यथास्थानुनमुपा° E; 13) °हरन्नीति A; 14) °न्निन्द्रो E; 15) व्यालि° F; 16) So corr.; die hss. °हरन्तीति; 17) तं तस्मै E; 18) °रंस्तच्छद् A pr. m.; °रंस्तत्सद् A sec. m. und F.

क्रुरिन्द्रो ब्रह्मेति ' यवमात्रं भवति ' यवमात्रं वै विषस्य [1] न हिनस्ति ' यदधस्तादभिघारयति [2] तस्मादधस्तात्प्रज्ञरणं प्रजा अरुर्न हिनस्ति ' यदुपरिष्टादभिघारयति तस्मादुपरिष्टात्प्रज्ञरणं [3] प्रजा अरुर्न हिनस्ति ' यदुभयतो ऽभिघारयत्युभयतो [4] ऽभिघारि [5] प्रजा अरुर्घातुकं [6] स्याद्यत्समयाभिक्करेदनभिविद्धं [7] यज्ञस्याभिविध्येत् [8] ' ॥ ३ ॥

अग्रेण परिक्रति ' तीर्थेनैव परिक्रति ' वि वा एतद्यज्ञस्यृध्यते यत्प्राशित्रं परिक्रति ' यदाह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामीति बृहस्पतिर्वै सर्वं ब्रह्म [9] ' सर्वेण ह वा एतद्ब्रह्मणा यज्ञं दक्षिणतः संदधात्यथो अत्र वा एतर्हि यज्ञः श्रितो यत्र ब्रह्मा तत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनमालभते ' यद्धस्तेन प्रमीवेद्वेपनः [10] स्याद्यच्छीर्ष्णा शीर्षक्तिमान्त्स्याद्यत्तूष्णीमासीतासंप्रत्तो [11] यज्ञः स्यात्प्रतिष्ठित्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो ' यत्र ब्रह्मा यत्रैव [12] यज्ञः श्रितस्तत एवैनं संप्रयच्छत्यग्नीध [13] आदधात्यग्निमुखानेवर्तून्प्रीणात्यथोत्त-

---

1) Sic!; 2) °भिधारयति E; 3) °ष्टात्प्रत्यक्षरणं A pr. m. und F; 4) Fehlt in F; 5) ??; 6) अरुधा° A und F; अरुधारुक B; 7) °नुभिविद्धं D; 8) So corr.; die hss. °विद्धेत्; 9) ब्रह्मा E; 10) प्रमीवेद्वे° die hss.; 11) So corr.; die hss. °सीदासंप्रत्तो; D °सीदासंप्रतो; 12) So corr.; die hss. तत्रैव; 13) So corr.; °त्वाग्नीध्र A, B, E und F; °त्यग्नीध्र D.

रासामाकृतीनां[1] प्रतिष्ठित्या' अथो समिद्धत्यव ज्ञुक्रोति' परिधीन्त्संमार्ष्टि' पुनात्येवैनान्त्संकृत्संकृत्संमार्ष्टि' पराङिव क्येतर्हि यज्ञश्चतुः संपद्यते' ज्यो चतुष्पादः पशवः' पशूनामाप्त्यै' देव सवितरेतत्ते प्राहेत्याह प्रसूत्यै' बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्याह' स हि ब्रह्मिष्ठः' स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाहि स मां कर्मण्यं[2] पाहीत्याह' यज्ञाय च यजमानाय च पशूनामाप्त्यै' ॥ ४ ॥

न वै पौर्णमास्यां नामावास्यायां[3] दक्षिणा दीयन्ते' य एष ओदनः पच्यते दक्षिणैषा दीयते यज्ञस्यर्द्ध्या[4]' इष्टी वा एतेन यज्यजते ज्यो वा एतेन पूर्ती य एष ओदनः पच्यत' एष ह वा इष्टापूर्ती[5] य एनं पचति' ॥ ५ ॥

द्वया[6] वै देवा यजमानस्य गृहमागच्छन्ति सोमपा अन्ये ज्सोमपा अन्ये' ऽकृतादो ज्न्ये ज्कृतादो ज्न्य' एते वै देवा अकृतादो यद्ब्राह्मणा' एतद्देवत्य एष यः पुरानीजान' एते ह वा एतस्य प्रजायाः पशूनामीशते' ते ज्स्याप्रीता[7] इषमूर्जमादायापक्रामन्ति' यदन्वाहार्यमन्वा-

---

1) °ग्निमख इवर्तू° B; 2) Fehlt in D; 3) नामावस्यायां D; 4) यज्ञस्याढ्या A sec. m. und F; 5) इष्टपूत्ती D; 6) द्वयो A; 7) ज्स्याः प्रीता E.

क्रति तानिव तेन प्रीणाति ' दक्षिणातःसद्यः[1] परिक्रर्तवा आक्र[2] ' दक्षिणावतैव[3] यज्ञेन यजत ' आकुतिभिरेव देवान्कुताद: प्रीणाति दक्षिणाभिर्मनुष्यदेवांस्तें ऽस्मै प्रीता इषमूर्ज्ञं नियच्छन्ति ' ॥ ६ ॥

देवाश्च क्र वा असुराश्चास्पर्धन्त[4] ' ते देवाः प्रजापतिमेवाभ्ययजन्तान्यो[5] ऽन्यस्यासन्नसुरा अजुक्रवुस्तें देवा एतमोदनमपश्यंस्तं प्रजापतये भागमनुनिरवपंस्तं[6] भागं पश्यन्प्रजापतिर्देवानुपावर्तत ' ततो देवा अभवन्परासुराः ' स य[7] एवं विद्वानेतमोदनं पचति भवत्यात्मना परास्याप्रियो भ्रातृव्यो भवति ' प्रजापतिर्वै देवेभ्यो भागधेयानि व्यकल्पयत्सो[8] ऽमन्यतात्मानमन्तरगामिति[9] ' स एतमोदनमभक्तमपश्यत्तमात्मने[10] भागं निरवपत्प्रजापतेर्वा एष भागो ' ऽपरिमितः स्यादपरिमितो हि प्रजापतिः ' प्रजापतेर्भागो ऽस्यूर्ज्ञस्वान्यस्वानन्नितो ऽस्यन्नित्यै त्वा ' मा मे क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिंल्लोक इक्र[11] च ' प्राणापनौ मे पाक्ति ' समानव्यानौ[12] मे पाक्युदानवूपे मे पाक्यूर्गस्यूर्ज्ञं मे धेक्ति '

---

1) °सद्य: D; 2) आहा D; 3) So corr.; die hss. दक्षिणावृतैव; 4) असुराश्च° D; 5) प्रजापतिरेवा° A pr. m. und B; 6) °निरवैपैस्तं F; 7) Fehlt in D; 8) So corr.; die hss. त्सोमं; 9) So corr.; ऽमन्यत आत्मा° A sec. m.; B, D, E, F; alle hss. °न्तरगादिति; 10) अभक्तम् fehlt in D; 11) उह A; 12) समानौ A.

कुर्वतो मे मा क्षेष्ठा ' ददतो मे मोपदसः[1] ' प्रजापतिमहं त्वया समक्षमृध्यासमिति[2] ' प्रजापतिमेव समक्षमृध्नोति[2] य एवं वेद य एवं वेद ' ॥ ७ ॥

ये वा इह यज्ञैरार्ध्नुवंस्तेषामेतानि ज्योतींषि यान्यमूनि नक्षत्राणि ' तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वं यन्न क्षीयन्ति[3] ' दर्शपूर्णमासौ वै यज्ञस्यावसानदर्शौ ' ये वा अनिष्ट्वा दर्शपूर्णमासाभ्यां सोमेन यजन्ते[4] तेषामेतानि ज्योतींषि[5] यान्यमूनि नक्षत्राणि पतन्तीव ' तद्यथा ह वा इदमस्यष्टावसाने[6] नेहावसास्यसि[7] नेहावसास्यसीति नोनुद्यन्त एवं हैवैते[8] ऽमुष्मांल्लोकान्नोनुद्यन्ते ' त एते[9] प्रच्यवन्ते[10] ' ॥ ८ ॥

यस्य[11] हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा अभ्युदियात्तांस्त्रेधा तण्डुलान्विभजेद्यै मध्यमास्तानग्नये दात्रे ऽष्टाकपालं निर्वपेद्यै[12] स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रादात्रे दधनि[13] चरुं ' ये क्षोदिष्यास्तान्विष्णवे शिपिविष्टाय[14] घृते चरुं ' पशवो वा एते ऽतिरिच्यन्ते ' तानेवाप्नोति ' तानवरुन्द्धे ' ऽग्निर्वै

---

1) मोपद्मः B; 2) समृक्षं° A, B, E und F; 3) So corr.; die hss. क्षियन्ति; 4) यजते A pr. m.; 5) द्योतीषि D; 6) So corr.; इदमस्यष्टा° A, E und F; इदमस्याष्टा° B und D; 7) °स्यसी A, B und F; 8) ते D; 9) एवते D; 10) प्रच्यवते F; 11) यस्या D; 12) निर्वापेद्ये B; 13) दधति F; 14) शिपिविष्टूयय D.

मध्यमस्य दातेन्द्रो वै ज्येष्ठस्य प्रदाता ' यदेवेदं[1] क्षुद्रं पशूनां तद्विष्णोः शिपिविष्टं ' तदेवाप्नोति ' पशूनेवावरुन्द्धे ' ॥ १ ॥

या पूर्वा पौर्णमासी सानुमतिर्यैत्तिरा सा राका ' या पूर्वामावास्या सा सिनीवाली[2] योत्तरा सा कुहूश्चन्द्रमा[3] एव धाता च[4] विधाता च ' यत्पूर्णी ऽन्यां वसत्यपूर्णी[5] ऽन्यां[6] तन्मिथुनं ' यत्पश्यत्यन्यां नान्यां तन्मिथुनं ' यदमावास्यायाश्चन्द्रमा अधि प्रजायते तन्मिथुनं ' तस्मादेवास्मै मिथुनात्पशून्प्रजनयति ' ॥ १० ॥

न द्वे यजेत ' यत्पूर्वया संप्रति यजेतोत्तरया क्ष्म्बट्कुर्या-ध्यंडुत्तरया[7] संप्रति यजेत पूर्वया क्ष्म्बट्कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तंदनु क्षीतमुख्यपगल्भो[8] ज्ञायत ' एकामेव यजेत ' प्रगल्भो क्षैव ज्ञायते ' ऽनादृत्य[9] तद्धे यजेत ' यज्ञमुखमेव पूर्वयालभते यजत उत्तरया ' देवता एवं पूर्वयाप्नोतीन्द्रियमुत्तर्या ' देवलोकमेव पूर्वयावरुन्द्धे मनुष्यलोकमुत्तरया भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा[10] क्ष वै सुमना[11] नामेष्टिर्यमग्ने-

---

1) यदेवेन्द्रं A; 2) ग्निनीवली D; 3) कुहः चन्द्रमा B; 4) Fehlt in D; 5) वर्स पूर्णो A; वसत्पूर्णो B, D und E; 6) ऽन्या F; 7) So corr.; die hss. क्ष्वसट्कुर्° ; 8) °मुख्यमुपगल्भो A; °मुख्यमपगल्भो B und E; ज्ञातमुखमयमल्पो D; 9) So corr. ऽनाहत्यं A und E; ऽनादूत्यं B, D und F; 10) So corr.; die hss. यज्ञक्रतूनामुपै° ; 11) सुम्ना E.

ज्ञानं[1] पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदियादस्मा[2] अस्मिंल्लोक[3] आर्धुकं भवति' ॥ ११ ॥

अग्नाविष्णावमेकादशकपालं निर्वपेद्दर्शपूर्णमासावारिप्समाणो[4]' ऽग्निर्वै सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो' देवताश्चैव यज्ञं चारभत ऋद्धा' ऋध्नोत्येवोभौ[5] सहारम्भावित्याङ्रुंदिन्नु[6] मृङ्गे सितो[7] मुच्यत इति' दर्शो वा एतयोः पूर्वः पौर्णमास उत्तरो' ऽथ यत्यरस्तात्पौर्णमास आरभ्यते तद्यथा पूर्वं क्रियते' तद्यत्पौर्णमासमारभमाणः[8] सरस्वत्यै चरुं निर्वपेत्सरस्वते द्वादशकपालममावास्या वै[9] सरस्वती पौर्णमासः सरस्वानित्युंभावेवैनौ[10] सहारभत ऋद्धा' ऋध्नोत्येव' ॥ १२ ॥

अग्नये पथिकृते ऽष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य[11] प्रज्ञातेष्टिरतिपद्यते[12]' वह्निष्यं वा एष एति यस्य प्रज्ञातेष्टिरतिपद्यते[13]' ऽग्निर्वै देवानां पथिकृत्तमेव[14] भागधेयेनोपासरत्स एनं पन्थानमपिनयत्यंनड्वान्दक्षिणा[15]' स हि पन्थानमभिवक्ति' ॥ १३ ॥

---

1) So corr.; die hss. °मध्येयानं; ed. B. I. °मध्येयाने; 2) अभ्युदीया° A; 3) °ल्लोकं F; 4) °माणा B; 5) °वाभौ D; 6) °रुदिनु A, B, D und F; °रुदिरं E; 7) सृतो A pr. m.; श्रितो D; 8) °समा आरभ° A sec. m.; 9) वर्णा F; 10) सरस्वत्यु° A pr. m.; सरस्वानित्या° A sec. m.; 11) °यस्या E; 12) So corr.; die hss. प्रज्ञातेष्टिरितिप°; 13) Vgl. 12; 14) पथिकृतमेव A und F; 15) पन्थामपि° A pr. m., B und E.

अग्नये व्रतपतये[1] ऽष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्प्रवसेद्वंऽक्रु वा एष व्रतमतिपातयति य आहिताग्निः सन्प्रवसति व्रत्ये[2] ऽह्नि स्त्रियं वोपैति मांसं वाश्नात्यंऽग्निर्वै[3] देवानां व्रतपतिरंऽग्निमेतस्य व्रतमगात्तंस्मादेतस्य व्रतमालम्भयते' ॥ १४ ॥

अग्नये व्रतभृते[4] ऽष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निरार्तिंऽनमश्नु[5] कुर्यादंऽनीतो वा एष देवानां य आहिताग्निस्तंस्मादेतेनाश्नु न कर्तव्यं' न हि देवा अश्नु कुर्वन्त्यंऽग्निर्वै देवानां व्रतभृदंऽग्निमेतस्य व्रतमगात्तंस्मादेतस्य व्रतमालम्भयते' ॥ १५ ॥

ऐन्द्राग्नमुस्रमनुसृष्टमालभेत[6] यस्य पिता पितामहः सोमं न पिबेदिंऽन्द्रियेण वा एष वीर्येण व्यृध्यते[7] यस्य पिता पितामहः सोमं न पिबति' यदैन्द्र[8] इन्द्रियेणैवैनं तद्वीर्येण समर्धयति 'देवताभिर्वा एष वीर्येण[9] व्यृध्यते[7] यस्य पिता[10] पितामहः सोमं न पिबति' यदाग्नेयो ऽग्निर्वै सर्वा देवताः' सर्वाभिरेवैनं तद्देवताभिः समर्धयत्यंनुसृष्टो भवत्यंनुसृष्ट इव क्षेतस्य सोमपीथो यस्य पिता पितामहः

---

1) Fehlt in E; 2) प्रत्ये A; व्रते E; 3) वाभ्रात्य° F; 4) व्रते E; 5) °र्त्विंऽनमश्नु A, B, E und F; 6) So corr.; die hss. °मुत्सम°; 7) So corr.; die hss. विवृध्यते; 8) A, B, E und F fügen इन्द्र ein; 9) वीर्येणा A; 10) Fehlt in F.

सोमं न पिबति ' तस्मादेष एव तस्या देवतायाः पशूनां समृद्धः ' ॥ १६ ॥

देवा वा ओषधीषु पक्वास्वाज्ञिमयुः[1] ' स[2] इन्द्रो ऽवेदग्निर्वाविमाः[3] प्रथम उज्जेष्यतीति ' सो ऽब्रवीद्यतरो[4] नौ पूर्व उज्जयात्तन्नौ सहेति ' ता[5] अग्निरुदजयत्तदिन्द्रो ऽनूदजयत्स[6] एष ऐन्द्राग्नः सन्नाग्नेन्द्र[7] ' एका वै तर्हि यवस्य शुष्टिरासीदिका[8] व्रीहेरेका[9] माषस्यैका[10] तिलस्य[11] ' तद्विश्वे देवा अब्रुवन्वयं वा एतत्प्रथयिष्यामो भागो नोऽस्त्विति ' तद्भूम एव वैश्वदेवो ' ऽथो प्रथयत्येतेनैव ' पयसि स्याद्विश्वदेवत्वाय ' वैश्वदेवं हि पयो[12] ' ऽथेमावब्रूतां[13] न वा ऋत आवाभ्यामेवैतद्भूयं प्रथयत मयि प्रतिष्ठितमसौ वृष्या पचति नैतदितो[14] ऽभ्युज्जेष्यतीति ' भागो नावस्त्विति ' ताभ्यां वा एष भागः क्रियत उज्जित्या एवाथो प्रतिष्ठित्या एव यो[15] द्यावापृथिवीयः ' सौमीर्वा ओषधीः ' सोम ओषधीनामधिराजो ' याश्च ग्राम्या याश्चा-

---

1) °स्वज्ञिमयु: A, B, E und F; °स्वाज्ञिषु: D; 2) सं D; 3) So corr.; die hss. ऽवेदाग्नि°; 4) °यतरा B; 5) ना B; 6) ऽनोदज° A pr. m.; ऽनुद° B; 7) °ग्नेन्द्रा E; 8) शुष्टि° D und F; 9) व्रहेरेका A und B; 10) माकस्यैका D; 11) तिलस्या A und B; 12) य A; 13) So corr.; die hss. ऽथेमे अब्रूतां; 14) नैतदिता D; 15) So corr.; die hss. य; ed. B. Ind. वे.

रण्वास्तासामेष उद्वारो यच्छ्यामाको[1] ' यच्छ्यामाकः सौम्यस्तमेव भागिनं कृणुते ' यदकृत्वाग्रयणं नवस्याश्नीयाद्देवानां भागं प्रतिकूत्समच्यात्संवत्सराद्वा एतदधिप्रजायते यदाग्रयणं ' संवत्सरं वै ब्रह्मा ' तस्माद्ब्रह्मा[2] पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमिष्वावपेतैकहायनी दक्षिणा ' स हि संवत्सरस्य प्रतिमा ' रेत एव क्षेषो ऽप्रजातः[3] ' प्रजात्यै ' ॥ १७ ॥

अथ कैतदप्रतिरथमिन्द्रस्य बाहू स्थविरौ वृषाणावित्येतेन ह वा इन्द्रो ऽसुरानप्रत्यजयद्प्रति ह भवत्येतेन[4] यजमानो भ्रातृव्यं जयति ' संग्रामे जुह्वुयाद्प्रति ह भवत्येतेन[5] ह[6] वै भरद्वाजः प्रतर्दनं समनक्ष्यत्स राष्ट्रमभव्यं[7] कामयेत राष्ट्री स्यादिति तमेतेन संनक्ष्येद्राष्ट्री ह भवत्येतेन ह वा इन्द्रो विराजमभ्यजयद्दशैवान्वाह[8] ' दशान्नरा विराड्विराजं वा एतेन यजमानो भ्रातृव्यं वृङ्क्ते ' तदु हैक एकादशान्वाहुरेकादशान्नरा[9] वै त्रिष्टुप्त्रिष्टुभो वज्रो ' वज्रेणैवैतद्रक्षांस्यपसेधति[10] ' दक्षिणातो वै देवानां यज्ञं रक्षांस्यजिघांसंस्तान्यप्रतिरथेनापाघ्नत[11] ' तस्माद्ब्रह्मा-

---

1) यच्छ्यामाको A pr. m., B, D und E; 2) Fehlt in E; 3) प्रजात्य: A pr. m.; 4) भवति interpolation; 5) भवति ? ?; 6) Fehlt in A sec. m., B und E; 7) यं ??; 8) So corr.; die hss. °शैतान्वाह; 9) एकादशान्वाहुर् fehlt in E; एकादशाद्वाहु° D; 10) °सेद्दति E; 11) °पाघ्न F.

प्रतिरथं ज्ञपन्नेति ' यद्ब्रह्मा प्रतिरथं[1] ज्ञपन्नेति[1] यज्ञस्याभि-
ज्ञित्यै रक्षसामपक्रत्यै रक्षसामपक्रत्यै ' ॥ १८ ॥

अथातश्चातुर्मास्यानां[2] प्रयोगः ' फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां चातुर्मास्यानि प्रयुञ्जीत ' मुखं वा एतत्संवत्सरस्य यत्फाल्गुनी पौर्णमासी मुखमुत्तरे फाल्गुन्यौ[3] पुच्छं पूर्व ' तद्यथा[4] प्रवृत्तस्यात्तौ समेतौ स्यातामेवमेवैतत्संवत्सरस्यात्तौ समेतौ भवतस्तद्यत्फाल्गुन्यां[5] पौर्णमास्यां चातुर्मास्यैर्यजते मुखत एवैतत्संवत्सरं प्रयुङ्क्ते ' ज्यो[6] भैषज्ययज्ञा[7] वा एते यच्चातुर्मास्यानि[8] ' तस्मादृतुसंधिषु प्रयुज्यन्त ' ऋतुसंधिषु[9] वै व्याधिर्जायते ' तान्येतान्यष्टौ हवींषि भवन्त्यष्टौ वै चतसृणां पौर्णमासीनां हवींषि[10] भवन्ति ' चतसृणां वै पौर्णमासीनां वैश्वदेवं समासो[11] ' ज्य यदग्निं मन्थन्ति प्रजापतिर्वै वैश्वदेवं ' प्रजात्या[12] एवैतं दैवं गर्भं प्रजनयत्यथ यत्सप्तदश सामिधेन्यः सप्तदशो वै प्रजापतिः ' प्रजापतेरात्या ' अथ यत्सद्धत्तावाज्यभागावसिसंतीति[13] वै सद्धत्तौ भवतो ' ज्य यद्विराजौ संयाज्ये अन्नं वै श्रीर्विराडन्नाद्यस्य श्रियो ज्वरुद्धा ' ज्य यन्नव प्रयाजा[14]

---

1) Fehlt in E; 2) Zweimal in A, B, E und F; 3) फल्गुन्यौ A sec. m. und B; 4) Fehlt in D; 5) °ल्गुन्या B; 6) ग्नो E; 7) भेषज्य° F; 8) °र्मास्यनि B; 9) कृतु° B; 10) ह्वींषी E; 11) समसो A pr. m.; 12) प्रजपत्या A pr. m. und B; 13) Sic! 14) प्रयाज D.

नवानुयाजा अष्टौ हवींषि वाजिनं नवमं तन्नवत्रीयां[1] विराजमाप्नोत्यथो आहुर्दशनीं विराजमिति प्रयाजानुयाजा हवंषीष्याघारावाज्यभागाविति[2]' ॥ १९ ॥

अथ यदग्नीषोमौ[3] प्रथमं देवतानां यजत्यग्नीषोमौ वै देवानां मुखं' मुखत एव तद्देवान्प्रीणात्यथ यत्सवितारं यजत्यसौ वै सविता यो ऽसौ तपत्येतमेव तेन प्रीणात्यथ यत्सरस्वतीं यजति वाग्वै सरस्वती' वाचमेतेन प्रीणात्यथ यत्पूषणं यजत्यसौ वै पूषा यो ऽसौ तपत्येतमेव तेन प्रीणात्यथ यन्मरुतः स्वतवसो[4] यजति घोरा वै मरुतः स्वतवसस्तानेव तेन प्रीणात्यथ यद्विश्वान्देवान्यजत्येते वै विश्वे देवा यत्सर्वे देवास्तानेव तेन प्रीणात्यथ यद्द्यावापृथिव्यौ यजति प्रतिष्ठे वै द्यावापृथिव्यौ' प्रतिष्ठित्या एवाथ यद्वाजिनो यजति पशवो वै वाजिनः' पशूनेव तेन प्रीणात्यथो ऋतवो वै वाजिन' ऋतूनेव तेन प्रीणात्यथो छन्दांसि वै वाजिनश्छन्दांस्येव तेन प्रीणात्यथो देवाश्वा वै वाजिनो' ऽत्र देवाः साश्वा अभीष्टाः प्रीता[5] भवन्त्यथ यत्परस्तात्पौर्णमासेन यजते तथा हास्य पूर्वपक्षे वैश्वदेवेनेष्टं भवति' ॥ २० ॥

---

1) So corr.; तन्नाक्तत्रीयां A, D, E und F; तन्नाक्तश्रीयां B; 2) हवींष्यां द्वारा° D; हवीस्याधारा° E; 3) यदग्नि° A pr. m.; 4) स्वंतोवसो A pr. m.; स्वन्तवसो A sec. m.; स्वतोवसो F; 5) प्रीत्या D.

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ' ताः सृष्टा[1] अप्रसूता वरुणस्य[2] यवाञ्चनुस्तां[3] वरुणो वरुणपाशैः प्रत्यबध्नात्तां[4] प्रजाः[4] प्रजापतिं पितरमेत्योपावदन्नुप[5] तं यज्ञक्रतुं जानीहि येनेष्ट्वा वरुणमप्रीणात्स[6] प्रीतो[6] वरुणो[6] ' वरुणपाशेभ्यः[7] सर्वस्माच्च[8] पाप्मनः[9] संप्रमुच्यत[10] इति ' तत एतं प्रजापतिर्यज्ञक्रतुमपश्यद्वरुणप्रघासांस्तंमाक्रत्तेनायजत[11] ' तेनेष्ट्वा वरुणमप्रीणात्स प्रीतो वरुणो वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च[12] पाप्मनः प्रजाः प्रामुञ्चत्प्र क्र[13] वा एतस्य प्रजा वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च पाप्मनो मुच्यन्ते[14] ' य एवं वेदाथ यदग्निं प्रणयन्ति यमेवामुं वैश्वदेवे मन्यन्ति[15] तमेव तत्प्रणयन्ति[16] ' यन्मथ्यते तस्योक्तं ब्राह्मणमथ यत्सप्तदश सामिधेन्यः सद्धोतावाऽन्यभागौ विराजौ संयाज्ये तेषामुक्तं ब्राह्मणमथ यन्नव प्रयाजा नवानुयाजा नवैतानि क्रतवींषि ' समानानि त्वेव पञ्च संचराणि[17] क्रतवींषि भवन्ति[18] पौष्णान्तानि ' तेषामुक्तं ब्राह्मणम् ' ॥ २१ ॥

---

1) सृष्ट्वा D; 2) वरुणास्यां B; 3) यवां चक्नुस्ता A, D, E, F; यवां चतक्नुस्ता B; 4) Fehlt in B; 5) पितरमेत्या° D; 6) Interpolation!; 7) वरुण fehlt in D; 8) So corr.; die hss. सर्वस्मात्; 9) पाप्मानः A pr. m.; 10) Von संप्र° bis प्रजाः fehlt in B; 11) So corr.; die hss. प्रजापतिं यज्ञक्रतुमपश्यद्वरुणप्रघासं तमा°; 12) सर्वस्मात् E; 13) Fehlt in D; 14) मुच्यते B; मुच्चते E; 15) मथति E; 16) तत्प्रयन्ति D; 17) संवत्सराणि B; 18) भवति E.

अथ यदैन्द्राग्नो[1] द्वादशकपालो[2] भवति बलं वै तेज इन्द्राग्नी ' बलमेव तत्तेजसि प्रतिष्ठापयत्यथ[3] यद्वारुण्यामीक्षेन्द्रो वै वरुणः ' स उ वै पयोभाजनस्तस्माद्वारुण्यमिक्षाथ[4] यन्मारुती पयस्याप्सु वै मरुतः श्रित ' आपो हि पयो[5] ' ऽथेन्द्रस्य[6] वै मरुतः[7] श्रित[8] ऐन्द्रं पयस्तस्मान्मारुती पयस्याथ यत्काय एककपालः प्रजापतिर्वै कः ' प्रजापतेरात्या ' अथो सुखस्य वा एतन्नामधेयं कमिति ' सुखमेव तदध्यात्मन्धत्ते ' ऽथ यन्मिथुनौ गावौ ददाति[9] तत्प्रजात्यै रूपमुक्थ्या[10] वाजिनो ' ऽथ यदप्सु वरुणं[11] यजति[12] स्व एवैनं तदायतने प्रीणात्यथ[13] यत्परस्तात्पौर्णमासेन यजते तथा ह्यस्य पूर्वपक्षे वरुणप्रघासैरिष्टं भवति ' ॥ २२ ॥

ऐन्द्रो वा एष यज्ञक्रतुर्यत्साकमेधास्तंय्यथा[14] महाराजः पुरस्तात्सैनानीकानि[15] व्युह्याभयं पन्थानमन्वियादेवमेवैतत्पुरस्ताद्दिवता यजति[16] ' तय्यथैवादः सोमस्य महाव्रतमेवमेवैतदिष्टिमहाव्रतमथ यदग्निमनीकवन्तं प्रथमं दे-

---

1) यदैन्द्राग्न्यो A sec. m.; यदैन्द्राग्नौ D, 2) °पालौ D; 3) °पयत्यथ D; 4) पयोभाजि° D und E; 5) यथो D; 6) ऽथेन्द्रस्या A; 7) मारुत D; 8) Interpolation?; 9) दधाति A; 10) Man erwartet °मुक्तो; 11) वरुण E; 12) ज्ञयति D; 13) प्रीणाथ B; 14) °त्सकामेधा° D; 15) So corr.; die hss. पुरस्तात्सेना°; 16) So corr.; die hss. यजन्ते.

वतानां यजत्यग्निर्वै देवानां मुखं ' मुखत एव तद्देवा-न्प्रीणात्यथ यन्मध्यंदिने मरुतः सांतपनान्यजतीन्द्रो[1] वै मरुतः[2] सांतपना[3] ' ऐन्द्रं माध्यंदिनं[4] ' तस्मादितानिन्द्रे-णोपसंहितान्यजत्यथ[5] यत्सायं गृहमेधीयेन चरन्ति[6] पु-ष्टिकर्म वै गृहमेधीयः ' सायं पोषः पशूनां ' तस्मात्सायं गृहमेधीयेन चरत्यथ यच्छ्वो[7] भूते गृहमेधीयस्य निष्का-शमिश्रेण पूर्णद्र्वेण[8] चरन्ति पूर्वेद्युः कर्मणिवैतत्प्रातः क-र्मोपसंतन्वन्त्यथ यत्प्रातर्मरुतः[9] क्रीडिनो यजतीन्द्रो[10] वै मरुतः क्रीडिनस्तस्मादेनानिन्द्रेणोपसंहितान्यजत्यथ यदग्निं प्रणयन्ति यमेवामुं वैश्वदेवे मन्यन्ति तमेव तत्प्र-णयन्ति ' यन्मथ्यते तस्योक्तं ब्राह्मणमथ यत्सप्तदश सामि-धेन्यः सद्धतावाज्यभागौ[11] विराजौ संयाज्ये तेषामुक्तं ब्राह्मणमथ यन्नव प्रयाजा नवानुयाजा अष्टौ हवींषि समानानि[12] त्वेव[13] षट्चराणि हवींषि भवन्त्यैन्द्राग्ना-स्त्वानि ' तेषामुक्तं ब्राह्मणमथ यन्मरुत्वतो यजत्यन्तं[14] वै श्रेष्ठी भजते ' तस्मादिनमन्ततो यजत्यथ यद्वैश्वकर्मणा[15]

---

1) °न्यजन्तीन्द्रो A, B und E; 2) मरुः E; 3) सान्तपनी F; 4) मध्यं° D; 5) तस्मादेतानिद्रेणासहिता° D; 6) चरति E; 7) यच्छो B; 8) So corr.; पूणादर्व्या A sec. m. und B; पूर्स्यादर्व्या D; पूर्णादव्यां E; पूर्णादर्व्या A pr. m. und F; 9) °मरुत् F; 10) यजन्तीन्द्रो D; 11) यद्दन्तावा° D; 12) सामानानि A pr. m.; 13) वव D; 14) यजन्नेत्यन्त B; 15) यद्विश्व° D.

एककपालो ऽसौ[1] वै विश्वकर्मा यो ऽसौ तपत्येतमेव तेन प्रीणात्यथ[2] यदृषभं[3] ददात्यैन्द्रो[4] ह यज्ञक्रतुः ॥ २३ ॥

अथ यदपराह्णे पितृयज्ञेन चरन्त्यपराह्णभाजो वै पितरस्तस्मादपराह्णे पितृयज्ञेन चरन्ति तदाहुर्यदपरपक्षभाजो[5] वै पितरः कस्मादिनान्पूर्वपक्षे यजन्तीति देवा वा[6] एते पितरस्तस्मादिनान्पूर्वपक्षे[7] यजन्तीत्यथ यदेकां सामिधेनीं[8] त्रिरन्वाह सकृद्ध ह वै पितरस्तस्मादेकां सामिधेनीं त्रिरन्वाहाथ यज्यजमानस्यार्षेयं[9] नाह[9] नेज्यजमानं प्रवृणाजानीत्यथ[10] यत्सोमं पितृमन्तं[11] पितृन्वा सोमवतः पितृन्बर्हिषदः[12] पितृनग्निष्वात्तानित्यावाहयति[13] न[14] ह्येके स्वं[15] महिमानमावाहयन्ति[16] यजमानस्यैष महिमेति वदन्त[17] आवाहयेदिति वेव स्थितमग्नेर्ह्येष महिमा भवत्यों[18] स्वधेत्याश्रावयत्यस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति स्वधाकारो[19] हि पितृणामथ यत्प्रयाजा-

---

1) यो D; 2) प्रीणीत्यथ E; 3) यदृषभं गां A und D; यदृषभगां B; यदृषभंगा E; 4) आददात्यैन्द्रो F; 5) तदाहुर्वैदपर° D; तदाहुर्यदापक्षभाजो E; 6) या E; 7) °देवान्पूर्वपक्षे B; 8) यामिधनीं D; सामिधेनी B; 9) So corr.; die hss. °नस्यार्षे ऽन्वाह; 10) So corr.; die hss. प्रमृण°; 11) पितृवन्तं A, B, D und F; 12) पितृन्वार्हिषद: E; 13) Hier fehlen einige Worte; 14) ना B; 15) ग्वं A pr. m. und B; 16) °ह्वयति E; 17) वदत E; 18) भवन्त्यों A und F; भवन्त्यो E; 19) स्वधाकरो D.

नुयाज्ञिभ्यो बर्हिष्मत्तावुद्धरति[1] प्रजा वै बर्हिर्नेत्प्रजां[2] पितृषु दधानीति ' ते वै षट्ꣳपय्यन्ते[3] ' षड्वा ऋतव ' ऋतवः पितरः[4] ' पितृणामाप्त्यै ' ॥ २४ ॥

अथ यज्जीवनवत्तावाज्यभागौ भवतो यजमानमेव तज्जीवयत्यंथ[5] यदेकैकस्य[6] हविषस्तिस्रस्तिस्रो[7] याज्या भवन्ति[8] ह्वयत्येवैनान्प्रथमया ' द्वितीयया गमयति ' प्रैव[9] तृतीयया यच्छत्यंथो[10] देवयज्ञमेवैतत्पितृयज्ञेन[11] व्यावर्तयत्यंथो दक्षिणासंस्थो वै पितृयज्ञस्तंमेवैतदुदक्संस्थं कुर्वन्त्यंथ यदग्निं कव्यवाहनमत्तो यजत्येतत्स्विष्टकृतो वै पितरस्तंस्मादग्निं कव्यवाहनमत्तो यजत्यंथ यदिडामुपह्वयावघ्राय[12] न प्राश्नन्ति पशवो वा इडा ' नेत्यशून्प्रवृणाज्ञानीत्यंथ[13] यत्सूक्तवाके यजमानस्याशिषो[14] ऽन्वाह नेत्यजमानं प्रवृणाज्ञानीत्यंथ[15] यत्पत्नीं न संयाजयन्ति[16] नेत्पत्नीं[17] प्रवृणाज्ञानीत्यंथ[18] यत्यवित्रवति[19] मार्ज्मयन्ते

---

1) °न्तावुद्धरतिं E; 2) °त्प्रजा E; 3) षट्ꣳ fehlt in D; 4) Fehlt in D; 5) So corr.; °वयते ऽथ A und F; °वयतो ऽथ B, D und E; 6) यादाकैकस्य D; 7) तिस्रो fehlt in B; 8) भवति D; 9) त्रैव A; 10) गच्छ° A; 11) So corr.; die hss. एवैतं; 12) यदिडां रुप° D; यदिडामुपह्वणाया° B; °मुपह्वया° D; °मुपह्या° E; 13) So corr.; die hss. °न्प्रमृणाज्ञानी°; 14) °स्यार्षे B; 15) So corr.; die hss. प्रमृण°; 16) °ज्ञयन्तेति F; 17) नेत् fehlt in F; 18) So corr.; die hss. प्रमृण°; 19) °त्रवती A pr. m.

शान्तिर्वै भेषजमापः[1] ' शान्तिरेवैषा[2] भेषजमत्ततो यज्ञे क्रियते ' ऽथ यदध्वर्युः पितृभ्यो निवृणाति जीवानेव तत्पितॄननु[3] मनुष्याः पितरो ऽनुप्रवदत्यथो देवयज्ञमेवैनं[4] पितृयज्ञेन[4] व्यावर्तयत्यथो दक्षिणासंस्थो वै पितृयज्ञस्तमेवैनदुदक्संस्थं[5] कुर्वत्यथ यत्प्राञ्चो ऽभ्युत्क्रम्यादित्यमुपतिष्ठते देवलोको वा आदित्यः ' पितृलोकः पितरो ' देवलोकमेवैतत्पितृलोकादुपसंक्रामत्तीत्यथ[6] यद्दक्षिणाञ्चो ऽभ्युत्क्रम्याग्नीनुपतिष्ठते[7] प्रीत्यैव तद्देवेष्वत्ततो ऽर्ध[8] चरत्यथ यदुदञ्चो[9] ऽभ्युत्क्रम्य[10] त्रैयंबकैर्यजते[11] रुद्रमेव तत्स्वायां[12] दिशि प्रीणात्यथो देवयज्ञमेवैतत्पितृयज्ञेन[13] व्यावर्तयत्यथो दक्षिणासंस्थो वै पितृयज्ञस्तमेवैतदुदक्संस्थं[14] कुर्वत्यथ यदत्तत आदित्येष्या यजतीयं[15] वा अदितिरस्यामेवैनमत्तः[16] प्रतिष्ठापयत्यथ यत्परस्तात्पौर्णमासेन यजते तथा ह्यस्य पूर्वपक्षे साकमेधैरिष्टं भवति '

॥ २५ ॥

त्रयोदशं वा एतं मासमाप्नोति यच्छुनासीर्येण यजत[17] '

---

1) °ज्ञमायाः B; 2) °वैषां A, B, E und F; 3) तत्प्रेत्रेननु A pr. m.; 4) दवयज्ञेन D; 5) °दुदक्संस्थं A; °दुदकसंस्थं B; 6) So corr.; die hss. एवैनं; 7) °तिष्ठते E; 8) ऽध्वं D; 9) °दक्षा F; 10) ऽभ्युत्कम्या D; 11) त्रैयंबकिर्यजते D; 12) So corr.; die hss. तत्स्वस्यां; 13) Vid. 8. 14) °दुदकसंस्थं B; 15) यजन्तीयं B; 16) आदि° D; 17) कृत D.

एतावान्वै संवत्सरो यावानेष[1] त्रयोदशो मासो ऽथ यदग्निं प्रणयन्ति यमेवामुं वैश्वदेवे[2] मन्यन्ति तमेव तत्प्रणयन्ति ' यन्मथ्यते तस्योक्तं ब्राह्मणं ' यद्धु न मथ्यते पौर्णमासमेव तल्लं भवति ' प्रतिष्ठा वै पौर्णमासं ' प्रतिष्ठित्या एवाथ यद्वायुं यजति प्राणो[3] वै वायुः ' प्राणमेव तेन प्रीणात्यथ यच्छुनासीरं यजति संवत्सरो वै शुनासीरः ' संवत्सरमेव तेन प्रीणात्यथ यत्सूर्यं यजत्यसौ वै सूर्यो यो ऽसौ तपत्येतमेव[4] तेन प्रीणात्यथ[5] यच्छ्वेतां[6] दक्षिणां[6] ददात्येतस्यैव[7] तद्रूपं क्रियते ' ऽथ यत्प्रायश्चित्तप्रतिनिधिं[8] कुर्वन्ति स्वस्त्ययनमेव तत्कुर्वन्ति ' यज्ञस्यैव शान्तिर्यजमानस्य भेषज्याय ' तैर्वा एतैश्चातुर्मास्यैर्देवाः सर्वान्कामानाप्नुवंत्सर्वा इष्टीः सर्वममृतत्वं ' स वा एष प्रजापतिः[9] संवत्सरश्चतुर्विंशो[9] यश्चातुर्मास्यानि ' तस्य मुखमेव वैश्वदेवं ' बाहू वरुणप्रघासाः[10] ' प्राणो ऽयानो व्यान इत्येतास्तिस्र इष्टय ' आत्मा महाकविः ' प्रतिष्ठा शुनासीरं[11] ' स वा एष प्रजापतिरेव संवत्सरो यश्चातुर्मास्यानि[12] ' सर्वं वै प्रजापतिः ' सर्वं चातुर्मास्यानि ' तत्स-

---

1) यावानेव F; 2) विश्वेदेवे D; 3) प्राणा F; 4) तपत्वे° D; 5) प्रीणात्प्रय E; 6) So corr.; die hss. यच्छ्वेता दक्षिणा; 7) दधात्ये° E; 8) °श्चित्तं प्रति° A; °श्चित्तः प्रति° B und E; 9) °पतिश्चतुर्विंशो E; 10) °प्रवासाः A pr. m.; °प्रधात्साः D; 11) शुसीरं D; 12) यावातु° D.

वैणैव सर्वमाप्नोति य एवं वेद[1] यश्चैवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते चातुर्मास्यैर्यजते ' ॥ २६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे प्रथमः प्रपाठकः ॥

ओं मांसीयन्ति[2] वा आहिताग्नेरग्नयस्तं एनमेवाग्ने ऽभिध्यायन्ति यजमानं[3] ' य एतमैन्द्राग्नं पशुं षष्ठे षष्ठे मास आलभते तेनैवेन्द्राग्निभ्यां ग्रसितमात्मानं निरवदयत ' आयुष्काम[4] आलभेत[4] ' प्राणापानौ वा इन्द्राग्नी[5] ' प्राणापानावेवात्मनि धत्त ' आयुष्मान्भवति ' प्रजाकाम आलभेत[6] ' प्राणापानौ वा इन्द्राग्नी ' प्राणापानौ प्रजा अनुप्रजायन्ते ' प्रजावान्भवति ' पशुकाम आलभेत ' प्राणापानौ वा इन्द्राग्नी ' प्राणापानौ पशवो ऽनुप्रजायन्ते ' पशुमान्भवति ' यामं शुकहरितमालभेत[7] शुण्ठं[8] वा यः कामयेतानामयः पितृलोके स्यामित्येतेन ह वै यमो ऽमुष्मिंल्लोक आधीत्येतृलोक एवाधीति ' वाष्ट्रं वडवमालभेत प्रजाकामः ' प्रजापतिर्वै प्रजाः सिसृक्षमाणः[9] स द्वितीयं

---

1) वेदे A; 2) °सियन्ति A pr. m.; 3) Hier fehlen einige Worten; 4) आयुष्कामालभेत A und B; 5) इन्द्राग्नी D; 6) आलभते D; 7) So corr.; die hss. शुकं हरि°; शुकं हस्तिमालभेत D; 8) So corr.; die hss. शठं; 9) So corr.; die hss. समृक्ष° .

मियुनं[1] नाविन्दत्स[1] त्वाष्ट्रं वडवमपश्यत्त्वंष्टा[2] हि वृषाणां प्रजनयिता 'तेन प्रजा असृजत 'तेन मियुनमविन्दत्प्रजावान्मियुनवान्भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेतमालभते' योनीन्वा एष काम्यान्पशूनालभते[3] यो ऽनिष्ट्वेन्द्राग्नेन काम्यं पशुमालभत[4] इष्ट्वालम्भः समृद्ध्यै' ॥ १ ॥

पञ्चधा वै देवा व्युद्क्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुणा आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्ते देवा अब्रुवन्नसुरेभ्यो वा इदं भ्रातृव्येभ्यो रध्यामो[5] यन्मियो विप्रियाः[6] स्मो 'या न इमाः प्रियास्तन्वस्ताः समवद्यामहा इति' ताः समवाद्यन्त 'ताभ्यः स[7] निर्ऋच्छाद्यो नः प्रथमो ऽन्यो[8] ऽन्यस्मै द्रुह्यादिति' यत्तन्वः समवाद्यन्त तत्तानूनप्त्रस्य[9] तानूनप्त्रत्वं 'ततो देवा अभवन्परासुरास्तस्माद्यः सतानूनप्त्रिणां[10] प्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमार्छति 'यत्तानूनप्त्रं समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै 'भवत्यात्मना[11] परास्याप्रियो भ्रातृव्यो भवति' ॥ २ ॥

पञ्च कृत्वो ऽवद्यति 'पाङ्क्तो यज्ञः 'पञ्चधा हि ते ताः

---

1) So corr.; die hss. °युनमन्वावि°; 2) वउवप्रपश्य° B; 3) °न्पशुमालभते A und E; 4) °लभन्त A pr. m., B, D und E; 5) So corr.; die hss. रुध्यामो; 6) So corr.; die hss. विप्रिया; 7) सं A, D, E und F; सन् B; 8) Fehlt in D; 9) Fehlt in F; 10) So corr.; die hss. तानून°; 11) °त्मनो A pr. m.

समवाय्यक्तांपतये त्वा[1] गृह्णामीत्याह' प्राणो वा आ-
पतिः' प्राणमेव तेन प्रीणाति 'परिपतये त्वेत्याह[2] 'मनो
वै परिपतिर्मन एव[3] तेन[3] प्रीणाति 'तनूनप्त्र इत्याह'
तन्वो हि ते ताः समवाय्यक्त 'शाक्वरायेत्याह' शक्त्यै[4]
हि ते ताः समवाय्यक्त 'शकमन[5] ओजिष्ठायेत्यांहौजिष्ठं[6]
हि ते तदात्मनः समवाय्यक्तांनाधृष्टमित्याहांनाधृष्टं[7]
क्येतदंनाधृष्यमित्याहांनाधृष्यं[8] क्येतद्देवानामोज इत्याह'
देवानां[9] क्येतदोजो 'ऽभिशस्तिपा इत्याहांभिशस्तिपा[10]
क्येतदंनभिशस्तेन्यमित्याहांनभिशस्तेनं[11] क्येतदंनु मे दी-
क्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु[12] तपस्तपस्यतिरञ्जसा सत्यमुप-
गेषं[13] स्विते[14] मा[15] धा इत्याह' यथायजुरेवैतत्' ॥ ३ ॥

घृतं वै देवा वज्रं[16] कृत्वा सोममघ्नन्स्रुचौ[17] बाह्रू'
तस्मात्स्रुचौ सौमीमाकृतिं नाशाते[18]' अवधीयेत सोम-
स्तांस्मात्स्रुचौ चाज्यं चान्तिकमाहार्षीदंन्तिकमिव[19] खलु

---

1) वा D; 2) च त्याह D; 3) एतेन E; 4) So corr.; शक्त्यं A, B, E und F; शक्तिं D; 5) शक्मन् F; 6) ष्ठाये° B; 7) °ष्टमित्या° A pr. m. und E; 8) °नादृष्यमित्याहानादृष्यं E; 8) Von °आधृष्यं bis ऽभिशस्ति° fehlt in B; 9) देवानं E; 10) °स्तिपां A sec. m.; 11) °स्त्येनं A; 12) दिक्षाप° A pr. m.; 13) Die hss °गेषां; 14) स्वीते A pr. m.; स्वेते A sec. m.; 15) मां F; 16) वज्रं D; 17) सोममग्नं स्रुचौ A; सोममग्नंत्सुचौ B; सोममधांत्सुचौ E; सोममग्रंस्रुचौ F; 18) So corr.; die hss. नासाते; 19) चान्तिकमहा° D.

वा अस्यैतत्प्रचरन्ति[1] यत्तानूनप्त्रेण प्रचरत्यंशुरंशुष्टे देव सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविद इत्याह' यदेवास्यापवायते यन्मीयते[2] तदेवास्यैतेनाप्याययत्या तुभ्यमिन्दुः प्यायतामा त्वमिन्द्राय[3] प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्दुं च सोमं चाप्याययत्यापप्याययास्मान्त्सखीन्त्सन्या मेधया प्रजया धनेनेत्याहर्विजो वा एतस्य[4] सखायस्तानेवास्यैतेनाप्याययति' स्वस्ति ते[5] देव सोम सुत्यामुदृचमशीयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते' प्र[6] वा एतस्माल्लोकाच्च्यवन्ते[7] ये सोममाप्याययत्यन्तरिक्षदेवत्यो[8] हि सोम आप्यायित[9]' एष्टा राय एष्टा वामानि प्रेषे[10] भगाय' ऋतमृतवादिभ्यो[11] नमो दिवे नमः पृथिव्या इति' द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिंल्लोके प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति' ॥ ४ ॥

मख इत्येतद्यज्ञनामधेयं[12] क्षिद्रप्रतिषेधसामर्थ्याच्छिद्रं खमित्युक्तं[13]' तस्य मेति प्रतिषेधो' मा यज्ञं क्षिद्रं करिष्यतीति[14]' क्षिद्रो हि यज्ञो भिन्न इवोदधिर्विस्रवति' तद्वै

---

1) आस्यैत° B und E; 2) Fehlt in F; 3) त्वमिन्द्राय A, E und F; 4) Von एतस्य bis एतस्मा° fehlt in B; 5) Fehlt in A und F; 6) A sec. m., D und F fügen ह ein; 7) °वते A; 8) °न्तरिक्षेदेवत्यो A, D, E und F; 9) °यत A sec. m., B, D, E und F; 10) प्रैषे A pr. m.; प्रेषाय F; 11) तमृतवा° A; ऋतद्यवादिभ्यो D; 12) इत्येतद्यज्ञं नाम° F; 13) स्वमि° F; 14) °ष्यतिति A pr. m.

खलु ह्यिं भवत्यृत्विग्यज्ञमानविमानाद्वापि वैषां व्यपेक्षया मन्त्रकल्पब्राह्मणानामप्रयोगाय्यथोक्तानां वा दक्षिणानामप्रदानाद्धीनाद्वातिरिक्ताद्धोत्याताद्भुतेषु प्रायश्चित्तव्यतिक्रमादित्येतद्वै सर्वं ब्रह्मण्यर्पितं[1] 'ब्रह्मैव विद्वान्यद्वृग्वङ्गिरोवित्सम्यगधीयानश्चरितब्रह्मचर्यो[2] ऽन्यूनानतिरिक्ताङ्गो[3] ऽप्रमत्तो यज्ञं रक्षति' तस्य प्रमादाद्यदि वाप्यसांनिध्याद्यथा भिन्ना नौरगाधे मरुत्युदके संप्लवेन्मत्स्यकच्छपशिंशुमारनक्रमकरपुरीकयज्ञपरज्ञसपिशाचानां[4] भागधेयं भवत्येवमादीनां चान्येषां विनष्टोपज्ञीविनामेवं खल्वपि यज्ञश्छिन्नभिन्नो ऽपध्वस्त उत्पाताद्भुतो वङ्कुलो ऽथर्वभिरसंस्कृतो ऽसुरगन्धर्वयक्षरक्षसपिशाचानां[5] भागधेयं भवत्येवमादीनां[6] चान्येषां विनष्टोपज्ञीविनां[7] ' तदपि श्लोकाः '

छिन्नभिन्नो ऽपध्वस्तो विश्रुतो[8] वङ्कुधा मखः ।
इष्टापूर्तद्रविणंगृह्य यजमानस्यावापतत्[9] ॥
ऋत्विजां च विनाशाय राज्ञो जनपदस्य च ।
संवत्सरविरिष्टं तद्यत्र यज्ञो विरुध्यते ॥

---

1) °र्पित D; 2) °धीयानश्चरितचर्यो D; 3) नूनान° A, D, E und F; 4) °मकरं पुण्डरीकज्ञूखरज्ञस B; so corr.; die hss. °ज्ञखरज्ञस°; 5) So corr.; die hss. °राक्षसपिशाचानां; 6) °मादीना B; 7) °ज्ञीवनां B und D; 8) विसृतो A und E; वितो F; 9) °स्यवापतत F.

दक्षिणाप्रवणीभूतो यज्ञो दक्षिणतः स्मृतः ।
क्षीनाङ्गो रक्षसां भागो ब्रह्मवेदादसंस्कृतः ॥
चतुष्यात्सकलो यज्ञश्चातुर्होत्रविनिर्मितः[1] ।
चतुर्विधे स्थितो मन्त्रैर्ऋत्विग्भिर्वेदपारगैः ॥
प्रायश्चित्तैरनुध्यानैरनुज्ञानानुमन्त्रणैः ।
क्षेमैश्च यज्ञविभ्रंशं सर्वं ब्रह्मा प्रपूरयेद्[2] ॥
इति ' तस्माद्यज्ञमानो भृग्वङ्गिरोविदमेव तत्र[3] ब्रह्माणं वृणीयात्स हि यज्ञं तारयतीति ब्राह्मणम् ' ॥ ५ ॥

यज्ञो वै देवेभ्य उदक्रमन्न[4] वो ऽक्रमन्नं भविष्यामीति ' नेति[5] देवा अब्रुवन्नन्नमेव नो भविष्यसीति ' तं देवा विमेथिरे ' स एभ्यो विक्षतो[6] न प्रबभूव ' ते क्षोचुर्देवा ' न वै न इत्थं विक्षतो[6] ऽलं भविष्यति ' क्षत्रमेनं संभरामेति[7] ' तं संजभ्रुस्तं[8] संभृत्योचुरश्विणाविमं[9] भिषज्यतमित्यश्विनौ[10] वै देवानां भिषजावश्विनावध्वर्यू ' तस्माद्ध्वर्यू घर्मं संभरतस्तं[11] संभृत्योचतुर्ब्रह्मन्घर्मेण प्रचरिष्यामो क्षोतघर्ममभिष्टुक्ष्वुद्गातः सामानि गायेति[12] ' प्रचरत घर्ममित्य-

---

1) यज्ञश्च° A pr. m. und F; 2) पूरयेद् E; 3) Fehlt in A, B und F; 4) उत्क्रामन् B; 5) तेनेति A und B; 6) विक्षतो A und D; 7) °रामीति A, B, E und F; 8) जभ्रुस्तं B; 9) संभृत्योचतुर्° B und E; 10) क्षिषज्य° A; विभज्य° F; 11) संचरतखं D; 12) गायति D.

नुज्ञानाति ' ब्रह्मप्रसूता हि प्रचरन्ति ' ब्रह्म केदं प्रसवा-
नामीशे ' सवितृप्रसूततायै[1] ' घर्मं तपामि ब्रह्म ज्ञानमियं
पित्र्या राष्ट्रेवग्र इति घर्मं ताप्यमानमुपासीत[2] शस्त्रव-
दर्धर्चश आक्रावप्रतिगरवर्ं हूपसमृद्धाभिरेतद्वै यज्ञस्य स-
मृद्धं यद्धूपसमृद्धं[3] ' यत्कर्म क्रियमाणमृग्यजुर्वाभिवदति स्व-
स्ति तस्य यज्ञस्य पारमश्नुते य एवं वेद ' देवमिथुनं[4]
वा एतद्यद्धर्मस्तंस्मादन्तर्धाय[5] प्रचरन्त्यंन्तर्हिता[6] वै मिथुनं
चरन्तीति[7] ' तदेतद्देवमिथुनमित्याचक्षते ' तस्य यो घर्मस्त-
च्छिश्नं ' यौ शफौ तावाण्ड्यौ ' योपयमनी[8] ते[8] श्रोणि-
कपाले ' यत्पयस्तद्रेतस्तदग्नौ देवयोन्यां रेतो ब्रह्ममयं धत्ते
प्रजननाय ' सो ऽग्निर्देवयोनिर्ऋक्षयो[9] यजुर्मयः साममयो
ब्रह्ममयो ऽमृतमय आकृतिमयः सर्वेन्द्रियसंपन्नो यजमान
ऊर्ध्वः स्वर्गं लोकमेति ' तदाहुर्न प्रथमयज्ञे प्रवर्ग्यं कुर्वी-
तानुपनामुका[10] ह वा एनमुत्तरे यज्ञक्रतवो भवन्तीति '
कामं तु[11] यो[11] ऽनूचानः श्रोत्रियः[12] स्यात्तस्य[12] प्रवृ-
ह्यादात्मा[13] वै स यज्ञस्येति विज्ञायते ' ऽपशिरसा ह वा

---

1) °प्रसूतानायै A; 2) °पसीत A, B, E und F; 3) °समृढ D; 4) So corr.; die hss. वेदमिथुनं; 5) °न्तर्धा हि B, D und E; 6) A fügt ह ein; 7) चरन्तीति D; 8) So corr.; die hss. य उपयमनी के; 9) °यो-निमृगमय B; °योनिरृग्मयो E; °योनी ऋक्षयो F; 10) So corr.; die hss. °नुपनामका; 11) रूपो B; 12) श्रोत्रियात्तस्य F; 13) प्रवृत्यादात्मा E.

एष यज्ञेन यजते[1] यो[2] ऽग्निष्टोमेण[2] यजते[2] 'शिरो ह वा एतद्यज्ञस्य यत्प्रवर्ग्यस्तस्मात्प्रवर्ग्यवतैव[3] यजेतान्ना-प्रवग्येण[4]' तद्येषाम्यनूक्ता चत्वारि शृङ्गेति' ॥ ६ ॥

देवाश्च ह वा ऋषयश्चासुरैः संयत्ता[5] आसंस्तेषाम-सुराणामिमाः पुरः प्रत्यभिजिता आसन्नयस्मयी पृथिवी रजतान्तरिक्षं हरिणी द्यौस्ते[6] देवाः संघातंसंघातं पराजयन्त' ते ऽविदुरनायतना हि वै स्मस्तस्मात्पराज-यामह[7] इति' त एताः पुरः प्रत्यकुर्वत हविर्धानं दिव आग्नीध्रमन्तरिक्षात्सदः पृथिव्यास्ते देवा अब्रुवन्नुपसदमु-पायामोपसदा वै महापुरं जयन्तीति' त एभ्यो लोकेभ्यो निरघ्नन्नेकयामुष्माल्लोकादेकयान्तरिक्षादेकया पृथिव्यास्त-स्मादाङ्कुरुपसदा वै महापुरं[8] जयन्तीति' त एभ्यो लो-केभ्यो निर्हता ऋतून्प्राविशंस्ते[9] षडुपायंस्तानुपसद्भिरेव-र्तुभ्यो[10] निरघ्नन्द्वाभ्याममुष्माल्लोकाद्द्वाभ्यामन्तरिक्षाद्द्वाभ्यां पृथिव्यास्तं ऋतुभ्यो निर्हताः[11] संवत्सरं प्राविशंस्ते द्वा-दशोपायंस्तानुपसद्भिरेव संवत्सरान्निरघ्नंश्चतसृभिरमुष्मा-ल्लोकाच्चतसृभिरन्तरिक्षाच्चतसृभिः पृथिव्यास्ते संवत्सरा-

---

1) यजन्ते B; 2) Fehlt in D; 3) °वर्ग्यं वतैव B; °वर्ग्यतयैव F; 4) यानतना° F; 5) संयता D; संयन्ता E; 6) द्यौस्ते A; द्यौस्ते F; 7) So corr.; die hss. प्रयस्तस्मात्पराजयामहा; 8) महापुरे D; पुरं F; 9) °विशांस्ते B; 10) द्वादशोपायंस्ता° F; 11) निर्हाता: D.

न्निर्ऋता अक्तोरात्रे प्राविशंस्ते यत्सायमुपायंस्तेनैनान्रात्र्या[1] अनुदन्त यत्प्रातस्तेनाङ्क्तांस्माद्क्तौः सायं प्रातस्तनमाप्यायते[2] प्रातः सायत्तनं[3]' तानुपसद्भिरेवेभ्यो लोकेभ्यो नुदमाना[4] आयंस्तंतो देवा अभवन्परासुराः' सर्वेभ्य एवैभ्यो लोकेभ्यो[5] भ्रातृव्यं नुदमान एति य एवं विद्वानुपसदमुपैति' ॥ ७ ॥

न द्वादशाग्निष्टोमस्योपसदः स्युरंशात्ता निर्मृज्युर्न[6] तिस्रो ऽक्षीनस्योपरिष्टाद्यज्ञक्रतुर्गरीयानभिषीदेद्यथा गुरुर्भारो ग्रीवा निःशृणीयादार्तिमार्छेद्द्वादशाक्षीनस्य[7] कुर्यात्प्रत्युत्तब्ध्यै[8] सयत्वाय[9]' तिस्रो ऽग्निष्टोमस्योपसदः स्युः शान्त्या[10] अनिर्मार्गाय[10]' ते देवा असुर्यानिमांल्लोकान्नान्ववैतुमधृष्णुवंस्तानग्निना[11] मुखेनान्ववायन्यदग्निमत्युपसदां[12] प्रतीकानि भवन्ति[13] यथा क्षेत्रपतिः क्षेत्रे ऽन्ववनयत्येवमेवैतदग्निना[14] मुखेनेमांल्लोकानभिनयन्तो यन्ति' यो ह वै देवान्साध्यान्वेद सिध्यत्यस्मा' इमे वाव लोका

---

1) °स्तेनैना रात्र्या D; 2) प्रातस्तमाप्या° E; 3) सायन्तनू E; 4) So corr.; die hss. नुदमान; B नदमान; 5) Fehlt in F; 6) So corr. nach Kāṭh.; die hss. °ज्येरन्; 7) So corr. nach Kāṭh. XXIV 10, die hss. निश्रीणीयादार्तिमार्छेद्वाद°, 8) So corr. nach Kāṭh., die hss. °त्प्रत्युतथै; 9) वयत्वाय E; 10) So corr. nach Kāṭh.; die hss. शान्तानिर्मार्गाय; 11) So corr. nach Kāṭh. die hss. °कान्नान्ववैतुमधृ°; 12) °पसदा A und F; 13) भवति D; 14) ऽन्वधनय° B; ऽन्ववय° D.

यत्साध्या[1] देवाः 'स य एवमेतात्साध्यान्वेद सिध्यत्यस्मै' सिध्यत्यमुष्मै सिध्यत्यस्मै[2] लोकाय[2] य एवंविद्वानुपसदमुपैति' ॥ ८ ॥

अथ यत्राह्वाध्वर्युरग्नीद्विवपत्नीर्व्याचक्ष्व[3] सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वयेति तदपरेण गार्हपत्यं प्राङ्मुखस्तिष्ठन्नवानन्नाग्नीध्रो[4] देवपत्नीर्व्याचष्टे 'पृथिव्यग्नेः पत्नी 'वाग्वातस्य पत्नी 'सेनेन्द्रस्य[5] पत्नी[5]' धेना[5] बृहस्पतेः पत्नी 'पथ्या पूष्णः पत्नी 'गायत्री वसूनां पत्नी 'त्रिष्टुब्रुद्राणां[6] पत्नी 'जगत्यादित्यानां पत्न्यनुष्टुम्मित्रस्य[7] पत्नी 'विराड्वरुणस्य पत्नी 'पङ्क्तिर्विष्णोः पत्नी 'दीक्षा[8] सोमस्य राज्ञः पत्नीत्यंति भ्रातृव्यानारोहति नैनं भ्रातृव्या आरोहत्युपरि भ्रातृव्यानारोहति य एवंविद्वानाग्नीध्रो[9] देवपत्नीर्व्याचष्टे' ॥ ९ ॥

यथा वै रथ एकैकमरमभिप्रतितिष्ठन्वर्तत एवं यज्ञ एकैकां तन्वमभिप्रतितिष्ठन्नेति 'पुरा प्रचरितोराग्नीध्रीये होतव्या' एतद्ध वा उवाच वासिष्ठः[10] सात्यह्व्यो[11] ऽस्कन्सोम[12] इत्युक्ते मा सूर्ह्नत[13] प्रचरत प्रातर्वावाद्याहं

---

1) य साध्या D; 2) So corr.; die hss. °त्यस्माल्लोकाद्; 3) °चक्षु D und F; 4) °स्तिष्ठन्नवान्नाग्नीध्रो A; 5) Fehlt in D; 6) °ब्रुद्राणी D; 7) पत्नानु° D; 8) दक्षा D; 9) °ग्नीध्रा D; 10) वाशिष्ठः D; 11) सात्यह्व्या A; 12) स्तं सोम E; 13) सूक्षीत D; सूक्षत F.

सोमं समस्थापयमिति[1] ' नास्य सोम स्कन्दति य एवंवि-
द्वान्त्सोमं पिबति ' स ह स्म वै स आसन्यामासीनः[2]
सक्तुभिरुपमथ्य सोमं पिबत्यंहं[3] वाव[4] सर्वतो यज्ञं वेद[5]
य एतान्वेद[6] ' न मामेष हिंसिष्यतीति[7] ' नैनं सोमपीथो
न पेयो हिनस्ति य एवंविद्वान्त्सोमं पिबति[8] ' तं ह स्म
यद्राजः कस्मात्त्वमिद्मासन्यामासीनः सक्तुभिरुपमथ्य सोमं
पिबसीति ' देवतास्वेव यज्ञं प्रतिष्ठापयामीत्यब्रवीद्ब्रह्मणो
यस्यैवंविदुषो यस्यैवंविद्वान्यज्ञार्त्या[9] यज्ञे[9] प्रायश्चित्तं[10]
जुहोति ' देवतास्वेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति ' यज्ञार्तिं प्रति-
जुहुयात्सयोनित्वाय[11] ' त्रयस्त्रिंशद्वै यज्ञस्य तन्व इत्येका-
न्नत्रिंशत्स्तोमभागास्त्रीणि[12] सवनानि ' यज्ञश्चतुर्थ ' स्तोम-
भागैरेवैतत्स्तोमभागान्प्रतिप्रयुङ्क्ते सवनैः सवनानि यज्ञेन
यज्ञं ' सर्वा ह वा अस्य यज्ञस्य तन्वः प्रयुक्ता भवन्ति सर्वा
आप्ताः सर्वा अवरुद्धा ' देवस्य सवितुः प्रसवे[13] बृहस्पतये
स्तुतेति ' यद्वै सविता देवेभ्यः प्रासुवत्तेनार्ध्नुवत्सवितृ-

---

1) A, B, E und F संस्थापयामीति; D संस्थापयामिति; 2) So corr.; die hss. ह्यासन्य°; 3) पिबन्त्यहं D; पिब्रसहं F; 4) वा F; 5) वद् D; 6) ? ? एतां वेद् A, D und F; 7) °ष्यतीति E; 8) पिबन्ती D; 9) °न्यज्ञार्तान्यज्ञे A pr. m., B, E und F; °न्यज्ञार्त्यान्यज्ञे A sec. man.; °न्यज्ञा-र्त्याय यज्ञे D; 10) प्रायश्चित्तिं A sec. m., D und F; 11) °यनित्वाय D; 12) इत्येतान्° D; इत्येकं हूत्रिं° E; इत्येतान्नत्रिंशत्स्तोम° D; इत्येकान्हत्रिं° F; 13) सवे D.

प्रसूता एव स्तुवत्यृंध्नुवत्यृंध्यते ह वा अस्य स्तोमा यज्ञ[1] ' ऋध्यते ऋध्यते[2] प्रजाया[3] ' ऋध्यते पशुभ्य ' ऋध्यते [4] ब्रह्मणे यस्यैवंविद्वान्ब्रह्मा भवति[5] ' ॥ १० ॥

देवाश्च ह वा असुराश्चास्पर्धन्त ' ते देवाः समावदेव [6] यज्ञे कुर्वाणा आसन्यंदेव दवा अकुर्वत[7] तदसुरा अकुर्वत ' ते न व्यावृतमगच्छंस्तें देवा अब्रुवन्नयतेमं[8] यज्ञं तिर ञ्चयर्यसुरेभ्यस्तंस्यामह[9] इति ' तमेताभिराच्छाव्योद्क्रामन्य-ञ्जूंषि[10] यज्ञे[11] समिधः स्वाहेति ' तं तिर ञ्चयर्यसुरेभ्यो यज्ञमतन्वत ' तमेषां यज्ञमसुरा नान्ववायंस्ततो देवा अभ-वन्यरासुराः ' स य[12] एवंविद्वांस्तिर ञ्चयर्यसुरेभ्यो यज्ञं तनुते भवत्यात्मना परास्याप्रियो भ्रातृव्यो भवत्येंतैरेव ञुक्रुयात्समृतयज्ञे[13] चतुर्भिश्चतुर्भिरन्वाख्यायं[14] ' पुरस्ता-त्प्रातरनुवाकस्य ञुक्रुयादेतावान्वै[15] यज्ञो ' यावानेष य-ज्ञस्तं वृङ्क्ते ' सयज्ञो भवत्यंयज्ञ इतर ' एतैरेव ञुक्रुयात्पुर-स्ताद्बृहत्यास्यैष[16] ह वै प्रत्यक्षं बृहत्यास्तमेवालभ्यै-

---

1) यज्ञ ist wschl. interpolation; 2) ऋध्यति D; 3) प्रज्ञया A, B, D und F; 4) Fehlt in F; 5) भवन्ति F; 6) °वदेवा A, B, E und F; 7) आकुर्वत D; 8) अयत ist corrupt; man erwartet एत; 9) So corr.; die hss. °स्तेस्यामहा; 10) So corr.; die hss. °क्रामन्ति यज्ञूंषि; 11) यज्ञ D; 12) Fehlt in D; 13) So corr.; die hss. °त्सवृतयज्ञे; 14) So corr.; die hss. °ख्यानं; 15) °तावान्वे D; 16) So corr.; die hss. °स्ताद्बृहत्याह्स्यैष.

तैरेव[1] जुहुयात्पुरस्ताद्दीक्षाया[2]' एषा[3] ह वै प्रत्यक्षं[4] दीक्षा' तामेवालभ्यैतैरेवातिथ्यमभिमृशेद्यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवा इति' ॥ ११ ॥

यत्र विजानाति ब्रह्मन्त्सोमो[5] ऽस्कन्निति तमेतयालभ्याभिमन्त्रयते[6] ऽभूद्देवः सविता[7] वन्द्यो[8] नु न इदानीमङ्ग उपवाच्यो नृभिः । वि यो रत्ना[9] भजति मानवेभ्यः[10] श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधदिति' ये अग्नयो अप्स्वन्तरिति[11] सप्तभिरभिजुहोति' यदेवास्यावस्कन्नं भवति तदेवास्यैतद्गृहे स्वगाकरोत्यग्निर्हि[12] सुकृतीनां[13] हविषां प्रतिष्ठाय[14] विसृज्य वैप्रुषान्होमाञ्जुहुति[15] द्रप्सश्चस्कन्देति' या एवास्याभिषूयमाणस्य[16] विप्रुष स्कन्दत्यंशुर्वा[17] ता एवास्यैतदाहवणीये[18] स्वगाकरोत्याहवनीयो ह्याहुतीनां[19] प्रतिष्ठा' यस्ते द्रप्स स्कन्दतीति' स्तोको[20] वै द्रप्सो' यस्ते अंशुर्बाहुच्युतो[21] धिषणाया

---

1) द्वादप्राहस्तामवा° E; 2) °स्तादुदीक्षा D; 3) एष A, B und E; 4) प्रत्यक्ष B; B fügt वै ein; 5) °न्त्सोमा B; 6) तमेत्वया° B; 7) सवितां B; 8) वन्द्ये A pr. m. und E; 9) रत्ना B; 10) मानवभ्यः D; 11) अप्सन्तरिति E; 12) खगा° E; 13) सुकृपीनां B, D und E; 14) प्रतिष्ठाप्य A, B und F; 15) °न्होमानुजु° B und E; °नूहुति D; 16) एवास्याभिष्टय° B; 17) स्कन्दत्यं° E; ? vielleicht °शुर्वाव; 18) वावास्येतदाह° D; 19) स्वाहुतीनां F; 20) सोको B; 21) अंशुबाहुच्युतो D.

ऽपस्यादिति' बाकुभिरभिच्युतो ऽंशुरधिषवणाभ्यामधिस्कन्दत्यंध्वर्यवीर्वा[1] परि[2] यः[2] पवित्रात्तं[3] ते जुहोमि मनसा वषट्कृतमिति' तद्यथा वषट्कृतं स्वाहाकृतं हुतमेवं[4] भवति' ॥ १२ ॥

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नापश्यंस्तं[5] वसिष्ठ एव प्रत्यक्षमपश्यत्सो ऽबिभेदितरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्रवोचदिति' सो ऽब्रवीद्ब्राह्मणं[6] ते वक्ष्यामि यथा वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजानिष्यन्ते[7] ऽथेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्रवोच[8] इति' तस्मा एतान्स्तोमभागानुवाच' ततो[9] वसिष्ठपुरोहिताः[10] प्रजाः प्राजायन्त[11]' स्तोमो वा एतेषां भागस्तांत्स्तोमभागानां स्तोमभागत्वं' रश्मिरसि क्षयाय त्वेति' क्षयो वै देवा[12]' देवेभ्य एव यज्ञं प्राह' प्रेतिरसि धर्मणे[13] त्वेति' धर्मा मनुष्या' मनुष्येभ्य एव यज्ञं प्राहांनितिरसि संधिरसि प्रतिधिरसीति' त्रयो वै लोका' लोकेष्वेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति' विष्टम्भो ऽसीति' वृष्टिमेवावरुन्द्धे' प्रावो[14] ऽस्य-

---

1) So corr.; die hss. °स्कन्दन्त्यध्व°; 2) पर्येर्यः A pr. m.; पर्यः B, E und F; 3) पवित्रातं D und F; पवित्रान्तं E; 4) हुतामेवं A pr. m.; हुतमिवं A sec. m.; हुतामवं D; 5) पत्रयस्तं D; 6) °द्ब्रह्मणं A pr. m.; 7) प्रजन इष्यन्ते A und F; प्रजनयिष्यन्ते B und D; 8) So corr.; die hss. प्रवोचद्; 9) दातो B; 10) °रोहितं D; 11) So corr.; प्रजायन्त A, B, E und F; प्रजयन्त D; 12) Fehlt in F; 13) धर्मेणो A pr. m. und F; धर्मणो B; 14) ? ?; T. S. III 5. 2. 3 प्रवासि अनुवासीति.

क्षांसीति[1] मिथुनमेव करोत्युंशिगसि प्रकेतो ऽसि सुदितिरसीत्यंष्टौ[2] वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्या वाग्द्वात्रिंशी स्वरस्त्रयस्त्रिंशस्त्रयस्त्रिंशद्वै ' देवेभ्य एव[3] यज्ञं प्राद्दौज्ञो ऽसि पितृभ्यस्त्वेति ' बलमेव तत्पितृननुसंतनोति[4] ' तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वेति ' प्रजा एव पशूननुसंतनोति[5] ' रेवदस्योषधीभ्यस्त्वेत्योषधीष्वेव[6] यज्ञं प्रतिष्ठापयति ' पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वेति ' प्रजा एव पशूननुसंतनोत्यंभिज्ञिदसीति[5] ' वज्रो वै षोडशी ' व्यावृत्तो[7] ऽसौ वज्रस्तंस्मादेषो ऽन्यैर्व्यावृत्तो[8] ' नाभुरसीति ' प्रजापतिर्वै सप्तदशः ' प्रजापतिमेवावरुन्द्धे ' ॥ १३ ॥

अधिपतिरसि धरुणो ऽसि संसर्पी[9] ऽसि वयोधा असीति[10] ' प्राणो ऽपानश्चक्षुः श्रोत्रमित्येतानि वै पुरुषमकरन्प्राणानुपैति ' प्रजात्या एव ' त्रिवृदसि प्रवृदसि स्ववृदस्यनुवृदसीति ' मिथुनमेव करोत्यांरुोह्नो ऽसि प्ररोह्नो ऽसि संरोह्नो ऽस्यनुरोह्नो ऽसीति ' प्रजापतिरिव ' वसुको ऽसि वस्यष्टिरसि वेषश्रीरसीति[11] ' प्रतिष्ठितिरेवांक्रमो ऽसि

---

1) Vid. p. १७८ Note 14; 2) सुदीति° B; 3) एवं D; 4) तात्पि° E; 5) पश्पुन° A und B; 6) °धिष्वेव A pr. m.; 7) °वृत्तौ A pr. m; °वृत D und F; °वृत्ते E; 8) So corr.; die hss. ऽन्यै व्यावृत्तो; E ऽन्यै वावृत्तो; 9) सर्पो E; संसर्प्यात् D; 10) सोति D und F; 11) वेषश्रो° E.

संक्रमो ऽस्युत्क्रमो ऽस्युत्क्रान्तिरसीत्यृद्धिरेव[1] 'यद्यद्धै सविता देवेभ्यः प्रासुवत्तेनार्ध्नुवन्त्सवितृप्रसूता एव स्तुवन्त्यृध्नुवन्ति 'बृहस्पतये स्तुतेति 'बृहस्पतिर्वा आङ्गिरसो[2] देवानां ब्रह्मा 'तदनुमत्यैवों[3] भूर्जनदिति प्रातःसवन 'ऋग्भिरेवोभयतो ऽथर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ति स्तुतेत्येवों[4] भुवो जनदिति माध्यंदिने सवने 'यजुर्भिरेवोभयतो ऽथर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ति 'स्तुतेत्येवों स्वर्जनदिति तृतीयसवने[5] 'सामभिरेवोभयतो ऽथर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ति स्तुतेत्येवांथ[6] यद्यहीन उक्थ्यः षोडशी वाजपेयो[7] ऽतिरात्रो ऽप्तोर्यामा वा स्यात्सर्वाभिः सर्वाभिरत ऊर्ध्वं व्याहृतिभिरनुज्ञानात्यैों[8] भूर्भुवः स्वर्जनद्वृधत्करद्रुक्न्मरुत्तच्छमोमिन्द्रवत्त[9] स्तुतेति सेन्द्रान्मापगायत[10] सेन्द्रान्स्तुतेत्येवेन्द्रियवानृद्धिमान्वशीयान्भवति[11] य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्त्स्तोमभागैर्यजते[12] ' ॥ १४ ॥

यो ह वा आयतांश्च प्रतियतांश्च[13] स्तोमभागान्विद्यात्स[14] विष्यर्धमानयोः समृतसोमयोर्ब्रह्मा[15] स्यात्स्तु-

---

1) °सित्यृधित्येव D; °सित्यृधिरेव B; 2) अङ्गिरसो F; आङ्गिरसों E; 3) °त्यैवा B; 4) °त्येवो B und E; 5) °सवन D; 6) °वाध B; 7) वाजपेये D; 8) °नात्यो E; 9) °न्द्रवं D; 10) ??; 11) सेन्द्रियां स्तुते B und D; 12) वाश्चैवंवि° D; 13) प्रतीयतांश्च D; 14) So corr.; A, D, E und F °न्विद्याच्च; B °न्विन्द्याच्च; 15) So corr.; die hss. सवृत°.

तेषे[1] स्तुतोऽर्ज[2] स्तुत देवस्य सवितुः सवे बृहस्पतिं[3] वः प्रजापतिं वो वसून्वो देवान्रुद्रान्वो[4] देवानादित्यान्वो देवान्साध्यान्वो देवानाप्त्यान्वो[5] देवान्विश्वान्वो देवान्सर्वान्वो देवान्विश्वतस्परिक्वामके ' ज्ञनेभ्यो ऽस्माकमस्तु केवल ' इतः कृणोतु वीर्यमित्येते[6] क्व वा आयताश्च[7] प्रतियताश्च[8] स्तोमभागास्ताञ्ज्ञपन्नुपर्युपरि[9] परेषां ब्रह्माणमवेज्ञेत[10] ' तत एषामधःशिरा ब्रह्मा पतति ' ततो यज्ञस्ततो यजमानो[11] ' यजमाने ऽधःशिरसि पतिते स देशो ऽधःशिराः पतति यस्मिन्नर्धे[12] यज्ञे ' देवाश्च क्व वा असुराश्च समृतसोमौ[13] यज्ञावतनुतामंथ[14] बृहस्पतिराङ्गिरसो देवानां ब्रह्मा ' स आयतांश्च प्रतियतांश्च स्तोमभागाञ्ज्ञपन्नुपर्युपर्यसुराणां ब्रह्माणमवैज्ञत[15] ' तत एषामधःशिरा ब्रह्मापतत्ततो यज्ञस्ततो ऽसुरा इति ' ॥ १५ ॥

देवा यज्ञं पराजयन्त ' तमाग्नीध्रात्पुनरुपाजयन्त ' तदेत-

---

1) So corr.; स्तुतोषे A, D, E und F; स्तुतोमे B; 2) स्तुतोर्ज D und E; 3) बृहस्पतिं D und E; 4) देवा रुद्रान्वो D; 5) Fehlt in F; 6) °त्यते D; °त्येत F; 7) आयतांश्च A, B und F; अयतांश्च D; अयताश्च E; 8) प्रतियतांश्च A, B, D und F; 9) स्तोमभागांस्ता° A, D und F; स्तोमभागास्ता: ज्ञ° B; 10) °वेज्ञते F; 11) Fehlt in F; 12) °न्नर्ध D; 13) So corr.; die hss. संवृतसोमौ; 14) Man erwartet अतन्वत; 15) So corr.; °मवेज्ञत A und E; °मवेज्ञेत B, D und F.

यज्ञस्यापराजितं[1] यदाग्नीध्रं ' यदाग्नीध्राद्धिष्ण्यान्विक्रति[2] तत एवैनं पुनस्तनुते ' पराजित्या ' अप[3] खलु वा एते गच्छन्ति ये बर्हिष्यवमानं[4] सर्पन्ति[5] ' बर्हिष्यवमाने[6] स्तुत आद्धाग्नीद्ग्नीन्विक्रर बर्हि स्तृणीहि पुरोडाशान-लंकुर्विति[7] ' यज्ञमेवापराजित्य[8] पुनस्तन्वाना[9] आयत्यं-ङ्गारैर्द्वे सवने विक्रति शलाकाभिस्तृतीयसवनं[10] ' सशु-क्त्वायाथो[11] संभवत्येवमेवैतद्दक्षिणातो वै देवानां यज्ञं रक्षांस्यभिधांसंस्तान्याग्नीध्रेणापाघ्नत[12] ' तस्माद्दक्षिणामुख-स्तिष्ठन्नग्नीत्प्रत्याश्रावयति ' यज्ञस्याभिजित्यै ' रक्षसामपक्रत्यै रक्षसामपक्रत्यै ' ॥ १६ ॥

तदाङ्गिरस कस्मात्सौम्य एवाध्वरे प्रवृताङ्कृतीर्जुह्वति[13] न ह्विर्यज्ञ इत्यंकृत्स्ना वा एषा देवयज्या[14] यद्धविर्यज्ञो[15] ऽथ ह्वैषैव कृत्स्ना[16] देवयज्या यत्सौम्यो[17] ऽध्वरस्तस्मा-त्सौम्य एवाध्वरे प्रवृताङ्कृतीर्जुह्वति[18] ' जुष्टो वाचे भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाग्यद्वाचो मधुमत्तमं[19] तस्मिन्मा

---

1) जित E; 2) So corr.; die hss. यदाग्नीधाधि°; 3) च प E; 4) °वमाने E; 5) सर्पयन्ति B; 6) °वमानं D; 7) °कुर्वीति A pr. m.; 8) °जित्यं B; 9) °न A, B, E und F; 10) शालाका° F; 11) °थो F; 12) °संस्तन्याग्नी° B; 13) प्रवृत्ता° A pr. m. und D; 14) देवयज्ञा D; 15) °र्यज्ञा D; 16) कृत्स्ना एषा A pr. m., D und E; 17) य सोम्यो D; 18) प्रवृत्तां जुतो° D; प्रवृत्ता° F; 19) मधुमं E.

धाः स्वाहा वाचे स्वाहा वांचस्पतये स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्या इति पुरस्तात्स्वाहाकरेण जुहोति' तस्माद्वागत ऊर्ध्वमुत्सृष्टा यज्ञं वहति मनसोत्तरां[1] 'मनसा हि मनः प्रीतं' तद्व दैके सप्ताकृतीर्जुह्वति[2] सप्त छन्दांसि प्रवृत्तानि[3] प्रतिमन्त्रमिति वदन्तो' यथा मेखला[4] पर्यस्यते मेध्यस्य चामेध्यस्य[5] च विघृत्या एवं दैवैते न्युप्यन्ते मेध्यस्य चामेध्यस्य[6] च विघृत्यै[7] यज्ञस्य[8] विघृत्यै[8] ' प्राचीनं हि धिष्ण्येभ्यो देवानां लोकाः[9] प्रतीचीनं मनुष्याणां' तस्मात्सोमं पिबता प्राञ्चो धिष्ण्या नोपसर्प्या[10] ' ज्ञनं[11] ह्येतद्देवलोकं ह्यध्यारोहति[12] ' तेषामितदायतनं[13] चोदयनं च यदाग्नीध्रं[14] च सदश्च' तस्मो ऽविद्वान्त्संचरत्यार्तिमार्छत्यथ यो विद्वत्संचरति[15] न स धिष्णीयामार्तिमार्छति' ॥ १७ ॥

प्रजापतिर्वै यज्ञस्तस्मिन्त्सर्वे कामाः सर्वा इष्टीः[16] सर्वममृतत्वं[17] ' तस्य दैते गोप्तारो यद्धिष्ण्यास्तान्त्सदः[18]

---

1) मनसोन्तरां D; मनसोतरा E; 2) समाहु° F; 3) प्रवृतानि B; 4) मेखाला E; 5) Fehlt in E; 6) Fehlt in den hss.; 7) यद्वृत्यै E; 8) Fehlt in F; 9) लोक B; 10) नोपसर्पा A, B und E; नोपसप्य D; 11) त्रिनं D; 12) So corr.; die hss. क्षुध्या°; 13) °यतन A; 14) °ग्रीध्रयं D; 15) °चरन्ति D; 16) इष्टा: D; 17) D fügt च ein; 18) यद्धिष्णाया° E.

प्रस्रप्स्यन्नमस्करोति[1] ' नमो नम इति ' न हि नमस्कारमति देवास्ते[2] ह्न नमसिताः कर्तारमतिसृज्नतीति[3] ' तत एतं प्रजापतिं यज्ञं प्रपद्यते[4] नमो नम इति ' न हि नमस्कारमति देवाः ' स तत्रैव यजमानः सर्वान्कामानाप्नोति सर्वान्कामानाप्नोति ' ॥ १८ ॥

यो वै सदस्यान्गन्धर्वान्वेद न[5] सदस्यामार्तिमार्छति ' सदः[6] प्रस्रप्स्यन्ब्रूयाडुपद्रष्ट्रे नम इत्यग्निर्वै द्रष्टा तस्मा[7] उ एवात्मानं परिददाति[8] ' सर्वमायुरेति न पुरा जरसः प्रमीयते य एवं वेद ' सदः प्रसृप्य ब्रूयाडुपश्रोत्रे नम इति ' वायुर्वा उपश्रोता ' तस्मा उ एवात्मानं परिददाति[9] ' सर्वमायुरेति न पुरा जरसः प्रमीयते य एवं वेद ' सदः प्रसर्पन्ब्रूयादनुख्यात्रे[10] नम इत्यादित्यो वा अनुख्याता ' तस्मा उ एवात्मानं परिददाति[9] ! सर्वमायुरेति न पुरा जरसः प्रमीयते य एवं वेद ' सदः प्रसृप्तो ब्रूयाडुपद्रष्ट्रे नम इति ' ब्राह्मणो वा उपद्रष्टा ' तस्मा उ[11] एवात्मानं परिददाति[9] ' सर्वमायुरेति न पुरा जरसः प्रमीयते य एवं

---

1) °स्कारोति D; 2) देवस्ते D; 3) °मिसृज्नन्तीति A sec. m. und F; 4) प्रपद्येते A pr. m., B und F; 5) Man erwartet न स सद°; 6) सदा D; 7) तस्माद् F; 8) So corr.; die hss. परिदधाति; परिज्ञि D; 9) So corr.; die hss. °दधाति; 10) प्रसृपो ब्रूया° D; 11) So corr.; die hss. उ.

वेद ते वै[1] सदस्या गन्धर्वाः स[1] य एवमेतात्सदस्या-
गान्धर्वानविद्वात्सदः प्रसर्पति स सदस्यामार्तिमार्छत्यथ
यो विद्वात्संचरति[2] न सदस्यामार्तिमार्छत्येतेन[3] ह स्म
वा अङ्गिरसः[4] सर्वं सदः पर्याकुस्ते न सदस्यामार्तिमा-
र्छत्यथ[5] यान्कामयेत न सदस्यामार्तिमार्छियुरिति तेभ्य[6]
एतेन सर्वं सदः परिब्रूयात्ते न सदस्यामार्तिमार्छत्यथ[7] यं
कामयेत प्रमीयतेति तमेतेभ्य आवृश्चेत्प्रमीयते ॥ ११ ॥

तदाहुर्यदैद्धो यज्ञो ऽथ कस्माद्धावेव[8] प्रातःसवने
प्रस्थितानां प्रत्यङ्दीक्षीभ्यां यजतो होता चैव[9] ब्राह्म-
णाच्छंसी चेदं ते[10] सोम्यं[11] मधिति होता यजतीन्द्र[12]
त्वा वृषभं वयमिति ब्राह्मणाच्छंसी नानादेवत्याभिरितरे
कथं तेषामैन्द्यो भवन्ति मित्रं वयं हवामह इति मैत्रा-
वरुणो यजति वरुणं सोमपीतय इति यद्धै किं च पी-
तवत्तदैन्द्रं[13] हूयं तेनेन्द्रं प्रीणाति मरुतो यस्य हि क्षय
इति पोता यजति स[14] सुगोपतमो जन इतीन्द्रो वै गो-
पास्तदैन्द्रं हूयं तेनेन्द्रं प्रीणात्यग्ने पत्नीरिहावहेति नेष्टा

---

1) Fehlt in D; 2) °चरन्ति D; 3) °त्यते E; 4) अङ्गिरसं E;
5) Vielleicht °तिमार्छन्नित्यथ; °मार्छत्यथ A, B, D und F; 6) Fehlt in B;
7) °मार्छत्यथ A, D und F; 8) So corr.; die hss. कस्माद्धावेव; 9) वेव D;
10) मे E; 11) सौम्यं F; 12) यजन्तीन्द्र D; 13) °त्तदैद्र D;
14) च D.

यजति ' त्वष्टारं सोमपीतय इति ' यद्वै किं च पीतवत्तदैन्द्रं द्रूपं ' तेनैन्द्रं प्रीणात्युन्नान्नाय वशान्नायेत्याग्नीध्रो[1] यजति ' सोमपृष्ठाय वेधस इतीन्द्रो वै वेधास्तदैन्द्रं द्रूपं ' तेनैन्द्रं प्रीणाति ' प्रातर्यावभिरागतं देवेभिर्जिन्यावसू[2] इन्द्राग्नी सोमपीतय इति ' स्वयंसमृद्धा अच्छावाकस्यैवमु ह्वैता ऐन्द्र्यो[3] भवन्ति ' यन्नानादेवत्यास्तेनान्या देवताः प्रीणाति ' यद्गायत्र्यस्तेनाग्नेय्यस्तस्मादिताभिस्त्रयमवाप्तं भवति ' ॥ २० ॥

ते वै खलु सर्व एव माध्यंदिने प्रस्थितानां प्रत्यद्गा-दैन्द्रीभिर्यजन्त्यभितृणावतीभिरेके[4] ' पिबा सोममभि यमुग्र तर्द इति होता यजति ' स ईं पाहि य ऋज्रीषी तरुत्र इति मैत्रावरुण ' एवा पाहि प्रन्नया[5] मन्दतु त्वेति ब्राह्मणाच्छंस्यर्वाङेहि[6] सोमकामं त्वाङुरिति पोता ' तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वाङिति[7] नेष्टैन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदाना इत्यच्छावाक ' आपूर्णो अस्य कलशः स्वहोत्याग्नीध्र ' एवमु ह्वैता अभितृणावत्यो भवन्तीन्द्रो वै प्रातःसवनं नाभ्यजयत्स एताभिर्माध्यंदिनं सवनमभ्यतृणात्तद्यदेताभिर्माध्यंदिनं[8] सवनमभ्यतृणात्तस्मादिता[8] अभितृणावत्यो भवन्ति ' ॥ २१ ॥

---

1) °ग्नीध्रा D ; 2) °र्ज्ञन्यावसू A ; °र्ज्ञावसू E ; 3) ऐद्रिया A pr. m. ; 4) °गिर्यज्ञत्यभितृ° D ; 5) पत्नथा A ; प्रन्नया D ; 6) Ed. B. Ind. °ग्रार्वाङेहि ; 7) सोमस्त्वमह्व° D ; 8) So corr. ; die hss. सवनमभ्यतृणावन्नय°.

तदाहुर्यदैन्द्रार्भवं तृतीयसवनमथ कस्मादिक एव तृतीयसवने प्रस्थितानां प्रत्यङ्नादिन्द्रार्भव्या यजतीन्द्र[1] ऋभुभिर्वाजवद्भिः[2] समुक्षितमिति क्रोतीव ' नानादेवत्या-भिरितरे ' कथं तेषामैन्द्रार्भव्यो भवन्तीन्द्रावरुणा[3] सुतपा-विमं सतमिति मैत्रावरुणो यजति ' युवो रथो अध्वरो देववीतय इति बह्वृनि वाक् ' तदृभूणां रूपमिन्द्रश्च[4] सोमं पिबतं बृहस्पत[5] इति ब्राह्मणाच्छंसी यजत्यां वां वि-शन्विन्दवः स्वाभुव इति बह्वृनि वाक् ' तदृभूणां रूप-मा[6] वो वहन्तु सप्तयो रघुष्यद इति पोता यजति ' रघुपत्वानः प्र जिगात[7] बाहुभिरिति बह्वृनि वाक् ' तदृ-भूणां रूपमेव नः सुकृता आ हि गन्तनेति नेष्टा य-जति गन्तनेति बह्वृनि वाक् ' तदृभूणां रूपमिन्द्राविष्णू[8] पिबतं मध्वो अस्येत्यच्छावाको यजत्यां वामन्धांसि मदि-राण्यग्मन्निति बह्वृनि वाक्[9] ' तदृभूणां रूपमिमं स्तोम-मर्हते[10] जातवेदस इत्याग्नीध्रो यजति ' रथमिव सं महेमा मनीषयेति[11] बह्वृनि वाक् ' तदृभूणां रूपमेवमु खैता[12] ऐन्द्रार्भव्यो भवति ' यन्नानादेवत्यास्तेनान्या देवताः प्री-

1) यतन्तीन्द्र A sec. m. und B; 2) प्रत्नुभिर्वा° D; 3) °वरुणा E; 4) Von इन्द्रश्च bis आ वो वहन्तु fehlt in F; 5) बृहस्पति D; 6) Von आ वो वहन्तु bis अमेव नः fehlt in B; 7) जिगातु E; 8) °विष्णु B; °विष्णा E; 9) वा F; 10) स्तोमर्हते E; 11) मनीषिये B; 12) ता D.

णाति ' यदु जगत्प्रासाद्धा जागतमु वै तृतीयसवनं ' तृतीयसवनस्य समष्ट्यै ' ॥ २२ ॥

विचक्षणावतीं वाचं भाषन्ते[1] चनसितवतीं[2] ' विचक्षयन्ति ब्राह्मणं ' चनसयन्ति प्राजापत्यं[3] ' सत्यं वदत्येतद्वै मनुष्येषु सत्यं यच्चनुस्तस्मादाङ्गिराचक्षाणमद्रागिति[4] ' स यदाह्राद्धामिति तथाह्रास्य श्रद्दधति ' यद्यु वै स्वयं वै[5] दृष्टं[5] भवति न बह्वृनां जनानामेष[6] श्रद्दधाति[7] ' तस्माद्विचक्षणावतीं वाचं[8] भाषन्ते चनसितवतीं[9] ' सत्योत्तरा ह्येवैषां वागुदिता भवति[10] ' ॥ २३ ॥

समृतयज्ञो[11] वा एष यद्दर्शपूर्णमासौ[12] ' कस्य वाव देवा यज्ञमागच्छन्ति कस्य वा न[13] ' बह्वृनां वा[14] एतद्यजमानानां सामान्यमह्रस्तस्मात्पूर्वेद्युर्देवताः परिगृह्णीयाद्यो ह वै पूर्वेद्युर्देवताः परिगृह्णाति तस्य श्वो भूते यज्ञमागच्छन्ति[15] ' तस्माद्विह्व्यस्य चतस्र ऋचो जपेद्यज्ञविदो हि मन्यन्ते सोम एव समृत[16] इति यज्ञो यज्ञेन समृतः[16] ' ॥ २४ ॥

---

1) भाषते B; 2) वनसि° B; 3) प्रजापत्यं D; 4) °चक्षणामद्रागिति E; 5) Korrupt; B. Ind. वै रिष्टं; 6) ज्ञानानामेष E; 7) अद्दद्धति A sec. m.; अद्दद्धन्ति E; 8) Fehlt in D; 9) °तवती D; 10) भवन्ति D; 11) So corr.; die hss. सवृत°; 12) यद् fehlt in B; 13) Fehlt in F; 14) व D; 15) °गच्छति B; 16) So corr.; die hss. सवृत.

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे द्वितीयःप्रपाठकः ॥

ओं देवपात्रं वै वषट्कारो[1] 'यद्वषट्करोति[2] देवपात्रेणैव तद्देवतास्तर्पयत्यंथो यदाभितृष्यन्तीरभिसंस्थं[3] तर्पयत्येवमेव तद्देवतास्तर्पयति यदनुवषट्करोति 'तद्यथैवादोऽश्वान्वा गा वा पुनरभ्याकारं[4] तर्पयत्येवमेव तद्देवतास्तर्पयति यदनुवषट्करोतीमानेवाग्नीनुपासत इत्याङुर्धिष्ण्यानंथ कस्मात्पूर्वस्मिन्नेवाग्नौ जुह्वति[5] पूर्वस्मिन्वषट्करोति[6] 'यदेव सोमस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्करोति तेनैव वषट्करोति धिष्ण्यान्प्रीणात्यंथ[7] संस्थितान्सोमान्भक्षयन्तीत्याङुर्येषां[8] नानुवषट्करोति 'तदाङुः को नु सोमस्य स्विष्टकृद्भाग इति 'यदेव[9] सोमस्याग्ने[9] वीहीत्यनुवषट्करोति[9] तेनैव संस्थितान्सोमान्भक्षयन्तीत्याङुः 'स उ एष सोमस्य स्विष्टकृद्भागो[10] यदनुवषट्करोति' ॥ १ ॥

वज्रो वै वषट्कारः 'स[11] यं द्विष्यात्तं[12] मनसा ध्यायन्वषट्कुर्यात्तंस्मिंस्तद्वज्रमास्थापयति 'षडिति वषट्करोति[13] '

---

1) Fehlt in F; 2) यद् fehlt in F; °ट्कारोति D; 3) यदाभितृष्यन्तीर्° A pr. m.; B und F; 4) So corr. nach Ait Br. III 5; die hss. °भ्याधारं; 5) जुहूति E; 6) °षट्कारोति D; 7) अथ fehlt in D und E; 8) Von येषां bis सोमस्य hat E. स उ एष; 9) एव सोमस्याग्ने व्रीहीति fehlt in E; 10) °ङ्गो A pr. m. und F; 11) स्व D und E; 12) द्विष्यात्तं D; द्विष्यान्त E; 13) वषट्कारोति D.

षड्वा ऋतव ' ऋतूनामाप्त्यै ' वौषडिति वषट्करोत्यंसौ[1] वा व वावृतवः[2] षडेतमेव तद्ऋतुष्वादधात्यृतुषु[3] प्रतिष्ठापयति ' तदु ह स्माह वैद[4] एतानि वा[5] एतेन षट्प्रतिष्ठापयति[6] ' द्यौरन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्तरिक्षं[7] पृथिव्यां ' पृथिव्यप्स्वापः सत्ये[8] ' सत्यं ब्रह्मणि ' ब्रह्म तपसीत्येता एव तद्देवताः[9] प्रतिस्थान्याः[10] प्रतितिष्ठन्तीरिदं[11] सर्वमनु प्रतितिष्ठति ' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद '
॥ २ ॥

त्रयो वै वषट्काराः ' वज्रो धामच्छद्रिक्तः[12] ' स यदेवोच्चैर्बलं[13] वषट्करोति स वज्रस्तं तं प्रहरति द्विषते भ्रातृव्याय वधं यो ऽस्य स्तृत्यस्तस्मै[14] स्तरीतवे[15] ' तस्मात्स भ्रातृव्यवता[16] वषट्कृत्यो ' ऽथ यः[17] समः[18] संततो निर्हाणाच्छत्स्व[19] धामच्छत्तं तं प्रजाश्च पशवश्चानूपतिष्ठन्ते[20] ' तस्मात्स[21] प्रजाकामेन पशुकामेन वषट्कृत्यो ' ऽथ येनैव

---

1) वषट्का° D; 2) वा ऋतवः D; 3) °ध्यात्यनुषु D; 4) So corr.; die hss. वैत; 5) व E; 6) वषट्करो प्रति A pr. m.; वषट्प्र° D und E; D fügt न ein; 7) °रिक्षे D; 8) So corr.; die hss. सत्येन; 9) तद्देवतान्याः D; 10) Fehlt in D; 11) So corr.; die hss. प्रतिष्ठ°; 12) धमच्छ° D; 13) So corr.; die hss. बल; 14) सृत्य° D; 15) स्तरीस्तवे F; 16) °व्यवताय D; भ्रातृव्यपा E; 17) यत् A sec. m.; यात् A pr. m.; 18) So corr.; die hss. सयः; 19) Korrupt!; 20) पशवश्चाश्चनूप° E; 21) तस्मात्सं D.

षऽउपराध्नोति[1] स रिक्तो[2]' रिणात्त्यात्मानं[3] रिणाति यज-
मानं[4]' पापीयान्वषट्कर्ता भवति पापीयान्यस्मै वषट्करोति'
तस्मात्तस्याशां नेयात्किं स्वित्स यजमानस्य पापभद्रमाद्रि-
येतेति ह स्माह यो ऽस्य वषट्कर्ता भवत्यंत्रैवैनं[5] यथा
कामयेत तथा कुर्याद्यं कामयेत यथैवानीज्ञानो[6] ऽभूत्त-
थैवेज्ञानः स्यादिति यथैवास्यर्चं ब्रूयात्तथैवास्य वषट्कुर्यात्स-
मानमेवैनं तत्करोति' यं कामयेत पापीयान्स्यादित्युच्चै-
स्तरामस्यर्चं ब्रूयान्नीचैस्तरां वषट्कुर्यात्पापीयांसमेवैनं तत्क-
रोति' यं कामयेत श्रेयान्स्यादिति नीचैस्तरामस्यर्चं ब्रूया-
दुच्चैस्तरां वषट्कुर्याच्छ्रैयांसमेवैनं तत्करोति' श्रिय एवैनं
तच्छ्रियमादधाति' ॥ ३ ॥

यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं स्यात्तां मनसा ध्यायन्व-
षट्कुर्यात्साक्षादेव तद्देवतां प्रीणाति' प्रत्यक्षाद्देवतां परि-
गृह्णाति' संततमृचा वषट्कृत्यं' संतत्यै' संधीयते प्रजया पशु-
भिर्य एवं वेद' ॥ ४ ॥

वज्रो वै वषट्कारः' स उ[7] एष प्रकृतो[8] ऽशान्तो
दीदाय' तस्य ह न सर्व एव शान्तिं[9] वेद नो प्रतिष्ठां'

---

1) पराध्नोति A und F; °पराध्येति D; °पराधेति E; 2) ऋक्तो E und F; 3) रिक्त्यात्मानं A, E und F; 4) So corr.; die hss. यजमानस्य; 5) °त्रैवेन D; 6) यथैवानीयो F; 7) Fehlt in E; 8) प्रकृत D; प्रहृत F; 9) श्रान्ति F.

तस्माद्वाप्येतर्हि[1] भूयानिव मृत्युस्तस्य कैषैव शान्तिरेषा प्रतिष्ठा यद्वागिति ' वषट्कृत्य वागित्यनुमन्त्रयते ' वषट्कार मा मां प्रमृक्षो[2] माऽहं त्वां प्रमृक्षं बृहता[3] मन उपह्वये[4] व्यानेन शरीरं प्रतिष्ठीसि[5] प्रतिष्ठां गच्छ[6] प्रतिष्ठां मा गमयेदिति ' तदु ह स्माह दीर्घमेवैतित्सदप्रम्वोऽन्नः[7] सह ओज इत्यनुमन्त्रयेतौजश्च ह वै सहश्च वषट्कारस्य[8] प्रियतमे तन्वौ ' प्रियाभ्यामेव तत्तनूभ्यां समर्धयति[9] ' प्रियया तन्वा समृध्यते य एवं वेद ' ॥ ५ ॥

वाङ्क वै प्राणापानौ च वषट्कारस्ते[10] वषट्कृते वषट्कृते व्युत्क्रामन्ति ' ताननुमन्त्रयते वागोजः सह ओजो मयि प्राणापानाविति ' वाचं चैव तत्प्राणापानौ च होतात्मनि प्रतिष्ठापयति ' सर्वमायुरेति ' न[11] पुरा जरसः प्रमीयते य एवं वेद ' शं नो भव हृद आ पीत इन्दो[12] पितेव सोम सूनवे सुशेवः । सखेव सख्य ऊरुशंस धीरः प्र ण आयुर्जीवसे सोम तारीरित्यात्मानं प्रत्यभिमृशती-श्वरो[13] वा एषो[14] ऽप्रत्यभिमृष्टो यजमानस्यायुः प्रत्यव-

---

1) तस्माद्वा° A und F; तस्माद्ददाथेतर्हि D; तस्माद्वाथेतर्हि E; 2) प्रमृक्ते D; 3) बृहत्ता A; बृहत्या D; 4) अपह्वये D; 5) So corr.; die hss. प्रतिष्ठामि; 6) So corr.; die hss. गच्छन्; 7) So corr.; die hss. °त्सद: प्रम्वोन्न:; 8) So corr.; die hss. वषट्कारश्च; 9) समर्धयति E; 10) वषट्कारश्च D; 11) म A pr. m.; 12) So corr.; die hss. इन्दो; 13) °श्नन्तोम्बुरो D; 14) एषा F.

कर्तुमनर्हन्मा[1] भक्षयेदिति । तद्येतेन प्रत्यभिमृशत्यायुरे-वास्मै तत्प्रतिरत[2] । आप्यायस्व सं ते पयांसीति द्वाभ्यां चमसानाप्याययत्यभिद्रूपाभ्यां । यद्यज्ञे ऽभिद्रूपं तत्समृद्धम् ॥ ६ ॥

प्राणा वा ऋतुयाज्ञास्तं यदृतुयाजैश्चरन्ति प्राणानेव तद्यजमाने दधति । षडृतुनेति[3] यजन्ति । प्राणमेव तद्यज-माने दधति । चत्वार ऋतुभिरिति[4] यजत्यंपानमेव तद्यज-माने दधति । द्विर्ऋतुनेत्युपरिष्टाद्यानमेव तद्यजमाने दधति । स[5] चासु संभृतस्त्रेधा विकृतः प्राणो ऽपाणो व्यान इति । ततो ऽन्यत्र[6] गुणितस्तथा ह यजमानः सर्वमायुरेत्य-स्मिंल्लोक आधीत्यापोत्यमृतत्वमन्वितं स्वर्गे लोके । ते वा एते प्राणा एव यदृतुयाज्ञास्तस्मादनवानत्तो[7] यजन्ति । प्राणानां सत्तत्यै । सत्तत्ता इव[8] ह्येमे प्राणा । अथो ऋतवो वा ऋतुयाज्ञाः । संस्थानुवषट्कारो । यो ऽत्रानुवषट्कुर्यादसंस्थि-तानृतून्संस्थापयेद्यस्तं तत्र ब्रूयादसंस्थितानृतून्समतिष्ठिप-दुःषमं[9] भविष्यतीति शश्वत्तथा स्यात् । ॥ ७ ॥

तदाहुर्यद्धोता यज्ञद्धोता यज्ञदिति मैत्रावरुणो वोत्रे

---

1) So corr.; die hss. प्रत्यविहर्तुर्मनरिहन्मा; 2) °रथ D; 3) षडृतूनेव D; 4) इति fehlt in den hss.; 5) सा D; 6) ऽन्यत A pr. m.; 7) °नवानं ततो E; 8) एव D; 9) So corr. nach Ait. Br. II 29. 7; die hss. °न्समतिस्तियो दुःस्वमं; D समतिष्टिपाहुःस्वमं.

प्रेष्यत्यथ कस्माद्धोतृभ्यः सद्यो होत्राशंसिभ्यो होता यन्नद्धोता यन्नदिति प्रेष्यतीति ' वाग्वै होता वाक्सर्व ऋत्विजो ' वाग्यन्नद्धाग्यन्नदित्यंथो[1] सर्वे वा एते सप्त होतारो ऽपि वा[2] ऋचाभ्युदितं सप्त होतार ऋतुथा[3] यन्नक्तीत्यंथ य[4] उपरिष्टाद्बादशर्चञ्जामितायै[4] ' ते वै द्वादश भवन्ति ' द्वदश[5] वै[6] मासाः संवत्सरः ' संवत्सरः प्रजापतिः ' प्रजापतिर्यज्ञः ' स यो ऽत्र भक्षयेद्यस्तं तत्र ब्रूयाद्शान्तो भक्षो ऽनानुवषट्कृत आत्मानमन्तरगान्न[7] जीविष्यतीति तथा कृ स्याद्यो वै भक्षयेत्प्राणो भक्षः प्राण आत्मानमन्तरगादिति तथैव[8] भवति ' लिम्पेदिवैवावज्रिघ्रेदत्र[9] च[10] द्विदेवत्येषु[11] चेति ' तदु तत्र शासनं[12] वेदयन्ते ' ऽथ यदभू व्यभिचरतो[13] नान्योन्यमनुप्रपद्येते[14] अध्वर्यू तस्मादृतुर्ऋतुं[15] नानुप्रपद्यते[16] ॥ ८ ॥

प्रजापतिर्वै यत्प्रजा असृजत ता वै ताः प्ता असृजत ' ता हिंकारेनैवाभ्यजिघ्रत्ताः[17] प्रजा अश्वमारंस्तद्ध्यते[4]

---

1) वाग्यत्ता° A pr. m. und F; °यन्नदित्यथो D; 2) व D; वा E; 3) ? ?; 4) Korrupt; 5) द्वदर्श A; 6) ह वे D; 7) °न्तरंगान् D; 8) A, E und F fügen ह ein; 9) So corr.; die hss. लिम्पेदितेवावज्रि°; °घ्रेत्रत्र A, D und F; °घ्रेतत्र E; 10) So corr.; die hss. तद्; 11) धिदेवतेषु A, D und F; 12) शा: सनं E; 13) °चरितो D; 14) °प्रपाद्यते D; 15) °दृतुर्ऋतुर् A, D und E; 16) °द्येते A, E und F; °द्यत D; 17) °जिघ्रंस्ता: D.

वा एतद्यज्ञो यद्ध्वींषि पच्यन्ते यत्सोमः सूयते[1] यत्य-
शुरालभ्यते ' ह्किंकारेण वा एतत्प्रजापतिर्हृतमभिनिग्रति[2]
यज्ञस्याकृततायै[3] यज्ञस्याप्त्यै यज्ञस्य वीर्यवत्तायाः[4] इति '
तस्माद्ध[5] ह्किंक्रियते ' तस्माद्ध य[6] एव पिता पुत्राणां
सूर्नाति स[7] श्रेष्ठो भवति[8] ' प्रजापतिर्हि तमभिनिग्रति '
यच्छकुनिराण्डमध्यास्ते[9] यन्न[10] सूयते[11] तद्धि सापि[12]
ह्किंकृणोत्यथो खल्वाहुर्मह्र्षिर्वा[13] एतद्यज्ञस्याग्रे[14] गे-
यमपश्यत्तदेतद्यज्ञस्याग्रे[15] गेयं यद्ध्किारस्तं देवाश्च ऋषय-
श्चाब्रुवन्वसिष्ठो[16] ऽयमस्तु यो नो यज्ञस्याग्रे गेयमद्गागि-
ति[17] ' तदेतद्यज्ञस्याग्रे[18] गेयं यद्ध्किारस्तंतो वै स देवानां
श्रेष्ठो ऽभवद्येन वै श्रेष्ठस्तेन वसिष्ठस्तंस्माद्यस्मिन्वासि-
ष्ठो ब्राह्मणः[19] स्यात्तं[19] दक्षिणाया[20] नान्तरीयात्तंथा
ह्यस्य प्रीतो ह्किारो भवत्यंथ[21] देवाश्च ह वा ऋषयश्च
यदूकसामे अपश्यंस्ते ह स्मैते अपश्यंस्तें यत्रैते अपश्यंस्तत

---

1) अूयते D; 2) So corr.; die hss. °र्हितमभि; statt अभिनिग्रति ist ein Impf. oder Perf. zu erwarten; 3) °हतायै F; 4) So corr.; die hss. °त्रया; 5) तस्मा D; 6) ? ? vielleicht यन्; 7) Fehlt in F; 8) भवन्ति F; 9) °मध्य आस्ते A pr. m.; D und E; 10) यन्: A pr. m.; 11) अूयते D; 12) ? D स्यापि; 13) °हर्षेर्वा E; 14) य तयज्ञ D; 15) गयमप° D; 16) ऋषयश्चाब्रु° E; 17) गेयमस्याद्रागिति F; 18) तयदे-तय° A pr. m. und F; 19) ब्राह्मणास्यातं F; 20) दक्षिणाया A, D und F; 21) °त्यथा D.

एवैनं सर्व[1] दोहमदुहंस्तै वा एते दुग्धे यातयामे ये ऋक्सामे ' ते हिंकारेणैवाप्यायेते ' हिंकारेण वा ऋक्सामे आपीनि यजमानाय दोहं दुहाते ' तस्माद्धु हिंकृत्याध्वर्यवः सोममभिषुण्वन्ति ' हिंकृत्योद्गातारः साम्ना स्तुवन्ति ' हिंकृत्योक्थश[2] ऋचार्विड्यं कुर्वन्ति ' हिंकृत्यार्वाणो ब्रह्मत्वं कुर्वन्ति ' तस्माद्धु हिंक्रियते ' प्रजापतिर्हि तमभिजिघ्रत्यंथो[3] खल्वाहुरेको वै प्रजापतेर्व्रतं बिभर्ति गौरिव ' तदुभये पशव उपजीवन्ति ये च ग्राम्या ये[4] चारण्या इति ' ॥ १ ॥

देवविशः कल्पयितव्या इत्याहुरुद्गन्दुद्गन्दसि प्रतिष्ठाप्यमिति ' शंसावोमित्याह्वयते प्रातःसवने त्र्यक्षरेण ' शंसावो दैवेत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पञ्चाक्षरेण[5] ' तदष्टाक्षरं[6] संपद्यते ' ऽष्टाक्षरा वै गायत्री ' गायत्रीमेवैतत्पुरस्तात्प्रातःसवने ऽचीकॢपतामुक्थं वाचीत्याह[7] शस्त्वा चतुरक्षरमोमुक्थशा इत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति चतुरक्षरं ' तदष्टाक्षरं संपद्यते ' ऽष्टाक्षरा वै गायत्री[8] ' गायत्रीमिवैतदुभयतः प्रातःसवने ऽचीकॢपतामंध्वर्यो शंसावोमित्या-

---

1) सर्व D; 2) So corr.; die hss. °शस; 3) तमभिप्रित्यथो E; 4) य D; 5) So corr.; die hss. °क्षरं; 6) Fehlt in F; 7) वाचीत्याह E; 8) Fehlt in A, E und F.

क्षयते माध्यंदिने षडक्षरेण शंसावो दैवेत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पञ्चाक्षरेण[1] तदेकादशाक्षरं[2] संपद्यत एकादशाक्षरा[3] वै त्रिष्टुत्त्रिष्टुभमेवैतत्पुरस्तान्माध्यंदिने[4] ऽचीकॢपतामुक्थं वाचीन्द्रायेत्याह शस्त्वा षडक्षरमोमुक्थशा यजेत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पञ्चाक्षरं तदेकादशाक्षरं संपद्यत एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुत्त्रिष्टुभमेवैतदुभयतो माध्यंदिने ऽचीकॢपतामध्वर्यो शंशंसावोमित्याह क्षयते तृतीयसवने सप्ताक्षरेण शंसावो दैवेत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पञ्चाक्षरं तद्द्वादशाक्षरं संपद्यते द्वादशाक्षरा वै जगती[5] जगतीमेवैतत्पुरस्तात्तृतीयसवने ऽचीकॢपतामुक्थं[6] वाचीन्द्राय देवेभ्य इत्याह शस्त्वा नवाक्षरमोमुक्थशा[7] इत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति त्र्यक्षरं तद्द्वादशाक्षरं संपद्यते द्वादशाक्षरा[8] वै जगती जगतीमेवैतदुभयतस्तृतीयसवने ऽचीकॢपतामित्येतद्वै तच्छन्दश्छन्दसि प्रतिष्ठापयति कल्पयत्येव देवविशो य एवं वेद तदप्येषाभ्यनूक्ता यद्गायत्रे अधि गायत्रमाहितमिति ॥ १० ॥

अथैतन्नाना छन्दांस्यक्षरेण गर्ता इवाथैते स्थविष्ठ[9]

---

1) So corr.; die hss. °क्षरं; 2) °क्षरां A pr. m.; 3) °शाक्षर D; 4) °त्पुरस्तन्मा° E; 5) Fehlt in D; 6) ऽचीकॢपामुक्थं E; 7) ?, ओमुक्थशा ist viersilbig; Kauṣ. Br. XIV 3 hat उक्थशा; 8) °क्षरां E; 9) अविष्ठे A pr. m., D, E und F.

बलिष्ठे नान्तरे[1] देवते[2]' ताभ्यां प्रतिपद्यते' तद्ऋतस्क-न्दं रोहस्य रूपं स्वर्ग्यं[3]' तदनवानं[4] संक्रामेद्मृतं वै प्रणवो[5]' ऽमृतेनैव तन्मृत्युं तरति' तद्यथा मत्स्येन[6] वा वंशेन[7] वा गर्तं[8] संक्रामेद्वं तत्प्रणवेनोपसंतनोति[9]' ब्रह्म ह वै प्रणवो' ब्रह्मणैवास्मै तद्ब्रह्मोपसंतनोति' शुद्धः[10] प्रणवः स्यात्प्रजाकामानां' मकारान्तः प्रतिष्ठाका-मानां' मकारान्तः प्रणवः स्यादिति ह्येक आहुः' शुद्ध इति त्वेव स्थितो' मीमांसितः प्रणवो[11]' ऽथात इह शुद्ध इह पूर्ण इति' शुद्धः प्रणवः स्याच्छ्लानुवचनयोर्मध्य[12] इति ह स्माह कौषीतकिस्तथा संहितं भवति' मका-रान्तो ऽवसानार्थि[13]' प्रतिष्ठा वा अवसानं' प्रतिष्ठित्या एवाथोभयोः कामयोरात्या' एतौ वै छन्दःप्रवाहावव्वरं छन्दः परं[14] छन्दो ऽतिप्रवक्तस्तस्यायुर्न[15] क्षिनास्ति' छन्दसां छन्दो ऽतिप्रोठं[16] स्यात्तत्रैव[17] यं द्विष्यात्तं मनसा प्रैव विध्येच्छन्दसां कृत्तत्रे[18] द्रवति वा[19] सं[19] वा शी-

---

1) ? नान्तर् D; नान्तरेण E; vielleicht अनार्ते; 2) So corr. nach K. Br.; die hss. lesen वते; 3) So corr. die hss. स्वर्व; 4) So corr.; die hss. तदनुवानं; 5) प्राणवो D und E; 6) So corr. nach Kauś. Br. XI 4; die hss. lesen मन्त्रेण; 7) वंसेन D und E; 8) गर्भं E; 9) प्रणवनो° D; प्रणवैनो° E; 10) शुद्धः A; 11) प्राणवो E; 12) स्याच्छास्त्रानु° E; 13) °नार्थं E; 14) पर् D; 15) °स्तस्त्वायुर्न E; 16) ऽतिप्रोठं A; 17) Die hss. °यतैव; 18) So corr.; die hss. क्रन्दत्रे; E क्रन्दत्रै; 19) So corr.; die hss. वाचं.

र्यत इति ' त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमामन्वाह ' यज्ञस्यैव तद्व-
र्हिसो[1] नक्यति ' स्थेम्ने[2] बलायाविस्रंसाय ' यद्यपि ह्रन्दः
प्रातःसवने युज्येतार्धर्चश एव[3] तस्य शंस्यं[4] गायत्र्या
द्रुपेणांथो[5] प्रातःसवनद्रुपेणेति ' न त्रिष्टुब्जागत्यावेतस्मि-
न्स्थाने ऽर्धर्चशस्ये[6] यत्किंचिच्छन्दः प्रातःसवने युज्येतां[7]
पच्छ एवैनयोः शस्यमिति[8] सा स्थितिः ' ॥ ११ ॥

अथात एकाहस्य प्रातःसवनं ' प्रजापतिं[9] ह वै यज्ञं
तन्वानं बर्हिष्यवमान एव मृत्युर्मृत्युपाशेन[10] प्रत्युपा-
क्रामत ' स अग्नेय्या गायत्र्याऽयं प्रत्यपद्यत ' मृत्युर्वाव[11]
तं[12] पश्यन्प्रजापतिं[13] पर्यक्रामत्तं[14] सामाज्येष्ठसीदत्स[15]
वायव्या प्रउगं प्रत्यपद्यत ' मृत्युर्वाव तं[16] पश्यन्प्रजाप-
तिं[17] पर्यक्रामत्तं माध्यंदिने पवमाने ऽसीदत्स ऐन्द्र्या[18]
त्रिष्टुभा[19] मरुत्वतीयं प्रत्यपद्यत ' मृत्युर्वाव तं[16] पश्यन्प्र-
जापतिं[20] पर्यक्रामत्स तेनैव द्रविणो पूर्वो निष्केवल्यस्य
स्तोत्रियमासीदत्तमस्तृणोत्तस्माद्व य एव पूर्वमासीदति

---

1) Korrupt; Ait. Br. तद्बर्से; 2) स्थेन्ने D; 3) एवं A sec. m.; 4) शंस्यां E; 5) द्रुपेणार्थो E; 6) °शस्य D; 7) युज्यतां F; 8) शंस्य-मिति A pr. m.; ??; 9) °पति E; 10) मृत्युं मृत्यु° A, E und F; 11) °र्वावा E; 12) दं A pr. m.; D und E; दे F; 13) पश्यत्प्रजा° E; 14) पर्यक्रमत्तं D; 15) ?? vielleicht सामाज्येष्वसीदत्स; 16) दं A pr. m. und D; 17) पस्यत्प्र° E; 18) ऐन्द्रा D; 19) तयुभा E; 20) पस्यत्प्र° E.

स तत्स्तृणुते विद्वान्मृत्युरनवकाशमपाद्रवदशंसदितरो निष्केवल्यं ' तस्मादिकमेवोक्थं[1] क्रोता मरुत्वतीयेन[2] प्रतिपद्यते निष्केवल्यमेवात्र हि प्रज्ञापतिं[3] मृत्युर्व्यज्ञक्रात् ' ॥ १२ ॥

मित्रावरुणावब्रवीद्युवं न इमं[4] यज्ञस्याङ्गमनुसमाक्रतं[5] मैत्रावरुणीयां ' नयेत्यब्रूतां ' तौ सयुजौ सबलौ भूत्वा प्रासह्या[6] मृत्युमत्यैतां[7] ' तौ क्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाक्रतां मैत्रावरुणीयां ' तस्मान्मैत्रावरुणः प्रातःसवने मैत्रावरुणानि शंसति ' तौ क्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाक्रतां ' यद्वेव मैत्रावरुणानि शंसति प्रति वां सूर उदिते विधेम नमोभिर्मित्रावरुणोत क्व्यैरुत वामुषसो बुधि[8] साकं सूर्यस्य रश्मिभिरित्यृचाभ्यनूक्तमा नो मित्रावरुणा नो गन्तं[9] रिशादसेति[10] मैत्रावरुणस्य स्तोत्रियानुरूपौ ' प्र वो मित्राय गायतेत्युक्थमुखं[11] ' प्र मित्रयोर्वरुणयोरिति पर्यास ' आ यातं मित्रावरुणेति यजत्यैते एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ति[12] ' नाप्याययन्ति ' न क्यनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १३ ॥

---

1) तस्मादेका° D; 2) मसचतीयेन D; 3) प्रज्ञापति F; 4) इम E; 5) So corr.; die hss. °रतां; 6) प्रसह्य D; 7) मृत्यम° E; 8) बुधिः E; 9) गन्त D; 10) रिशादासोति A pr. m.; 11) °त्युक्तमुखं E; 12) प्रत्यवा° D.

इन्द्रमब्रवीत्वं न इमं[1] यज्ञस्याङ्गमनुसमाहर[2] ब्राह्मणाच्छंसीयां ' केन सहेति[3] ' सूर्येनेति ' तथेत्यब्रूतां ' तौ सयुजौ सबलौ भूत्वा[4] प्रासहा मृत्युमत्यैतां ' तौ व्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतां[5] ब्राह्मणाच्छंसीयां ' तस्माद्ब्राह्मणाच्छंसी प्रातःसवन ऐन्द्राणि सूर्यन्यङ्गानि शंसति ' तौ व्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतां[5] ' यद्वैवैन्द्राणि सूर्यन्यङ्गानि शंसतीन्द्र पिब प्रतिकामं सुतस्य[6] प्रातःसावस्तव हि पूर्वपीतिरित्यृचाभ्यनूक्तमा[7] याहि सुषुमा हि त आ नो याहि सुतावत[8] इति ब्राह्मणाच्छंसिन स्तोत्रियानुरूपावंयमु त्वा विचर्षणा इत्युक्थमुखमुद्वदमिथुतामघमिति[9] पर्यास ' इन्द्र क्रतुविदमिति यज्ञत्यैते एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति[10] ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवामिमृशन्ति[11] ' नाप्याययन्ति ' न व्यनाशंसाः सीदन्ति ' ॥ १४ ॥

इन्द्राग्नी अब्रवीद्युवं न इमं यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतमच्छावाकीयां[12] ' तथेत्यब्रूतां ' तौ[13] सयुजौ[14] सबलौ[15] भूत्वा प्रासहा मृत्युमत्यैतां ' तौ[16] व्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुस-

---

1) इम D; 2) So corr.; die hss. °समाहरन्; 3) सहीति E; 4) सभूत्वा A und F; 5) °समहारतां D; 6) सूतस्य A; 7) °नूक्तामा F; 8) सुतवत A pr. m.; 9) °तामध्यमिति E; 10) प्रीणाते D; 11) °मृशन्त D; 12) So corr.; die hss. °समाहरताम°; 13) तो D und F; 14) सयुजो D; 15) सबलो D; 16) तो D.

माक्रतामच्छावाकीयां[1] 'तस्माद्च्छावाकः[2] प्रातःसवन ऐन्द्राग्नानि शंसति' तौ[3] क्वस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाक्रतां[4]' यद्वैवैन्द्राग्नानि[5] शंसति प्रातर्यावभिरागतं देवेभिर्दैन्यावसू इन्द्राग्नी सोमपीतय इत्यृचाभ्यनूक्तमिंन्द्राग्नी आगतं' तोषा वृत्रक्रणा क्रुव इत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुरूपाविंन्द्राग्नी अपसस्परीत्युक्थमुखमिंन्द्राग्नी[6] उपक्वय[7] इति पर्यास' इन्द्राग्नी आगतमिति यजत्यैंते एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति' वषट्कृत्यानुवषट्करोति' प्रत्येवाभिमृशन्ति[8]' नाप्याययन्ति' न क्वनाराशंसाः सीदन्ति' ॥ १५ ॥

अथ शंसावोमिति स्तोत्रियायानुरूपायोक्थमुखाय[9] परिधानीयाया[10] इति चतुश्चतुराक्वयन्ते[11]' चसस्रो वै दिशो[12]' दिक्षु तत्प्रतितिष्ठत्यंथो[13] चतुष्पादः पशवः' पशूनामाप्त्या' अथो चतुष्पर्वाणो[14] हि प्रातःसवने क्रोत्रकास्तस्माच्चतुः सर्वे गायत्राणि शंसन्ति[15]' गायत्रं हि प्रातःसवनं' सर्वे समवतीभिः परिदधति' तद्यत्समवतीभिः

---

1) So corr.; die hss. °समहारताम°; 2) °च्छवाकः E; 3) तो D; 4) °समहारतां D; 5) यद्वद्वैवैन्द्रा° D; यद्वैवैन्द्रा° E; 6) °न्द्राग्नीं E; 7) उपह्वय E; 8) °मृशते E; 9) स्तोत्रियानु° F; 10) परीधा° E; 11) °रह्वयन्ते E; 12) Fehlt in D; 13) So corr.; die hss. तत्प्रतिष्ठ°; 14) °र्वाणे D und E; 15) शंसति D.

परिदधत्यंक्तो[1] वै पर्यासो ऽक्त उदकीं ऽक्तेनैवाक्तं[2] परिदधति[3] । सर्वं मद्धतीभिर्यजन्ति[4] । तद्यन्मद्धतीभिर्यजन्ति[5] सर्वं सुतवतीभिः[6] पीतवतीभिरभिद्रूपाभिर्यजन्ति । यद्यज्ञे ऽभिद्रूपं तत्समृद्धं । सर्वं ऽनुवषट्कुर्वन्ति । स्विष्टकृत्वानुवषट्कारो[7] । नेत्स्विष्टकृतमन्तरयामेत्ययं वै लोकः प्रातःसवनं । तस्य पञ्च दिशःपञ्चोक्थानि प्रातःसवनस्य । स एतैः पञ्चभिरुक्थैरेताः पञ्च दिश आप्नोत्येताः पञ्च दिश आप्नोति । ॥ १६ ॥

घ्नन्ति[8] वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति । यज्ञं वा एतद्घ्नन्ति यद्दक्षिणा नीयन्ते । यज्ञं वा एतद्दक्षयन्ति[9] । तद्दक्षिणानां दक्षिणात्वं । स्वर्गो वै लोको माध्यंदिनं[10] सवनं । यन्माध्यंदिने सवने दक्षिणा नीयन्ते स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै । बर्हु देयं । सेतुं वा एतद्यजमानः संस्कुरुते । स्वर्गस्य लोकस्याक्रान्त्यै प्रज्ञाक्रान्त्यै[11] । द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोत्यध्वर्युरस्याक्रान्तिनाक्रामयत्यग्नेय्याग्नीध्रीये[12] । ऽक्तरिक्तं तेन । यन्माध्यंदिने सवने दक्षिणा नीयन्ते स्वर्ग[13] एतेन लोकं ।

---

1) परिदधात्यन्तो A pr. m.; 2) °वान्त D; 3) °दधाति A pr. m.; 4) मद्धितो° F; 5) तद्यन्मध्वतो° D; 6) सूतव° A sec. m.; 7) °कृत्वा अनु° A, E und F; 8) घन्ति E; 9) So corr.; die hss. एता:सन्न क्षियन्ति; 10) मध्यंदिनं D; 11) Fehlt in D; ? vielleicht प्रत्याक्रान्त्यै; 12) °क्रमयत्या° A, E und F; °ग्नेध्रीयेत्य F; 13) स्वर्गा F.

हिरण्यं[1] हस्ते भवत्यंथ नयति ' सत्यं वै हिरण्यं ' सत्येनैवैनं तन्नयत्यंग्रेण गार्हपत्यं ञ्घनेन सदो ऽन्तराग्नीध्रीयं च सदश्च ' ता उदीचीरन्तराग्नीध्रीयं च सदश्च चावत्तं चोत्सृजत्यैंतेन ह स्म वा अङ्गिरसः स्वर्गं लोकमायंस्तां वा एताः पन्थानमभिवहन्ति ' ॥ १७ ॥

अग्नीधि[2] ऽग्रे ददाति ' यज्ञमुखं वा अग्नीध्यंज्ञमुखेनैव तद्यज्ञमुखं समर्धयति ' ब्रह्मणे ददाति ' प्राजापत्यो[3] वै ब्रह्मा ' प्रजापतिमेव तया[4] प्रीणात्यृत्विग्भ्यो ददाति ' होत्रा एव तया प्रीणाति ' सदस्येभ्यो ददाति ' सोमपीथं[5] तया निष्क्रीणीति ' न हि तस्मा अर्हति सोमपीथं[6] तया निष्क्रीणीयाद्यां[7] शुश्रुवुष[8] आर्षियाय[9] ददाति देवलोके तयाधीति ' यामशुश्रुवुषे[10] ऽनार्षियाय ददाति मनुष्यलोके तयाधीति ' यामप्रसृताय[11] ददाति वनस्पतयस्तया प्रयन्ते[12] ' यां[13] याचमानाय ददाति भ्रातृव्यं तया जिन्वीति[14] ' यां भीषा त्रं तया ब्रह्मातीयाद्यां[15] प्रतिनुदते सा

---

1) हिरण्य D; 2) So corr.; आग्नध्रे A, D, E und F; अग्नीध्रे A sec. m.; 3) प्रजापत्यो A pr. m. und D; 4) So corr.; die hss. तेन; 5) So corr.; die hss. °पीथस्; 6) °पीथस् A, D und E; 7) याद्या D; 8) So corr.; शुश्रूषव A, D und F; शुश्रूषवेन् E; 9) आर्षयय E; 10) So corr.; die hss. °शुश्रूषवे; 11) न प्रसृत्याय D; 12) प्रयते D; 13) Fehlt in D; 14) ? ? 15) ब्रह्मानी° A sec. m., D und F.

व्याघ्री दक्षिणा' यस्तां पुनः प्रतिगृह्णीयाद्याघ्येनं[1] भूत्वा प्रवृणीयादन्यया सह प्रतिगृह्णीयादथ हैनं न प्रवृणाति' ॥ १८ ॥

यद्गां ददाति वैश्वदेवी वै गौर्विश्वेषामेव तद्देवानां तेन प्रियं धामोपैति' यदजं[2] ददात्याग्नेयो वा अजो' ऽग्नेरेव तेन प्रियं धामोपैति' यदविं ददात्याव्यं तेनावरुन्धे[3]' यत्कृतान्नं ददाति मांसं[4] तेन निष्क्रीणीति' यदनो वा रथो वा ददाति[5] शरीरं तेन' यद्वासो[6] ददाति बृहस्पतिं तेन' यद्धिरण्यं ददात्यायुस्तेन वर्षीयः[7] कुरुते' यदश्वं ददाति सौर्यो वा अश्वः' सूर्यस्यैव तेन प्रियं धामोपैत्यथो तः प्रतिहर्त्रे देयं' रौद्रो वै प्रतिहर्ता' रुद्रमेव तन्निरवदयति[8]' यन्मध्यतः प्रतिहर्त्रे दद्यान्मध्यतो रुद्रमन्ववयजेत्स्वर्भानुर्वा[9] आसुरः[10] सूर्यं तमसाविध्यत्तं दत्रिरपनुनोद[11]' तद्दत्रिरन्वपश्यद्यं दात्रियाय[12] हिरण्यं ददाति तम एव तेनापहते' ज्योतिरुपरिष्टाद्धारयति[13]' स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै' ॥ १९ ॥

---

1) So corr.; die hss. °द्व्याघ्रीक्षेनं; 2) यदज A pr. m.; 3) तेनाप° A pr. m.; E und F; 4) मांस E; 5) Fehlt in den hss.; 6) यद्वासो D; 7) वर्षय: D; 8) °न्निरवज्ञेयन्ति A pr. m.; 9) रुद्रमन्वयजत्स्व° F; 10) So corr.; die hss. आसुरि:; 11) °त्रेरपनुनोद् E; 12) °त्रेयया D; 13) °द्व्दारयति D.

अथात एकाक्स्यैव माध्यंदिनमूंक्ष[1] वा इदमग्रे साम चास्तां[2]' सैव नामर्गासीद्मो[3] नाम साम 'सा वा[4] ऋक्सामोपावदन्मिथुनं[5] संभवाव प्रजात्या[6] इति 'नेत्यब्रवीत्साम 'ज्यायान्वा अतो मम महिमेति 'ते द्वे भूत्वोपावदतां 'ते न प्रति[7] चन[7] समवदत 'तास्तिस्रो भूत्वोपावदन्यंत्तिस्रो भूत्वोपावदंस्तत्तिसृभिः समभवय्यंत्तिसृभिः समभवत्तस्मात्तिसृभिः स्तुवन्ति 'तिसृभिरुद्गायन्ति 'तिसृभिर्हि साम[8] संमितं भवति 'तस्माद्विकस्य बह्वो ज्ञाया भवन्ति 'न[9] ह्येकस्या बह्वः सह पतयो 'यद्वै[10] तत्सा[10] चामश्च समवदतां तत्सामाभवत्तत्साम्नः[11] सामत्वं 'सामन्भवति 'श्रेष्ठतां गच्छति 'यो वै भवति स सामन्भवत्यं-सामन्य इति ह निन्दते 'ते वै पञ्चान्यद्भूत्वा पञ्चान्यद्भूत्वाकल्पेतामाहावश्च हिंकारश्च प्रस्तावश्च प्रथमा चर्गुद्गीथश्च[12] मध्यमा च प्रतीहारश्चोत्तमा च निधनं च वषट्कारश्च 'ते यत्पञ्चान्यद्भूत्वा पञ्चान्यद्भूत्वाकल्पेतां तस्मादाङ्कः पाङ्क्तो यज्ञः 'पाङ्क्ताः[13] पशव इति 'यद्वै विराजं दक्षिनीमभिसं-

---

1) माध्यंदिन सवनमूक्च D; 2) यास्तां E; वास्तां A und D; 3) नामार्ग्रासीद्मो A pr. m., E und F; 4) Fehlt in D; 5) ऋक्सामोपावि° D; 6) प्रजापत्या A pr. m. und D; प्राजापत्या E; 7) So corr.; die hss. प्रतिवचनं; 8) सम D; 9) नै E; 10) यद्वैतत्सा A; 11) तत्समा° D; 12) So corr. nach Ait. Br., die hss. चोद्गीथश्च; 13) Fehlt in D.

पच्येतां[1] तस्मादाङुर्विराजि[2] यज्ञो दशिन्यां[3] प्रतिष्ठित इति ' यदु वृक्त्या[4] प्रतिपच्यते बार्क्तो वा एष य[4] एष[4] तपति ' तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ' द्वे तिस्रः करोति पुनरादायं ' प्रजात्यै[5] वूपं ' द्वाविवाग्ने भवतस्तंत[6] उपप्रजायेते ' ॥ २० ॥

आत्मा वै स्तोत्रियः ' प्रजा अनुवूपः ' पत्नी धाय्या[7] ' पशवः[8] प्रगाथो ' गृहाः सूक्तं ' यदन्तरात्मंस्तन्निवित्प्रतिष्ठा[9] परिधानीयान्नं याज्या ' सो ऽस्मिंश्च लोके भवत्यमुष्मिंश्च[10] प्रजया च पशुभिश्च गृहेषु भवति य एवं वेद ' ॥ २१ ॥

स्तोत्रियं शंसत्यात्मा वै स्तोत्रियः ' स मध्यमया वाचा शंस्तव्य[11] ' आत्मानमेवास्य[12] तत्कल्पयत्यनुवूपं[13] शंसति ' प्रजा वा अनुवूपस्तस्मात्प्रतिवूपमनुवूपं कुर्वन्ति ' प्रतिवूपो ह्येवास्य प्रजायामाजायते नाप्रतिवूपस्तस्मात्प्रतिवूपमनुवूपं कुर्वन्ति ' स उच्चैस्तरामिव शंस्तव्यः[14] ' प्रजामेवास्य तच्छे-

---

1) दृश्नी° A, D und E; °पचते याता A pr. m. und F; °पचे यातां A sec. m. und E; 2) So corr.; die hss. °विरज्ञो; 3) दृश्न्यां A, E und F; 4) Fehlt in F; 5) प्रजापत्यौ A pr. m.; 6) भवति तत A pr. m.; तत fehlt in D; 7) धाया E; 8) वयवः D; 9) °त्प्रतिष्टां D; A pr. m. fügt वै ein; 10) भवति interpolation; 11) संस्तव्यं A pr. m.; 12) °वास्या A pr. m.; 13) यत्कल्प° D; 14) शंस्तव्या E.

यस्मीं करोति ' धाय्यां शंसति ' पत्नी वै धाय्या ' सा नीचैस्तरामिव शंस्तव्यांप्रतिवादिनी[1] क्वैवास्य गृहेषु पत्नी भवति यत्रैवं विद्वान्नीचैस्तरां धाय्यां शंसति ' प्रगाथं शंसति ' पशवो वै प्रगाथः ' सः स्वरवत्या वाचा शंस्तव्यः[2] ' पशवो[3] वै[3] प्रगाथः[3] ' पशवः स्वरः ' पशूनामाप्त्यै ' सूक्तं शंसति[4] ' गृहा वै सूक्तं ' प्रतिवीतं ' तत्प्रतिवीततमया[5] वाचा शंस्तव्यं[6] ' स यद्यपि कृ द्वरात्यशूंल्लभते[7] गृहानेवैनानाऽभिगमिषति[8] ' गृहा हि पशूनां प्रतिष्ठा ' निविदं शंसति[4] ' यदन्तरात्मंस्तन्निविर्त्तदेवास्य[9] तत्कल्पयति ' परिधानीयां शंसति ' प्रतिष्ठा वै परिधानीया[10] ' प्रतिष्ठायामेवैनं[11] ततः प्रतिष्ठापयति ' याज्यया यज्ञत्यन्नं वै याज्यान्नाद्यमेवास्य तत्कल्पयति ' मूलं वा एतद्यज्ञस्य यद्धाय्याश्च याज्याश्च ' तद्यदन्या अन्या धाय्याश्च याज्याश्च कुर्युरुन्मूलमेव तद्यज्ञं कुर्युस्तस्मात्ताः समान्य एव स्युः ॥ २२ ॥

तदाहुः किंदेवत्यो यज्ञ इत्यैन्द्र इति ब्रूयादैन्द्रे वाव

---

1) °दिना A sec. m.; °दिनि A pr. m.; 2) शंस्तव्या A pr. man. und E; 3) Fehlt in A; 4) शंसन्ति E; 5) तत्प्रतिवीतं तमया A sec. m. und F; 6) शंस्तव्यः A sec. m. und F; 7) °लुभन्ते D; 8) °मिषाति A pr. m.; 9) °न्नदुदेवास्य A, D und F; 10) °नीयां A sec. m.; 11) So corr. nach Kauṣ. Br. XV 4; die hss. प्रतिष्ठाया एवैनं.

यज्ञे सति यथाभागमन्या देवता अन्वायंस्ताः[1] प्रातःसवने मरुत्वतीये तृतीयसवने चाथ हैतत्केवलमेवेन्द्रस्य[2] यद्ऊर्ध्वं मरुत्वतीयात्तंस्मात्सर्वे निष्केवल्यानि शंसन्ति[3] । यदेव निष्केवल्यानि तत्स्वर्गस्य लोकस्य[4] रूपं । यद्वेव निष्केवल्यान्येकं ह वा अग्रे सवनमासीत्प्रातःसवनमेवाथ हैतं[5] प्रजापतिरिन्द्राय ज्येष्ठाय पुत्रायैतत्सवनं निर्मिमीत[6] यन्माध्यंदिनं सवनं[7] । तस्मान्माध्यंदिने सवने सर्वे निष्केवल्यानि शंसन्ति[8] । यदेव निष्केवल्यानि तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं । यद्वेव[5] निष्केवल्यानि या ह वै देवताः प्रातःसवने होता शंसति ताः शस्त्वा होत्राशंसिनो ऽनुशंसन्ति[9] मैत्रावरुणं[7] तृचं[7] प्रउगे[7] होता[7] शंसति[7] । तदुभयं[7] मैत्रावरुणं[7] मैत्रावरुणो ऽनुशंसत्यैन्द्रं[10] तृचं प्रउगे होता शंसति । तदुभयमैन्द्रमैन्द्रं[11] ब्राह्मणाच्छंस्यनुशंसत्यैन्द्राग्नं[12] तृचं प्रउगे होता शंसति । तदुभयमैन्द्राग्नमैन्द्राग्नमच्छावाको ऽनुशंसत्यथ हैतत्केवलमेवेन्द्रस्य यद्ऊर्ध्वं मरुत्वतीयात्तंस्मात्सर्वे[13] निष्केवल्यानि

---

1) ?; vielleicht अन्वायत्ताः; न्ववायंस्ताः A, E und F; 2) हैतत्केवल्यमे° E; 3) शंसति D und E; 4) रूपस्य F; 5) Korrupt; 6) So corr.; die hss. निरमिमत; 7) Fehlt in D; 8) शंसति D; 9) °सति D und E; 10) °त्यैन्द्रं F; °त्यैन्द्राग्नं A pr. man.; 11) ऐन्द्रं fehlt in E; 12) ब्रह्मणा° E; 13) °त्सर्व D.

शंसन्ति[1] 'यदेव निष्केवल्यानि तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं' यद्वेव[2] निष्केवल्यानि यददेवीरसृष्ट माया[3] अथाभवत्केवलः सोमो अस्येत्यृचाभ्यनूक्तं 'देवान्ह यज्ञं तन्वाना-नसुररक्षांस्यजिघांसंस्ते[4] ऽब्रुवन्वामदेवं वं न इमं यज्ञं दक्षिणतो गोपायेति' मध्यतो वसिष्ठमुत्तरतो[5] भरद्वाजं' सर्वाननु विश्वामित्रं' तस्मान्मैत्रावरुणो वामदेवान्न प्रच्यवते[6] वसिष्ठाद्ब्राह्मणाच्छंसी[7] भरद्वाजाद्च्छावाकः सर्वे विश्वामित्रादेत एवास्मै तदृषयो ऽक्षरन्नमगा[8] अप्रमत्ता यज्ञं रक्षन्ति[9] य एवं वेद य एवं वेद' ॥ २३ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे तृतीयः प्रपाठकः ॥

ओं कया नश्चित्र आ[10] भुवत्कया वं न[11] ऊत्येति[11] मैत्रावरुणस्य स्तोत्रियानुरूपौ ' कस्तामिन्द्र त्वावसुमिति बार्हतः प्रगाथस्तस्योपरिष्टाद्ब्राह्मणं[12] ' सद्यो ह जातो वृषभः कनीन इत्युक्थमुखमेवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नेत्रेति[13] पर्यास ' ऽशन्नु षु णः सुमना ऽपाक इति यज्ञत्येतामिव

---

1) शंसति D; 2) यदेव D; 3) यदेवददेवी° E; 4) So corr.; die hss. तन्वाना असुर°; 5) वशिष्ठ° D; 6) प्रव्यथते E; 7) वशिष्ठा° D; 8) ?? °नामगा A sec. m, D und F; 9) रक्षति D; 10) अ D; 11) नोत्यति D; 12) °दब्राह्मण E; 13) वक्षिन्नति D.

तद्देवतां यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्त ' नाप्याययन्ति ' न क्यनाराशंसाः सीदन्ति '॥१॥

तं वो दस्ममृतीषहं तवा यामि सुवीर्यमिति ब्राह्मणाच्छंसिन[1] स्तोत्रियानुरूपावुंड त्ये मधुमत्तमा गिर इति बार्हतः प्रगाथः ' पशवो वै प्रगाथः ' पशवः स्वरः ' पशूनामाप्त्या ' अतो[2] मध्यं वै सर्वेषां छन्दसां बृहती ' मध्यं माध्यंदिनं[3] सवनानां ' तन्मध्येनैव मध्यं समर्धयतीन्द्रः[4] पूर्भिदातिरद्दासमर्कैरित्युक्थमुखमुंड[5] ब्रह्माणैरत श्रवस्येति पर्यास ' एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुमिति परिदधाति[6] ' वसिष्ठासो[7] अभ्यर्चन्त्यर्कैरित्यंन्नं वा अर्को ' ऽन्नाद्यमेवास्मै तत्परिदधाति[8] ' स न स्तुतो वीरवद्धातु गोमदिति ' प्रजां चैवास्मै तत्पशूंश्चाशास्ते ' यूयं पात स्वस्तिभिः सदा न इति स्वस्तिमती ऋपसमृद्धा[9] ' एतद्वै[9] यज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृग्यजुर्वाभिवदति ' स्वस्ति तस्य यज्ञस्य पारमश्नुते य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्ब्राह्मणाच्छंस्येतया परिदधात्यृंज्रिषी[10] वज्री[11] वृषभस्तुराषाडिति यजत्येतामेव[12] तद्देवतां यथाभागं प्रीणाति '

---

1) ब्रह्मणा° D; 2) ?, अथो ?, अन्तो A sec. m., D und E; 3) मध्यंदिनं D; 4) °यन्तोन्द्रः A; 5) पूर्भिदत्प्रिदूदा° E; 6) परिदध्यति D; 7) वग्निष्टासो D; 8) °दध्यति D; 9) °मृढावृ A und F; man erwartet °मृढैतद्वै; 10) परिदध्य° D; 11) वज्रीं A pr. m.; fehlt in F; 12) यजत्येषा° E.

वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते[1] नाप्याययन्ति ' न क्वनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ २ ॥

तरोभिर्वो[2] विदद्वसुं तरणिरित्सिषासतीत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुरूपावुदिन्वस्य[3] रिच्यत इति बार्हतः प्रगाथस्तांस्योक्तं ब्राह्मणं ' भूय इद्वावृधे वीर्यायेत्युक्थमुखमिमामू षु प्रभृतिं[4] सातये धा इति पर्यासस्तस्य दशमीमुद्धरति ' घोरस्य[5] वा आङ्गिरसस्यैतदार्षं[6] नेष्यन्नं निर्दहेच्छस्यमानं ' पिबा वर्धस्व[7] तव घा[8] सुतास[9] इति यजत्यैतामेव तद्देवतां[10] यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ति[11] ' नाप्याययन्ति ' न क्वनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ ३ ॥

अथाध्वर्यो[12] शंसावोमिति स्तोत्रियायानुरूपाय[13] प्रगायायोक्थमुखाय परिधानीयाया[14] इति पञ्च कृत्व[15] आह्वयन्ते ' पञ्चपदा पङ्क्तिः ' पाङ्क्तो यज्ञः ' सर्व ऐन्द्राणि त्रैष्टुभानि शंसन्त्यैन्द्रं हि त्रैष्टुभं माध्यंदिनं सवनं ' सर्वे सम-

---

1) °मृशन्ति A pr. m. und F; °मृशन्त D; 2) तरोभिर्वा D; 3) So corr.; die hss. °वुदिन्वस्य; 4) प्रभृति D; 5) A pr. m. fügt ह ein; 6) °तदार्षे E; °तदार्ष F; 7) वर्धस्व स्व A pr. m.; 8) धा E; 9) सुता A pr. m.; 10) तद्देवेती E; 11) प्रत्यवाभि° D; 12) °ध्वर्यो A; 13) स्तोत्रियानुर° A sec. m. und F; 14) °नीयायां E; 15) कृत्वा A sec. m., D und F.

वतीभिः परिद्धति[1] । तच्चत्समवतीभिः परिद्धत्यक्तो वै पर्यासो ऽक्त उद्कीं । ऽक्तेनैवाक्तं परिद्धति । सर्वे मद्भतीभिर्यजन्ति । तच्चन्मद्भतीभिर्यजन्ति सर्वे सुतवतीभिः[2] पीतवतीभिरभिद्रूपाभिर्यजन्ति यच्चज्ञे[3] ऽभिद्रूपं तत्समृद्धं । सर्वे ऽनुवषट्कुर्वन्ति । स्विष्टकृत्वानुवषट्कारो[4] । नेत्स्विष्टकृत अन्तरयामेत्यंन्तरिक्षलोको माध्यंदिनं[5] सवनं । तस्य पञ्च दिशः । पञ्चोक्थानि माध्यंदिनस्य सवनस्य । स एतैः पञ्चभिरुक्थैरेताः पञ्च दिश आप्नोत्येताः पञ्च दिश आप्नोति ॥ ४ ॥

अथ यदौपासनं[6] तृतीयसवन[7] उपास्यक्ते पितृनेव तेन प्रीणात्युंपांशु पात्नीवतस्याग्नीध्रो यजति । रेतो वै पात्नीवत । उपांश्विव वै रेतः सिच्यते । तन्नानुवषट्करोति[8] नेद्रेतः सिक्तं संस्थापयानीत्यंसंस्थितमिव[9] वै रेतः सिक्तं समृद्धं । संस्था वा एषा यदनुवषट्कारस्तांस्मान्नानुवषट्करोति[10] । नेष्टुरुपस्थे धिष्ण्यान्ते वासीनो भक्षयति[11] । पत्नीभाजनं[12] वै नेष्टाग्नीत्यत्नीषु[13] रेतो धत्ते[14] । रेतसः सिक्ताः

---

1) °दधाति A pr. m.; 2) सूतव° A sec. m.; 3) तयज्ञे F; 4) स्विष्टकृत्वा अन° E; 5) माध्यांदिनं A; 6) यदौपसानं D; 7) °सवनं E; 8) °षट्कारोति D und E; 9) So corr.; die hss. संस्थापयामी°; 10) °ट्कारात्तस्मान्नानु° F; 11) भक्षयन्ति D und E; 12) °भाजन F; 13) नेष्टाग्नीन्य° E und F; 14) धत्तं D.

प्रजाः प्रजायन्ते ' प्रजानां प्रजननाय ' प्रजावान्प्रजनयिष्णुर्भवति[1] ' प्रजात्यै ' प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ' ॥ ५ ॥

अथ शाकलाञ्जुह्वति ' तद्यथाह्निजीर्णायास्त्वचो निर्मुच्येतेषीका वा मुञ्जादेवं ह्येवैते सर्वस्मात्पाप्मनः संप्रमुच्यन्ते[2] ये शाकलाञ्जुह्वति[3] ' द्रोणकलशे धाना भवन्ति ' तासां हस्तैराद्धति[4] ' पशवो वै धानास्तो[5] आहवनीयस्य[5] भस्मान्ते निवपन्ति ' योनिर्वै पशूनामाहवनीयः ' स्व एवैनांस्तद्गोष्ठे निरुपक्रमे निदधत्यथ सव्यावृतो[6] ऽप्सु सोमानाप्याययन्ति ' तान्हान्तर्वेद्यां सादयन्ति[7] ' तद्धि सोमस्यायतनं ' चात्वालादपरेणाध्वर्युश्चमसानद्भिः पूरयित्वोदीचः प्रणिधाय[8] हरितानि तृणानि व्यवदधाति[9] ' यदा वा आपश्चौषधयश्च संगच्छन्ते[10] ऽथ कृत्स्नः सोमः संपद्यते ' ता वैष्णव्यर्चा[11] निनयन्ति ' यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ[12] एवैनमन्ततः प्रतिष्ठापयत्यथ यद्भक्षः प्रतिनिधिं कुर्वन्ति मानुषेनैवैनं[13] तद्भक्षेण दैवं भक्षमन्तर्दधति ' ॥ ६ ॥

---

1) प्रजावान् fehlt in D; प्रजयिष्णु° D; 2) प्रमुच्यन्त इति D; संप्रमुच्यन्त इति A; °मुच्यते E; °मुच्यते इति F; 3) शाकलं जुहूति E; 4) °दधाति A, D und F; 5) धानास्ताश्चाहव° E; 6) सव्यावृते A pr. m.; सव्यावृततो E; 7) सादयति D und E; 8) प्रणीधाय A pr. m.; 9) °दधति F; 10) स गच्छन्ते F; 11) वैष्णुव्यर्चा A und E; 12) °र्यज्ञम् D, E und F; 13) मनुषे° A pr. m.; मानुषेनवैन E.

पूतिर्वा एषो ऽमुष्मिंल्लोके ऽध्वर्यु[1] च यजमानं चाभिवहति[2] । तद्यदेनं दध्नानभिजुहोत्यावभृथमुपहरेयुर्यथा कुणपं वात्येवमेवैनं तत्करोत्यथ यदेनं दध्नाभिजुहोत्यावभृथमुपहरन्ति[3] सर्वमेवैनं सयोनिं संतनुते । समृद्धिं[4] संभरत्यभूद्वः[5] सविता वन्द्यो नु[6] न इति जुहोति । सर्वमवैनं सपर्वाणां संभरति[7] । तिसृभिस्त्रिवृद्धि[8] यज्ञो[8] । द्रप्सवतीभिरभिजुहोति । सर्वमेवैनं सर्वाङ्गं संभरति[9] । सौमीभिरभिजुहोति । सर्वमेवैनं सात्मानं[10] संभरति[9] । पञ्चभिरभिजुहोति । पाङ्क्तो यज्ञो । यज्ञमेवावरुन्द्धे । पाङ्क्तः पुरुषः । पुरुषमेवाप्नोति । पाङ्क्ताः पशवः । पशुष्वेव प्रतितिष्ठति[11] । प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद । ॥ ७ ॥

अग्निर्वाव यम[12] इयं[13] यमी[14] । कुसीदं वा एतद्यमस्य यजमान[15] आदत्ते यदोषधीभिर्वेदिं स्तृणाति । तां यदनुपोष्य प्रयायाद्यातयेरन्नेनममुष्मिंल्लोके[16] । यमे यत्कुसीदमपमित्यमप्रतीत्तमिति[17] वेदिमुपोषतीह्येव[18] सन्यमं कुसीदं

---

1) ऽध्वर्यु E; 2) °वहन्ति E; 3) So corr.; die hss. दध्नानभि°; °हरति E; 4) समृद्धि E; 5) संभरत्य° E und D; 6) नू F; 7) संभरन्ति A, D und F; 8) So corr.; die hss. °स्त्रिवृद्धिर्यज्ञो; 9) °रन्ति A, D und F; 10) So corr.; die hss. स आत्मानं; 11) °तिष्ठन्ति F; 12) यम् A; 13) Fehlt in F; 14) यमीं F; 15) यजमानस्य A pr. m.; 16) प्रयायातेरन्ने° F; alle hss. °न्नेनमेमुष्मिंल्लोके; 17) So B. Ind.; die hss. य कुसीद्°; °तीतमिति D, E und F; 18) So corr.; °षोषन्तीह्येव A pr. m.; D und F; वेदिमुपोषधीह्येव A sec. m.; वेदिमुपोषधीदेव E.

निरवदायानृणो भूत्वा स्वर्गं लोकमेति' विश्वलोप वि-श्वदावस्य वासञ्जुहोमीत्याह होतादा[1]' यजमानस्यापरा-भावाय' यदु मिश्रमिव चरत्यञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्ये जुहु-यादेष ह वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः' स्वस्यामेवैनं तच्योन्यां सादयति' ॥ ८ ॥

अङ्कां विधान्यामेकाष्टकायामपूपं[2] चतुःशरावं पक्त्वा प्रातरेतेन कल्पमुपोषेद्यदि दह्यति पुण्यसमं भवति' यदि न दह्यति पापसमं भवत्येतेन ह स्म वा अङ्गिरसः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्त्रमुपयन्ति[3]' यो ह वा उपद्रष्टारमुपश्रो-तारमनुख्यातारमेव विद्वान्यजते सममुष्मिंल्लोक इष्टापूर्तेन गच्छते' ऽग्निर्वा उपद्रष्टा' वायुर्वा उपश्रोतादित्यो[4] वा अनुख्याता' तान्य[5] एवं[5] विद्वान्यजते सममुष्मिंल्लोक इष्टापूर्तेन गच्छते' ऽयं नो नभसस्पतिरित्याहाग्निर्वै नभ-सस्पतिरग्निमेव तदाह्वैतं नो गोपायेति[6]' स त्वं नो नभ-सस्पतिरित्याह[7]' वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव तदाह्वैतं नो गोपायेति[8]' देव संस्पानेत्याहादित्यो[9] वै देवः संस्पान' आदित्यमेव तदाह्वैतं नो गोपायेत्ययं ते योनिरित्यरण्यो-

---

1) ? ? korrupt; 2) विधायान्यामेका° D; 3) दिर्घ° D; 4) उपश्रोता आदि° A sec. m. und D; 5) तान्येवं D; 6) गोपयेति A, D und E; 7) नभसं पति° E; 8) गोपायति D; 9) सस्पाने° F.

रग्निं[1] समारोपयेत्तंदाकुर्यदरण्योः समाहृतो नश्येदुदस्या-
ग्निः[2] सीदित्पुनराधेयः स्यादिति' या ते अग्ने[3] यज्ञिया
तनूस्तया मे क्यारोह[4] तया मे क्याविशायं[5] ते यो-
निरित्यात्मन्नग्नीन्समारोपयेदेष[6] ह वा अग्नेर्योनिः[7]'
स्वस्यामेवैनं[8] तच्योन्यां सादयति' ॥ १ ॥

यो ह वा अग्निष्टोमं[9] साङ्गं[10] वेदाग्निष्टोमस्य साङ्गस्य
सायुज्यं सलोकतामश्नुते य एवं[11] वेद' यो ह वा एष
तपत्येषो ऽग्निष्टोम एष साङ्गस्तं सहैवाङ्गा संस्थापयेयुः'
साङ्गो वै नामैष' तेनासंवरमाणाश्चरेयुर्यद्ध वा इदं पूर्व-
योः सवनयोरसंवरमाणाश्चरन्ति तस्माद्धिदं[12] प्राच्यो ग्रा-
मता बकुलाविष्टा' अथ यद्धिदं[13] तृतीयसवने संवरमा-
णाश्चरन्ति तस्माद्धिदं[14] प्रत्यञ्चि[14] दीर्घारण्यानि भवन्ति'
यथैव प्रातःसवन एवं माध्यंदिने[15] सवन[16] एवं तृतीय-
सवन' एवमु ह यजमानो ऽप्रमायुको भवति' तेनासंवर-
माणाश्चरेयुर्यदा वा एष प्रातरुदेत्यथ मन्द्रतमं तपति'

---

1) °योरग्नीन् A pr. m. und D; 2) °दस्याग्निं D und F; °दस्याग्नी A pr. m.; 3) अग्नेः A, D und F; अग्नि E; 4) त्वारोह A; 5) क्षाविशा अयं D; 6) °ग्नीत्समारो° E; °ग्निंसमारो° A sec. m. F; 7) अग्निर्योनिः A, E und F; 8) स्वदयामेवैनं E; 9) °ष्टोम F; 10) साङ् F; 11) एव E; 12) So corr.; तस्माद्वेद् तं A, E und F; तस्माद्वेदत्तं A sec. m. und D; 13) So corr.; die hss. यद्वेदं; 14) So corr.; die hss. प्रत्यञ्चेद्; 15) So corr.; die hss. °दिनं; 16) सवनं D.

तस्मान्मन्द्रतमया वाचा प्रातःसवने शंसेद्यथ यदाभ्येत्यथ बलीयस्तपति ' तस्माद्बलीयस्या वाचा माध्यंदिने सवने शंसेद्यो यदाभितरामित्यथ बलिष्ठतमं[1] तपति ' तस्माद्बलिष्ठतमया वाचा तृतीयसवने शंसेदेवं[2] शंसेद्यदि वाच ईशीत[3] ' वाग्घि शस्त्रं ' यया तु[4] वचोत्तरिण्योत्तरिण्यो-त्संहेत[5] समापनाय[6] तया[7] प्रतिपद्येतैतत्सुशस्ततरमिव भवति ' स वा एष न कदाचनास्तमयति नोद्यति ' तद्यदेनं[8] पश्चादस्तमयतीति[9] मन्यन्ते ऽह्न एव तदन्तं[10] गत्वाथात्मानं विपर्यस्यते ' ऽह्नेवाधस्तात्कृणुते रात्रीं परस्तात्स वा एष न कदाचनास्तमयति नोद्यति ' तद्यदेनं पुरस्तादुद्यतीति मन्यन्ते रात्रेरेव[11] तदन्तं गत्वाथात्मानं विपर्यस्यते ' रात्रिमेवाधस्तात्कृणुते ऽह्नः परस्तात्स वा एष न कदाचनास्तमयति नोद्यति[12] ' न ह[13] वै कदाचन[14] निम्रुचत्येतस्य[15] ह सायुज्यं सलोकतामश्नुते य एवं वेद '

॥ १० ॥

---

1) बलीष्टतमं D; 2) Fehlt in A und D; 3) So corr.; ईश्नन्त A pr. m., D, E und F; ईश्नत A sec. m.; 4) नु A, D und F; 5) So corr.; die hss. °त्सहेदा; वाचोत्तरण्योत्तरण्या° E und D; 6) समापना F; 7) तवा E; 8) तद्यदेन A pr. m. und F; 9) पश्चादस्मन° A; 10) तदन्तं D; 11) रात्रिरेव D und E; 12) नोदेति E; 13) है A sec. m.; 14) कदाचनं A pr. m. und E; 15) So corr.; die hss. निम्रोचत्येतत्स; ed. B. Ind. निम्लोचत्येतत्स.

अथात एकाहस्यैव तृतीयसवनं ' देवासुरा वा एषु लोकेषु समयतत्त ' ते[1] देवा असुरानभ्यजयंस्तें जिता अहोरात्रयोः संधिं समभ्यवागुः[2] ' स हेन्द्र[3] उवाचेमे वा[4] असुरा[4] अहोरात्रयोः संधिं[5] समभ्यवागुः ' कश्चाहं चेमानसुरानभ्युत्थास्यामहा इत्यंहं चेत्यग्निरब्रवीदंहं चेति वरुणो ' ऽहं चेति[6] बृहस्पतिरंहं चेति विष्णुस्तानभ्युत्थायाहोरात्रयोः[7] संधेर्निर्जघुर्यदभ्युत्थायाहोरात्रयोः संधेर्निर्जघुस्तस्माडुत्था[8] ' अभ्युत्थाय[9] ह वै द्विषन्तं भ्रातृव्यं[10] निर्हन्ति य एवं वेद ' सो ऽग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्राजिगाय[11] ' यदग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्राजिगाय[12] तस्मादाग्नेयीभिरुक्थानि प्रणायन्ति ' यदग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्राजिगाय[11] तस्मात्साकमश्वं[13] ' यत्यञ्च देवता अभ्युत्तस्थुस्तस्मात्यञ्च[14] देवता उक्थे[15] शस्यन्ते[16] ' या वाकसो ऽग्निर्यः प्राणः स वरुणो ' यन्मनः स इन्द्रो ' यच्चक्षुः स बृहस्पतिर्यच्छ्रोत्रं स विष्णुरेंते ह वा एतान्यञ्चभिः प्राणैः समीर्युदस्थापयंस्तंस्माडु[17] एवैताः पञ्च देवता[18] उक्थे शस्यन्ते ' ॥ ११ ॥

---

1) ता A pr. m.; 2) ? ?; vielleicht समभ्यवेयुः 3) हेन्द्रं E und F; 4) वासुरा E; 5) संधि D; 6) Fehlt in F; 7) °भ्युत्थाया अहो° D; 8) ? ? E °दुह्या; vielleicht °दुक्था? 9) अभ्युह्याय E; 10) भ्रातृव्य A und F; 11) प्रजीगाय E; 12) प्रजगाय D; प्रजीगाय E; 13) °कामञ्चं E; 14) अभ्यतस्थु° E; 15) उक्थ D; 16) शस्यते A pr. m.; 17) So corr.; die hss. समीर्योत्थाप°; 18) देवतां A sec. m. und D.

प्रजापतिर्ह्वै तेभ्यः पञ्चभ्यः प्राणेभ्यो ऽन्यान्देवान्ससृजे[1] यद्व चेदं[2] किं च पाङ्क्तं तत्सृष्ट्वा व्याऽवलयत्ते[3] ह्रोचुर्देवा[4] ह्लानो ऽयं पितामयो[5] ऽभूः[5]' पुनरिमं समीर्यीत्यापयामेति[6]' स ह सत्वमाप्यायाभ्युपतिष्ठते[7]' यदि ह वा अपि निर्णिक्तस्यैव कुलस्य संध्युक्षेण[8] यजते सत्वं[9] हैवाप्यायाभ्युपतिष्ठते[10]' यो वै प्रजापतिः स यज्ञः' स एतैरेव पञ्चभिः प्राणैः समीर्यीत्थापितो' ये ह वा एनं पञ्चभिः प्राणैः समीर्यीत्थापयंस्ता ऽ एवैताः पञ्च देवता[11] उक्थे शस्यन्ते' ॥ १२ ॥

तदाङ्कुर्यद्धयोर्देवतयो[12] स्तुवत इन्द्राग्न्योरित्यथ कस्माद्भूयिष्ठो[13] देवता उक्थे शस्यत इत्यंन्तो वा आग्निमारुतमन्तरुक्थान्यन्त[14] आश्विनं[15]' कनीयसीषु देवतासु स्तुवते[16] तिष्ठित्यंथ[17] कस्माद्भूयिष्ठो[18] देवता उक्थे श-

---

1) ऽन्यान् fehlt in E; °वान्सृजे F; 2) So ed. B. Ind.; die hss. वेदं; 3) ? ? vielleicht व्यहलन्त; D व्यालयते; F व्याहलयन्त; 4) °र्देवान् A und F; 5) ? ? vielleicht पितामहो ऽभूत्; 6) °यामीति A, E und F; 7) ? ? vielleicht °ध्युपातिष्ठत; F °भुपगम्यति; 8) Corrupt; संध्युक्षेणं A und F; सध्युक्षेण D; 9) So ed. B. Ind.; die hss. सत्वं; 10) °तिष्ठन्ते A pr. m.; 11) देव E; 12) So corr.; die hss. तदाहुर्यद्वयो° E; 13) °यिष्ठा ? ?; 14) अग्निमा° D; ? ? vielleicht °तमन्त उक्थान्यन्त; 15) अश्विनं D; 16) So corr.; स्तुवन्ते A pr. m. und E; ष्तुवन्ते A sec. m. und D; स्तवते E; 17) ? ? vielleicht ऽन्तेष्वित्यथ; 18) ? ? °ष्ठा.

स्यन्त इति ' द्वे द्वे उक्थमुखे[1] भवतस्तांय्यद्धे[2] द्वे ' ॥ १३ ॥

अथ यदैन्द्रावारुणं मैत्रावरुणास्योक्थं भवत्यैन्द्राबार्हस्पत्यं ब्राह्मणाच्छंसिन[3] उक्थं भवत्यैन्द्राविष्णावमच्छावाकस्योक्थं भवति द्वे संशस्यंस्त[4] ऐन्द्रं च वारुणं[5] चैकमैद्रावारुणं[6] भवति[7] ' द्वे संशस्यंस्त ऐन्द्रं च बार्हस्पत्यं चैकमैन्द्राबार्हस्पत्यं भवति ' द्वे संशस्यंस्त ऐन्द्रं च वैष्णावं चैकमैन्द्राविष्णावं भवति ' द्वे द्वे उक्थमुखे भवतस्तांय्यद्धे द्वे ' ॥ १४ ॥

अथ यदैन्द्रावारुणं मैत्रावरुणास्योक्थं भवतीन्द्रावरुणा सुतपाविमं सुतं सोमं पिबतं मध्वं[8] धृतव्रताविति यृचाभ्यनूक्तं ' मद्वद्धि तृतीयसवनमैक्षू[9] षु ब्रवाणि त[10] आग्निरगामि[10] भारत इति मैत्रावरुणास्य[11] स्तोत्रियानुरूपौ ' चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यमित्युक्थमुखं[12] ' तस्योपरिष्टाद्ब्राह्मणमंस्तभ्नाद्यामसुरो[13] विश्ववेदा[14] इति वारुणं सांशंसिकमंहं चेति वरुणो[15] ऽब्रवीद्देवतयोः संशं-

---

1) उक्थे मुखे D; 2) So corr.; die hss. °स्तयद्धे; 3) ब्राह्माच्छंसिन A, D und F; 4) ?? viell. संप्रस्तव्ये; संप्रस्यं D; प्रंसयं E; 5) वरुणं D; 6) °वरुणं D; 7) भवन्ति D; 8) मधं A sec. m.; मध्यं A pr. m.; 9) °सवनं मक्षं D; °मेक्षु F; 10) ताग्निरगामि A pr. m.; 11) °रुणास्या A pr. m.; 12) मघवानमुक्थ्यमि° A; °मुक्षामि E; 13) So corr.; die hss. °भ्नाद्यामसुरो; 14) विश्वे देवा E; 15) वरुणो E.

सायानतिशंसायेन्द्रावरुणा[1] युवमध्वराय न इति पर्यास ऐन्द्रावरुणे ' ऐन्द्रावरुणमस्यैतन्नित्यमुक्थं ' तदेतत्स्वस्मिन्नायतने स्वस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ' द्वन्द्वं वा एता देवता भूत्वा व्यजायन्त ' विजित्या एवाऽयो द्वन्द्वस्यैव[2] मिथुनस्य प्रजात्यै ' सैकपादिनी[3] भवत्येकपादिन्या[4] क्रोता परिदधाति ' यत्र क्रोतुक्रैत्रिकाणां[5] युञ्जन्ति तत्समृद्धं ' तद्धि खल्वावां राजानावध्वरे[6] ववृत्यामित्येवमेव केवलपर्यासं कुर्यात्केवलसूक्तं ' केवलसूक्तमेवोत्तरयोर्भवतीन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्येति यजत्येते[7] एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते[8] नाप्याययन्ति ' न क्वनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १५ ॥

अथ यदैन्द्राबार्हस्पत्यं ब्राह्मणाच्छंसिन उक्थं[9] भवतीन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पते ऽस्मिन्यज्ञे मन्दसाना[10] वृषणवसू इत्यृचाभ्यनूक्तं ' मद्धि तृतीयसवनं ' वयमु त्वामपूर्व्य यो न इदमिदं पुरेति ब्राह्मणाच्छंसिन[11] स्तोत्रियानुष्टुपौ ' प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रय[12] इत्युक्थमुखमै-

---

1) संशंसायानिति° D; 2) द्वन्द्वं स्यैव D; 3) ?? viell. °तिनी; 4) ?? viell. °तिन्या; D भवत्यैक°; 5) °त्रकाणा F; 6) राज्ञानानध्वरे A; राज्ञानामध्वरे E; राज्ञानामध्वर D; 7) यजत्येत A pr. m.; E und F; 8) प्रत्यवाभि° D; 9) उक्थां A pr. m.; 10) मन्दसामाना E; 11) ब्रह्मणाच्छंसिन D; 12) बृहद्रय F.

न्द्राऽऽगतं[1] ' ऽऽगताः पशवः ' पशूनामाप्त्यै ' ऽऽगतमु वै तृतीयसवनं ' तृतीयसवनस्य रूपमुद्प्रुतो[2] न वयो रक्षमाणा इति बार्हस्पत्यं सांशंसिकमंकं[3] चेति बृहस्पतिरब्रवीद्दैवतयोः संशंसायानतिशंसायाच्छा[4] म इन्द्रं मतयः स्वर्विद[5] इति पर्यास ऐन्द्राबार्हस्पत्य[6] ' ऐन्द्राबार्हस्पत्यमस्यैतन्नित्यमुक्थं[7] ' तदेतत्स्वस्मिन्नायतने स्वस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ' द्वन्द्वं वा एता देवता भूत्वा व्यजयन्त[8] ' विजित्या एवाथो द्वन्द्वस्यैव मिथुनस्य प्रजात्यै[9] ' बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चादित्यैन्द्राबार्हस्पत्या परिदधातीन्द्राबृहस्पत्योरिव यज्ञं प्रतिष्ठापयत्युतोत्तरस्माद्धराद्घायोरिन्द्रः[10] पुरस्ताद्उत मध्यतो नः सखा सख्भ्यो[11] वरिवः[12] कृणोत्विति ' सर्वाभ्य एव दिग्भ्य आशिषमाशास्ते[13] नार्वी[14] ' यं कामं कामयते सो ऽस्मै कामः समृध्यते य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्ब्राह्मणाच्छंसेतस्या[15] परिदधाति ' बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्व[16] इति यजत्येते[17] एव तद्देवते

---

1) °मैद्रं ऽऽगतं D und E; 2) रूपमुद्तो D; 3) °सिकामहं F; 4) संशंसायानिति° D; 5) स्वर्वि E; 6) °बार्हस्पत्यं A und F; 7) °त्यमुक्थ D; 8) °वन्ति A pr. m.; 9) प्रजापत्यै A pr. m.; 10) प्रतिष्ठापयत्यथोत्त° F; प्रतिष्ठापयत्युतोत्तरस्वा° D; °राद्धायोरिन्द्रः E; 11) सखिभि A; 12) वरीयः A; 13) °माशस्ते D; 14) ? ? D नार्त्वि; 15) याश्चैवं° D; 16) वस्यु D; 17) यजत्येत A und F.

यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ति[1] नाप्याययन्ति[2] ' न क्वनाराशंसाः सीदन्ति[3] ' ॥ १६ ॥

अथ यदैन्द्राविष्णावमच्छावाकस्योक्तं भवतीन्द्राविष्णू मदपती[4] मदानामा सोमं यातं द्रविणो दधानेत्यृचाभ्यनूक्तं ' मद्धि तृतीयसवनमंधा[5] ह्यिन्द्र गिर्वण इयं त इन्द्र गिर्वण इत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुरूपावृतुर्जनित्री[6] तस्या अपस्परीत्युक्थमुखं[7] ' तस्योक्तं ब्राह्मणं ' नू मतीं दयते सनिष्यन्निति वैष्णवं सांशंसिकंमंक्तं[8] चेति विष्णुरब्रवीद्देवतयोः संशंसायानतिशंसाय[9] ' सं वां कर्मणा समिषा ह्यिनोमीति पर्यास ऐन्द्राविष्णाव[10] ' ऐन्द्राविष्णावमस्यैतन्नित्यमुखं ' तदेतत्स्वस्मिन्नायतने[11] स्वस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति[12] ' द्वन्द्वं वा एता देवता भूत्वा व्यजयन्त ' विजित्या एवाथो द्वन्द्वस्यैव मिथुनस्य प्रजात्या ' उभा जिग्ययुर्न पराजयेथे इत्यैन्द्राविष्णाव्यर्चा परिदधातीन्द्राविष्णोरिव[13] यज्ञं प्रतिष्ठापयतीन्द्राविष्णू पिबतं मध्वो अस्येति यजत्यैंते[14] एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति '

---

1) प्रत्यवाभि° D; 2) नाथाय° D und E; 3) सीदति E; 4) मदयती E; 5) So corr.; °मधाम A, E und F; °मध्यम D; 6) °तुर्नीनेत्री E; 7) अपपस्परी° A pr. m.; अपसस्परी° D; अपमस्परी° E; 8) °कमिहं D; 9) शंशंसायानिति° D; शंशंसा° E; 10) °वैष्णावं A sec. m. und E; 11) °यतेन D; 12) °पयन्ति A pr. m.; 13) परिदधान्तो° A; 14) यजत्येत A und F.

वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते[1] ' नाप्याययन्ति[2] ' न क्वनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १७ ॥

अथाध्वर्यो शंशंसावोमिति[3] स्तोत्रियायानुरूपायोक्थ-मुखाय[4] परिधानीयाया[5] इति चतुश्चतुराक्वयन्ते ' चतस्रो वै दिशो[6] ' दिक्षु तत्प्रतितिष्ठन्ते ' ऽथो चतुष्पादः[7] पशवः ' पशूनामाप्त्या ' अथो चतुष्पर्वाणो हि तृतीयसवने स्तोत्र-कास्तस्माच्चतुः ' सर्वे त्रैष्टुभं जागतानि[8] शंसन्ति[9] ' जागतं हि तृतीयसवनमथ क्षैतत्त्रैष्टुभान्यप्रतिभूतमिव[10] हि प्रा-तःसवने मरुत्वतीये तृतीयसवने च स्तोत्रकाणां शस्त्रं ' धीतरसं[11] वा एतत्सवनं यत्तृतीयसवनमथ क्षैतद्धीत-रसं[12] शुक्रियं स्तन्दो यत्त्रिष्टुबयातयाम[13] ' सवनस्यैव तत्सरसतायै[14] ' सर्वे समवतीभिः परिदधति ' तद्यत्समव-तीभिः परिदधत्यन्तो वै पर्यासो ऽन्त उदर्को ऽन्तः सजा-त्या[15] उ[15] ह[15] वा[15] अवैनायान्तेनैवान्तं[15] परिदधति ' सर्वे मद्वतीभिर्यजन्ति ' तद्यन्मद्वतीभिर्यजन्ति सर्वे सुतवती-भिः[16] पीतवतीभिरभिद्रूपाभिर्यजन्ति[17] ' यद्यज्ञे[18] ऽभिद्रूपं '

---

1) प्रत्यवाभि° D; 2) नाथायायन्ति D; 3) शंशावोमिति A; 4) स्तोत्रिया-नुरू° A und F; 5) परिदधा° A und F; 6) Fehlt in D; 7) चतुष्पदः F; 8) त्रगतानि D; 9) शंसति D; 10) ? ? °भूतामिव E; 11) धितरसं A pr. m.; वीतरसं A sec. m. und E; वितरसं D; 12) °धितरसं A pr. m.; 13) So corr.; die hss. यत्त्रिष्टुभाया°; 14) So corr.; die hss. तत्सरस्वतायै; 15) Korrupt; 16) सूतव° A sec. m.; 17) अभिः fehlt in D; 18) विद्यतज्ञे A pr. m.; यदि F.

तत्समृद्धं ' सर्वे ज्नुवषट्कुर्वन्ति ' स्विष्टकृत्वानुवषट्कारो [1] ' नेत्स्विष्टकृत अन्तरयामित्यंसौ [2] वै लोकस्तृतीयसवनं ' तस्य पञ्च दिशः ' पञ्चोक्थानि तृतीयसवनस्य ' स एतैः पञ्चभिरुक्थैरेताः पञ्च दिश आप्नोति ' तद्यदेषां लोकानां रूपं या मात्रा तेन रूपेण तया मात्रयेमांल्लोकानृध्नोतीमांल्लोकान्नृध्नोतीति [3] ' ॥ १८ ॥

तदाहुः किं षोडशिनः षोडशित्वं [4] ' षोडश स्तोत्राणि षोडश शस्त्राणि षोडशभिरहरादत्ते [5] ' द्वे [6] वा अहरे अतिरिच्येते षोडशिनो ज्नुष्टुभमभिसंपन्नस्य ' वाचो वा एतौ स्तनौ ' सत्यानृते वाव ते ' अवत्येनं [7] सत्यं नैनमनृतं [8] हिनस्ति य एवं वेद य [9] एवं [9] वेद [9] ' ॥ १९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ओमकुर्वै देवा आश्रयन्त [10] रात्रीमसुरास्ते [11] समावद्वीर्या एवासन्नो व्यावर्तन्त ' सो ज्ब्रवीदिन्द्रः कश्चाहं चेमा-

---

1) Bibl. Ind. स्विष्टकृत्वा अनु°; 2) die hss. °ष्टवतमन्त°; 3) So corr.; die hss. मात्रावे°; 4) षोडशीत्वं A pr. m.; 5) षोडशीभि° E; 6) So corr.; die hss. ते; 7) So corr.; die hss. अवत्यैनं; 8) नैतमनृतं A sec. m. und D; 9) Fehlt in E und F; 10) आश्राम्यन्त E; 11) रात्रीस° E.

नसुरात्रात्रीमन्ववैष्यामह[1] इति 'स देवेषु न[2] प्रत्यविन्ददं बिभयू रात्रेस्तमसो मृत्योस्तम इव[3] हि रात्रिर्मृत्युर्वै तमस्तस्माद्वाप्येतर्हि भूयानिव नक्तं स यावन्मात्रमिवापक्रम्य[4] बिभेति' तं वै छन्दांस्येवान्ववायंस्तं यच्छन्दांस्येवान्ववायंस्तस्मादिन्द्रश्च[5] छन्दांसि च रात्रिं वक्ति' न निविच्छस्यते न पुरोरुङ्न[6] धाय्या नान्या देवता' इन्द्रश्च[7] क्येव छन्दांसि च रात्रिं वक्ति' तान्वै पर्यायैः पर्यायमनुदत्त' यत्पर्यायैः पर्यायमनुदत्त तस्मात्पर्यायास्तं त्पर्यायाणां पर्यायत्वं' तान्वै प्रथमैरेव पर्यायैः पूर्वरात्रादनुदत्त मध्यमैर्मध्यरात्रादुत्तमैरपररात्रादपि शर्वर्या अपिस्मसीत्यब्रुवंस्तं यदपि शर्वर्या अपिस्मसीत्यब्रुवंस्तदपिशर्वराणामपिशर्वरत्वं' शर्वराणि खलु वै वा अस्यैतानि छन्दांसीति ह स्माहैतानि ह वा इन्द्रं रात्र्यास्तमसो मृत्योरभिपत्यावारयंस्तं दपिशर्वराणामपिशर्वरत्वम्' ॥ १ ॥

प्रथमेषु पर्यायेषु स्तुवते प्रथमान्येव पदानि पुनरादद्दते' यदेवैषां मनोरथा आसंस्तदेवैषां तेनाददते[8]' मध्यमेषु पर्यायेषु स्तुवते मध्यमान्येव पदानि पुनरादद्दते' यदेवैषा-

---

1) °न्ववैष्याम्यहा A sec. m. die hss. °महा; 2) नः D; 3) स व D;
4) So corr.; die hss. °प्रक्रम्य; 5) So corr.; die hss. °दिन्द्रस्य;
6) पुरोरुङ् A pr. m.; D, E und F; 7) So corr.; die hss. इन्द्रस्य;
8) तेनाद्धाते A pr. m. und E.

मश्वा गाव आसंस्तदेवैषां तेनाददत ' उत्तमेषु पर्यायेषु स्तुवत[1] उत्तमान्येव पदानि पुनराददते ' यदेवैषां वासो हिरण्यं[2] मणिरध्यात्ममासीत्तदेवैषां[3] तेनाददत ' आ द्विषतो वसु दत्ते निरेवैनमेभ्यः[4] सर्वेभ्यो लोकेभ्यो नुदते य एवं वेद ' ॥ २ ॥

पवमानवदृक्रित्याङ्कुर्न रात्रिः पवमानवती ' कथमुभे पवमानवती भवतः ' केन ते समावद्वाजौ भवत[5] इति ' यदेवेन्द्राय मद्वने सुतमिदं वसो सुतमन्ध इदं ह्यन्वोजसा सुतमिति स्तुवन्ति च शंसन्ति[6] च तेन[7] रात्रिः पवमानवती ' तेनोभे पवमानवती भवतस्तेन ते समावद्वाजौ भवतः ' पञ्चदशस्तोत्रमृक्रित्याङ्कुर्न रात्रिः पञ्चदशस्तोत्रा ' कथमुभे पञ्चदशस्तोत्रे भवतः ' केन ते समावद्वाजौ भवत इति ' द्वादश स्तोत्राण्यपिशर्वराणि ' तिसृभिर्देवताभिः संधिना रायंतरेणाश्विनाय स्तुवते ' तेन[7] रात्रिः पञ्चदशस्तोत्रा[8] ' तेनोभे पञ्चदशस्तोत्रे भवतस्तेन ते समावद्वाजौ भवतः ' परिमितं स्तुवन्त्यपरिमितमनुशंसन्ति ' परिमितं भूतमपरिमितं भव्यमपरिमितान्येवावरुन्ध्यादित्यतिशंसति[9]

---

1) स्तुवन्ते A und F; 2) हिरण्य A sec. m. und D; 3) °मासीत तदेवैषां D; 4) निरेवैनामेभ्यः A pr. m.; 5) भावत E; 6) शंसति D; 7) तेना D; 8) °स्तोत्रां F; 9) °तिशंसन्ति A und F.

स्तोममिति वै प्रजास्यात्मानमिति पशवस्तंय्यदेवास्यात्मानं तदेवास्यैतेनाप्याययत्यंयो[1] द्वयं वा इदं सर्वं स्नेक्श्चैव तेजश्चांय[2] तदक्तोरात्राभ्यामाप्तं[3] 'स्नेक्तेजसोरात्यै' गायत्रान्स्तोत्रियानुरूपाञ्छंसन्ति[4] 'तेजो वै गायत्री 'तमः पाप्मा रात्रिस्तेन तेजसा तमः पाप्मानं तरन्ति 'पुनरादायं[5] शंसत्यैवं[6] हि सामगा स्तुवते 'यथा स्तुतमनुशस्तं[7] भवति' न हि तत्स्तुतं[8] यन्नानुशस्तं 'तदाहुरथ कस्मादुत्तमात्प्रतीहारादाक्रय साम्ना शस्त्रमुपसंतन्वन्तीति[9]' ॥ ३ ॥

पुरुषो वै यज्ञस्तंस्य शिर एव क्विर्धानं[10]' मुखमाक्वनीय' उदरं सदो' ञ्नमुक्थानि[11]' बाहू[12] मार्जालीयश्चाग्नीध्रीयश्च[13]' या इमा देवतास्ते ञ्तःसदसं[14] धिष्ण्याः' प्रतिष्ठे गार्हपत्यव्रतश्रपणावित्यधापरं[15]' तस्य मन एव ब्रह्मा' प्राण उद्गातांपानः प्रस्तोता' व्यानः प्रतिक्र्ता' वाग्घोता' चक्षुरध्वर्युः' प्रजातिः[16] सदस्यो' ञ्ङानि क्षोत्राशंसिन' आत्मा यजमानस्तंय्यदध्वर्युः स्तोत्रमुपाकरोति

---

1) ? ? °वयत्यथो ?; 2) So corr.; die hss. तत्तेजश्च°; 3) So corr.; die hss. °ध्यामाप्यं; 4) Die hss. यायत्रीं; A, D und F स्तोत्रियानुरूपं; °सते D und E; 5) पुनरादाय A pr. m. und F; 6) शंसति D; 7) शांस्तं E; शंस्तं F; 8) त स्तुतं D; तत स्तुतं E; 9) °तन्वतीति D; °तन्वीति F; 10) हविर्धान F; 11) So corr. nach K. Br. XVII 7, Z. 6; die hss. ञ्नतक्थानि; 12) बहू D; 13) मार्ज्जालीयश्चा A, E und F; 14) ञ्नसदसं D; 15) °व्रतलपणा° A, E und F; 16) So corr. nach K. Br. XVII 7, Z. 9; die hss. प्रजापतिः.

सोमः पवत इति चक्षुरेव तत्प्राणैः संदधात्यथ[1] यत्प्रस्तोता ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशास्तरिति मनो ऽग्रणीर्भवत्येतेषां[2] प्राणानां मनसा हि[3] प्रसूता[4] स्तोमिन स्तुयामिति' प्राणानेव तन्मनसा संदधात्यथ[5] यद्ब्रह्मा स्तुतेत्युच्चैरनुजानाति मनो वै ब्रह्मा' मन एव तत्प्राणैः संदधात्यथ यत्प्रस्तोता प्रस्तौत्यपानमेव तत्प्राणैः संदधात्यथ यत्प्रतिहर्ता प्रतिहरति व्यानमेव तदपानैः संदधात्यथ यदुद्गातोद्गायति समानमेव तत्प्राणैः संदधात्यथ यद्धोता साम्ना शस्त्रमुपसंतनोति वाग्वै होता वाचमेव तत्प्राणैः संदधात्यथ[5] यत्सदस्यो ब्रह्माणमुपासीदति प्रजातिर्वै[6] सदस्यः प्रजातिमेवाप्नोत्यथ[7] यद्धोत्राशंसिनः सामसंततिं[8] कुर्वन्त्यङ्गानि वै होत्राशंसिनो ऽङ्गान्येवास्य तत्प्राणैः संदधात्यथ यद्यजमानः स्तोत्रमुपासीदत्यात्मा वै यजमान आत्मानमेवास्य तत्कल्पयति' तस्मान्नैनं बहिर्वेद्यभ्याश्रावयेन्नाभ्युदियान्नाभ्यस्तमियान्नाधिषवणे[9] प्रतपेन्नैत्प्राणेभ्य आत्मानमन्तरगादिति[10]' ॥ ४ ॥

---

1) °संदध° D; 2) गुणी° A sec. m.; गृणी° A pr. m.; 3) ?? om. ?; 4) प्रसृता D; 5) संदध्यत्यथ D; 6) So corr.; die hss. प्रजापतिर्वै; 7) So corr.; die hss. प्रजापतिमेवा°; 8) So corr.; die hss. सामं संतति; A pr. m. सामं संतंनी; 9) So corr.; A pr. m. und D बर्हिवे°; A sec. m., E und F बर्हिर्वे°; 10) °मन्तरगादिति A pr. m.

प्रथमेषु पर्यायेषु स्तुवते प्रथमेषु पदेषु निनर्दयन्ति[1] प्रथमरात्रादेव तदसुरान्निर्घ्नन्ति[2] ' मध्यमेषु पर्यायेषु स्तुवते मध्यमेषु पदेषु[3] निनर्दयन्ति ' मध्यमरात्रादेव तदसुरान्निर्घ्नन्त्युत्तमेषु[4] पर्यायेषु स्तुवत उत्तमेषु पदेषु निनर्दयन्त्युत्तमरात्रादेव तदसुरान्निर्घ्नन्ति[4] ' तद्यथाभ्यागारं[5] पुनः पुनः[3] पाप्मानं निर्हरन्त्येवमेवैतत्स्तोत्रियानुरूपाभ्यामहोरात्राभ्यामेव तदसुरान्निर्घ्नन्ति[6] ' गायत्रीं[7] शंसन्ति[8] ' तेजो वै[9] ब्रह्मवर्चसं गायत्री ' तेज एवास्मै तद्ब्रह्मवर्चसं यजमाने दधति ' गायत्रीः[10] शस्त्वा जगतीः[11] शंसन्ति[12] ' ब्रह्म क्षत्रं वै जगती ' ब्रह्मणैवास्मै तद्ब्रह्मवर्चसं यजमाने दधति ' व्याद्धयन्ते गायत्रीश्च जगतीश्चान्तरेण ' छन्दांस्येव तन्नानावीर्याणि कुर्वन्ति ' जगतीः शस्त्वा त्रिष्टुभः शंसन्ति ' पशवो वै जगती ' पशूनेव तत्त्रिष्टुब्भिः[13] परिदधति ' बलं वै वीर्यं त्रिष्टुब्बलमेव[14] तद्वीर्यं जनयतः प्रतिष्ठापयत्यन्धस्वत्यो मद्वत्यः[15] सुतवत्यः पीतवत्यस्त्रिष्टुभो याज्याः समृद्धाः सु-

---

1) °यति D; 2) Die hss. °न्निरघन्ति; 3) Fehlt in D; 4) So corr.; die hss. °न्निरघ्न°; 5) So corr.; die hss. °ःयाधारात्; 6) Die hss. °न्निरघ्नन्ति; 7) गायत्रो: ??; 8) शंसति D; 9) Fehlt in A sec. m. und E; 10) गयत्रीं A pr. m. und F; 11) जगतीं A, D und F; 12) शंसति D; 13) So corr.; die hss. तत्त्रिष्टुभ; 14) Korrupt, man erwartet वल एव E und F; 15) मद्वन्त्य: E.

लक्षणा[1] 'एतद्वै रात्रीव्रूपं 'जागृयाद्रात्रिं[2] 'यावदु ह वै न वा स्तुवते न वा शस्यते[3] तावदीश्वरा[4] असुरा रक्षांसि च यज्ञमन्ववनयन्ति 'तस्मादाहवनीयं समिद्धमाग्नीध्रीयं[5] गार्हपत्यं धिष्ण्यान्समुञ्चलयतेति[6] भाषेरन्ञ्चलयेरन्प्रंकाशमिवैव[7] तत्स्यादारेभन्तः[7] शयीरंस्तान्ह[7] तः[8] श्रेष्ठो[8] वा[8] इति[8] पाप्मा[8] नाभिवृकणोति[8] 'ते तमः पाप्मानमपाघ्नते 'ते तमः पाप्मानमपाघ्नते' ॥ ५ ॥

विश्वरूपं वै त्वाष्ट्रमिन्द्रो[9] ऽहन्स[10] त्वष्टा हतपुत्रो ऽभिचरणीयमपेन्द्रं सोममाहरत्तंस्येन्द्रो यज्ञवेशसं[11] कृत्वा[11] प्रासहा सोममपिबत्स विघ्रङ्व्यार्हत्तंस्मात्सोमो[12] नानुपक्षतेन[13] [न[13]] पातव्यः 'सोमपीथो ऽस्य व्यर्धुको[14] भवति 'तस्य मुखात्प्रणेभ्यः श्रीर्यशांस्यूर्ध्वान्युदक्रामंस्तानि[15] पशून्प्राविशंस्तंस्मात्पशवो यशो 'यशो ह भवति य एवं वेद 'ततो ऽस्मा एतदश्विनौ च सरस्वती च यज्ञं

---

1) सुलक्षा A sec. m.; D, E und F; 2) जागृयादू° E; 3) शस्यन्ते F; 4) A und F fügen वा ein; 5) समृद्धमाग्नीध्रियं D; 6) So corr. die hss. धिष्ण्यं समु°; °समुद्धलयतेति D; °समुञ्चलयेति E; 7) So corr.; die hss. भावयेर्°; die hss. श्रमिव वै तस्यादरेभिन्नं सुवीरंस्तान्ह; 8) Korrupt; 9) त्वष्ट्र° A und F; 10) die hss. ऽहंस; 11) So corr.; die जक्षिरे स संस्कृत्वा; 12) So corr.; die hss. विष्टद्व्यर्ईत्र°; 13) Doppelte negation!; नानुपक्षूयतेन A; 14) द्वढि° A pr. m.; दृढि° A scc. m.; वृढि° D, E und F; 15) °न्यदक्रामन्नानि A und D.

समभरत्सौत्रामणिं भैषज्याय ' तयेन्द्रमभ्यषिञ्चंस्तातो[1] वै स[2] देवानां श्रेष्ठो[3] ऽभवच्छ्रेष्ठः स्वानां चान्येषां च भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वांत्सौत्रामण्याभिषिच्यते ' ॥ ६ ॥

अथ साम गायति ब्रह्मा ' क्षत्रं वै साम ' क्षत्रेणैवैनं तदभिषिञ्चत्यथो साम्राज्यं[4] वै साम ' साम्राज्येनैवैनं तत्साम्राज्यं गमयत्यथो सर्वेषां वा एष वेदानां[5] रसो यत्साम ' सर्वेषामेव तद्वेदानां रसेनाभिषिञ्चति ' बृहत्यां[6] गायति[7] ' बृहत्यां वा असावादित्यः श्रियां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितस्तपत्यैन्द्र्यां बृहत्यां गायत्यैन्द्रो वा एष यज्ञक्रतुर्यत्सौत्रामणिरिन्द्रायतन[8] एष एतर्हि यो यजते ' स्व एवैनं तदायतने प्रीणात्यथ कस्मात्संशानानि[9] नामैतैर्वै सामभिर्दिवा इन्द्रमिन्द्रियेण वीर्येण[3] समश्यंस्तथैवैतद्यज्ञमाना[10] एतैरेव सामभिरिन्द्रियेणैव वीर्येन संश्यन्ति ' संश्रवसे[11] विश्रवसे सत्यश्रवसे श्रवस इति सामानि भवन्त्येंघ्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति ' चतुर्निधनं भवति ' चतस्रो वै दिशो ' दिक्षु तत्प्रतितिष्ठति ' ऽथो चतुष्पादः पशवः ' पशूनामाप्त्यै ' तदाङ्कुर्यादेतत्साम गीयते ऽथ खल्वेतस्य

---

1) तयन्द्र° F; 2) Fehlt in D und F; 3) Fehlt in D; 4) सामराज्यं E; 5) देवानां D; 6) बृहत्या E; 7) गयन्ति A pr. m.; 8) So corr.; die hss. °ैरिन्द्रायतन; 9) °त्संश्यानानि A, E und F; 10) °ज्ञमान E; 11) संश्रावासे A pr. m.

साम्न[1] ऽक्थं[1] का प्रतिष्ठा ' त्रया[2] देवा एकादशेत्या-ऽकुरैतद्वा एतस्य साम्न[1] ऽक्थमेषा[1] प्रतिष्ठा ' त्रयस्त्रिंशं[3] ग्रहं गृह्णाति ' साम्नः प्रतिष्ठायै प्रतिष्ठायै[4] ' ॥ ७ ॥

प्रजापतिरकामयत वाजमाप्नुयां[5] स्वर्गं लोकमिति[6] ' स एतं वाजपेयमपश्यद्वाजपेयो वा[7] एष य एष तपति ' वाजमेतेन यजमानः स्वर्गं[8] लोकमाप्नोति ' शुक्रवत्यो[9] ऽज्योतिष्मत्यः प्रातःसवने भवन्ति ' तेजो[10] ब्रह्मवर्चसं ताभिराप्नोति ' वाजवत्यो माध्यंदिने सवने[4] ' स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्या ' अन्नवत्यो गणावत्यः पशुमत्यस्तृतीयसवने भवन्ति ' भूमानं ताभिराप्नोति ' सर्वः सप्तदशो भवति[11] ' प्रजापतिर्वै सप्तदशः ' प्रजापतिमेवाप्नोति[12] ' हिरण्यस्रज ऋत्विजो भवन्ति ' महस[13] एव तद्रूपं क्रियत ' एष मे ऽमुष्मिंल्लोके प्रकाशो[14] ऽसदिति ' ज्योतिर्वै हिरण्यं[15] ' ज्योतिषैवैनमत्तर्दधत्यांसिं[16] धावन्ति ' यजमानमुज्ञापयन्ति[17] ' नाकं[18] रोहति समहसे[19] रोहति[20] विश्वमहसे

---

1) So corr.; die hss. साम्नमुक्थं; 2) त्रयो A pr. m.; 3) त्रयस्त्रिंश E; 4) Fehlt in D; 5) So corr.; die hss. °पयात्; 6) So corr.; die hss. लोकमेति; 7) Fehlt in F; 8) स्वर्गे E; 9) °वत्यौ E; 10) Von तेजो bis भूमा° fehlt in F; 11) So corr.; die hss. भवन्ति; 12) प्राजाप° D; 13) महत्स A sec. m.; महत्य F; 14) प्रशाको F; 15) हिरण्य D; 16) °दधात्यांसिं F; 17) °पवति D; 18) So corr. नाके A, E und F; नाक D; 19) Fehlt in E und F; P. Br. सहसे; 20) Fehlt in E und F.

रोहति सर्वमहसे रोहति ' मनुष्यलोकादेवैनमन्तर्दधति ' देवस्य सवितुः सवे[1] स्वर्गं लोकं वर्षिष्ठं नाकं रोहेय-मिति[2] ब्रह्मा रथचक्रं सर्पति[3] ' सवितृप्रसूत एवैनं तत्सर्पत्यंथो[4] प्रजापतिर्वै ब्रह्मा ' प्रजापतिमेवैनं वज्रादधि-प्रसुवति[5] ' नाकस्योज्जित्यै ' वाजिनां संतत्यै ' वाजिसामा-भिगायति ' वाजिमान्भवति ' वाजो वै स्वर्गो[6] लोकः ' स्वर्गमिव तल्लोकं रोहति[7] ' विष्णोः शिपिविष्टवतीषु बृहदुक्तमं भवति ' स्वर्गमिव तल्लोकं दृढ्वा ब्रध्नस्य विष्टपमतिक्रामत्यतिक्रामति ' ॥ ८ ॥

अथातो ऽस्तोर्यामा ' प्रजापतिर्वै यत्प्रजा असृजत ता वै तान्ता[8] असृजत ' ताः सृष्टाः पराच्य एवासन्नोपावर्तन्त[9] ' ता एकेन स्तोमेनोपागृह्णात्तां अत्यरिच्यन्त[10] ' ता द्वाभ्यां ' ताः सर्वैस्तांस्मात्सर्वस्तोमस्तां एकेन पृष्ठेनोपागृह्णात्तां अत्यरिच्यन्त ' ता द्वाभ्यां ' ताः सर्वैस्तांस्मात्सर्वपृष्ठस्तां[11] अतिरिक्तोक्थे वारवन्तीयेनावारयंस्तांस्मादेषो[12]

---

1) So corr.; सवं A, D und F; सर्वे E; 2) रुहेयमिति A pr. m.; रोहमिति F; 3) समर्पयति A sec. m. und E; 4) तत्समर्पयत्यथो A, E und F; 5) °सूवति A pr. m.; E und F; °श्रुवति D; 6) D fügt वै ein; 7) Von रोहति bis दृढ्वा fehlt in F; 8) ताता F; 9) °न्नोव्यावर्तन्त D; 10) अतिरिच्यन्त D; 11) So corr.; die hss. °र्वस्पृढस्ता; 12) ? wschl. °वारयत्तस्मादेषो.

ऽतिरिक्तोक्थवान्भवति[1] ' तस्माद्धारवन्तीयं ' ता यद्दात्वा-यच्छ्दतो[2] वा ग्रस्तोर्यामांथो[3] प्रजा वा[4] ग्रस्तुरित्याहुः[4] ' प्रजानां यमन[5] इति[6] ह्येवैतदुक्तं[7] ता[8] बर्हिः[8] प्रजा-श्चायिरंस्तार्हि[8] ह्येतेन यजते ' स एषो ऽष्टापृष्ठो भवति ' तद्यथान्यस्मिन्यज्ञे विश्वजितः[9] पृष्ठमनु[10] संचरं भवति कथमेतदेवमत्रेति[11] ' पितेष[8] यज्ञानां ' तद्यथा श्रेष्ठिनि[12] संवशेयुरपि विद्विषाणा एवमेवैतच्छ्रेष्ठिनो वशेयान्नमन्न-स्यानुचर्याय[13] ह्नमन्ते ' ॥ ६ ॥

तद्यथैवादो ऽङ्क उक्थानामाग्नेयं[14] प्रथमं भवत्येवमे-वैतदत्राप्याग्नेयं प्रथमं भवत्यैन्द्रे वाव तत्रोत्तरे[15] ' ऐन्द्रे वा एते ' ऐन्द्राविष्णावमच्छावाकस्योक्थं[16] भवति ' चतु-राच्छावान्यतिरिक्तोक्थानि[17] भवन्ति ' पशवो वा उक्थानि ' चतुष्टया वै पशवो ' ऽयो चतुष्पादः पशवः ' पशूनामाप्त्यै ' त एते स्तोत्रियानुरूपास्तृचा अर्धर्चशस्याः[18] ' प्रतिष्ठा वा अर्धर्चः[19] ' प्रतिष्ठित्या एवा'थैतेषामेवाग्निनानां सूक्तानां

---

1) °वन्ति E; 2) So corr.; die hss. यदाप्ना°; 3) So corr.; die hss. °र्यामा अथो; 4) So corr.; वापुरिति A; वापुरिति E; वापुरिति F; 5) यज्ञामन F; 6) इती A und E; 7) °तदुक्त A und F; 8) ??; 9) द्विश्रुति E; 10) पृष्ट्यमनु E; 11) °वमित्रेति D; 12) श्रेष्ठनि D; 13) ?? संशेयान्न° D; 14) उक्थांनाग्नेयं D; 15) तत्रोत्तर A und F; 16) °स्योक्तं D; 17) °क्तोक्तानि D; 18) °र्चशस्य E; 19) So corr.; die hss. वार्धर्चः.

द्वे द्वे समाहावमेकैकमहरहः शंसत्यश्विनौ[1] वै देवानां भिषजौ । तस्मादाश्विनानि सूक्तानि शंसति[2] । तदश्विभ्यां प्रदुरिदं भिषज्यतमिति । क्षैत्रपत्याः[3] परिधानीया भवन्ति । यत्र ह तस्तत्प्रजा[4] अशनायन्तीः पिपासन्तीः[5] संरुद्धा स्थिता आसंस्ता दीना एताभिर्यथाक्षेत्रं[6] पायया चकार तर्पयां चकारेत्थो इयं वै क्षेत्रं पृथिव्यस्यामदीनायामस्ततः प्रतिष्ठास्यामह इति । त्रिष्टुभो याज्या भवन्ति[7] । यत्र ह तस्तत्प्रजा[4] अशनायन्तीः पिपासन्तीः[8] संरुद्धा स्थिता बभूवुस्ता ह्यैवैना एताभिर्यथौकसं व्यवसाययां[9] चकार । तस्मादिता याज्या भवन्ति तस्मादिता[10] याज्या[10] भवन्ति[10] ॥ १० ॥

अथतो ऽनैकाह्निकं । यस्तोत्रियमन्यस्तोत्रियस्यानुरूपं कुर्वन्ति प्रातःसवने । ऽहीनमेव तत्संतन्वन्त्यंहीनस्य संतत्यै । तद्यथा ह वा एकाहः सुत[11] एवमहीनः सुतस्तंद्यथैकाहस्य सुतस्य सवनानि संतिष्ठमानानि यन्त्येवमहीनस्य[12] सुतस्याहानि संतिष्ठमानानि यन्ति । तद्यच्छस्तो-

---

1) प्रंसत्वा° F; 2) प्रंसन्ति A und F; 3) So corr.; die hss. क्षेत्रवत्यः; 4) ??; 5) पिब्रासन्ती A, D und F; पिवासन्तीः E; 6) °क्षत्रं D; 7) भवति F; 8) So corr.; die hss. पिब्रा°; 9) व्यवसायां D; 10) Fehlt in A sec. m., D und F; 11) स्तुत A sec. m., D und F; 12) यत्येव° D.

त्रियमश्वस्तोत्रियस्यानुरूपं कुर्वन्ति प्रातःसवने ऽक्रेवं तदङ्को ऽनुरूपं कुर्वन्त्यपरेणैव[1] तदङ्कापरमक्रम्यारभन्ते[2] तत्तथा न माध्यंदिने सवने श्रीर्वै पृष्ठानि तानि तस्मिन्नेवावस्थितानि भवन्त्येतेनैव विधिना तृतीयसवने[3] न श्वस्तोत्रियमश्वस्तोत्रियस्यानुरूपं[4] कुर्वन्ति ॥ ११ ॥

अथात आरम्भणीया एव ऋजुनीती[5] नो वरुणा इति मैत्रावरुणस्य मित्रो नयतु विद्वानिति प्रणीता वा एष होत्रकाणां यन्मैत्रावरुणास्तस्मादेषा प्रणेत्रिमती[6] भवतीन्द्रं[7] वो विश्वतस्परीति ब्राह्मणाच्छंसिनो कवामके जनेभ्य इतीन्द्रमेवैतयाक्रक्रन्निर्द्धयन्ते न हैवैषां[8] विक्वे ऽन्य इन्द्रं[9] वृङ्क्ते यत्रैवं विद्वान्ब्राह्मणाच्छंस्येतामक्रक्तः शंसति यत्सोम आ सुते[10] नर[11] इत्यच्छावाकस्येन्द्राग्नी अजोकवुरितीन्द्राग्नी एवैतयाक्रक्रन्निर्द्धयन्ते[12] न हैवैषां[13] विक्वे ऽन्य[14] इन्द्राग्नी[14] वृङ्क्ते यत्रैवंविद्वानच्छावाक[15] एतामक्रक्तः[16] शंसति ता वा एताः स्वर्गस्य

---

1) कुर्वन्त्यवरेणेव D; 2) °रभते A sec. m.; 3) °सदने E; 4) श्वस्तोत्रियमश्वस्तोत्रि° F; 5) ऋतुनीति D; ऋतुनीती E; 6) प्रणेत्रीमती D; 7) भवन्तीन्द्रं D und E; 8) ह वैषां A pr. m.; 9) इन्द्राग्नीं E; 10) सते A sec. m., und D; 11) Fehlt in F; 12) °र्निर्द्धयन्ति D; 13) हैषां D; 14) ऽन्येन्द्राग्नी D; ऽन्य इन्द्राग्नीं E; 15) Die hss. °च्छावाकस्यैता°; 16) अक्तः nur einmal in E.

लोकस्य नावः संतारणयः 'स्वर्गमेवैताभिर्लोकमनुसंतरन्ति[1]' ॥ १२ ॥

अथातः परिधानीया एव 'ते स्याम देव वरुणेति मैत्रावरुणास्येषं स्वश्च[2] धीमहीत्यंयं[3] वै लोक इषमित्यसौ लोकः स्वरित्युभावेवैनौ तौ लोकावारभते 'व्यत्तरिक्षमतिरदिति ब्राह्मणाच्छंसिनो 'विवक्तृचं[4]' स्वर्गमेवैताभिर्लोकं विवृणोति 'मदे सोमस्य रोचनेन्द्रो यदभिनद्बलमिति[5]' सिषासवो[6] ह वा एते यद्दीक्षितास्तंस्मादेषा बलवती भवत्युद्गा आजद्भिरोभ्य आविष्कृवन्गुहा सतीः । अर्वाञ्चं नुनुदे बलमिति 'सनिमेतेभ्य एतयावरुन्द्ध' इन्द्रेण रोचना दिवो दृळ्हानि दंहितानि च । स्थिराणि न पराणुद इति 'स्वर्गमेवैतयाद्धरद्बलोकमवरुन्द्ध' आदंह स्वरस्वतीवतोरित्यच्छावाकस्येन्द्राग्न्योरवो वृण इत्येतद्ध वा इन्द्राग्न्योः प्रियं धामो यद्धागिति 'प्रियेणैवैनौ[7] तद्धाम्ना समर्धयति 'प्रियेणैव धाम्ना समृध्यते य एवं वेद' ॥ १३ ॥

उभय्यो[8] क्षोत्रकाणां परिधानीया भवत्यक्षीनपरि-

---

1) °संचरन्ति A, D und F; °संचरति E; 2) अस्व A, D und E; 3) °हित्ययं F; 4) विवृचं E; 5) °दूब्रलमिति A pr. m. und F; 6) सिषिसव्वो A pr. m.; 7) प्रियेणौनौ D; 8) उभयो A, D und E.

धानीयाश्चैकाह्निनस्य[1] ' तत ऐकाह्निकीभिरेव मैत्रावरुणाः परिदधाति ' तेनास्माल्लोकान्न प्रच्यवत ' आह्निनीकीभिरच्छावाकः ' स्वर्गस्य लोकस्याप्त्या ' उभयीभिर्ब्राह्मणाच्छंस्येवमसावुभौ[2] व्यन्वारभमाण एतीमं च[3] लोकममुं चाथो ऽह्नीनं चैकाहं चाथो[4] संवत्सरं चाग्निष्टोमं चाथो मैत्रावरुणं चाच्छावाकं चैवमसावुभौ व्यन्वारभमाण एत्यथ तत ऐकाह्निकीभिरेव तृतीयसवने होत्रकाः परिदधति[5] ' तेनास्माल्लोकान्न प्रच्यवत ' आह्निनीकीभिरच्छावाकः ' स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ' कामं तद्धोता शंसेद्यद्धोत्रकाः[6] पूर्वेद्युः शंसेयुर्यद्धि होता तद्धोत्रकाः[6] ' प्राणो वै होताङ्गानि होत्रकाः ' समानो वा अयं प्राणो ऽङ्गान्यनुसंचरति ' तस्मात्तत्कामं होता शंसेद्यद्धोत्रकाः पूर्वेद्युः शंसेयुर्यद्धि होता तद्धोत्रका ' आत्मा वै होताङ्गानि होत्रकाः ' समाना वा इमे ऽङ्गानामन्तास्तस्मात्तत्कामं[7] होता शंसेद्यद्धोत्रकाः पुर्वेद्युः शंसेयुर्यद्धि होता तद्धोत्रकाः ' सूक्तान्तेहोता परिदधात्यथ समान्य[8] एव होत्रकाणां परिधानीया भवन्ति ' ॥ १४ ॥

---

1) भवत्य° D und E; 2) उभायी° E; 3) व F; 4) वाथो D; 5) So corr.; die hss. °दधाति; 6) °त्रक: D; 7) ऽङ्गानामन्त्रास्त° D; 8) सामान्य A pr. m.; D und E.

यः श्वस्तोत्रियस्तमद्यस्तोत्रियस्यानुरूपं कुर्वन्ति प्रातः-सवने ऽह्नीनमेव तत्संतन्वत्यंह्नीनस्य[1] संतत्यै त[2] एते ह्नोत्रकाः प्रातःसवने षडृस्तोत्रियं शस्त्वा[3] माध्यंदिने ऽह्नीनसूक्तानि शंसत्यां[4] सत्यो यातु मघवां ऋजीषीति सत्यवन्मैत्रावरुणो[5] ऽस्मा इदु प्र तवसे तुरायेति ब्राह्मणाच्छंसी शासदग्निर्दुहितुर्नत्यं गादित्याच्छावाकस्तंदाहुः कस्मादच्छावाको वह्निवदेतत्सूक्तमुभयत्र[6] शंसति स[7] परान्नु चैवाहःस्वर्वान्नु[8] चेति वीर्यवान्वा एष बह्वृचो यदच्छावाको वहति ह वै वह्निर्धुरो यासु युज्यते तस्मादच्छावाको वह्निवदेतत्सूक्तमुभयत्र[9] शंसति स[7] परान्नु चैवाहःस्वर्वान्नु[10] चेति तानि पञ्चस्वहःसु शस्यन्ते चतुर्विंश ऽभिन्निति विषुवति विश्वन्निति महाव्रते तान्येतान्यह्नीनसूक्तानीत्याचक्षते न ह्येषु किं चन ह्रीयते परांश्च ह वा एतान्यह्नान्यनभ्यावर्तीनि[11] भवन्ति तस्मादेतान्येतेष्वहःसु शस्यन्ते यदेतानि शंसन्ति[12] तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं यद्वैतानि शंसन्तीन्द्रमेवैतैर्निर्ह्वयन्ते[13]

---

1) तत्संतन्वत्य° D; 2) Fehlt in D; 3) शंसा F; 4) शंसत्या° D und E; 5) सत्यवान्मै° A pr. m.; 6) °मुतयत्र D; °मुभयति F; 7) ? ?; 8) So corr.; चैवाहसर्वान्नु A, E und F; चैवाद: सर्वान्नु D; 9) वह्निवदेत्तत्सू° A; 10) So corr.; die hss. चैवाहसर्वान्नु; 11) So corr.; die hss. एतान्यहान्यभ्या°; 12) शंसति D; 13) शंसतो° A.

यद्यर्षभं वाशितायै ' ते वै देवाश्चर्षयश्चाब्रुवंत्समानेन यज्ञं संतन्वामहा इति ' तदेतद्यज्ञस्य समानमपश्यंत्समानान्प्रगाथांत्समानीः प्रतिपदः समानानि सूक्तान्यंोकःसारी वा इन्द्रो ' यत्र वा इन्द्रः पूर्वं[1] गच्छति[2] गच्छत्येव तत्रापरं ' यज्ञस्यैव सेन्द्रतायै ' ॥ १५ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे पञ्चमः प्रपाठकः ॥

ओं तान्वा एतान्संपातान्विश्वामित्रः प्रथममपश्यद्देवा वामिन्द्र वह्निन्नत्र यन्न इन्द्रो जुजुषे[3] यच्च वष्टि कया महामवृधत्कस्य[4] होतुरिति ' तान्विश्वामित्रेण दृष्टान्वामदेवो[5] ऽसृजत ' स होत्रां चक्रे विश्वामित्रो यान्वा[6] अहं[6] संपातानदर्शं तान्वामदेवो[7] ऽसृजत ' कानि न्वहं[8] हि[9] सूक्तानि संपातांस्तत्प्रतिमान्त्सृज्येयमिति[10] ' स एतानि सूक्तानि संपातांस्तत्प्रतिमानसृजत[11] ' सद्यो ह जातो वृषभः कनीन उदु ब्रह्माण्यैरत[12] अवस्यामि तष्टेव दीधया मनी-

---

1) पूर्वे F; 2) गच्छति fehlt in F; 3) जुषे D; 4) माहा° A pr. m.; 5) दृष्ट्वा° A sec. m. und E; 6) यान्वाहं A und F; यावान्वाहं D; 7) °दर्शेस्तान्वामदेवो E; 8) So corr.; die hss. त्वं; 9) Korrupt!; 10) °त्प्रतिमानसृज्तेतेयमिति E; °त्प्रतिमानसृज्तयमिति D; 11) °सृजते A pr. m.; 12) ब्रह्मणयै° D.

षामिति विश्वमित्र ' इन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैर्य[1] एक इद्व्यश्वर्षणीनां[2] यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम इति वसिष्ठ ' इमामू षु प्रभृतिं सातये धा इच्छन्ति[3] त्वा सोम्यासः सखायः[4] शासद्वह्निर्दुहितुर्नित्यं[5] गादिति भरद्वाज ' एतैर्वै संपातैरित[6] ऋषय इमांल्लोकांत्समपतंस्तांय्यत्समपतंस्तस्मात्संपातास्तत्संपातानां संपातत्वं ' ततो वा एतांस्त्रीन्संपातान्मैत्रावरुणो विपर्यासमेकैकमकरद्रः[7] शंसत्येवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्रेति प्रथमे ऽहनि ' यन्न इन्द्रो जुजुषे यच्च वष्टीति[8] द्वितीये ' कथा महामवृधत्कस्य होतुरिति तृतीये ' त्रीनेव संपातान्ब्राह्मणाच्छंसी विपर्यासमेकैकमकरद्रः शंसतीन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैरिति प्रथमे ऽहनि ' य एक इद्व्यश्वर्षणीनामिति द्वितीये[9] ' यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम इति तृतीये ' त्रीनेव संपातानच्छावाको विपर्यासमेकैकमकरद्रः शंसतीमामू षु प्रभृतिं सातये धा इति प्रथमे ऽहनीच्छन्ति त्वा सोम्यासः सखाय इति द्वितीये ' शासद्वह्निर्दुहितुर्नित्यं गादिति तृतीये ' तानि वा एतानि नव त्रीणि चाकरद्रःशंस्यानि[10] '

---

1) पूर्भिदति° A pr. m.; 2) मुर्ऋषीनां E; 3) इच्छन्ते A; 4) खाय: E; 5) प्रसद्व° E; 6) संपतेरेत D; 7) °कमह: A sec. m.; 8) वष्टीति A pr. m.; 9) द्वे F; 10) वाहरद्रः° E.

तानि द्वादश भवन्ति । द्वादश ह वै मासाः संवत्सरः । संवत्सरः[1] प्रजापतिः । प्रजापतिर्यज्ञस्तात्संवत्सरं[2] प्रजापतिं यज्ञमाप्नोति[3] । तस्मिंत्संवत्सरे प्रजापतौ[4] यज्ञे ऽक्ष्रक्षः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति । प्रतितिष्ठत[5] । इदं सर्वमनु प्रतितिष्ठति[6] । प्रतितिष्ठति[6] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद । तान्यन्तरेणावापमावपेरन्न्यूङ्ङा[7] विराजश्चतुर्थे ऽक्षनि वैमदीश्च[8] पङ्क्तीः पञ्चमे पारुच्छेपीः[9] षष्ठे । ऽथ यान्यन्यानि महास्तोत्राण्यष्टर्चान्यावपेरन् ॥ १ ॥

को अद्य[10] नर्यो देवकाम इति मैत्रावरुणो[11] । वने न वा यो न्यधायि चाकन्निति ब्राह्मणाच्छंस्यो याज्यर्वाङुपवन्धुरेष्ठा[12] इत्यच्छावाक । एतानि वा आवपनान्येतैरेवावपनैर्देवाश्चर्षयश्च[13] स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्यजमाना एतैरेवावपनैः[14] स्वर्गं लोकं यन्ति । सद्यो ह जातो वृषभः कनीन[15] इति मैत्रावरुणः पुरस्तात्संपातानामक्रक्षः शंसति । तदेतत्सूक्तं स्वर्ग्यमेतेन[16] सूक्तेन

---

1) Fehlt in D; 2) °स्तं संवत्सरं D; 3) °प्नोति Sing. und Plur. durch einander gebraucht; Ait. Br. VI 19, 7; अप्नुवन्ति; 4) प्रजापतै A pr. m. und D; प्रजपति: E; 5) So corr.; die hss. प्रतिष्ठन्त; 6) °तष्ठन्ति D; 7) °न्यूङ्ङ A; 8) So corr.; die hss. वैपदीश्च; 9) So corr.; die hss. पारुच्छेपी:; 10) अयं E; 11) °णौ F; 12) °पबन्धुरेष्ठा D und F; 13) आववमानान्ये° E; °पनेदेवाश्च D; 14) °वपने: D; 15) वतीन E; 16) स्वर्गमे° A pr. m., D, E und F.

देवाश्चर्षयश्च स्वर्गं[1] लोकमायंस्तंयैवैतद्यज्ञमाना[2] एतेनैव सूक्तेन स्वर्गं[1] लोकं यन्ति' तदृषभवत्यशुमद्भवति' पशूनामाप्त्यै' तत्यच्चर्चं भवत्यंन्नं वै पङ्क्तिरंन्नाद्यस्यावरुद्ध्या[3]' अरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्तेति[4] स्वर्गताया[5] एवैतदध्वरङ्कः शंसत्युंदु ब्रह्माणैरत[6] श्रवस्येति[7] ब्राह्मणाच्छंसी' ब्रह्मणवदेतत्सूक्तं समृद्धमेंतेन सूक्तेन देवाश्चर्षयश्च स्वर्गं[8] लोकमायंस्तथैवैतद्यज्ञमाना एतेनैव सूक्तेन स्वर्गं[9] लोकं यन्ति' तदु वै षड्चं[10]' षड्वा ऋतव' ऋतूनामाप्त्यै' तदुपरिष्टात्संपातानामध्वरङ्कः शंसत्यंभि तष्टेव दीधया मनीषामित्यच्छावको[11] ऽध्वरङ्कः शंसत्यभिवदति[12] तत्यै[13] वूपमंभि प्रियाणि मर्मृशत्यराणीति' यान्येव पराणयङ्कानि तानि प्रियाणि' तान्येव तदभिमर्मृशन्तो यत्यभ्यारभमाणाः' परो वा अस्माल्लोकात्स्वर्गो[14] लोकः' स्वर्गमेव तल्लोकमभिमृशन्ति' कवींरिच्छामि[15] संदृशे[16] सुमेधा इति' ये ह वा अनेन पूर्वे प्रेतास्ते[17] वै कव-

---

1) स्वर्गो A, E und F; 2) °ज्ञमानां A pr. m.; 3) °वस्यवरुन्ध्या D; 4) पारयन्तिवति A pr. m. D, E und F; 5) स्वर्गाताया A und F; 6) °पयैरेत A pr. m. und F; 7) ध्रुवत्येति D; 8) स्वर्गो A und F; 9) स्वर्गो A; 10) षउर्च A und F; 11) °त्याच्छावाको A; 12) °भिवदभि A, D, E; 13) तपै A und D; 14) So corr.; °लोको स्वर्गो A pr. m.; °लोका: स्वर्गो A sec. m. D, E und F; 15) कावां° E; 16) संदृशे A; 17) So corr.; die hss. प्रीतास्ते .

यस्तानेव[1] तद्भ्यतिवदति ' यदु वै दशर्चं[2] दश वै प्राणाः ' प्रणानेव तदाप्नोति ' प्राणानां संतत्यै ' यदु वै दशर्चं ' दश वै पुरुषे प्राणा ' दश स्वर्गा[3] लोकाः ' प्राणांश्चैव तत्स्वर्गांश्च लोकानाप्नोति ' प्राणेषु चैवैतत्स्वर्गेषु च[4] लोकेषु प्रतितिष्ठन्तो[5] यन्ति ' यदु वै दशर्चं ' दशाक्षरा विराडियं वै स्वर्गस्य लोकस्य[6] प्रतिष्ठा ' तदेतदस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति[7] ' सकृदिन्द्रं निराह ' तेनैन्द्राद्रूपान्न प्रच्यवते ' तदुपरिष्टात्संपातानामह्रह्रः शंसति ' ॥ २ ॥

कस्तमिन्द्र त्रावसु कन्नव्यो अतसीनां कद्व न्वस्याकृतमिति[8] कद्वत्तः प्रगाथा अह्रह्रः शस्यन्ते ' को[9] वै प्रजापतिः ' प्रजापतेराप्त्यै ' यदेव कद्वत्तस्तात्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं ' यद्वेव कद्वत्तो ' ऽन्यो अन्नं वै कमन्यो अन्नस्यावरुद्ध्यै[10] ' यद्वेव कद्वत्तो ' ऽन्यो सुखं वै कमन्यो सुखस्यावरुद्ध्यै ' यद्वेव कद्वत्तो ' ऽन्यो ऽह्रह्रर्वा एते शान्तान्यहीनसूक्तान्युपयुञ्जाना[11] यन्ति ' तानि कद्वद्भिः प्रगाथैः शमयन्ति ' तान्येभ्यः शान्तानि कं भवन्ति[12] ' तान्येताञ्छान्तानि[13] स्वर्ग[14]

---

1) So corr.; die hss. तान्येव; 2) द्दशर्चे E; 3) So corr.; die hss. स्वर्गो; 4) Fehlt in E; 5) °ष्ठन्ति D; 6) Fehlt in A, D und F; 7) °पयन्ति A pr. m.; 8) न्वास्याकृ° A pr. m. D und F; 9) So corr.; die hss. प्रंसत्येको; 10) अन्यस्या° D; 11) °पयुन्ना D; 12) भवति D und E; 13) ताञ्छातानि E; 14) स्वर्गा A, स्वर्ग D.

लोकमभिवदन्ति ' त्रिष्टुभः सूक्तप्रतिपदः[1] शंसेयुस्तां दैके पुरस्तात्प्रगाथानां[2] शंसन्ति धाय्या इति वदन्तस्तंदु तथा न कुर्यात्क्षत्रं वै होता विशो होत्राशंसिनः ' क्षत्रायैव[3] तद्विशं[4] प्रत्युद्यामिनीं कुर्युः ' पापवस्यसं[5] ' त्रिष्टुभो[6] वा[7] इमाः सूक्तप्रतिपद[8] इत्येवं विद्याद्यथा वै समुद्रं प्रतरेयुरेवं हैवैते प्लवन्ते[9] ये संवत्सरं द्वादशाहं वोपासते[10] ' तद्यथा सैरावतीं[11] नावं पारकामाः समारोहेयुरेवं हैवैतास्त्रिष्टुभः स्वर्गकामाः[12] समारोहन्ति ' न ह वा एतच्छन्दो गमयित्वा[13] स्वर्गं[14] लोकमुपावर्तन्ते[15] ' वीर्यवत्तमं[16] हि ' ताभ्यो न व्याह्वयीत[17] ' समानं हि छन्दो ' ऽथो नेड्धाय्याः[18] करवाणीति ' यदेनाः शंसन्ति[19] तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं ' यद्धैवैना शंसन्तीन्द्रमेवैताभिर्निर्ह्वयन्ते[20] यथर्षभं[21] वाशितायै[22] ' ॥ ३ ॥

---

1) सूक्त : प्रति° A sec. m., E und F; 2) °गाथाना A sec. m. und F; 3) So corr.; die hss. क्षत्रस्यैव; 4) So corr.; die hss. तद्विषं; 5) So corr.; A und F पावमनस्यसं; D und E पावनस्यसं; 6) त्रिष्टुभौ F; 7) ?? मा D; vielleicht म?; 8) °तिपाद् D; 9) प्रप्लवयन्ते F; 10) वोपासन्ते A, D und E; 11) सैरावती D, E und F; 12) स्वर्गाकामा : A und F; 13) गामयित्वा D; 14) स्वर्गा A; 15) °वर्ताते A pr. m.; °वर्तन्ते D und E; 16) विर्यवन्तं मं D, E und F; 17) वो ह्वयीत A pr. m.; °वाह्वयीत E und F; 18) So corr.; die hss. न्ये धाय्याः; 19) शंसति D und E; 20) शंसतीन्द्र° E; 21) °षभे D; 22) So corr.; die hss. वासितायै.

अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रानिति मैत्रावरुणः पुरस्तात्संपातानामह्रस्वः शंसत्यपापाचो[1] अभिभूते[2] नुदस्वापोदीचो[3] अप शूराधराच[4] उरौ यथा तव शर्मन्मदेमित्यभयस्य ह्रूपमभयमिव[5] ह्यन्विच्छति[6]' ब्रह्मणा[7] ते[8] ब्रह्मयुजा[9] युनज्मीति ब्राह्मणाच्छंस्येतामह्रस्वः शंसति[10] युक्तवतीं' युक्त इव[11] ह्यहीनो' ऽहीनस्य ह्रूपमुरुं नो लोकमनुनेषीत्यच्छावाको ऽह्रस्वः शंसत्यनुनेषीत्येत इव[11] ह्यहीनो' ऽहीनस्य ह्रूपं' नेषीति सत्रायणाह्रूपमोकःसारी[12] ह्यैवैषामिन्द्रो भवति' यथा गौः प्रज्ञातं[13] गोष्ठं[14] यथर्षभो[15] वाशिताया[16] एवं[17] ह्यैवैषामिन्द्रो यज्ञमागच्छति[18]' न शुनंह्रुययाहीनस्य[19] परिदध्यात्क्षत्रियो[20] ह्य राष्ट्राच्च्यवते' यो ह्यैव परो भवति तमभिह्वयति[21]' ॥ ४ ॥

अथातो ऽहीनस्य[22] युक्तिश्च विमुक्तिश्च' व्यतरिक्तम-

---

1) °पायायो E; 2) अभिभूतं D; 3) °पोदेवो E; 4) शूरध° A pr. m. und D; 5) अभयम् fehlt in D; 6) So corr.; die hss. °च्छेति; 7) ब्राह्मणा D; 8) ते A; 9) ब्राह्मणयुजा D; 10) शंसन्ति A sec. m.; D, E und F; 11) इवा A pr. m., D, E und F; 12) So corr.; सौत्रायण° D; सत्रायण A, E und F; 13) प्रज्ञातं A, D und E; 14) गोष्ठ D; 15) So corr.; die hss. यथर्षभं; 16) So corr.; die hss. वासिताया; 17) एव A sec. m. und F; 18) °गच्छन्ति A pr. m., D, E und F; 19) ह्रुयया° A pr. m.; 20) परिदधात्त° D; परिदध्या क्षेत्रियो E; 21) तमपिह्रुयति E; 22) So corr.; die hss. ऽहीनश्च.

तिरदित्यहीनं[1] युङ्क्त[2]' एवेदिन्द्रमिति विमुञ्चति' नूनं सा त इत्यहीनं[3] युङ्क्त[4]' नू ष्टुत इति विमुञ्चत्येष ह[5] वा अहीनं तत्तुमर्हति य एनं योक्तं[6] च विमोक्तं च वेद' तस्य हैषैव युक्तिरेषा विमुक्तिस्तंयत्प्रथमे ऽहनि चतुर्विंश[7] एकाह्निकीभिः[8] परिदध्युः प्रथम एवाहनि यज्ञं संस्थापयेयुर्नाहीनकर्म कुर्युरथ यदहीनपरिधानीयाभिः[9] परिदध्युस्तयया युक्तो ऽविमुच्यमान[10] उत्कृत्येतैवं यजमाना उत्कृत्यैरन्नाहीनकर्म कुर्युरथ यदुभयीभिः परिदध्युस्तयया दीर्घाध्व उपविमोकं[11] यायात्तादृक्तत्समानीभिः[12] परिदध्युस्तदाङ्गरेकया द्वाभ्यां वा स्तोममतिशंसेद्दीर्घारण्यानि[13] भवन्ति' यत्र बह्वीभि स्तोमो ऽतिशस्यते ऽथो क्षिप्रं देवेभ्यो ऽन्नाद्यं संप्रयच्छामीत्यंपरिमिताभिरुत्तरयोः[14] सवनयोरंपरिमितो[15] वै स्वर्गो लोकः[16]' स्वर्गस्य[16] लोकस्य समष्ट्यै' तयायाभिक्षेषते[17] पिपासते क्षिप्रं प्रयच्छेत्तादृक्तत्समानीभिः परिदध्युः' संततो हैवै-

---

1) °रदीत्यहीनं A, D und F; 2) युक्त A pr. m., D und E; 3) °हीन E; 4) युक्ते A pr. m. und D; 5) Fehlt in D; 6) योक्त F; 7) °र्विंशति D; 8) एकाहीकिभिः F; 9) Die hss. यदहीनः परि°; 10) So corr.; die hss. °माना; 11) °मोकयं A sec. m.; 12) याड्यास्तादृ° A pr. m., E und F; याड्यास्तदृ° D; 13) °रण्यनि A pr. m.; 14) संप्रयच्छमीत्य° A und E; 15) सवनेयोर्° A pr. m.; 16) Fehlt in D; 17) यथाभिसहैते F.

षामारब्धो ऽविस्रस्तो यज्ञो भवति 'संततमृचा[1] वषट्कृत्यं' संतत्यै[2] 'संधीयते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ ५ ॥

तदाहुः कथं द्युक्थो[3] होतिकसूक्त एकोक्था होत्रा द्विसूक्ता[4] इत्यसौ वै होता यो ऽसौ तपति 'स वा एक एव 'तस्मादेकसूक्तः' स यद्विध्यातो द्वाविवाभवति 'तेज एव मण्डलं भा अपरं शुक्लमपरं कृष्णं 'तस्माद् द्युक्थो' रश्मयो वाव होत्रास्तें[5] वा एकैकं[6] 'तस्मादेकोक्थास्तांश्चदेकैकस्य[7] रश्मेर्द्वौ[8] द्वौ वर्णौ भवतस्तस्माद्विसूक्ताः[9] 'संवत्सरो वाव होता 'स वा एक एव 'तस्मादेकसूक्तस्तस्य[10] यद्बह्व्यान्यहानि भवन्ति शीतान्यन्यान्युष्णान्यन्यानि तस्माद् द्युक्थ[11] 'ऋतवो वाव होत्रास्तें वा एकैकं 'तस्मादेकोक्थास्तांश्चदेकैकस्यर्तौ[12] द्वौ[12] द्वौ मासौ भवतस्तस्माद्विसूक्ताः 'पुरुषो वाव होता 'स वा एक एव 'तस्मादेकसूक्तः' स यत्पुरुषो भवत्यन्यथैव प्रत्यङ्ङ्व-त्यन्यथा प्राङ्स्माद् द्युक्थो 'ऽङ्गानि वाव होत्रास्तानि वा एकैकं 'तस्मादेकोक्थास्तांश्चदेकैकमङ्गं द्युतिर्भवति तस्माद्

---

1) ततमृचा D; 2) तत्यै E; 3) द्यूयुक्तं F; 4) द्विसूत्रा F; 5) होत्रका D; 6) Hier endet E; 7) तस्मादेकाच्छस्त° D; 8) So corr.; die hss. रश्मे द्वौ; 9) भवन्तस्त° A pr. m.; °सूक्तः A pr. m. und D; 10) सूक्तस्य F; 11) °द्द्यूयुकथा F; 12) So die hss.; wschl. °स्तश्चदेकैकस्यर्तोर्द्वौ.

द्विसूक्तास्तंदाङ्कुर्यद् द्युक्थो ह्नोतैकसूक्त एकोक्था ह्नोत्रा द्विसूक्ताः कथं तत्समं भवति' यदेव द्विदेवत्याभिर्यजत्यथो[1] यद्द्विसूक्ता ह्नोत्रा इति ब्रूयात्तंदाङ्कुर्यदग्निष्टोम[2] एव सति यज्ञे द्वे ह्नोतुरुक्थे अतिरिच्येते कथं ततो ह्नोत्रा न व्यवच्छिद्यत इति' यदेव द्विदेवत्याभिर्यजत्यथो यद्द्विसूक्ता ह्नोत्रा इति ब्रूयात्तंदाङ्कुर्यदग्निष्टोम[2] एव[3] सति[3] यज्ञे सर्वा देवताः सर्वाणि छन्दांस्याप्नोयत्यथ कतमेन छन्दसायातयामान्युक्थानि प्रणयन्ति कया देवतयेति' गायत्रेण छन्दसाग्निना देवतयेति ब्रूयाद्देवान्ह यज्ञं तन्वानानसुररक्षांस्यभिचेरिरे[4] यज्ञपर्वणि[5] यज्ञमेषां ह्नविष्यामस्तृतीयसवनं[6] प्रति' तृतीयसवने ह यज्ञस्त्वरिष्टो[7] बलिष्ठः' प्रतनुमेषां[8] यज्ञं ह्नविष्याम[9] इति' ते वरुणं दक्षिणतो ऽयोजयन्मध्यतो[10] बृहस्पतिमुत्तरतो विष्णुं' ते ऽब्रुवन्नेकैकाः स्मो' नेदमुत्सक्षामह इति' स्तुतो द्वितीयो येनेदं सह[11] व्यश्नवामहा[11] इति' तानिन्द्रो ऽब्रवीत्सर्वे मद्द्वितीया स्येति' ते सर्व[12] इन्द्रद्वितीयास्तंस्मादिन्द्रा-[13]

---

1) °भियजत्यथो D; 2) °दाग्निष्टोम A sec. m. und F; 3) Fehlt in F; 4) So corr.; die hss. तन्वाना असुर°; 5) Fehlt in D; 6) ह्नविष्या° F; 7) ? ? vielleicht °ष्ठो; 8) ? ?; 9) ह्नविष्याम A pr. m. und F; 10) ऽयोजयान्म° A pr. m., D und E; 11) समश्नवा° D; 12) सर्व A pr. m.; 13) So corr.; die hss. इन्द्रं द्वि°.

वारुणमैन्द्राबार्हस्पत्यमैन्द्राविष्णावमनुशस्यते[1] । द्वितीयवत्तो ह वा एतेन स्वा भवन्ति । द्वितीयवत्तो मन्यन्ते[2] य[3] एवं[3] वेद[3] । ॥ ६ ॥

आग्नेयीषु मैत्रावरुणस्योक्थं प्रणायन्ति । वीर्यं वा अग्निर्वीर्यमेवास्मै[4] तत्प्रणयन्त्यैन्द्रावारुणमनुशस्यते[4] । वीर्यं वा इन्द्रः । क्षत्रं वरुणः । पशव उक्थानि । वीर्यमेव तत्क्षत्रेण चोभयतः पशून्परिगृह्णाति । स्थित्या । अनपक्रान्त्या । ऐन्द्रीषु ब्राह्मणाच्छंसिन उक्थं प्रणायन्ति । वीर्यं वा इन्द्रो । वीर्यमेवास्मै तत्प्रणयन्त्यैन्द्राबार्हस्पत्यमनुशस्यते[5] । वीर्यं वा इन्द्रो । ब्रह्म बृहस्पतिः । पशव उक्थानि । वीर्यमेव तद्ब्रह्मणा[6] चोभयतः पशून्परिगृह्णाति । स्थित्या । अनपक्रान्त्या । ऐन्द्रीघच्छावाकस्योक्थं[7] प्रणायन्ति । वीर्यं वा इन्द्रो । वीर्यमेवास्मै तत्प्रणयन्त्यैन्द्राविष्णावमनुशस्यते[8] । वीर्यं वा इन्द्रो । यज्ञो विष्णुः । पशव उक्थानि । वीर्यमेव तद्यज्ञेन चोभयतः पशून्परिगृह्य क्षत्रे[9] ऽन्ततः[9] प्रतिष्ठापयति । तस्माद्व क्षत्रियो[10] भुयिष्ठं हि[11] पशूना-

---

1) ऐन्द्रावारुणम् fehlt in F; 2) मन्यते F; 3) य एवं वेद ist gedankenlos zugefügt; 4) अग्निर्वीर्यमेव तद्ब्रह्मणा चोभयत: पशून्परिगृह्णाति F; 5) तस्मात्प्रणा° F; °नुशिष्यते D; 6) तद्ब्राह्मणा D; 7) °कस्योक्थ D; 8) तत्प्रणावत्यैन्द्रा° F; 9) क्षत्रन्तत: A pr. m., D und E; 10) ?? क्षत्रिया?; 11) Korrupt.

मीशते[1] 'याधिष्ठाता[2] प्रदाता यस्मै प्रत्ता वेदा अवरुद्धा-
स्तान्येतान्यैन्द्राणि ज्ञागतानि शंसत्यथो[3] एतैरेव सेन्द्रं
तृतीयसवनमेतैर्ज्ञागतं सवनं 'धराणि ह्र वा अस्यैतान्यु-
क्थानि भवन्ति यन्नाभानेदिष्ठो वालखिल्यो वृषाकपिरे-
वयामरुत्तंस्मात्तानि[4] सार्धमेवोपियुः 'सार्धमिदं रेतः सि-
क्तं[5] समृद्धमेकधा प्रजनयामिति 'ये ह्र वा एतानि ना-
नूपियुर्यथा रेतः सिक्तं[6] विलुम्पेत्कुमारं[7] वा ज्ञातमङ्गशो
विभज्नेत्तादृक्तत्तंस्मात्तानि[8] सार्धमेवोपियुः[9] 'सार्धमिदं रे-
तः सिक्तं समृद्धमेकधा प्रजनयामिति 'शिल्यानि शंसति
देवशिल्यान्येतेषां वै शिल्यानामनुकृतीह्र[10] शिल्यम-
धिगम्यते 'ह्रस्ती कंसो वासो हिरण्यमश्वतरीरथः शि-
ल्पं 'शिल्पं ह्रास्य समधिगम्यते य एवं वेद 'यदेव शि-
ल्पानि शंसति तत्स्वर्गस्य लोकस्य ह्रपं 'यद्धेव शिल्पा-
न्यात्मसंस्कृतिर्वै शिल्पान्यात्मानमेवास्य तत्संस्कुर्वन्ति '
॥ ७ ॥

नाभानेदिष्ठं शंसति 'रेतो वै नाभानेदिष्ठो 'रेत एव
वास्य तत्कल्पयति 'तद्रेतोमिश्रं भवति[11] 'ह्रमया[12] रेतः

---

1) °मिश्रन्ते F; 2) ?? यो ऽधि°; 3) शंसत्यथो D; 4) वृषाकपा-
यिरेव° D; 5) सिक्ता D; 6) सिक्त D; सिक्तुं F; 7) विलुम्पेत कु° F;
8) °त्तस्मात्तत्तानि D; 9) °वोपेयः D; 10) So corr.; die hss. °नुकृतिर्हि;
11) भवन्ति A und D; 12) क्षया D.

संज्ञग्मानो निषिञ्चदिति[1] ' रेतसः समृद्ध्या एव ' तं सनारशंसं[2] शंसति ' प्रजा वै नरो ' वाक्शंसः ' प्रजासु तद्वाचं[3] दधाति[4] ' तस्मादिमाः प्रजा वदत्यो ज्ञायन्ते ' तं केके पुरस्तात्प्रगाथानां शंसन्ति पुरस्तादायतना वागिति वदन्त ' उपरिष्टादेक उपरिष्टादायतना वागिति वदन्तो ' मध्य एव शंसेन्मध्यायतना[5] वा इयं वागुपरिष्टान्नेदीयसीव ' तं होता रेतोभूतं शस्त्वा मैत्रावरुणाय संप्रयच्छत्येतस्य[6] वं प्राणान्कल्पयेति[7] ' वालखिल्याः शंसति[8] ' प्राणा वै वालखिल्याः ' प्राणानेवास्य तत्कल्पयति ' ता[9] विकृताः[10] शंसति ' विकृता[10] वै प्राणाः ' प्राणेनापानो ' ऽपानेन व्यानः ' स पच्छः प्रथमे सूक्ते विकरत्यर्धर्चशो द्वितिय[11] ' ऋक्शः तृतीये ' स यत्प्रथमे सूक्ते विकरति वाचं[12] चैव तन्मनश्च विकरति ' यद्द्वितीये[13] चक्षुश्चैव तच्छ्रोत्रं च विकरति ' यत्तृतीये प्राणं चैव तदात्मानं च विकरति ' तदुपास्तो[14] विकरेत्कामो[14] ' नेतुर्वै[14] प्रगा-

---

1) ऽभिषि° D; 2) संनाराप्रांसं F; 3) तद्वाच A pr. m. und F; 4) दधामि D; 5) °न्मध्ययतना D; 6) संप्रयच्छेत्येतस्य D; 7) So corr.; die hss. °ल्पयति; 8) प्रांसन्ति F; 9) वा F; 10) विहिता: D; 11) द्वितीय A; 12) वाचां D; 13) °तीय A pr. m. und E; 14) Korrupt. Ait. Br. विहारे कामो नेतु वै D °न्येतुः वै.

याः कल्पन्ते[1] ' ऽतिमर्शमेव[2] विक्रेत्तंया वै प्रगाथाः कल्पन्ते[3] ' यदेवातिमर्शं तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं ' यद्वेवातिमर्शमात्मा वै बृहती ' प्राणाः सतोबृहती ' स बृहतीमशंसीत्स आत्मांथ[4] सतोबृहतीं[5] ' ते प्राणा ' अथ बृहतीमंथ सतोबृहतीं ' तदात्मानं प्राणैः परिवृक्ष्नेति ' यद्वेवातिमर्शमात्मा वै बृहती ' प्रजाः सतोबृहती ' स बृहतीमशंसीत्स आत्मांथ सतोबृहतीं ' ते प्रजा ' अथ बृहतीमंथ सतोबृहतीं ' तदात्मानं प्रजया परिवृक्ष्नेति ' यद्वेवातिमर्शमात्मा वै बृहती[6] ' पशवः सतोबृहती ' स बृहतीमशंसीत्स आत्मांथ सतोबृहतीं ' ते पशवो ' ऽथ बृहतीमंथ सतोबृहतीं[7] ' तदात्मानं पशुभिः परिवृक्ष्नेति ' तस्य मैत्रावरुणाः प्राणान्कल्पयित्वा ब्राह्मणाच्छंसिने संप्रयच्छत्येतस्य त्वं प्रजनयेति ' सुकीर्तिं शंसति ' देवयोनिर्वै सुकीर्तिस्तांव्यज्ञियायां देवयोन्यां यजमानं प्रजनयति[8] ' वृषाकपिं शंसत्यात्मा वै वृषाकपिरात्मानमेवास्य तत्कल्पयति ' तं न्यूङ्खयत्यंन्नं[9] वै न्यूङ्खो ' ऽन्नाद्यमेवास्मै तत्सं-

---

1) So corr.; कल्पयन्ते A und F; कल्प्यन्त D; 2) So corr.; ऽतिमर्शं समेव A und F; ऽतिमर्श समेव D; 3) कल्प्यन्ते D; 4) आत्मा F; 5) °बृहती A sec. m. und F; 6) बृहतीं A; 7) °बृहती F; 8) प्रजनयेति A und F; 9) So corr.; तन्यूङ्ख इत्यन्नं A und D; तन्यूङ्खमित्यन्नं F.

प्रयच्छति यथा[1] कुमाराय जाताय स्तनं 'स पाङ्क्तो[2] भवति[2] 'पाङ्क्तो ह्ययं पुरुषः पञ्चधा विहितो 'लोमानि त्वगस्थि मज्जा मस्तिष्कं 'स यावानेव पुरुषस्तावन्तं यजमानं संस्कृत्याच्छावाकाय संप्रयच्छत्येतस्य वं प्रतिष्ठां कल्पयेत्येवयामरुतं[3] शंसति 'प्रतिष्ठा वा एवयामरुत्प्रतिष्ठाया मेवैनमन्ततः प्रतिष्ठापयति 'याज्यया यजत्यन्नं वै याज्यान्नाद्यमेवास्मै तत्संप्रयच्छति' ॥ ८ ॥

तानि वा एतानि सक्तचराणीत्याचक्षते यन्नाभानेदिष्ठो वालखिल्यो वृषाकपिरेवयामरुत्तानि सक्त वा[4] शंसेत्सक्त[4] वा न शंसेद्यदेषामन्तरीयात्तद्यजमानस्यान्तरीयाद्यदि[5] नाभानेदिष्ठं[6] रेतो ऽस्यान्तरीयाद्यदि वालखिल्याः प्राणानस्यान्तरीयाद्यदि वृषाकपिमात्मानमस्यान्तरीयाद्येवयामरुतं प्रतिष्ठा वा एवयामरुत्प्रतिष्ठाया एवैनं तं श्रावयेद्दैव्याश्च मानुष्याश्च 'तानि सक्त वा शंसेत्सक्त वा न शंसेत्स क्त बुडिल आश्वितरास्युर्विश्वजितो[7] क्रोता सन्नीक्षां[8] चक्र एतेषां वा एषां[9] शिल्पानां विश्वजिति सांवत्सरिके द्वे क्रोतुरुक्थे माध्यंदिनमभिप्रच्यवेते 'क्रत्ता-

1) कथा F; 2) Fehlt in D; 3) कल्पयेत्य° D und F; 4) वांशेत्सह् D; 5) °तरीयाथदि A; 6) °नेदिष्ठो F; 7) ? ?; अश्वितरा° A pr. m.; wschl. आश्वितराश्विर्विश्वजितो; 8) So corr.; die hss. सं क्षीत्तां; 9) एषा F.

क्मित्यमेवयामरुतं शंसयानीति[1] ' तद्व[2] तथा शंसयां[3] चक्रे ' तद्व तथा शस्यमाने गोश्न आजगाम ' स क्रोवाच क्रोतः[4] कथा ते शस्त्रं विचक्रं[5] प्लवत इति ' किं क्यभूदित्येवयामरुदयमुत्तरतः शस्यत इति ' स क्रोवाचेन्द्रो वै माध्यंदिनः ' कथेन्द्रं माध्यंदिनान्निनीषसीति[6] ' नेन्द्रं माध्यंदिनान्निनीषामीति[7] स क्रोवाच ' क्रन्दस्त्विदममाध्यंदिनंसाचि[8] ' ज्ञागतं वातिज्ञागतं वा ' स ड मारुतो ' मेवं संमृष्टेति ' स क्रोवाचारमाच्छावाकेत्यंथास्मिन्ननुशासनमीषे ' स क्रोवाचेन्द्रमेष विष्णुन्यङ्गानि शंसत्यंथ त्वं क्रोतुरुपरिष्टाद्क्रौद्रिया धाय्यायाः पुरस्तान्मारुतस्य सूक्तस्याप्यस्यथा[9] इति ' तथेति ' तद्प्येतर्हि तथैव शस्यते ' यथा षष्ठे पृष्ठाक्नि[10] कल्पत एव यज्ञः कल्पते यजमानस्य प्रज्ञातिः[11] कथमत्राशस्त एव नाभानेदिष्ठो भवत्यथ वालखिल्याः शंसति ' रेतो वा अग्रे ज्य प्राणा ' एवं ब्राह्मणाच्छंस्यंशस्त एव नाभानेदिष्ठो भवत्यथ वृषाकपिं[12] शंसति ' रेतो वा

---

1) So corr.; प्रस्थवानीति A, D und F; 2) तद्वत् A, तडत् D; 3) So corr.; die hss. प्रस्थयां; 4) तम: F; 5) विचक F; 6) So corr. nach Ait. Br.; die hss. °दिनान्यनीकसीति; 7) So corr.; माध्यंदिनान्यनीषामीति A; °दिन्यं नीषामिति D; माध्यंदिनान्यकीकसीतिमिति F; 8) So corr.; die hss. °त्विदमु माध्यंदिनं साति; 9) So corr.; die hss. °प्यस्वधा A und F; °प्यस्वध्म D; 10) °हानि A pr. m. und F; 11) प्रजापति: A pr. m. und F; 12) वृषकपिं D.

अग्ने ऽथात्मा कथमत्र यजमानस्य प्रजातिः[1] कथं प्राणा अवरुद्धा भवन्तीति[2]' यजमानं वा एतेन सर्वेण यज्ञक्रतुना संस्कुर्वन्ति' स यथा गर्भो योन्यामन्तरेव प्राणानस्यान्तरियाद्यदि वृषाकपिमात्मानमस्यान्तरियाद्यद्येव[3] या संभवञ्चेते' न ह वै सकृदेवाग्रे सर्वं संभवत्येकैकं वा अङ्गं संभवतः[4] संभवति' सर्वाणि चेत्समाने ऽह्नि क्रियेरन्कल्पत एव यज्ञः कल्पते यजमानस्य प्रजातिरथ[5] हैवैवयामरुतं होता शंसेत्तंस्यास्य[6] प्रतिष्ठा' तस्यामेवैनमन्ततः[7] प्रतिस्थापयति प्रतिस्थापयति' ॥ १ ॥

देवक्षेत्रं[8] वै षष्ठमहर्देवक्षेत्रं[9] वा एत[10] आगच्छन्ति ये षष्ठमहरागच्छन्ति' न वै देवा अन्यो ऽन्यस्य गृहे वसन्ति[11] नर्तुर्ऋतोर्गृहे[12] वसतीत्याङ्कुस्तंयथायथमृत्विज ऋतुयाजान्यजन्त्यसंप्रदायं' तद्यदृतून्कल्पयन्ति[13] यथायथं जनिता[14]' तदाङ्कुर्नर्तुप्रैषैः[15] प्रेष्येयुर्नर्तुप्रैषैर्वषट्कुर्युर्वाग्वा[16]

---

1) प्रजापतिः A pr. m. und F; 2) भवतीति D; 3) °यादो व A sec. m. und D; °यादै व A pr. m.; 4) So corr.; die hss. संभवति; fehlt in ed. B. Ind.; 5) प्रजापतिरथ A pr. m. und D; 6) ? ? Ait. Br. °तथास्य; 7) So corr.; die hss. तस्या एवैनमन्तत; 8) देवक्षत्रं D und F; 9) °क्षत्रं D und F; 10) एव A pr. m.; 11) सन्ति D; 12) So corr.; नर्तुर्तो गृहे A; नर्तु ऋतो गृहे D; नर्तुर्तौ गृहे F; 13) °ल्पयति D und F; 14) Sic!; 15) So corr.; die hss. °प्रैषी; 16) So corr.; die hss. °प्रैषीर्व°.

ऋतुप्रैषा[1] ' आप्यते[2] वै वाक्षष्ठे ऽह्नीति[3] ' यदृतु-
प्रैषैः[4] प्रेष्येयुर्यदृतुप्रैषैर्वषट्कुर्युर्वाचमेव[5] तदाप्तां शान्ता-
मृक्तवतीं[6] वह्रावणीमृच्छेयुरच्युताय्यज्ञस्य[6] च्यवेरन्यज्ञा-
त्प्राणान्प्रजायाः[7] पशुभ्यो जिह्मा ईयुस्तस्मादृग्भ्य एव
प्रेषितव्यमृग्भ्यो ऽधि वषट्कृत्यं ' तन्न वाचमाप्तां शान्ता-
मृक्तवतीं[9] वह्रावणीमृच्छति[9] ' नाच्युताय्यज्ञस्य च्यवेर-
न्न[10] यज्ञात्प्राणान्प्रजायाः[11] पशुभ्यो जिह्मा यन्ति ' पारुच्छे-
पीरुपदधति[12] द्वयोः सवनयोः पुरस्तात्प्रस्थितयाज्यानां '
रोहितं[13] वै नामितच्छन्दो यत्पारुच्छेपमेतेन ह वा इन्द्रः
सप्त स्वर्गाल्लोकानारोहदारोहति[14] सप्त स्वर्गाल्लोकान्य[15]
एवं[16] वेद ' तदाहुर्यत्पञ्चपदा एव पञ्चमस्याङ्को दृपं षट्-
पदाः[17] षष्ठस्याथ कस्मात्सप्तपदाः[18] षष्ठे ऽह्नि शस्यन्त[19]
इति ' षड्भिरेव पदैः षष्ठमह्नवाप्नुवन्त्यवक्ष्येवैतदह्नर्यत्स-

---

1) ऋतुं प्रेष F ; ऋतुप्रैष ; 2) So corr. ; A und F आप्यायते ; D आयायते ; 3) So corr. ; die hss. ऽह्नीते ; 4) So corr. ; die hss. °प्रैषी ; 5) So corr. ; die hss. °प्रैषीर्व° ; 6) So alle hss. sic. ! Ait. Br. आन्तामृक्णावहीं वह्राविणीमृच्छे° ; 7) Korrupt ; 8) So corr. ; die hss. येयुस्त° ; 9) Vid. 6 ; 10) न fehlt in den hss. ; 11) Vid. 7 ; 12) पारुच्छेपी° D ; °धती A pr. m. und F ; D fügt य ein ; 13) रोहन्ति D ; 14) °रोहन्ति A sec. m., D und F ; 15) So corr. ; die hss. °ल्लोकाय ; 16) एव F ; 17) So corr. ; die hss. षड्दात् ; 18) So corr. ; die hss. °प्पदात् ; 19) प्रस्यते F.

तमं[1] 'तदेव सप्तमेन पदेनाभ्यारुह्य वसन्ति' संततैस्त्र्य-क्षैरव्यवच्छिन्नैर्यन्ति य एवं विद्वांस उपयन्ति' ॥ १० ॥

देवासुरा वा एषु लोकेषु समयतन्त 'ते वै देवाः षष्ठेनाक्षैभ्यो लोकेभ्यो ऽसुरान्पराणुदन्त[2] 'तेषां यान्यक्त-र्कस्तानि वसून्यासंस्तान्यादाय[3] समुद्रं प्राद्रूप्यन्त[4] 'तेषां वै देवा[5] अनुक्षयितेनैव छन्दसात्कर्कस्तानि[6] वसून्याददत' तदेवैतत्पदं पुनःपदं 'स एवाङ्कुश[7] आकुच्चनायां द्विषतो वसु दत्ते निरेवैनमेभ्यः[8] सर्वेभ्यो लोकेभ्यो नुदते य एवं वेद' द्यौर्वै देवता षष्ठमक्रर्वक्रति 'त्रयस्त्रिंश स्तोमो 'रै-वतं सामातिच्छन्दश्छन्दो' यथादेवतमेनेन[9] यथास्तोमं यथासाम यथाछन्दसमृध्नोति य एवं वेद' यद्वै समानोदर्कं तत्षष्ठस्याक्षो द्रूपं' यद्येव प्रथममक्रस्तदुत्तममक्रस्तदेवै-तत्पदं पुनर्यत्षष्ठं 'यदश्ववद्यद्रथवद्यत्पुनरावृत्तं[10] यत्पुन-र्निवृत्तं[11] यदुत्तद्रूपं यदसौ लोको ऽभ्युदितो यन्नाभानेदिष्ठं यत्यारुच्छेपं यन्नाराशंसं यद्द्वैपदा यत्सप्तपदा यत्कृतं यद्रैवतं तत्तृतीयस्याक्षो द्रूपमेतानि वै षष्ठस्याक्षो द्रूपाणि 'छन्द-

---

1) षष्ठमहरहर्वाप° A und F; 2) °राणुदन् A; 3) So corr.; die hss. °दायन्त्; 4) Korrupt; Ait. Br. प्रोप्यन्त; 5) F fügt षष्ठे ein; 6) D °र्हिस्तानि; ?? wschl. °हस्तीनानि; 7) So corr.; die hss. वाङ्कुश; 8) A pr. m. fügt स ein; 9) °मेतेन न F; 10) °रावृतं D; 11) °र्निवृतं D.

सामु ह षष्ठेनाङ्गात्तानां रसो ऽत्यनेदत्तं[1] प्रजापतिरुदानान्नाराशंस्या गयत्र्या रैभ्या त्रिष्टुभा परिप्लित्या जगत्या गाथयानुष्टुभैतानि[2] वै छन्दांसि षष्ठे ऽह्नि शस्तानि भवन्त्ययातयामानि ' छन्दसामेव तत्सरसताया अयातयामतायै[3] ' सरसानि ह्यस्य[4] छन्दांसि षष्ठे ऽह्नि शस्तानि भवन्ति ' सरसैश्छन्दोभिरिष्टं भवति सरसैश्छन्दोभिर्यज्ञं तनुते य एवं वेद ' ॥ ११ ॥

अथ यद्द्विपदौ स्तोत्रियानुरूपौ[5] भवत इमा नु कं भुवना सीषधामिति ' द्विपाद्वै पुरुषो ' द्विप्रतिष्ठः पुरुषः ' पुरुषो वै यज्ञस्तस्माद्द्विपदौ स्तोत्रियानुरूपौ भवतो ' ऽथ सुकीर्तिं शंसत्यपेन्द्र प्राचो[6] मघवन्न मित्रानिति[7] ' देवयोनिर्वै सुकीर्तिः ' स य[8] एवमेतां देवयोन्यां सुकीर्तिं वेद कीर्तिं प्रतिष्ठापयति भूतानां कीर्तिमान्स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति ' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेदाथ वृषाकपिं[9] शंसति वि हि सोतोरसृक्षतेत्यादित्यो[10] वै वृषाकपिस्तस्यैतत्कम्पयमानो[11] रेतो वर्षति[12] तस्माद्वृषाकपिस्तद्वृषाकपेर्वृषाकपित्वं ' वृषाकपिरिव वै स सर्वेषु लो-

---

1) ऽनिनेदद्ऽज्ञनं F; 2) So corr.; die hss. गाथाया°; 3) अायात° F; 4) ह F; 5) स्तोत्रियानि° A und F; 6) प्रचो A pr. m.; 7) मित्रानिते F; 8) Fehlt A pr. m. und D; 9) वृषाकपि A pr. m. und D; 10) सोतर्° D; 11) वृषाकपिं त° F; 12) वर्षीति A; वसति D.

केषु भाति य एवं वेद' तस्य तृतीयेषु पादेष्वाप्यक्तयो-
र्न्यूङ्खनिनर्दान्करोत्यंन्नं[1] वै न्युङ्खो[2]' बलं[3] निनर्दी[4]'
ऽन्नाद्यमेवास्मै तद्बले निदधात्यंथ कुत्सापं शंसति' कुयं[5]
कृ[6] वै नाम कुत्सितं भवति' तद्यत्तपति तस्मात्कुत्सा-
पास्तंत्कुत्सापानां[7] कुत्सापत्वं' तप्यते ऽस्मै कुयानिति[8]
तत्तकुयः[5] स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति' प्रतितिष्ठति प्रजया[9]
पशुभिर्य एवं वेद' तस्य चतुर्दश प्रथमा[10] भवन्तीदं ज्ञना
उप श्रुतेति' ताः प्रग्राहं शंसति यथा वृषाकपिं[11]' वार्ष-
द्रूपं[12] हि' वृषाकपेस्तन्न्यायमेत्येवांथ[13] रैभीः शंसति व-
च्यस्व रेभवच्यस्वेति 'रेभतो वै देवाश्चर्षयश्च स्वर्गं लोक-
मायंस्तंथैवैतद्यज्ञमाना रेभत एव स्वर्गं लोकं यन्ति' ताः
प्रग्राहमेत्येवांथ पारिक्षिताः[14] शंसति राज्ञो विश्वजनी-
नस्येति[15]' संवत्सरो वै परिक्षित्संवत्सरो ह्रीदं सर्वं
परिक्षियतीत्यंथो खल्वाहुरग्निर्वै परिक्षिदंग्निह्रीदं सर्वं
परिक्षियतीत्यंथो खल्वाहुर्गाया[16] एवैताः कार्व्या राज्ञः

---

1) °निनर्द्धान्करो° D; 2) न्यूंसो D; 3) बले D; 4) निनर्द्धो D; 5) ? ?; 6) है F; 7) तस्मात्कुत° A; 8) ? ? कुया इति ?; 9) प्रजाया A; प्रजा D; 10) प्रथमानि D; 11) वृषाकपि D; 12) So corr.; die hss. वार्षेद्रूपं; 13) So corr. nach Ait. Br.; die hss. वृषाकपेस्त-न्याय°; 14) So corr.; die hss. पारिक्षितो:; 15) °नस्वेति A und F; 16) °हुर्गाया A.

परिक्षित इति स नस्तथ्यथा[1] कुर्यादाथा[2] एवैताः[3] शस्ता भवन्ति ' यद्यु वै गाथा अग्नेरेव गाथाः संवत्सरस्य वेति ब्रूयाद्यद्यु वै मल्लो ऽग्निरेव मल्लः संवत्सरस्य वेति ब्रूयात्ताः प्रयाहमित्येवाथ कारव्याः शंसतीन्द्रः[4] कारुमबूबुधदिति ' यदेव देवाः कल्याणं कर्माकुर्वंस्तत्कारव्याभिरवासुवंस्तथैवैतद्यजमाना[5] यदेव देवाः कल्याणं कर्म कुर्वन्ति तत्कारव्याभिरवासुवन्ति ' ताः प्रयाहमित्येवाथ दिशां कृप्तीः[6] पूर्वं शस्त्वा यः सभेयो विद्ध्य इति जनकल्या उत्तराः शंसति यो[7] ऽनाक्तान्नो अनभ्यक्त इत्यृतवो वै दिशः प्रजननस्ताद्यद्दिशां[8] कृप्तीः पूर्वं शस्त्वा यः सभेयो[9] विद्ध्य[10] इति जनकल्या उत्तराः शंसत्यृतूनेव तत्कल्पयत्यृतुषु प्रतिष्ठापयति ' प्रतिष्ठन्तीरिदं सर्वमनुप्रतितिष्ठति[11] ' प्रतितिष्ठति प्रजया[12] पशुभिर्य एवं वेद ' ता अर्धर्चशः शंसति ' प्रतिष्ठित्या एवाथेन्द्रगाथाः शंसति यदिन्द्राद्दो दाशराज्ञ इतीन्द्रगाथाभिर्ह वै देवा असुरानागायथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमाना[13] इन्द्रगाथा-

---

1) ?? F नेवस्तद्यथ F; 2) कुर्याद्यथाकुर्याद्धाया D; 3) एवैतास्य A und D; 4) प्रांसन्तीन्द्रः A pr. m.; 5) So corr.; die hss. कर्मकु°; 6) कृप्तिः A pr. m. und D; 7) Fehlt in D; 8) ?? प्रजननन्तद्य° A pr. m.; प्रजाननस्त° F; 9) संभेयो D; 10) विद्ध्य D; 11) °प्रतिष्ठन्ति F; 12) प्रजाया A und F; 13) असुरानां ज्ञाया° A pr. m. und D; असुरानाज्ञायैना° A sec. m. und F.

भिरेवाप्रियं भ्रातृव्यमागायथैनमतियन्ति ' ता अर्धर्चशः शंसति ' प्रतिष्ठित्या एव ' ॥ १२ ॥

अथैतशप्रलापं शंसत्येता अश्वा[1] आप्नवन्त[2] इत्यैतशो ह मुनिर्यज्ञस्यायुर्ददर्श ' स ह पुत्रानुवाच पुत्रका[3] यज्ञस्यायुरभिददर्श[4] ' तदभिलपिष्यामि मा मा दृप्तं[5] मन्यध्वमिति ' तथेति ' तदभिललाप ' तस्य ह्राभ्यग्निरैतशायनो[6] ज्येष्ठः[7] पुत्रो ऽभिद्रुत्य[8] मुखमपिजघ्राह ब्रुवन्दृप्तो[9] नः पितेति[10] ' स होवाच धिक्त्वा[11] ज्ञात्मापरस्य पापिष्ठांते प्रजां करिष्यामीति यो मे मुखं प्राग्रहीर्यदि[12] ज्ञात्म[13] मुखं न प्राग्रहीष्यः शतायुषं गामकरिष्यं[14] सहस्रायुषं पुरुषमिति ' तस्माद्भ्यग्नय ऐतशायना[15] आज्ञानेयाः[16] सन्तः पापिष्ठा अन्येषां[17] बलिहृतः[18] पितायच्छत्ताः[19] स्वेन प्रजापतिना स्वया देवतया ' यदैतशप्रलापस्तत्स्वर्गस्य

---

1) अश्वां A pr. m.; 2) अप्नुवन्त A pr. m.; आप्नुवन्त A sec. m. und F; अप्नुवन्त D; 3) पुत्राका A pr. m.; 4) ?, wschl. °युरदर्श; °युरददृश्यं D; °युरददृक्षं A pr. m. und F; 5) तृप्तं A und F; 6) So corr. A und F ह इत्यग्नि°; D ह्त्यग्नि°; 7) ज्येष्ठा D; 8) So corr.; ऽभिदुद्रुत्या A und F, ऽतिदुद्रुत्य D; 9) ब्रुवन्तृप्तो A pr. m.; ब्रुवन्निप्तो D; 10) मितेति F; 11) धिक्का A und F; 12) So corr.; die hss. प्रागृहीस्यो यदि; 13) ज्ञल्मे A sec. m. und F; 14) ग्रामक° A und F; ग्रामंकरि° A sec. m.; 15) एतश्रायन A pr. m. und F; एताश्रावना D; 16) °नया: F; 17) So corr.; die hss. मन्येषां; 18) बालि° A; बलित्वत: F; 19) ?; wschl. पित्रा यच्छप्ता:.

लोकस्य ह्रपं ' यद्वैवैतशप्रलापो ऽयातयामा वा[1] ग्रन्नितिरैतशैतशप्रलापो[1] ' ऽयातयामा मे यज्ञो ऽसद्ग्नितिर्मे यज्ञो ऽसदिति ' तं वा ऐतशैतशप्रलापं[2] शंसति पदावग्राहं ' तासामुत्तमेन पदेन प्राणौति यथा निविदो[3] ' ऽथ प्रवल्हिकाः पूर्वं शस्त्वा विततौ किरणौ द्वाविति प्रतिराधानुत्तरान्ः शंसति भुगित्यभिगत इति ' प्रवल्हिकाभिर्ह वै देवा ग्रसुराणां रसान्[4] प्रववृक्तस्तंय्यथाभिर्ह[5] वै देवा ग्रसुराणां रसान् प्रववृक्तस्तस्मात्प्रवल्हिकास्तंत्प्रवल्हिकानां प्रवल्हिकात्वं ' ता वै प्रतिराधैः प्रत्यराधुवंस्तंय्यत्प्रतिराधैः प्रत्यराधुवंस्तस्मात्प्रतिराधास्तंत्प्रतिराधानां प्रतिराधत्वं[6] ' प्रवल्हिकाभिरेव द्विषतां[7] ग्रातृव्याणां रसान् प्रवल्हिकास्तां[8] वै[8] प्रतिराधैः[9] प्रतिराधुवन्ति ' ताः प्रग्राहमित्येवांयाऽजिज्ञासेन्याः[10] शंसतीक्त्य प्रागपागुदागधरागित्यांऽजिज्ञासेन्याभिर्ह वै देवा ग्रसुरानाज्ञायाथैनानत्यायंस्तंथैवैतय्यऽमाना ग्राजिज्ञासेन्याभिरेवाप्रियं[11] ग्रातृव्यमाज्ञायाथैनमतियन्ति[12] ' ता ग्रर्धर्चशः शंसति ' प्रतिष्ठित्या एवां-

---

1) So corr.; die hss. व्याक्षिति°; 2) एतश्रःप्रलापं F; 3) निवेद्दो D; 4) चसां D; 5) प्राव° D; °थयभिर्ह F; 6) प्रतिरोधत्वं A sec. m. und D; 7) द्विषन्तां D; 8) ?; wschl. प्रवल्ह्याथैनं; 9) प्रतिरोधाः D; 10) °थऽजिज्ञासेन्याः A sec. m.; 11) So corr.; die hss. ग्रऽजिज्ञा°; 12) So corr.; die hss. ग्रातृव्यमागायाथै°.

यातिवादं शंसति वीमे देवा अक्रंसतेति ' श्रीर्वा अतिवादस्तंमेकर्चं शंसत्येकस्ता वै श्रीस्तां वै विरेभं शंसति ' विरेभैः[1] श्रियं पुरुषो वक्तीति[2] ' तामर्धर्चशः[3] शंसति ' प्रतिष्ठित्या एव ' ॥ १३ ॥

अथादित्याश्चाङ्गिरसीश्च[4] शंसत्यादित्या ह जरितरङ्गिरोभ्यो दक्षिणामनयन्निति ' तद्देवनीथमित्याचक्षत ' आदित्याश्च ह वा अङ्गिरसश्च[5] स्वर्गे लोके ऽस्पर्धन्त वयं पूर्वे स्वरेष्यामो वयं पूर्व इति ' ते हाङ्गिरसः श्वःसुत्यां ददृशुस्ते[6] हाग्निमूचुः[7] परेद्यादित्येभ्यः[7] श्वःसुत्यां प्रब्रूहीत्यथादित्या अद्यसुत्यां ददृशुस्ते हाग्निमूचुरद्यसुत्यास्माकं[8] ' तेषां नस्त्वं होतासीत्युपेमस्त्वामिति[9] ' स होत्याग्निरुवाचादित्या अद्यसुत्यामीक्षन्ते कं वो होतारमवोचन्वाक्ष्यन्ते युष्माकं वयमिति ' ते हाङ्गिरसश्चुक्रुधुर्मा[10] त्वं गमो नु वयमिति ' नेति हाग्निरुवाचानिन्द्या[11] वै माक्ष्यन्ते ' किल्बिषं[12] हि तद्यो ऽनिन्द्यस्य[13] हवं[14] नैति[15] ' तस्मा-

---

1) ? ?; 2) वहन्तीति A pr. m.; 3) तमर्ध° A pr. m.; 4) °ङ्गिरसश्च A pr. m.; 5) So corr.; die hss. श्राङ्गिर°; 6) Fehlt in D; A und F ददृक्षुस्ते; 7) So corr.; die hss. हाग्निरमूचुः पुरे°; 8) हाग्निरमू° A pr. m., D und F; 9) So corr.; होतासीं दुपेम° A; होतासीदुपेम° D und F; 10) So corr.; die hss. हाङ्गिरसश्च°; 11) °चानिया A sec. m., D und F; 12) किल्बिष D; 13) निंयस्य A sec. m.; निंयस्य F; निन्यंसा D; 14) ह्वन् A und F; 15) So corr.; die hss. न इति.

दतिद्वरमत्यल्पमिति[1] यज्ञमानस्य ह्वमियादिव[2] ' किल्बिषं हि तच्चो ऽनिन्द्यस्य ह्वं नैति[3] ' तान्हादित्यानङ्गिरसो याज्ञयां चक्रुस्तेभ्यो ह्रीमां पृथिवीं दक्षिणां[4] निन्युस्तां[5] ह न प्रतिजगृहुः ' सा ह्रीयं[6] निवृत्तोभयतःशीर्षणी[7] दक्षिणाः शुचा[8] विद्धाः शोचमाना व्यचरत्कुपिता[9] मां[10] न प्रत्यग्रहीषुरिति ' तस्या एते निरदीर्यन्त य एते प्रदरा[10] अधिगम्यन्ते ' तस्मान्निवृत्तदक्षिणां[11] नोपाकुर्यान्निनां[12] प्रमृजेन्नैदक्षिणां[13] प्रमृणाज्ञानीति[14] ' तस्माच्च एवास्य समानजन्मा भ्रातृव्यः स्याद्वृणाङ्क्तयुस्तस्मा[15] एनां[16] दद्यात्तंन[17] पराची दक्षिणा विवृणक्ति ' द्विषति भ्रातृव्ये ऽक्तः शुचं[18] प्रतिष्ठापयति यो[19] ऽसौ[19] तपति[19] ' स वै शंसत्यादित्या ह जरितरङ्गिरोभ्यो दक्षिणामनयंस्तां ह जरितः प्रत्यायन्निति ' न ह्रीमां पृथिवीं प्रत्यायंस्तांमु

---

1) So corr.; °मतल्पमिति A und F; °मत्तल्पमिति D; 2) ह्वैमिवादेवा D; 3) So corr.; die hss. ह्वत्वेति; 4) दक्षिणा F; 5) So corr.; die hss. °स्तं; 6) ?; यं A pr. m., D und F; 7) So corr.; die hss. °शीर्णा; 8) शुच A pr. m. und D; 9) व्यचरन्कुपिता A und F; 10) So corr.; die hss. मा नः प्रतिगृहीषुरिति ' तस्मा एतानि निरदीर्यन्ते य एते प्रतरा; 11) तस्मान्निवृतदक्षिणा F; 12) नोपाकुर्युरिति D; 13) प्रमृतेदृदक्षिणां D; 14) प्रमृणा° A pr. m., D und F; 15) Statt वृणाङ्क्युः wschl. zu lesen वर्तनीयः; 16) एना D; 17) °त्तनः A und F; °तनूः D; 18) So corr.; die hss. स्वचं; 19) Interpolation ?.

ह्व ऽरितः प्रत्यायन्निति प्रति हि ते ऽमुमायंस्तां[1] ह्व ऽरितर्नः[2] प्रत्यगृभ्णान्निति' न ह्वीमां पृथिवीं प्रत्यगृभ्णंस्तांमु ह्व ऽरितर्नः प्रत्यगृभ्णान्निति प्रगृह्यादित्यमगृभ्णान्नह्वानेतरसंनविचेतनानीत्येष ह्व[3] वा[3] अङ्कां विचेता यो ऽसौ तपति' स वै शंसति यज्ञा नेतरसंनपुरोगवास इत्येषा[4] ह्व वै यज्ञस्य पुरोगवी यद्दक्षिणा' यथार्हामः[5] स्वस्तमतिरेतदत्येतेष[6] एवेश्वर[7] ऽन्नेता' ऽत श्वेत आप्नुवत्वा[8] ऽत[9] पद्याभिर्यविष्ठ' ऽतेमाशु[10] मानं पिपर्तीत्येष एव श्वेत एष शिशुपत्येष[11] ऽत पद्याभिर्यविष्ठः ऽतेमाशु[10] मानं पिपर्तीत्यादित्या रुद्रा वसवस्तेनुत[12]' इदं राधः प्रतिगृभ्णीष्वङ्गिरः[13] । इदं राधो[14] विभु प्रभु[15] इदं राधो बृहत्पृथु' देवा ददत्वासुरं[16] तद्वो अस्तु सुचेतनं[17]। यष्मां अस्तु दिवे दिवे' प्रत्येव गृभायतेति[18] तद्यदादित्याश्चाङ्गिरसीश्च शंसति स्वर्गताया एवैतदंह्वरह्वः शंसति यथा निविदो' ऽस्य भूतेह्वदः[19] शंसति त्वमिन्द्र

---

1) So corr.; die hss. तु मार्यंस्तां; 2) °तर्न A pr. m.; 3) Fehlt in D; 4) So corr.; die hss. इत्येष; 5) ? ?; 6) स्वस्तमितिरे° D; 7) ते एवैश्वर A pr. m.; एवश्वर D; 8) अश्नुवत्वा A pr. m.; 9) A. V. XX 135. 8 उतो; 10) उतमाशु D; 11) So alle hss.; man erwartet अश्नुवत्वैष; 12) So alle hss.; A. V. XX 135. 9 °स्त्वेलत; 13) प्रतिगृह्णङ्गिरस A; प्रतिगृह्णीष्वाङ्गिरः D; 14) रध्ये D; 15) प्रभुः A und F; 16) ददात्वासुरं A; ददत्वसुरं D; 17) चेतनं D; 18) °यतेत D; 19) So corr.; die hss. भूतेइन्दः

शर्म रिणोतीमे वै लोका भूतेक्दो[1] ' ऽसुरान्क्ष वै देवा अन्नं सेचिरे[2] भूतेन भूतेन जिघांसन्तस्तितीर्षमाणास्तो-निमे[3] देवाः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो ऽक्षादयंस्तंय्यदेतानिमे देवाः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो ऽक्षादयंस्तस्माद्भूतेक्दस्तंद्भूतेक्दां[4] भूतेक्-दत्वं[5] ' क्षादयन्ति क्ष वापरमिमे[6] लोकाः ' सर्वेभ्यो भूतेभ्यो निरघ्नंत्सर्वेभ्यो भूतेभ्यो[7] क्रन्दते[8] य एवं वेद ' ॥ १४ ॥

अथाक्नस्याः शंसति यदस्या अंक्नमेय्या इत्याक्नस्याद्धा इदं सर्वं प्रज्ञातमाक्नस्याद्धा एतदधिप्रज्ञायते ' ऽस्यैव स-र्वस्यात्यै प्रज्ञात्यै ' ता वै षट्ंसेत्षड्ढा ऋतव ' ऋतवः पितरः ' पितरः प्रज्ञापतिः ' प्रज्ञापतिराक्नस्यास्तां[9] दश[10] शंसे-दिति शांभव्यस्य वचो ' दशाक्षरा विराड्विराजो यज्ञस्तं गर्भा उपजीवन्ति ' श्रीर्वै विराड्ंशो ऽन्नाद्यं ' श्रियमेव तद्विराजं यशस्यन्नाद्ये[11] प्रतिष्ठापयति ' प्रतितिष्ठन्तीरिदं[12] सर्वमनु-प्रतितिष्ठति ' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ' तिस्रः शंसेदिति वात्स्यस्त्रिंवृद्वै रेतः सिक्तं[13] संभवत्याण्डमुल्वं[14]

---

1) So corr.; die hss. भूतेक्न्दो; 2) korrrupt; सिचिरे D; 3) जिघांस-तस्ति° F. 4) So corr.; die hss. °क्तेक्न्दस्तक्तेक्न्दां; 5) So corr.; die hss. °क्न्दत्वं; 6) Korrupt; vielleicht वा अपर्°; 7) भूतय्यो D; 8) नुदते D; 9) प्रज्ञापतिरक्नस्यात् A und F; 10) दूश A pr. m. und F; 11) यश:स्यान्नाद्ये A pr. m.; 12) So corr.; die hss. प्रतिष्ठ°; 13) सिक्त F; 14) So corr.; °मल्वं A und F; °मल्बं D.

ज्ञरायु ' त्रिवृत्प्रत्ययं माता[1] पिता यज्ज्ञायते तत्तृतीयमं-भूतोऽयमेवैतव्यश्चतुर्थी[2] शंसेत्सर्वा एव षोडश शंसेदिति ह्येके[3] ' कामार्तौ[4] वै रेतः सिञ्चति ' रेतसः सिक्तात्प्रजाः[5] प्रजायन्ते ' प्रज्ञानां प्रज्ञननाय ' प्रज्ञावान्प्रज्ञनयिष्णुर्भवति प्रज्ञात्यै[6] प्रज्ञायते[7] प्रज्ञया पशुभिर्य एवं वेद ' ॥ १५ ॥

अथ दाधिक्रीं शंसति दधिक्रावणो अकारिषमिति ' तत उत्तराः पावमानीः शंसति सुतासो मधुमत्तमा इत्यंन्नं वै दधिक्री[8] ' पवित्रं पावमान्यस्तंतु ह्येके पावमानीभिरेव पूर्वं[9] शस्त्वा तत उत्तरा दाधिक्रीं शंसन्तीयं[10] वागन्ना-द्या[11] यः पवत इति वदन्तस्तंतु तथा न कूर्यादुपनश्यति ह वागशनायती[12] ' स दाधिक्रीमेव पूर्वं शस्त्वा तत उत्तराः पावमानीः शंसति ' तद्यद्दाधिक्रीं[13] शंसतीयं वा-गाह्नस्यां वाचमवादीत्तंद्देव[14] पवित्रेणैव वाचं पुनीते ' सा[15] वा अनुष्टुब्भवति ' वाग्वा अनुष्टुप्तत्स्वेनैव छन्दसा वाचं पुनीते ' तामर्धर्चशः[16] शंसति ' प्रतिष्ठित्या एवाय

---

1) मात्वा A pr. m.; 2) अभूतोयम्? éin Wort? °तुर्यी D; 3) ह्येके D und F; 4) कामार्तो A und F; 5) So corr.; die hss. सिक्ता:प्रजा:; 6) प्रजापत्यै A pr. m.; प्रज्ञात्यै ist versetzt worden, und muss hinter प्रज्ञननाय kommen; 7) प्रजयते D; 8) So corr.; die hss. दधिक्रा; 9) पूर्व A pr. m.; 10) So corr.: die hss. प्रांसतीयं; 11) Korrupt; 12) °नायन्ति D; 13) °द्दद्धिक्रो D; 14) °त्तदेव A pr. m., D und F; 15) से A und F; 16) ता अर्ध° A sec. m.

पावमानीः शंसति ' पवित्रं वै पावमान्य ' इयं वागाद्द-
नस्यां वाचमवादीत्तांत्यावमानीभिरेव वाचं पुनीति ' ताः
सर्वा अनुष्टुभो भवन्ति[1] ' वाग्वा अनुष्टुप्तत्स्वेनैव[2] छन्दसा
वाचं पुनीति ' ता अर्धर्चशः शंसति ' प्रतिष्ठित्या एवांव
द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदित्येतं तृचमैन्द्राबार्हस्पत्यं सूक्तं
शंसत्यंथ कैतदुत्सृष्टं[3] ' तद्यदेतं तृचमैन्द्राबार्हस्पत्यमत्यं[4]
तृचमैन्द्राजागतं शंसति सवनधारणामिदं गुल्मद्द[5] इति
वदन्तस्तांदु तथा न कुर्यात्त्रिष्टुबायतना[6] वा इयं वागेषां
क्षोत्रकाणां यदैन्द्राबार्हस्पत्या तृतीयसवने ' तद्यदेतं तृच-
मैन्द्राबार्हस्पत्यमत्यं तृचमैन्द्राजागतं शंसति स्व एवैनं
तदायतने प्रीणाति स्वयोर्देवतयोः ' कामं[7] नित्यमेव
परिदध्यात्कामं[8] तृचस्योत्तमया ' तदाहुः संशंसित्पष्ठ ऽह्नि
न संशंसित्कंथमन्येष्वह्नःसु संशंसति ' कथमत्र न संशंस-
तीत्यंथो खल्वाहुर्नैव संशंसित्स्वर्गो वै लोकः[9] षष्ठम-
ह्रंसमायी[10] वै स्वर्गो लोकः ' कश्चिद्वै स्वर्गं लोकं
शमयतीति ' तस्मान्न संशंसति ' यदेव न संशंसति तत्स्व-

---

1) भवति D; 2) °पुत्सर्वेनैव D; 3) °त्सृष्ट D; 4) °स्पत्यमत्यं A pr. m. und D; 5) Korrupt; 6) So corr.; die hss. °ष्टुभायतना; 7) A pr. m. und F fügen प्रीणाति ein; 8) परिदध्यात्का° A und F; 9) So corr.; die hss. लोका:; 10) So corr.; °समाये A und F; °समायै D.

र्गस्य लोकस्य रूपं' यद्वैवैनाः[1] संशंसति यन्नाभानेदिष्ठो वालखिल्यो वृषाकपिरेवयामरुदेतानि वा अत्रोक्थानि भवन्ति तस्मान्न संशंसत्यैन्द्रो वृषाकपिः' सर्वाणि छन्दांस्यैतशप्रलाप ' उपाप्तो यदैन्द्राबार्हस्पत्या तृतीयसवने तद्यदेतं तृचमैन्द्राबार्हस्पत्यं सूक्तं शंसत्यैन्द्राबार्हस्पत्या परिधानीया विशो अदेवीरभ्याचरन्तीरित्यपरज्ञना ह वै विशो देवीर्न[2] ह्यस्यापरज्ञनं[3] भयं भवति ' शान्ताः प्रज्ञाः क्लृप्ताः सक्ते यत्रैवंविदं शंसति[4] ' यत्रैवंविदं शंसतीति ब्राह्मणम् ॥ १६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे षष्ठः प्रपाठकः ॥

---

1) यद्वैवैताः D; 2) अदेवी न D; 3) °परं ज्ञनं D; 4) यत्रैवंविदंप्रां° F.

॥ इत्यथर्ववेदब्राह्मणपूर्वोत्तरं समाप्तम् ॥

DIE IM GOPATHA BRĀHMAṆA VORKOMMENDEN MANTRAS.

अंशुरंशुष्टे देव सोमाप्यायताम् II 2. 4. [S. 168 Z. 1].

अन्तितो ऽस्यन्तित्यै त्वा मा मे क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिंल्लोक इह च II 1. 7. [S. 149 Z. 14].

अग्न आयाहि वीतये I 1. 29. [S. 21 Z. 13].

अग्निं वाजुर्वैश्वानरम् I 2. 21. [S. 57 Z. 7].

अग्निं दूतं वृणीमहे I 2. 23. [S. 61 Z. 9].

अग्निमीळे पुरोहितम् I 1. 29. [S. 21 Z. 7].

अग्निर्देवता ऋग्वेदस्य I 5. 25. [S. 141 Z. 7].

अग्निर्यज्ञं त्रिवृतं सप्ततन्तुम् I 1. 12. [S. 10 Z. 4].

अग्निवासाः पृथिव्यसितज्ञूः I 2. 9. [S. 41 Z. 10].

अग्निष्टोमो ऽत्यग्निष्टोमः I 5. 23 [S. 135 Z. 11]

अग्निहोत्रं च मा पौर्णमासश्च यज्ञः I 3. 22 [S. 92 Z. 3].

अग्नीदग्नीन्विहर II 2. 16. [S. 182 Z. 4].

अग्ने पत्नीरिहावह II 2. 20. [S. 185 Z. 16].

अग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामि II 1. 2. [S. 145 Z. 13].

अग्न्याधेयमग्निहोत्रम् I 5. 23. [S. 135 Z. 8].

अच्छा म इन्द्रं मतयः स्वर्विदः II 4. 16. [S. 223 Z. 4].

अञ्जसा सत्यमुपगेषम् II 2. 3 [S. 167 Z. 10].

अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च गुप्तः I 5. 24. [S. 139 Z. 10].

अधा हीन्द्र गिर्वणः II 4. 17. [S. 224 Z. 5].

अधिपतिरसि II 2. 14. [S. 179 Z. 11].

अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता नेष्टा I 5. 24. [S. 139 Z. 1].

अध्वर्यो शंशंसावोम् II 3. 10. [S. 197 Z. 7] II 4. 18. [S. 225 Z. 3].

अध्वर्यो शंसावोम् II 3. 10. [S. 196 Z. 17] II 4. 4 [S. 212 Z. 12].

अनभिशस्तेन्यम् II 2. 3. [S. 167 Z. 9].

अनाधृष्टम् II 2. 3. [S. 167 Z. 6].

अनधृष्यम् II 2. 3. [S. 167 Z. 7].

अनतिरसि (?) II 2. 13 [S. 178 Z. 13].

अनुष्यात्रे नमः II 2. 19. [S. 184 Z. 12].

अनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्यतिः II 2. 3. [S. 167 Z. 9].

अनुरोहो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 15].

अनुवृदसि II 2. 14. [S. 179 Z. 14].

अनुष्टुम्मित्रस्य पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 9].

अन्तरिक्षे पथिभिरीयमानः I 2. 9. [S. 41 Z. 13].

अपमित्यमप्रतीत्तम् II 4. 8. [S. 215 Z. 14].

अपां पुष्पं मूर्तिराकाशं पवित्रमुत्तमम् I 1. 39. [S. 32 Z. 7].

अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रान् II 6. 4. [S. 248 Z. 1], II 6. 12. [S. 261 Z. 11].

अभिजिद्‌सि II 2. 13. [S. 179 Z. 7].

अभि तष्टेव दीधया मनीषाम् II 6. 1. [S. 242 Z. 15], II 6. 2. [S. 245 Z. 9].

अभि प्रियाणि मर्मृशत्पराणि II 6. 2. [S. 245 Z. 11].

अभिशस्तिपा II 2. 3. [S. 167 Z. 8].

अभूद्‌वः सविता वन्द्यो नु नः II 2. 12. [S. 177 Z. 5], II 4. 7. [S. 215 Z. 5].

अमृतमसि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमृताय त्वोपस्तृणामि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमृतोपस्तरणमसि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमेव नः सुहवा आ हि गन्तन II 2. 22. [S. 187 Z. 11].

अयं ते योनिः II 4. 9. (S. 216 Z. 17 und S. 217 Z. 3].

अयं नो नभसस्पतिः II 4. 9. [S. 216 Z. 13].

अयमु त्वा विचर्षणे II 3. 14. [S. 201 Z. 10].

अयुतमेकं प्रयुतानि त्रिंशत् I 5. 23. [S. 136 Z. 14].

अरिष्टं यज्ञं तनुतात् II 1. 1. [S. 143 Z. 4].

अरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्ता II 6. 2. [S. 245 Z. 4].

अर्वाङेहि सोमकामं त्वाङ्गः II 2. 21. [S. 186 Z. 12].

अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठत् II 6. 16. [S. 271 Z. 4].

अष्टौ शतान्ययुतानि त्रिंशत् I 5. 23. [S. 136 Z. 12].

अस्कन्सोमः II 2. 10. [S. 174 Z. 17].

अस्तभ्नाद् द्यामसुरो विश्ववेदाः II 4. 15. [S. 221 Z. 14].

अस्तु श्रौषट् I 3. 10. [S. 76 Z. 9], I 5. 10. [S. 125 Z. 9], I 5. 21. [S. 133 Z. 13].

अस्तु स्वधा II 1. 24. [S. 161 Z. 14].

अस्मा इदु प्र तवसे तुराय II 5. 15. [S. 241 Z. 5].

अह्नेतरसंनविचेतनानि II 6. 14. [S. 268 Z. 3].

अह्नान्यस्य विंशतिशतानि I 5. 23. [S. 136 Z. 8].

आक्रमो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 16].

आग्निरगामि भारतः II 4. 15. [S. 221 Z. 12].

आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायताम् II 2. 4. [S. 168 Z. 3].

आत्मास्यात्मन्नात्मानं मे मा हिंसीः स्वाहा II 1. 3. [S. 146 Z. 3].

आदित्या रुद्रा वसवस्तेनुते II 6. 14. [S. 268 Z. 10].

आदित्या ह जरितरङ्गिरोभ्यो दक्षिणामनयन् II 6. 14. [S. 266 Z. 5 und S. 267 Z. 12].

आद्यं वषट्कारः प्रदानान्तमेतम् I 5. 23. [S. 137 Z. 1].

आ नो मित्रावरुणा II 3. 13. [S. 200 Z. 12].

आ नो याहि सुतावतः II 3. 14. [S. 201 Z. 8].

आपतये त्वा गृह्णामि II 2. 3. [S. 167 Z. 1].

आपूर्णो अस्य कलशः स्वाहा II 2. 21. [S. 186 Z. 14].

आपो गर्भं जनयन्तीः I 1. 39. [S. 30 Z. 6].

आपो भृग्वङ्गिरो द्रूपम् I 1. 39. [S. 32 Z. 5].

आप्याययास्मान्त्सखीन्त्सन्या मेधया प्रजया धनेन II 2. 4. [S. 168 Z. 5].

आप्यायस्व II 3. 6. [S. 193 Z. 2].

आ यातं मित्रावरुणा II 3. 13. [S. 200 Z. 15].

आ याहि सुषुमा हि ते II 3. 14. [S. 201 Z. 8].

आ याह्यर्वाङुपवन्धुरेष्ठाः II 6. 2. [S. 244 Z. 10].

आरोहो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 14].

आ वां राजानावध्वरे ववृत्याम् II 4. 15. [S. 222 Z. 7].

आ वां विशन्त्विन्दवः स्वाभुवः II 2. 22. [S. 187 Z. 7].

आ वामन्धांसि मदिराण्यग्मन् II 2. 22. [S. 187 Z. 13].

आ वो वहन्तु सप्तयो रघुष्यदः II 2. 22. [S. 187 Z. 9].

आ सत्यो यातु मघवां ऋजीषी II 5. 15. [S. 241 Z. 4].
आहं सरस्वतीवतोः II 5. 13. [S. 239 Z. 13].

इच्छन्ति वा सोम्यासः सखायः II 6. 1. [S. 243 Z. 3 und 15].
इदं वसो सुतमन्धः II 5. 3. [S. 228 Z. 8].
इदं ह्यन्वोजसा सुतम् II 5. 3. [S. 228 Z. 8].
इदं जना उप श्रुत II 6. 12. [S. 262 Z. 7].
इदं ते सोम्यं मधु II 2. 20. [S. 185 Z. 10].
इदमह्नमर्वाग्वसोः सदने सीदामि II 1. 1. [S. 143 Z. 2].
इन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्भिः समुक्षितम् II 2. 22. [S. 187 Z. 2].
इन्द्रं वो विश्वतस्परि II 5. 12. [S. 238 Z. 9].
इन्द्रः कारुमबूबुधत् II 6. 12. [S. 263 Z. 4].
इन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैः II 4. 2. [S. 211 Z. 7], II 6. 1. [S. 243 Z. 1 und 11].
इन्द्र क्रतुविदम् II 3. 14. [S. 201 Z. 11].
इन्द्र जीव I 1. 39. [S. 32 Z. 8].
इन्द्र त्वा वृषभं वयम् II 2. 20. [S. 185 Z. 10].
इन्द्र पिब प्रतिकामं सुतस्य II 3. 14. [S. 201 Z. 7].
इन्द्रवत्त स्तुत II 2. 14. [S. 180 Z. 11].
इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पते II 2. 22. [S 187 Z. 6], II 4. 16. [S. 222 Z. 13].

इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामि वरुणस्योदरे II 1. 2. [S. 145 Z. 15].

इन्द्रस्य बाह्व स्थविरौ वृषाणौ II 1. 18. [S. 155 Z. 7].

इन्द्रस्यौजो मरुतामनीकम् I 2. 21. [S. 58 Z. 3].

इन्द्राग्नी अजोक्वुः II 5. 12. [S. 238 Z. 12].

इन्द्राग्नी अपसस्परि II 3. 15. [S. 202 Z. 5].

इन्द्राग्नी आगतं II 3. 15 [S. 202 Z. 4 und 7].

इन्द्राग्न्योरवो वृणे II 5. 13. [S. 239 Z. 13].

इन्द्राय मद्वने सुतम् II 5. 3. [S. 228 Z. 8].

इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः II 2. 21. [S. 186 Z. 13].

इन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्य II 4. 15. [S. 222 Z. 8].

इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नः II 4. 15. [S. 222 Z. 1].

इन्द्रावरुणा सुतपाविमं सुतम् II 2. 22. [S. 187 Z. 4], II 4. 15. [S. 221 Z. 9].

इन्द्राविष्णू पिबतं मध्वो अस्य II 2. 22. [S. 187 Z. 12], II 4. 17. [S. 224 Z. 15].

इन्द्राविष्णू मदपती मदानाम् II 4. 17. [S. 224 Z. 3].

इन्द्रेण रोचना दिवः II 5. 13. [S. 239 Z. 11].

इमं स्तोममर्हते जातवेदसे II 2. 22. [S. 187 Z. 14].

इमा नु कं भुवना सीषधाम II 6. 12. [S. 261 Z. 8].

इमामू षु प्रभृतिं सातये धाः II 4. 3. [S. 212 Z. 5], II 6. 1. [S. 243 Z. 3 und 14].

इयं त इन्द्र गिर्वणः II 4. 17. [S. 224 Z. 5].

इयं पित्र्या राष्ट्रेत्वग्रे II 2. 6. [S. 171 Z. 2].

इषं स्वश्च धीमहि II 5. 13. [S. 239 Z. 4].

इषे त्वा I 1. 29. [S. 21 Z. 10].

इळेत्थ प्रागपागुदगधराक् II 6. 13. [S. 265 Z. 13].

इळेन्द्राग्नी उपह्वये II 3. 15. [S. 202 Z. 6].

उक्थं वाचि II 3. 10. [S. 196 Z. 14].

उक्थं वाचीन्द्राय II 3. 10. [S. 197 Z. 4].

उक्थं वाचीन्द्राय देवेभ्यः II 3. 10. [S. 197 Z. 10].

उद्नान्नाय वशान्नाय II 2. 20. [S. 186 Z. 2].

उच्चा पतन्तमरुणं सुपर्णम् I 2. 9. [S. 42 Z. 1].

उत वामुषसो बुधि II 3. 13. [S. 200 Z. 11].

उत श्वेत आशुपत्वा II 6. 14. [S. 268 Z. 7].

उतोत्तरस्मादधराद्घायोः II 4. 16. [S. 223 Z. 10].

उत्क्रमो ऽसि II 2. 14. [S. 180 Z. 1].

उत्क्रान्तिरसि II 2. 14. [S. 180 Z. 1].

उदप्रुतो न वयो रक्षमाणाः II 4. 16. [S. 223 Z. 2].

उदानड्भ्यां स्वाहा I 3. 13. [S. 81 Z. 12; S. 82 Z. 5].

उदानड्भ्ये मे पाहि II 1. 7. [S. 149 Z. 16].

उदिव्यस्य रिच्यते II 4. 3. [S. 212 Z. 4].

उदु त्ये मधुमत्तमा गिरः II 4. 2. [S. 211 Z. 4].

उदु ब्रह्माण्येरत श्रवस्या II 4. 2. [S. 211 Z. 8]; II 6. 1. [S. 242 Z. 15]; II 6. 2. [S. 245 Z. 5].

उद्ना आजद्ङ्गिरोभ्यः II 5. 13. [S. 239 Z. 9].

उद्नातः सामानि गाय II 2. 6. [S. 170 Z. 16].

उद्वेदभिश्रुतामघम् II 3. 14. [S. 201 Z. 10].

उपद्रष्ट्रे नमः II 2. 19. [S. 184 Z. 7 und 14].

उपश्रोत्रे नमः II 2. 19. [S. 184 Z. 9].

उभा जिग्यथुर्न पराजयेथे II 4. 17. [S. 224 Z. 14].

उरुं नो लोकमनुनेषि II 6. 4. [S. 248 Z. 7].

उशन्नु षु णः सुमना उपाके II 4. 1. [S. 210 Z. 16].

उशिगसि II 2. 13. [S. 179 Z. 1].

ऊर्गसि II 1. 7. [S. 149 Z. 16].

ऊर्जं मे धेह्धि II 1. 7. [S. 149 Z. 16].

ऊर्जं त्वा II 1. 29. [S. 21 Z. 10].

ऋग्भिः पृथिवीं यजुषान्तरिक्षम् I 5. 25. [S. 141 Z. 16].

ऋग्भिरेवोभयतो ऽथर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ति स्तुत II 2. 14. [S. 180 Z. 5].

ऋग्भिः सह गायत्रं त्रागतमाङ्गः I 5. 25. [S. 141 Z. 13].

ऋग्भिः सुशस्तो यजुषा परिष्कृतः I 5. 25. [S. 142 Z. 2].

ऋग्वेदस्य पृथिवी स्थानम् I 5. 25. [S. 141 Z. 5].

ऋचो अक्षरे परमे व्योमन् I 1. 22. [S. 15 Z. 11].

ऋचो विद्वान्पृथिवीं वेद संप्रति I. 5. 25. [S. 142 Z. 5].

ऋचो ऽस्य भागांश्चतुरो वक्ति I 5. 24. [S. 137 Z. 13].

ऋत्नीषी वज्री वृषभस्तुराषाट् II 4. 2. [S. 211 Z. 16].

ऋजुनीती नो वरुणः II. 5. 12. [S. 238 Z. 6].

ऋतमृतवादिभ्यः II. 2. 4. [S. 168 Z; 10].

ऋतव एव प्रवोवाजाः I 5. 23. [S. 135 Z. 16].

ऋतुर्जनित्री तस्या अपस्परि II 4. 17. [S. 224 Z. 6].

ऋत्विजां च विनाशाय II 2. 5. [S. 169 Z. 16].

ऋषेर्यज्ञस्य चतुर्विधस्य श्रद्धाम् I 5. 24. [S. 137 Z. 10].

एकपाद्द्विपदः I 2. 9. [S. 41 Z. 1].

एकोनविंशः शमिता बभूव I 5. 24. [S. 140 Z. 4].

एतं नो गोपाय II 4. 9. [S. 216 Z. 14, 15 und 17].

एतस्य वं प्रज्ञनय II 6. 8. [S. 255 Z. 13].

एतस्य वं प्रतिष्ठां कल्पय II 6. 8. [S. 256 Z. 4].

एतस्य वं प्राणान्कल्पय II 6. 8. [S. 254 Z. 7].

एता अश्वा आप्लवन्ते II 6. 13. [S. 264 Z. 3].

एतेषु वेदेष्वपि चैकमेव I 5. 25. [S. 140 Z. 12].

एवा वामिन्द्र वह्निन्नत्र II 4. 1. [S. 210 Z. 15]; II 6. 1. [S. 242 Z. 8 und S. 243 Z. 8].

एवा पाहि प्रत्नया मन्द्तु वा II 2. 21. [S. 186 Z. 11].

एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुम् II 4. 2. [S. 211 Z. 9].

एवेदिन्द्रम् II 6. 5. [S. 249 Z. 1].

एष मे ऽमुष्मिंल्लोके प्रकाशो ऽसत् II. 5. 8. [S. 234 Z. 12].

एष्टा राय एष्टा वामानि प्रेषे भगाय II 2. 4. [S. 168 Z. 9].

एह्यू षु ब्रवाणि ते II 4. 15. [S. 221 Z. 11].

ओं स्वधा II 1. 24. [S. 161 Z. 14].

ओं स्वर्जनत् I 3. 3. [S. 67 Z. 3]; II 2. 14. [S. 180 Z. 7].

ओजः सह ओजः II 3. 5. [S. 192 Z. 5].

ओजो ऽसि II 2. 13. [S. 179 Z. 4].

ओम् I 1. 20. [S. 14 Z. 9].

ओमुक्थशाः II 3. 10. [S. 196 Z. 15 und S. 197 Z. 11].

ओमुक्थशा यज्ञ II 3. 10. [S. 197 Z. 4].

ओं भुवो जनत् I 3. 3. [S. 67 Z. 2].

ओं भूर्जनत् I 3. 3. [S. 67 Z. 1]; II 2. 14. [S. 180 Z. 4].

ओंभूर्भुवः स्वः I 1. 27. [S. 20 Z. 5].

ओं भूर्भुवः स्वर्जनद्वृधत्करद्रुक्नन्मरुत्तच्छमोम् II 2. 14. [S. 180 Z. 11].

ओ श्रावय I 3. 10. [S. 76 Z. 9]; I 5. 10. [S. 125 Z. 9]; I 5. 21. [S. 133 Z. 13].

ओषधीभ्यस्त्वा II 2. 13. [S. 179 Z. 6].

औदुम्बर्यां सामधेषिण तावत् I 5. 24. [S. 137 Z. 15].

कति स्विद्रात्रयः कत्यह्नानि I 5. 23. [S. 136 Z. 2].

कथा महामवृधत्कस्य होतुः II 6. 1. [S. 242 Z. 9]. II 6. 1. [S. 243 Z. 9].

कद्रू न्वस्याकृतम् II 6. 3. [S. 246 Z. 9].

कन्नव्यो अतसीनाम् II 6. 3. [S. 246 Z. 9].

कया वं न ऊत्या II 4. 1. [S. 210 Z. 12].

कया नश्चित्र आ भुवत् II 4. 1. [S. 210 Z. 12].

कवींरिच्छामि संदृशे सुमेधाः II 6. 2. [S. 245 Z. 14].

कस्तमिन्द्र त्वावसुम् II 4. 1. [S. 210 Z. 13]; II 6. 3. [S. 246 Z. 9].

कुर्वतो मे मा क्षेष्ठाः II 1. 7. [S. 150 Z. 1].

के स्विद्देवाः प्रवोवाजाः I 5. 23. [S. 135 Z. 14].

को अद्य नर्यो देवकामः II 6. 2. [S. 244 Z. 9].

क्षयाय त्वा II 2. 13. [S. 178 Z. 11].

क्षमया रेतः संजग्मानो निषिञ्चत् II 6. 8. [S. 253 Z. 17].

गायत्री वसूनां पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 8].

घर्मं तपामि II 2. 6. [S. 171 Z. 2].

चक्षुश्च मा पशुबन्धश्च यज्ञो ऽमुतो ऽर्वाञ्चमुभौ कामाग्नी भूत्वान्वित्या सद्दाविशताम् I 3. 22. [S. 92 Z. 8].

चतुष्पात्सकलो यज्ञः II 2. 5. [S. 170 Z. 3].

चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादाः I 2. 16. [S. 49 Z. 12].

चन्द्रमा अप्स्वन्तः I 2. 9. [S. 42 Z. 3].

चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यम् II 4. 15. [S. 221 Z. 13].

छिन्नभिन्नो ऽध्वस्तः II 2. 5. [S. 169 Z. 14].

ज्ञगत्यादित्यानां पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 9].

ज्ञनत् I 1. 20. [S. 14 Z. 10]; I 2. 19. [S. 54 Z. 11]; I 5. 24. [S. 139 Z. 16].

ज्ञनेभ्यो ऽस्माकमस्तु केवल इतः कृणोतु वीर्यम् II 2. 15. [S. 181 Z. 4].

ज्ञीवा स्थ I 1. 39. [S. 30 Z. 12].

ज्ञुष्टो वाचस्पतये II 2. 17. [S. 182 Z. 15].

ज्ञुष्टो वचे भूयासम् II 2. 17. [S. 182 Z. 14].

तं वो दस्ममृतीषहम् II 4. 2. [S. 211 Z. 3].

तत्वा यामि सुवीर्यम् II 4. 2. [S. 211 Z. 3].

तत्सवितुर्वरेण्यम् I 1. 34. [S. 27 Z. 10].

तनूनप्त्रे II 2. 3. [S. 167 Z. 3].

तन्तुरसि II 2. 13. [S. 179 Z. 5].

तं ते ज्ञुह्वोमि मनसा वषट्कृतम् II 2. 12. [178 Z. 2].

तरणिरित्सिषासति II 4. 3. [S. 212 Z. 3].

तरोभिर्वी विद्धसुम् II 4. 3. [S. 212 Z. 3].

तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वाङ् II 2. 21. [S. 186 Z. 12].

तस्मिन्देवाः संमनसो भवन्ति I 2. 1. [S. 32 Z. 12].

तां ह ज्ञरितः प्रत्यायन् II 6. 14. [S. 267 Z. 12].

तां ह्व ऋरितर्नः प्रत्यगृभ्णान् II 6. 14. [S. 268 Z. 1].

तामु ह्व ऋरितः प्रत्यायन् II 6. 14. [S. 267 Z. 13].

तामु ह्व ऋरितर्नः प्रत्यगृभ्णान् II 6. 14. [S. 268 Z. 3].

ते स्याम देव वरुण II 5. 13. [S. 239 Z. 3].

तोशा वृत्रहणा हुवे II 3. 15. [202 Z. 4].

त्रिविष्टपं त्रिदिवं नाकमुत्तमम् I 5. 25. [S. 142 Z. 13].

त्रिवृत्स्तोम ऋग्वेदस्य I 5. 25. [S. 141 Z. 9].

त्रिवृदसि II 2. 14. [S. 179 Z. 13].

त्रिष्टुब्ब्रह्माणां पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 8].

त्वमिन्द्र शर्म रिणा(?) II 6. 14. [S. 268 Z. 15].

त्वष्टारं सोमपीतये II 2. 20. [S. 186 Z. 1].

दक्षिणाप्रवणीभूतः II 2. 5. [S. 170 Z. 1].

ददतो मे मोपदसः II 1. 7. [S. 150 Z. 1].

दधिक्रावणो अकारिषम् II 6. 16. [S. 270 Z. 6].

दिवि त्वात्रिरधारयत् I 2. 17. [S. 50 Z. 15].

दिवो नु माम् I 2. 7. [S. 39 Z. 4].

दीक्षा सोमस्य राज्ञः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 10].

दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः I 2. 1. [S. 32 Z. 13]. Fragment aus

कार्ष्णीं वसानो दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः A. V. XI 5. 6.

देव संस्फान II 4. 9. [S. 216 Z. 16].

देव सवितरेतत्ते प्राह् II 1. 4. [S. 148 Z. 4].

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रतिगृह्णामि II 1. 2. [S. 145 Z. 8].

देवस्य सवितुः प्रसवे बृहस्पतये स्तुत II 2. 10. [S. 175 Z. 14].

देवस्य सवितुः सवे स्वर्गं लोकं वर्षिष्ठं नाकं रोहेयम् II 5. 8. [S. 235 Z. 2].

देवाः पितरः I 5. 21. [S. 134 Z. 5].

देवा ददत्वासुरम् II 6. 14. [S. 268 Z. 12].

देवानामितत्यरिप्तम् I 2. 7. [S. 39 Z. 13].

देवानामोजः II 2. 3. [S. 167 Z. 7].

देवा ब्रह्माण आगच्छतागच्छत I 3. 1. [S. 64 Z. 7].

देवि वाग्यद्वाचो मधुमत्तमं तस्मिन्मा धाः II 2. 17. [S. 182 Z. 15].

देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणे I 1. 19. [S. 21 Z. 10].

देवो विज्ञानन् I 1. 15. [S. 12 Z. 7].

द्रप्सश्चस्कन्द् II 2. 12. [S. 177 Z. 10].

द्वादशवर्षं ब्रह्मचर्यम् I 5. 25. [S. 141 Z. 1].

द्वावतिरात्रौ षट्तमग्निष्टोमाः I 5. 23. [S. 136 Z. 6].

धरुणो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 11].

धर्मगुप्तो मा गोपाय I 2. 4. [S. 35 Z. 13].

धर्मणे त्वा II 2. 13. [S. 178 Z. 12].

धियो यो नः प्रचोदयात् I 1. 36. [S. 28 Z. 11].

धेना बृहस्पतेः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 7].

नमस्ते अस्तु भगवन् I 1. 14. [S. 11 Z. 8].

नमो दिवे नमः पृथिव्यै II 2. 4. [S. 168 Z. 10],

नमो नमः II 2. 18. [S. 184 Z. 1 und 3].

नमोभिर्मित्रावरुणोत हव्यैः II 3. 13. [S. 200 Z. 11].

नाभुरसि II 2. 13. [S. 179 Z. 9].

निवर्तन्ते दक्षिणा नीयमानाः I 5. 25. [S. 140 Z. 14].

नूनं सा ते II 6. 5. [S. 249 Z. 1].

नू मर्ती दयते सनिष्यन् II 4. 17. [S. 224 Z. 7].

नू ष्टुत II 6. 5. [S. 249 Z. 2].

पड्भिर्विष्णोः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 10].

पथ्या पूष्णः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 8].

परिपतये त्वा II 2. 3. [S. 167 Z. 2].

पशुभ्यस्त्वा II 2. 13. [S. 179 Z. 7].

पितृभ्यस्त्वा II 2. 13. [S. 179 Z. 4].

पितृनग्निष्वात्तान् II 1. 24. [S. 161 Z. 11].

पिबा वर्धस्व तव घा सुतासः II 4. 3. [S. 212 Z. 8].

पिबा सोममभि यमुग्र तर्दः II 2. 21. [S. 186 Z. 9].

पुरोडाशानलंकुरु II 2. 16. [S. 182 Z. 4].

पृतनाषाडसि II 2. 13. [S. 179 Z. 7].

पृथिव्यग्नेः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 6].

पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयामि II 1. 2. [S. 145 Z. 11].

पृथिव्यै श्रोत्राय I 1. 14. [S. 11 Z. 10].

प्रकेतो ऽसि II 2. 13. [S. 179 Z. 1].

प्रचरत घर्मम् II 2. 6. [S. 170 Z. 16].

प्रजापतिमहं त्वया समन्नमृध्यासम् II 1. 7. [S. 150 Z. 1].

प्रजापतेर्भागो ऽस्यूर्ज्स्वान्पयस्वान् II 1. 7. [S. 149 Z. 13].

प्रजाभ्यस्त्वा II 2. 13. [S. 179 Z. 5].

प्रतिधिरसि II 2. 13. [S. 178 Z. 13].

प्रति वां सूर उदिते विधेम II 3. 13. [S. 200 Z. 10].

प्रतिष्ठ II 1. 4. [S. 147 Z. 13].

प्रतिष्ठां गच्छ प्रतिष्ठां मा गमयेत् II 3. 5. [S. 192 Z. 4].

प्रतिष्ठासि II 3. 5. [S. 192 Z. 4].

प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रये II 4. 16. [S. 222 Z. 16].

प्र मित्रयोर्वरुणयोः II 3. 13. [S. 200 Z. 14].

प्ररोह्नो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 14].

प्रवृदसि II 2. 14. [S. 179 Z. 13].

प्र वो मित्राय गायत II 3. 13. [S. 200 Z. 13].

प्राणापानाभ्यां स्वाह्ना I 3. 13. [S. 80 Z. 14 und S. 82 Z. 4].

प्राणापानौ जनयन् I 2. 8. [S. 39 Z. 16 und S. 40 Z. 14].

प्राणापानौ मे पाहि II 1. 7. [S. 149 Z. 15].

प्रातर्यावभिरागतम् II 2. 20. [S. 186 Z. 4]; II 3. 15. [S. 202 Z. 3].

प्रातःसवन स्तुत एकविंशः I 5. 23. [S. 137 Z. 4].

प्रायश्चित्तिरनुध्यानैः II 2. 5. [S. 170 Z. 5].

प्रायश्चित्तैर्भिषज्यैः संस्तुवन्तः I 5. 24. [S. 138 Z. 1].

प्रावो ऽस्यङ्कांसि (?) II 2. 13. [S. 178 Z. 15].

प्रेतिरसि धर्मणे त्वा II 2. 13. [S. 178 Z. 12].

बर्हि स्तृणीहि II 2. 16. [S. 182 Z. 4].

बृहता मन उपह्वये व्यानेन शरीरम् II 3. 5. [S. 192 Z. 3].

बृहस्पतिं वः प्रजापतिं वो वसून्वो देवान्रुद्रान्वो देवानादित्यान्वो देवान्साध्यान्वो देवानाप्त्यान्वो देवान्विश्वान्वो देवान्सर्वान्वो देवान्विश्वतस्परिह्वामहे II 2. 15. [S. 181 Z. 1.

बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चात् II 4. 16. [S. 223 Z. 9].
बृहस्पतिर्ब्रह्मा II 1. 1. [S. 143 Z. 5]; II 1. 4. [S. 148 Z. 4].
बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः II 4. 16. [S. 223 Z. 15].
ब्रह्मचारीषणंश्चरति रोदसी उभे I 2. 1. [S. 32 Z. 11].
ब्रह्म जज्ञानम् II 2. 6. [S. 171 Z. 2].
ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि II 6. 4. [S. 248 Z. 4].
ब्रह्मन्धर्मेण प्रचरिष्यामः II 2. 6. [S. 170 Z. 15].
ब्रह्मन्प्रस्थास्यामि II 1. 4. [S. 147 Z. 8].
ब्रह्मन्त्सोमो ऽस्कन् II 2. 12. [S. 177 Z. 4].
ब्रह्मन्त्स्तोष्यामः प्रशास्तः II 5. 4. [S. 230 Z. 2].

भर्गो देवस्य धीमहि I 1. 35. [S. 28 Z. 3].
भुगित्यभिगतः II 6. 13. [S. 265 Z. 6].
भुवः I 1. 18. [S. 14 Z. 1].
भूः I 1. 17. [S. 13 Z. 12].
भूय इद्वावृधे वीर्याय II 4. 3. [S. 212 Z. 5].
भोः सवितुर्वरेण्यम् I 1. 32. [S. 25 Z. 5].

मदे सोमस्य रोचना II 5. 13. [S. 239 Z. 7].
मनश्च मा पितृयज्ञश्च यज्ञो दक्षिणात उदक्षमुभौ I 3. 22. [S. 92 Z. 5].

मनीषिणो दीद्यिताः अद्धानाः I 5. 24. [S. 139 Z. 14].

मयि प्राणापानौ II 3. 6. [S. 192 Z. 11].

मयि भर्गः I 5. 15. [S. 131 Z. 5]; I 5. 16. [S. 132 Z. 3].

मयि मह्यः I 5. 15. [S. 131 Z. 6]; I 5. 17. [S. 132 Z. 7].

मयि यशः I 5. 15. [S. 131 Z. 6]; I 5. 18. [S. 132 Z. 11].

मयि सर्वम् I. 5. 15. [S. 131 Z. 6]; I 5. 19. [S. 132 Z. 16].

मरुतो यस्य हि क्षये II 2. 20. [S. 185 Z. 14].

मायुं दशं मारुशस्ताः प्रमेष्टाः I 5. 24. [S. 138 Z. 8].

मित्रं वयं हवामहे II 2. 20. [S. 185 Z. 12].

मित्रो नयतु विद्वान् II 5. 12. [S. 238 Z. 7].

य एक इद्व्यश्वर्षणीनाम् II 6. 1. [S. 243 Z. 1 und 12].

यज्ञ I 3. 10. [S. 76 Z. 10]; I 5. 10. [S. 125 Z. 9]; I 5. 21. [S. 133 Z. 13].

यज्ञुभिरिवोभयतो ऽथर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ति स्तुत II 2. 14. [S. 180 Z. 6].

यज्ञूंषि यज्ञे समिधः स्वाहा II 2. 11. [S. 176 Z. 7].

यज्ञस्य नो विरिष्टं संधेहि I 1. 14. [S. 11 Z. 8].

यज्ञा नेतरसंनपुरोगवासः II 6. 14. [S. 268 Z. 5].

यत्कुसीदम्(?) II 4. 8. [S. 215 Z. 14].

यत्सोम आ सुते नरः II 5. 12. [S. 238 Z. 12].

यदक्रन्दः प्रथमं जायमानः I 2. 18. [S. 53 Z. 1]; I 2. 21. [S. 57 Z. 9].

यदत्रापि मधोरक्षम् I 2. 7. [S. 39 Z. 4 und 5].

यदत्रापि रसस्य मे I 2. 7. [S. 39 Z. 5 und 7].

यदस्या अंकुभेद्याः II 6. 15. [S. 269 Z. 7].

यदिन्द्राद्दो दाशराज्ञे II 6. 12. [S. 263 Z. 15].

यदीदमृतुकाम्य I 2. 7. [S. 39 Z. 9 und 10].

यदेदेवीरसक्षिष्ट मायाः II 3. 23 [S. 210 Z. 2].

यद्गायत्रे अधि गायत्रमाहितम् II 3. 10. [S. 197 Z. 15].

यन्न इन्द्रो जुजुषे यच्च वष्टि II 6. 1. [S. 242 Z. 9 und S. 243 Z. 8].

यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीमः II 6. 1. [S. 243 Z. 2 und 13].

यस्ते द्रप्स स्कन्दति यस्ते अंशुः II 2. 12. [S. 177 Z. 13].

यः सभेयो विदथ्यः II 6. 12. [S. 263 Z. 8 und 11].

यांश्च ग्रामे यांश्चारण्ये जपन्ति I 5. 25. [S. 142 Z. 9].

या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तया मे क्यारोह तया मे क्याविश [II 4. 9. [S. 217 Z. 2].

या पुरस्ताद्युज्यते I 1. 22. [S. 15 Z. 11].

युवो रथो अध्वरो देववीतये II 2. 22. [S. 187 Z. 5].

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः II 4. 2. [S. 211 Z. 12].

ये अग्नयो अप्स्वन्तः II 2. 12. [S. 177 Z. 7].

ये यज्ञामद्दे I 3. 10. [S. 76 Z. 10]; I 5. 10. [S. 125 Z. 9]; I 5. 21. [S. 133 Z. 13].

यो ऽग्निर्नृमणा नाम II 1. 3. [S. 146 Z. 5].

यो न इदमिदं पुरा II 4. 16. [S. 222 Z. 15].

यो ऽनाक्तान्नो अनभ्यक्तः II 6. 12. [263 Z. 9].

यो ब्रह्मवित्सो ऽभिकरो ऽस्तु वः शिवः I 5. 24. [S. 138 Z. 4].

यो विद्यात्सप्त प्रवतः I 2. 16. [S. 50 Z. 6].

रघुपत्वानः प्र जिगात बाहुभिः II 2. 22. [S. 187 Z. 10].

रथमिव सं महेमा मनीषया II 2. 22. [S. 187 Z. 15].

रश्मिरसि II 2. 13. [S. 178 Z. 11].

राज्ञो विश्वजनीनस्य II 6. 12. [S. 262 Z. 12].

रेतश्च मान्नं चेत ऊर्ध्वमुभौ I 3. 22. [S. 92 Z. 7].

रेवदसि II 2. 13. [S. 179 Z. 6].

वचस्व रेभवच्यस्व II 6. 12. [S. 262 Z. 9].

वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूयाः I 2. 21. [S. 58 Z. 4].

वने न वा यो न्यधायि चाकन् II 6. 2. [S. 244 Z. 9].

वयमु त्वामपूर्व्य II 4. 16. [S. 222 Z. 14].

वयोधा असि II 2. 14. [S. 179 Z. 11].

वरं वृणीष्व I 2. 17. [S. 50 Z. 16].

वरुणं सोमपीतये II 2. 20. [S. 185 Z. 13].

वषट्कार मा मां प्रमृक्षो माहं त्वां प्रमृक्षम् II 3. 5. [S. 192 Z. 2].

वसतिश्च मामावास्यश्च यज्ञः पश्चात्प्राञ्चमुभौ I 3. 22. [S. 92 Z. 4].

वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यर्कैः II 4. 2. [S. 211 Z. 10].

वसुको ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 15].

वस्यष्टिरसि II 2. 14. [S. 179 Z. 16].

वाक् II 3. 5. [S. 192 Z. 2].

वाक्च मेष्टिश्चोत्तरतो दक्षिणाञ्चमुभौ I 3. 22. [S. 92 Z. 6].

वागध्यात्ममृग्वेदस्य I 5. 25. [S. 141 Z. 11].

वागोजः II 3. 6. [S. 192 Z. 10].

वाग्वातस्य पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 6].

वाज्य आस्यन् II 1. 3. [S. 146 Z. 12].

वात आ वातु भेषजम् I 3. 13. [S. 82 Z. 12].

वायव स्थ I 1. 29. [S. 21 Z. 10].

वितनौ किरणौ द्वौ II 6. 13. [S. 265 Z. 5].
विराड्वरुणस्य पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 10].
विशो अदेवीरभ्याचरन्तीः II 6. 16. [S. 272 Z. 6].
विश्वलोप विश्वदावस्य वासञ्जुह्वोमि II 4. 8. [S. 216 Z. 1].
विष्टम्भो ऽसि II 2. 13. [S. 178 Z. 15].
वि हि सोतोरसृक्षत II 6. 12. [S. 265 Z. 15].
वीमि देवा अक्रंसत II 6. 13. [S. 266 Z. 1].
वृधत्करुक्मदुन्मदुत्तत् I 1. 10. [S. 9 Z. 2].
वृधत्करुक्मदुन्मदुत्तच्छमोम् I 1. 21. [S. 14 Z. 14].
वेदाश्छन्दांसि सवितुर्वरेण्यम् I 1. 32. [S. 25 Z. 8].
वैदैरभिष्टुतो लोकः I 5. 24. [S. 140 Z. 7].
वैषश्रीरसि II 2. 14. [S. 179 Z. 16].
वों भूर्भुवः स्वर्जनदोम् I 3. 3. [S. 67 Z. 4]. (so alle hss.)
वौषड् I 5. 10. [S. 125 Z. 10] und [S. 133 Z. 14].
व्यत्तरिक्षमतिरत् II 5. 13. [S. 239 Z. 5]; II 6. 5. [S. 248 Z. 14].

शंसावो दैव II 3. 10. [S. 196 Z. 12, S. 197 Z. 1 und 8].
शंसावोम् II 3. 10. [S. 196 Z. 11]; II 3. 16. [S. 202 Z. 10].
शकमन ओजिष्ठाय II 2. 3. [S. 167 Z. 5].
शतं शतानि परिवत्सराणाम् I 5. 5. [S. 121 Z. 1.]

शतमिन्नु शरदो अन्ति देवाः I 4. 17. [S. 107 Z. 6].

शं नो देवीरभिष्टये I 1. 29. [S. 21 Z. 16].

शं नो भव वृद आ पीत इन्दो II 3. 6. [S. 192 Z. 13].

शम् I 1. 11. [S. 9 Z. 10].

शाक्वराय II 2. 3. [S. 167 Z. 4].

शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यं गात् II 5. 15. [S. 241 Z. 6]; II 6. 1. [S. 243 Z. 4 und 16].

शिरो यज्ञस्य यो विद्यात् I 2. 16. [S. 50 Z. 8].

श्येनो ऽसि गायत्रक्रन्दाः I 5. 12. [S. 129 Z. 1].

श्रद्धायां रेतस्तपसा तपस्वी I 5. 24. [S. 137 Z. 7].

श्रमादन्यत्र परिवर्तमानः I 5. 5. [S. 120 Z. 14].

श्रेष्ठो ह वेदस्तपसो ऽधि जातः I 1. 9. [S. 8 Z. 4].

षट्त्रिंश्च द्वे च शते च भवतः I 5. 23. [S. 136 Z. 10].

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः II 2. 21. [S. 186 Z. 10].

संरोहो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 15].

सं वां कर्मणा समिषा हिनोमि II 4. 17. [S. 224 Z. 9].

संश्रवसे विश्रवसे सत्यश्रवसे श्रवसे II 5. 7. [S. 233 Z. 14].

संसर्पी ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 11].

संक्रमो ऽसि II 2. 14. [S. 180 Z, 1].

स त्वं नो नभसस्पतिः II 4. 9. [S. 216 Z. 14].

सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु I 1. 26. [S. 18 Z. 13].

सद्यो ह जातो वृषभः कनीनः II 4. 1. [S. 210 Z. 14]; II 6. 1. [S. 242 Z. 14]; II 6. 2. [S. 244 Z. 13].

स न स्तुतो वीरवद्धातु गोमत् II 4. 2. [S. 211 Z. 11].

सन्ति चैषां समानाः मन्त्राः I 5. 25. [S. 141 Z. 3].

सं ते पयांसिः II 3. 6. [S. 193 Z. 2].

संधिरसि II 2. 13. [S. 178 Z. 13].

सप्तदशं सद्स्यं तम् I 5. 24. [S. 140 Z. 1].

सप्त विद्यात्यरावतः I 2. 16. [S. 50 Z. 7].

सप्त सुत्याः सप्त च पाकयज्ञाः I 1. 12. [S. 10 Z. 5]; I 5. 25. [S. 140 Z. 8].

सप्त होतार ऋतुथा यजन्ति II 3. 8. [S. 194 Z. 4].

समानव्यानाभ्यां स्वाहा I 3. 13. [S. 81 Z. 5 und S. 82 Z. 5].

समानव्यानौ मे पाहि II 1. 7. [S. 149 Z. 16].

सम्राडसि त्रिष्टुप्छन्दाः I 5. 13. [S. 129 Z. 12].

स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाहि स मां कर्मण्यं पाहि II 1. 4. [S. 148 Z. 5].

स सद्य एति पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रम् I 2. 1. [S. 32 Z. 12].

स सुगोपातमो जनः II 2. 20. [S. 185 Z. 15].

सद्म ओजः II 3. 6. [S. 192 Z. 10].

साकं सूर्यस्य रश्मिभिः II 3. 13. [S. 200 Z. 11].

सांतपना इदं हविः I 2. 23. [S. 60 Z. 15].

सामभिरित्वोभयतो ऽथर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ति स्तुत II 2. 14. [S. 180 Z. 8].

साम्ना दिव्येकं निहितं स्तुवन्तः I 5. 24. [S. 139 Z. 6].

साम्नोद्गाता हादयन्नप्रमत्तः I 5. 24. [S. 139 Z. 3].

सायंप्रातर्होमौ I 5. 23. [S. 135 Z. 5].

सुतासो मधुमत्तमाः II 6. 16. [S. 270 Z. 7].

सुदितिरसि II 2. 13. [S. 179 Z. 1].

सूर्या मासाय कर्तवे I 2. 17. [S. 50 Z. 15].

सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्षे II 1. 2. [S. 145 Z. 6].

सेनेन्द्रस्य पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 7].

सोमः पवते II 5. 4. [S. 230 Z. 1].

सोमपृष्ठाय वेधसे II 2. 20. [S. 186 Z. 3].

सोमं मन्यते पपिवान् I 2. 9. [S. 42 Z. 13].

सोमस्याग्ने वीहि II 3. 1. [S. 189 Z. 8 und 11].

स्तुत देवस्य सवितुः सवे II 2. 15. [S. 181 Z. 1].

स्तुतेषे II 2. 15. [S. 180 Z. 16].

स्तुतोर्जे II 2. 15. [S. 181 Z. 1].

सुताय्यमत्रिर्दिवमुन्निनाय I 2. 17. [S. 50 Z. 14].

स्वः I 1. 19. [S. 14 Z. 6].

स्वरो ऽसि गयो ऽसि जगच्छन्दाः I 5. 14. [S. 130 Z. 7].

स्ववृदसि II 2. 13. [S. 179 Z. 13].

स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामुदृचमशीय II 2. 4. [S. 168 Z. 6].

स्वाहा वाचस्पतये II 2. 17. [S. 183 Z. 1].

स्वाहा वाचे II 2. 17. [S. 183 Z. 1].

स्वाहा सरस्वत्यै II 2. 17. [S. 183 Z. 1 und 2].

स्विते मा धाः II 2. 3. [S. 167 Z. 11].

ह्वामहे जनेभ्यः II 5. 12. [S. 238 Z. 9].

होतर्धर्ममभिष्टुहि II 2. 6. [S. 170 Z. 15].

होता च मैत्रावरुणश्च पादम् I 5. 24. [S. 138 Z. 12];

होता यक्षत् II 3. 8. [S. 193 Z. 17 und S. 194 Z. 1 und 2].

CORRIGENDA.

Der pūrvabhāga steht von Seite 1 bis Seite 143, was nicht obenerwähnt ist.

S. **57** Z. 9 lies प्रथमं statt प्रतमं

S. **163** Z. 10 die Lesung der hss. „स्वस्यां" is vorzuziehen

S. **165** Z. 15 lies सिसृक्षमाणः statt सिसृक्समाणः

S. **169** Z. 17 lies विरिष्यते statt विरष्यते

S. **176** Z. 2 zwischen ऋध्यते ऋध्यते ist यजमान ausgefallen

S. **178** Z. 12 lies धर्मी statt धर्मा

S. **185** Z. 15 lies सुगोपातमो statt सुगोपतमो

S. **187** Z. 5 lies सुतमिति statt सतमिति

S. **192** Z. 4 lies प्रतिष्ठासि statt प्रतिष्ठीसि

S. **202** Z. 4 lies तोशा statt तोषा

S. **211** Z. 16 lies °ञीषी statt °ञिषी

S. **221** Z. 14 lies °भ्राद् ध्यामसुरो statt °भ्राध्यामसुरो

S. **222** lies oben ander Seite २ ॥ ४ । १५—१६ ॥ statt

२ ॥ ५ । १५—१६ ॥

S. **222** Z. 7 lies °ल्वा वां statt °ल्वावां

S. **239** Z. 13 lies सरस्व° statt स्वरस्व°

S. **265** Z. 13 lies प्रागपागुदग° statt प्रागपागुदाग°

(20540)